

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Кафедра практичної психології
Лабораторія методології практичної психології

ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ
ТА МІЖЕТНІЧНА ВЗАЄМОДІЯ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Суми
Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка
2016

УДК 159.922.4:159.923.2(082)«312»
ББК 88.58я43
Е 88

Рекомендовано Вченою радою Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
(протокол № 8 від 22 лютого 2016 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Кузікова С. Б. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Заступник головного редактора:

Щербакова І. М. – кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії
методології практичної психології кафедри практичної
психології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Члени редакційної колегії:

Вертель А. В. – кандидат філософських наук;
Єрмакова Н. О. – кандидат психологічних наук, доцент;
Пасічник Н. О. – кандидат психологічних наук;
Пасько К. М. – кандидат філософських наук, доцент;
Щербак Т. І. – кандидат психологічних наук, доцент.

**Е 88 Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі :
збірник наукових праць / [за ред. : Кузікової С. Б., Щербакової І. М.,
Пасічник Н. О.]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 376 с.**

ISBN 978-966-698-216-5

У збірнику наукових праць висвітлюються теоретичні і прикладні аспекти дослідження етнічної самосвідомості, соціальної мобільності, морально-культурних, духовних, прагматичних цінностей молоді різних країн. Особливу увагу приділено проблемам етнічної ідентичності, міжетнічних стосунків та психологічної адаптованості молоді в умовах сучасної крос-культурної взаємодії.

До збірника вміщено наукові статті учасників VII Міжнародної науково-практичної конференції «Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі» (30 березня 2016 р.).

Редакційна колегія публікує статті в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей. При використанні матеріалів, опублікованих у збірнику наукових праць, збереження авторських прав обов'язкове.

УДК 159.922.4:159.923.2(082)«312»
ББК 88.58я43

© Колектив авторів, 2016

© Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ГРУПИ В ЕТНІЧНІЙ І КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Аль-Алвани Мохаммед, Шихан Хамид, ТахаСамир, Пилипенко-Фрицак Н. А. Колыбель цивилизаций: тайны и история	8
Вертель А. В. К. Г. Юнг та Ю. Евола про можливість інтеграції буддизму та психоаналізу	11
Голуб Г. В., Щербакова І. М. Поняття свободи і відповідальності в контексті духовного становлення особистості	14
Горова І. М. Феномен часової перспективи та саморегуляції особистості	18
Гафіатуліна А. В. Прогностична функція етнопсихології	21
Дарвиш В. В. Этнокультурные традиции элиты в Германии – исторический шанс или судьба?	24
Завгородня О. В. Історико-культурні аспекти формування ціннісних орієнтацій людини	28
Ісаєва М. В. Крос-культурний аналіз культури міжнаціональних відносин	33
Колоусенко Т. М. Теоретичні концепції етнічних конфліктів	36
Кузнецов М. Э. Мультикультурализм как угроза общеевропейской идентичности	40
Лініцька Є. Т. Крос-культурний аналіз феномену стресу	46
Лозова О. М. Методологічний контур сучасних досліджень етнічної свідомості	49
Мишко Н. М. Теоретичні аспекти розвитку готовності дорослої особистості до нової професії психолога	53
Мотрук Т. О. Окремі питання поліандрії та матриархату: історія та сучасність	56
Наумов Д. И. Потестарные ориентации в политическом процессе постсоветского общества: теоретический аспект	60
Огрызко В. И. Этническая идентичность современной украинской молодежи	64
Okoro Chidera Miracle, Pilipenko-Fritsak N. A. The road map to global economic crisis. My view concerning the coming world crisis	68
Пенькова О. І. Ціннісна регуляція процесу самовдосконалення особистості	71
Придатко Ю. С. Ментальные особенности украинцев	74
Ставицьки Г. А. Теоретичний аналіз проблеми етнічної самосвідомості як провідної ознаки етносу	77

Стрельцова А. О. Социальное действие как предмет формализации в социальной психологии и социологии	82
Усикова М. А., Пасичник Н. А. Эмоциональный интеллект и национальная культура	87
Федорова Є. В. Методи дослідження крос-культурної адаптації в зарубіжній крос-культурній та етнічній психології	90
Яблонська Т. М. Дитячо-батьківські взаємини в етнопсихологічному ракурсі.....	93

РОЗДІЛ II. ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЦІННОСТІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ

Abraham Usman Habib. The connotations of growing up in an african home.....	98
Alhazaim Maytham Ali, Julia Kats. Iraq – language, culture, customs and etiquette	100
Бабіна К. О. Етнопсихологічні константи українців та росіян у народних казках.....	103
Васюхно Є. С. Етнопсихологічні особливості української родини	107
Вербова Ю. В. Особливості осмислення життя та переважаючих цінностей студентів коледжів технічних спеціальностей.....	110
Виджай Кумар, Пилипенко-Фрицак Н. А. Свадебные традиции Индии	113
Гаврикова Е. А. Кросс-культурный анализ представлений о счастье.....	116
Горбунова А. В. Характерні риси ментальності українського народу.....	119
Григорчук Л. В. Представление о будущем супруге лиц разного пола: проблема гендера.....	123
Ефимчик Б. И. Эмансипация как фактор трансформации морали в современном обществе	126
Іващенко Т. С. Традиційні сімейні цінності в культурі українського та американського народів	130
Коваленок В. Н. Ценностно-смысловой фактор волонтерской деятельности	133
Конек О. П., Махаатро Гоуранго. Национально-культурные особенности этикета Индии	136
Красников А. В. Календарные обряды и обычаи украинской семьи	141
Лавріненко В. А. Формування ціннісно-сислової свідомості підлітків-неформалів під впливом дискурсів субкультури	143
Ли Ли, Кац Ю. В. Этикет выбора и вручения подарков в Китае	147
Лоскот А. В. Сравнительная характеристика психологических особенностей поведения американцев и японцев.....	150
Михайлик Ф. В. Здоровый образ жизни студенческой молодежи как предмет социальной рекламы	152

Науменко Ю. Р., Науменко Р. Р. Особенности семейного воспитания детей во Вьетнаме	156
Nwokiea Obinna, Julia Kats. Traditional marriage of the Igbo's and it's significance in cultural identity and interaction	159
Медвідь Ж. В. Роль жінки у різних культурах сучасного світу	161
Митрофанова О. Г. Характеристики культурных ценностей белорусских и китайских студентов.....	164
Осадча О. С. Особливості сприйняття образу жінки в українському етносі	168
Пісклова Є. С. Проблеми формування сімейних цінностей молоді в сучасному світі.....	172
Потрапелюк Є. А. Етнічні меншини населення України ХХ століття	175
Роденко А. В., Аббасова Нубар. Предсвадебные обряды в культуре азербайджанского народа	178
Солоха Е. І. Особливості сімейного виховання в США та Україні	182
Стародуб М. М. Особливості національного характеру представників Західної Європи	187
Тубол Н. А., Нурметова Зияда. Особенности туркменского женского национального костюма.....	191
Уланова Т. В. Особливості української народної казки	194

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Безвін Ю. Г. Культурознавчий аспект у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх викладачів англійської мови.....	197
Белєнкова Ю. Ю. Мова жестів в різних культурах світу: компаративістський аналіз	201
Вакуленко О. Л. Автостереотип українця у соціокультурному контексті	205
Василєга П. А., Авраменко Л. С. Стан гендерних контактів в Україні у першому десятилітті ХХІ століття через призму вчення Отто Вейнінгера і соціальних детермінантів.....	209
Великодна К. П. Особливості міжособистісних відносин в українських групах	212
Дмитрієва Л. Д. Життєві цінності сучасної молоді.....	215
Дрижирук Ю. А. Етнопсихологічні особливості англійців	218
Зеленська А. Б. Сучасний погляд на самотність	221
Івченко Ю. В. Соціально-психологічний зміст патріотизму.....	224
Ізмайлова І. Г. US & them in cross-cultural communication.....	226
Касса́б Бассем, Кривошеенко Е. Арабские пословицы и их эквиваленты в русском языке	229

Керезора К. П. Особливості формування характеру українців.....	232
Корнійчук Р. С. Мотивація вступу до шлюбу сучасної української молоді	235
Костюкова І. О. Етнопсихологічні особливості креативності молоді.....	238
Кравченко О. О. Фактори формування особистості	241
Lukundo Namonje Peters, Julia Kats. The importance of conversational etiquette in Zambia.....	244
Могілат Д. О. Соціальна маргіналізація молоді як демографічна проблема	248
Московченко А. А. Особливості креативності та комунікативних здібностей студентів-менеджерів.....	251
Овчаренко А. М., Пасько К. М. Психологічні проблеми молоді сім'ї в сучасному українському суспільстві.....	254
Підчасов Є. В. Соціокультурні та історичні умови формування мовних особливостей етносу (спільноти)	257
Пахненко Н. С. Різновиди стилів виховання дітей у різних країнах світу	262
Рогинська О. В. Формування етнічної самосвідомості в країнах Далекого Сходу	265
Рудько Л. І., Пасько К. М. Культура та міжкультурна комунікація	268
Рухимович (Трахтенберг) Х. Л., Дворниченко Л. Л. Любов як міжособистісний феномен в різних культурах та країнах світу	271
Семєнкова І. О. Психологія казки та її вплив на психіку дитини	274
Тимошенко Е. В. Проблемы психологической адаптации в инокультурной среде.....	277
Хаддад Моханнад, Бадер Дауд, Ворона Н. А. Христиане Йорданії	280
Хоминич О. Г. Психологія емоцій в українському етносі	288
Чернышова Т. Г., Камилова Г. Концепт «гостеприимство» как отражение национального менталитета узбекского народа	291

РОЗДІЛ IV. СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Бабюк А. В. Етнічні стереотипи: негативний і позитивний вплив на суспільство	296
Бей А. О. Самопрезентація як чинник соціальної мобільності особистості у сучасному суспільстві.....	299
Богиня Я. О., Пасько К. М. Проблема «селфі» в житті сучасної молоді	301
Вербова К. В. Характеристики социальной идентичности белорусских и туркменских студентов.....	305
Горячева М. О. Емоційне вигорання як чинник спадної соціальної мобільності офіцерів	310

Гулакова Л. М. Розвиток особистісної мобільності сучасної людини.....	314
Зуєва К. І. Альтруїзм як чинник соціальної мобільності у сучасному суспільстві	316
Коринчук А. И., Волосюк К. А. Миграционные потоки как фактор этносоциальной конфликтности	319
Король О. А. Феномен маргінальності в сучасному світі.....	326
Лепешко А. В. Особливості девіацій у сучасної української молоді	329
Луговой В. Ю. Основні виміри соціальної стратифікації та мобільності у сучасних наукових дослідженнях	333
Миколенко О. О., Пасько К. М. Особливості мотивації до успіху в українських студентів.....	337
Пантюх М. Ю. Вплив тривожності на успішність навчання українських студентів.....	340
Саганович Д. О., Коршик Т. Ч. Навыки как фактор профессиональной мобильности работника (на примере Великобритании).....	342
Сема Н. М. Обумовленість стереотипів етнічними особливостями культур.....	346
Степаненко В. В. Порівняння психологічних особливостей стресостійкості військовослужбовців України та США.....	350
Стадник Г. А. Коучінг як інноваційна технологія сучасної психології в мультикультурному просторі	354
Тарасенко О. І., Єрмакова Н. О. Впевненість у собі як риса соціально мобільної особистості в сучасному суспільстві.....	357
Шерстюк Л. О. Адаптація і взаєморозуміння дітей-мігрантів у освітньому середовищі	361
Щербак Т. І., Щербак Б. О. Трансформація етнічної ідентичності українських мігрантів у Канаді	364
Щербакова І. М., Пасічник А. В. Особливості схильності до девіантної поведінки у студентів-психологів 1-го та 3-го року навчання (порівняльний аспект).....	368
Яжборовская К. П. Использование цвета в рекламе и его влияние на представителей разных этносов	370

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ГРУПИ В ЕТНІЧНІЙ І КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 94 (35):159.9

Аль-Алвани Мохаммед Моханад Джабер,
Шихан Хамид Касим Шихан, Таха Самир Мохаммед Таха, *студенты*
Н. А. Пилипенко-Фрицак, *преподаватель*
Сумской государственной университет (Украина)

КОЛЫБЕЛЬ ЦИВИЛИЗАЦИЙ: ТАЙНЫ И ИСТОРИЯ

Статья посвящена истории и культуре древней египетской цивилизации, оставившей удивительные свидетельства человеческого пребывания на земле.

Ключевые слова: древняя цивилизация, египетская культура, чудеса света.

Постановка проблемы. Если и есть на свете страна, заслуживающая названия Земля Тайны, то это, безусловно, Египет. Египетская цивилизация – древняя и могущественная, оригинальная и сложная, не похожая ни на какую другую, – все еще хранит множество неразгаданных секретов. Пожалуй, не существует другой культуры, которая оставила бы на нашей планете столько великолепных свидетельств человеческого пребывания. Удивительная древняя цивилизация выросла в пустыне на берегах щедрого Нила. Из илистых вод этой великой реки родилась сама история...

Изложение основного материала. Согласно подходу, принятому самими египтянами, история Древнего Египта делится на династии. Под династией подразумевают период, во время которого престол занимали потомки одной семьи. Всего их в Египте существовало тридцать три, начиная с 1-й династии, основанной легендарным Менесом-Нармером, и заканчивая последними, когда Египтом правили чужеземцы – персы и греки. В III в. до н.э. жрец и историк Манефон составил перечень всех династий фараонов. Это был очень серьезный труд, учитывая, что ему пришлось восстанавливать события, происходившие тысячи лет назад. На «Историю Египта» Манефона впоследствии опирались греческие авторы. Тридцать три династии подразделяются на три основных периода: Древнее, Среднее и Новое царства.

Древнее царство – эпоха истории Египта, когда формировались и изменялись религия и искусство, язык и письмо: ≈ 2778–2120 гг. до н. э.

Среднее царство – эпоха, когда Египет превратился в сильное государство, располагавшее мощным военным и экономическим потенциалом: ≈ между 2040 и 1783 (или 1640) до н. э.

Новое царство – эпоха наивысшего расцвета древнеегипетской государственности: ≈ 1549–1069 до н. э.

Египтяне отличались крайней религиозностью и приверженностью традициям. Им был присущ политеизм – вера во многих богов. Самой примечательной стороной религии народа Древнего Египта являются его представления о загробном мире. Древние египтяне были уверены, что смерть это не конец человеческого существования, а только переход в иной мир. Причем в этом невиданном мире человек продолжает жить вечно, лучше и счастливее, чем на земле. Эти представления в различных модификациях отразились позже в христианстве, иудаизме и исламе. Египтяне верили: для того чтобы душа усопшего могла войти в потусторонний мир, его тело тоже должно оставаться максимально сохранным. Искусство изготовления мумий, в основе которого лежит бальзамирование и высушивание мягких тканей тела, достигло в Древнем Египте высочайшего совершенства. Египтяне стремились предохранить тела умерших от разложения и окружить их предметами из повседневного обихода, которые могли бы пригодиться усопшим в загробной жизни.

Почти в каждом городе древнего Египта существовали свои собственные верования, которые со временем изменялись и оказывали влияние друг на друга. По этой самой причине египетская мифология представляется очень многочисленной: Ра – бог солнца, творец вселенной и защитник государства и справедливости; Птах – отец бога Ра, покровитель скульпторов и ремесленников; Осирис – бог возрождения, царь загробного мира; Гор – бог неба, царственности и солнца; Сехмет – богиня войны и палящего солнца, грозное око бога Солнца Ра, целительница; Тот – бог мудрости (он почитался как создатель письменности, покровитель образования); Бастет – богиня радости и солнечного тепла; Собек – бог воды и плодородия полей; Бэс – покровитель домашнего очага, защитник жилища и детей и другие.

Древний Египет оставил огромное культурное наследие для мировой цивилизации, произведения его искусства ещё в древности вывозились в различные уголки мира и широко копировались в других странах. Египетскими мастерами создавались прекрасные настенные росписи и статуи, были освоены способы производства стекла и фаянса, поэтами и писателями созданы новые формы в литературе. В числе научных достижений древних египтян были: математика, практическая медицина, астрономические наблюдения и возникший на их основе календарь, создание оригинальной системы письма.

Самым крупным и значительным вкладом древних египтян в мировую культуру и цивилизацию является изобретение письменности. В Египте

периода позднего царства насчитывалось более 5000 иероглифов, которые образовывали чрезвычайно сложную систему письма. Для её упрощения было создано более быстрое иератическое письмо, которое предназначалось для публичных документов, религиозных текстов, частной переписки и хозяйственных записей. В VII в. до н. э. в обиход вошло демотическое письмо, использовавшее ещё более простые символы.

Вместе с шумерской литературой египетская литература считается первой литературой мира.

Древний Египет положил начало архитектуре. Египетские пирамиды – самые известные на Земле архитектурные сооружения. Притом они и самые древние из знаменитых. Гигантские усыпальницы фараонов четвертой египетской династии Хуфу (Хеопса) и Хафры (Хефрена) возведены около пяти тысяч лет назад, и ни время, ни завоеватели не смогли ничего с ними поделать. Почти три тысячи лет существовало после этого египетское государство; сменялись на престоле фараоны и цари, но пирамиды, воздвигнутые в истоках египетской цивилизации, остались самыми могущественными сооружениями страны.

Существует много гипотез относительно техники строительства египетских пирамид. Большая часть гипотез исходит из того, что блоки вырубались в карьерах с помощью пробойников, зубил, долот, тёсел и т. п., основным материалом при изготовлении которых была медь. Практически без всяких механизмов, с помощью лишь клиньев и кувалд, глыбы вырубали в каменоломнях на другом берегу Нила, обрабатывали на месте, затем перетаскивали папирусными канатами к воде, волокли на строительную площадку и по отлогому склону холма, который рос вместе с пирамидой, втаскивали на вершину. Камни разного размера укладывались на глиняный раствор, который заполнял пространство между блоками. Некоторые пирамиды, сохранившие свою облицовку, позволяют увидеть качество обработки поверхности камня. Крупные блоки подогнаны так, что между ними не осталось зазоров, а выровненная внешняя поверхность зачастую образует идеальную плоскость, несмотря на то, что плоскость эта находится под углом к основанию. Каждый этап строительства был запечатлен художниками и в наши дни подтвержден археологами.

Единственное из 7 Чудес света, сохранившееся до наших дней, чудо – пирамида Хеопса. Количество блоков в ней около 2,5 млн.; самый тяжелый каменный блок – 15 т. По подсчетам общий вес пирамиды около 6,25 млн. тонн.

Несмотря на все возможности современной техники, несмотря на то, что многочисленные археологические исследования в Египте ежегодно приносят огромное количество находок, эта страна до сих пор хранит множество тайн и загадок, и прикосновение к ним поражает. Возможно, в каменной толще кладок, в темной глубине коридоров и шахт гробниц Египта действительно замуровано недоступное нам пока знание...

УДК 167:159.964.26

Вертель А. В., к. філос. н., викладач
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

К. Г. ЮНГ ТА Ю. ЕВОЛА ПРО МОЖЛИВІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ БУДДИЗМУ ТА ПСИХОАНАЛІЗУ

Стаття присвячена філософсько-психологічному аналізу комплексу питань, пов'язаних з розумінням і інтерпретацією проблеми інтеграції буддизму в усіх його версіях та психоаналізу. Розглянуто радикально протилежні погляди на цю проблему в психоаналізі (К. Г. Юнг) та в традиціоналізмі (Ю. Евола).

Ключові слова: психоаналітична традиція, буддизм, традиціоналізм, свідомість, несвідоме.

Постановка проблеми. Варто зазначити, що діяльність К. Г. Юнга безпосередньо пов'язана з дослідженнями спадщини Сходу, з коментарями різного роду філософських текстів. Особливий інтерес для К. Г. Юнга мали буддійські та йогічні практики роботи зі свідомістю, завдяки яким він знаходив підтвердження своєї теорії колективного несвідомого й архетипів. Він наголошував на тому, що психологію та філософію буддизму можна інтегрувати в європейську культуру.

Аналіз актуальних досліджень. У працях К. Г. Юнга, присвячених Сходу, можна виділити два підходи. Перший пов'язаний з позицією К. Г. Юнга щодо з'ясування сутності філософії свідомості, як вона склалася на Сході, й виявлення відмінності її від європейської традиції. Друга особливість у тому, що ці праці К. Г. Юнга не монографічні, а супровідні – це вступи, передмови й коментарі. Такими є наступні праці: «До психології східної медитації», «Йога та Захід», «Про індійського святого», «Казковий світ Індії», «Психологічний коментар до Бардо Тходол», «Психологічний коментар до Тибетської книги Великого визволення», передмова до книги Д. Судзукі «Основи дзен-буддизму».

Виклад основного матеріалу. Філософія свідомості буддизму обґрунтовувала свою теорію як шлях, за допомогою якого можна досягти духовного визволення і нірвани. К. Г. Юнг ніколи не переслідував мету кінцевого злиття з несвідомим. Досліди занурення в несвідоме здійснювалися лише в терапевтичних та наукових цілях. К. Г. Юнг

характеризує несвідоме як фактор позачасовий, котрий приховує в собі як матеріал, що має індивідуальне походження (індивідуальне несвідоме), так і матеріал, що містить залишки колективної пам'яті людства (колективне несвідоме). Обидва типи несвідомого входять до структури психіки. Буддизм постулює континуальність свідомості зовсім в іншому аспекті. Він не визнає «спільної пам'яті людства», а говорить лише про одиничний потік свідомості, комбінація складників якого постійно змінюється [5].

Разом з тим, кармічний фактор, що визначає долю і характер, виступає як моральний результат минулого індивідуального досвіду, тобто як наслідок того, що колись сприймалося і здійснювалося індивідом. У концепції свідомості К. Г. Юнга і в філософії свідомості буддизму існують певні подібності та відмінності. У системі К. Г. Юнга містяться окремі суперечності, тому, що він намагався обґрунтувати свою теорію на раціональних підставах. Визнання нескінченної континуальності свідомості не могло відповідати цим цілям, отже, єдино можливим виявилось визнання генетичного детермінізму свідомості у вигляді колективної пам'яті людства [1, с. 157].

Важливою що до цього є передмова К. Г. Юнга до «Тибетської книги мертвих». У цьому буддійському тексті подано докладний опис етапів, через які, згідно з тибетською традицією, проходить свідомість, починаючи з фізичного вмирання і до моменту наступного втілення, тобто реінкарнації. К. Г. Юнг підкреслює: «Східне уявлення про карму – це свого роду вчення про психічну спадковість, яка базується на гіпотезі про реінкарнацію, і, кінець кінцем, про позачасову сутність душі. Ані наша система знань, ані наш раціональний склад розуму не в змозі йти в ногу з подібними уявленнями» [4, с. 76].

Кінцева мета вчення К. Г. Юнга і тибетського буддизму полягає в духовному перетворенні. К. Г. Юнг визначає його як самореалізацію, повноту, тоді як для тибетських буддистів йдеться про Будду, просвітління на благо всіх істот. Згідно з цією буддійською традицією, кожен індивід має потенціал, щоб стати Буддою, здійснити вище перетворення. Для буддистів, як і для К. Г. Юнга, прагнення до більш високої свідомості становить те, що існувало завжди. Для буддистів прагнення до стану Будди є квінтесенцією природи людини, в той час як для К. Г. Юнга мова йде про повноту, тобто цілісність. В обох випадках йдеться про тривалу подорож. У концепції К. Г. Юнга – це подорож без кінця, завжди унікальна, властива кожному індивіду, але яка може бути реалізована тільки в розумі. У тантричному буддизмі розум – це безмежна сила, здатна перетворити будь-яку подію в трансцендентальну мудрість, використовуючи його як засіб для досягнення просвітління. Ця сила

закладена в самій людині, а не в якомусь іншому місці, вона не відокремлена від людини, але щоб її розпізнати, потрібен ключ до свідомості. Згідно з ученням тантричного буддизму, просвітління, а значить і звільнення може бути досягнуто тільки в поточному житті. Воно полягає в принциповій зміні нашого сприйняття реальності, в розвороті до найглибшого вмістилища свідомості, коли *Я* або самосвідомість спрямовує свою увагу до універсальної свідомості. Йдеться про інтуїтивний досвід нескінченного і про глобальну єдність всього буття [2, с. 107–108].

Розглядаючи взаємовідносини буддизму і психоаналізу, неможливо не звернути увагу на працю представника традиціоналізму Ю. Еволи «Дзен і Захід». Вельми показовою є критика К. Г. Юнга Ю. Еволю за висловлювання про великі труднощі, пов'язані з асиміляцією Дзен на Заході. Ще більше обурило Ю. Еволу позиція К. Г. Юнга, який вважав, що тільки психоаналіз, більш того, психоаналіз, заснований на теорії вітального несвідомого, архетипів і процесу індивідуації, може досягнути Дзен. Ю. Евола пише: «...Юнг всерйоз вважає, що полеміка проти інтелекту, властива дзен, спрямована на трансформацію того, що в психоаналізі називається несвідомим, і це внутрішнє єднання і спонтанність, вироблені саторі (*просвітлінням* – А. В.), неможливі завдяки *Его*, коли воно, підкоряючись психотерапевтичній етиці психоаналізу, заспокоюється в почутті власної переваги і може прийти до згоди з успадкованим від давнини біологічним несвідомим» [3, с. 283–284].

Ю. Евола підкреслює, що несвідоме, як самотійна сутність, дзен-буддизму не відоме. Ідеалом дзен-буддизму є не з'єднання з гіпнотичним несвідомим психоаналізу, а знищення його за допомогою світла, яке повинне отримати доступ до глибинних сфер особистості за допомогою просвітління і пробудження.

Висновки. Цікавим є «прочитання» психоаналізу сучасними традиціоналістами. Вони вже не називають фрейдизм злом і не порівнюють його з таїнствами диявола; більше того – уподібнюють традиціоналізм у найбільш автентичній і послідовній його версії, психоаналізу, якому піддаються «не окремі особистості, але цілі науки, релігії, цілі материки свідомості», «розкриваються глибинні парадигми».

Список використаних джерел

1. Ефимова И. Я. Юнг и «Абхидхармакоша» Васубандху: некоторые параллели / И. Я. Ефимова // История философии. – 2004. – № 11. – С. 147–164.
2. Моаканин Р. Психология Юнга и буддизм / Радмила Моаканин; [пер. с англ. В. А. Воробьева]. – Челябинск: Социум, 2010. – 160 с.
3. Эвола Ю. Дзен и Запад / Юлиус Эвола // Антология дзэн. – СПб.: Наука, 2004. – С. 275–285.

4. Юнг К. Г. Психологический комментарий к «Бардо Тходол» / Карл Густав Юнг // О психологии восточных религий и философий. – М.: «МЕДИУМ», 1994. – С. 64–90.
5. Waldron W. The Buddhist unconscious: the ālaya-vijñāna in the context of Indian Buddhist thought / William S. Waldron. – New-York: Rutledge Curzon, 2004. – 269 p. cm.

УДК 130.122: 32.019

Голуб Г. В., студентка
Щербакова І. М., к. філос. н, доцент
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ПОНЯТТЯ СВОБОДИ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовані психологічні характеристики свободи і відповідальності в системі смисложиттєвих орієнтацій особистості. Зроблено аналіз понять свобода, відповідальність, духовність. Увага акцентована на змісті духовного виховання людини.

Ключові поняття: цінності, свобода, відповідальність, виховання, «кризове сьогодення», духовне становлення.

Постановка проблеми. В умовах кризового сьогодення особливої актуальності набуває питання свободи і відповідальності особистості.

Свобода і відповідальність є надзвичайно важливими в контексті динамічного процесу становлення та виховання особистості. Сформованість відповідальності особистості як невід'ємного компоненту духовності свідчить про зрілість особистості, про її готовність діяти (відповідати за свої дії) відповідно до загальнолюдських цінностей, не зраджуючи собі. Саме тому в перехідних, нестабільних умовах сьогодення надзвичайно актуальним є вивчення свободи і відповідальності особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Великий внесок у дослідження свободи, відповідальності і духовності особистості зробили такі вчені, як: М. Вебер, Г. Гегель, А. Маслоу, Р. Мей, Ф. Ніцше, І. Кант, С. К'єркегор, А. Роше, К. Роджерс, Ж.-П. Сартр, А. Уайтхед, В. Франкл, Е. Фромм, В. Андрущенко, К. Альбуханова-Славська, С. Рубінштейн, Л. Франкл та інші.

Мета статті – визначити роль свободи та відповідальності в контексті духовного становлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Витлумачуючи поняття «свобода», психологи звертають увагу на три аспекти: а) самовизначення внутрішнього в детермінації поведінки; б) свободи у громадському житті; в) свободи контролю. Зауважимо, що традиційні трактування свободи як усвідомленої необхідності і як свободи вибору є обмеженими. Так Е. Фромм розмежовував «справжнє сумління», йдучи за велінням якого особистість підтверджує себе, і сумління як «наглядача, приставленого до людини нею самою», що, фактично, забезпечує «інтеріоризацію зовнішніх

соціальних вимог». Отже, свобода постає як «здатність зважитися на користь однієї з двох альтернатив, вибрати між раціональним та ірраціональним інтересами у житті, між розвитком чи стагнацією, смертю. Якщо так розуміти свободу, то найкращий і найгірший індивіди не мають свободи вибору, тоді як проблема свободи вибору постає якраз перед середньою людиною з її суперечливими схильностями» [4].

Свобода може бути лише в синтезі із відповідальністю, адже «...свобода не існує в тому сенсі, в якому існує річ, свобода – це слово, абстрактне поняття. Існує лише одна реальність: акт самозвільнення у процесі розв'язання проблем» [4]. Тому засвоєння досвіду свободи і відповідальності шляхом виховання є ефективним у формуванні гармонійної, духовної особистості.

Свобода нерозривно пов'язана з відповідальністю, яку більшість дослідників розглядають з позиції моралі. На думку психологів, виховати відповідальність – значить навчити суб'єкта усвідомлювати співвідношення прав і обов'язків, «свободи і несвободи одночасно» (В. В. Ільїн, А. Є. Разумов) [2]. Л. А. Косолапова, К. Муздибаєв, В. Ф. Сафін та ін. називають відповідальність інтегральною, системною якістю, яка може бути вивчена «тільки шляхом наукового аналізу тих систем, ... закономірностям яких підпорядковується поведінка людини (і її життя в цілому)» [1, с. 98].

Говорячи про структуру відповідальності, психологи виділяють, що вона складається з декількох складових: свободи волі, усвідомлення боргу, соціальних заходів впливу на суб'єкта у відповідь на його соціально значущі вчинки. Отже, відповідальність – ніщо інше, як здатність людини відповідати за свої вчинки і дії (а також за їх наслідки). Здатність брати на себе відповідальність (тим більше, коли ця відповідальність за власне життя) – одна з базових форм аутентичності, екзистенції (тобто, справжнього, істинного існування).

Про духовність необхідно сказати дещо окремо. Духовність – це особливий спосіб існування людини, як і свободи та відповідальності. На зміну вузьких особистісних потреб приходять загальнолюдські цінності, що допускають альтернативність, множинність вибору. Лише зріла особистість може здійснити цей вибір, який безпосередньо пов'язаний з духовним вихованням. Тому свобода неможлива без духовності, адже неможливо зробити вибір. Бездуховність відповідає зумовленості. Автономність особистості залежить від сформованості чи не сформованості духовності особистості.

У вітчизняній психології вагомий внесок у дослідження духовності зробили В. Андрущенко, М. Боришевський, Б. Братусь, І. Зінченко, М. Савчин,

Ж. Юзвак та ін. Духовність розкривається як тяжіння до любові, гармонії, прекрасного. При цьому, узагальнюючи думку науковців, можна сказати, що «духовність як здатність до відчуття буття і себе має різні прояви, але єдиною лишається її мета, а саме здатність людини приєднуватися своїми почуттями до інших. Поняття «духовність» визначає багатство духовного світу особистості, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитів моральності» [6, с. 277]. Зазначимо також, що психічними проявами духовності особистості є творчість, пошук, розвиток, любов.

Враховуючи вищенаведене, треба звертати увагу на те, що «неоднозначність імперативів сучасного соціального буття дезорганізує буття духовне. Руйнування духовної автентичності сучасної людини, моральний релятивізм та свобода від совісті поряд з деформацією смислового виміру інших людей та почуттєвою атрофією засвідчують наявність суттєвих трансформаційних змін духовності. ... кризовий стан суспільства гальмує духовний саморозвиток особистості, особливо в умовах подвійної кризи (одночасного перебігу соціальної і культурної криз), свідками якої ми є» [5, с. 195].

В умовах кризового сьогодення, найточніше трактування духовності надає християнська психологія, яка ґрунтується на розумінні сутності людини через тріаду духу, душі та тіла. Ми можемо стверджувати, що «...православна антропологія виокремлює в людині три сторони: дух, душу і тіло. Духовне формує особистість людини, а саме її ядро і є центром самосвідомості. Тіло людини, як і її душа, є провідниками і засобами виразу духовного початку людини. духовність є станом духовної людини. Духовною є людина, яка має в собі дію Святого Духу, тоді як душевною людиною є та, яка має душу і тіло, але не здобула Святого Духу, який дає життя душі. Метою православної духовності є зцілення людини від влади гріховних пристрастей духовною тверезістю і молитвами. Саме тому основною характеристикою православної духовності є упокорювання і любов» [6, с. 280]. З цього погляду, християнські істинні цінності – це знання про Бога як першопричину Всесвіту. У процесі виховання та становлення особистості християнські цінності можуть стати тією основою, що в подальшому сформує справжній ціннісний стержень особистості.

Психологічний зміст поняття «духовність» можна визначити як: здатність людини розрізняти й вибирати для себе істинні християнські цінності та керуватися ними в щоденному житті – в діяльності, поведінці, спілкуванні [3]. Архімандрит Борис Масленніков писав (від авторів –

російською): «Свободу и ответственность не рви, два эти слова вместе пребывают. И оба – порождения любви, когда их делят – оба погибают».

Так, ми розуміємо, що свобода і відповідальність дійсно нерозривні поняття, але вони понад усе є нерозривні в духовному процесі становлення особистості. «Виходячи з того, що людина за будь-яких обставин лишається внутрішньо вільною, вона має бути відповідальною (особливо за вчинки, адже саме вчинковий спосіб взаємодії генерує і визначає рух до вищих рівнів автентичності буття людини). Отже, природне прагнення людей до свободи має супроводжуватися усвідомленням відповідальності як внутрішнього механізму самоконтролю (вільний індивід як суб'єкт життєдіяльності завжди має нести відповідальність як перед собою, так й перед іншими)» [7, с. 88].

Висновки. Свобода і відповідальність взаємопов'язані і взаємозалежні поняття. Справжня свобода може реалізуватися лише через відповідальність, а остання – через свободу. Розуміючи це, особистість зможе взяти на себе відповідальність, щоб реалізувати власну свободу. В умовах демократичного суспільства дані поняття набувають особливої актуальності. Бо дійсно, чим більше свободи прагне мати особистість, тим більше відповідальності вона повинна покладати на себе.

У сучасному світі існує духовна криза, що виявляється у протиріччях ціннісних орієнтацій, падінні моральності та духовних пріоритетів тощо. Втрата людством універсальної ціннісної системи, яка спирається на вищі духовні й моральні абсолюти, є однією з причин виникнення загрози самознищення суспільства. Процес духовного розвитку тісно пов'язаний зі змінами у ціннісній сфері особистості через усвідомлення нею власної єдності із Всесвітом. Свобода та відповідальність дозволяють людині не лише ствердитися як особистість, досягти цілісності, а й реалізувати свій потенціал, зрозуміти і усвідомити сенс власного буття.

Список використаних джерел

1. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л., 1983. – 240 с.
2. Прядеин В. П. Ответственность как системное качество личности: учеб. Пособие / В. П. Прядеин. – УрГПУ.– Екатеринбург, 2001. – 209 с.
3. Рыжов В. В. Мировоззренческие основы образования / В. В. Рыжов // Актуальные проблемы науки и гуманитарного образования: Сборник научных трудов. – Вып. 3. – Н. Новгород, 2003. – С. 8–52.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М., 1994. – 581 с.
5. Щербакова І. М. Трансформаційні зміни духовності в умовах сьогодення / І. М. Щербакова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету [Текст]. Т. 2. Вип. 105 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 195–198.
6. Щербакова І. М. Духовна криза особистості в інтегративному вимірі / І. М. Щербакова // Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія

/ за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Книга 1. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – С. 272–294.

7. Щербакова І. М. Феноменологія свободи і відповідальності особистості в кризових умовах та критичних ситуаціях життя / І. М. Щербакова // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : збірник наукових праць / [за ред. : Кузікової С. Б., Щербакової І. М.]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – С. 84–88.

УДК 159.923:158.992

Горова І. М., студентка

(науковий керівник: к. філос. н, доцент **Щербакова І. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ФЕНОМЕН ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються механізми формування часової перспективи в контексті суб'єктних особливостей людини, розвиток яких може ініціювати і підтримувати формування позитивної часової перспективи.

Ключові слова: особистість, саморегуляція, часова перспектива.

Постановка проблеми. Вивчення часової перспективи людини вже тривалий час привертає інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників. Термін «часова перспектива» був введений в науковий обіг Л. К. Франком, характеризуючи взаємозв'язок і взаємозумовленість минулого, сьогодення і майбутнього в свідомості й поведінці людини. Подальший розвиток і розробка даного поняття пов'язані з ім'ям К. Левіна, в працях якого часова перспектива постає як існуюча зараз цілісність бачення людиною свого психологічного майбутнього і минулого, їх інтеграція в її психологічному життєвому просторі.

Аналіз актуальних досліджень. Ж. Нюттен трактує «часову перспективу» як «віртуальну» присутність у внутрішньому плані різновіддалених у часі об'єктів-цілей. К. А. Абульханова-Славська виділяє психологічну, особистісну і життєву перспективи як три різні явища. Н. Н. Толстих визначила основні підходи досліджень часової перспективи: мотиваційний (Б. В. Зейгарник, К. Левін, Ж. Нюттен, П. Фресс), подієвий / причинно-цільовий (Є. І. Головаха, А. А. Кронік), типологічний (К. А. Абульханова, Т. Н. Березина). Один з найбільш розроблених аспектів розгляду часової перспективи є диференційний аспект, що полягає у вивченні її в контексті різних особистісних особливостей людини: особистісних диспозицій і властивостей, особливостей самосвідомості.

На нашу думку, найменш розробленою залишається проблема вивчення механізмів формування часової перспективи в контексті суб'єктних особливостей людини, розвиток яких може ініціювати і підтримувати

формування гармонійної, позитивної часової перспективи. Звернення до даної проблеми передбачає регуляторний аспект розгляду часової перспективи, її задіяності в цілісний процес самоорганізації людини, при якому ключова роль в її розвитку відводиться їй самій.

На сьогоднішній день питання про роль особистості в процесах саморегуляції є досить актуальними. Його досліджують: Т. І. Шульга, А. П. Корнілов, В. І. Іванніков, В. І. Моросанова, П. С. Клецина.

Виклад основного матеріалу. Б. В. Зейгарник розглядає саморегуляцію як свідомий процес, спрямований на управління своєю поведінкою. Нею виділяються два рівні саморегуляції: операціонально-технічний, пов'язаний зі свідомою організацією дії за допомогою засобів, спрямованих на його оптимізацію, і мотиваційний, пов'язаний з організацією загальної спрямованості діяльності за допомогою усвідомлюваного управління своєю мотиваційно-потребовою сферою.

Із зарубіжних концепцій саморегуляції найбільший інтерес становить сучасна теорія саморегулювання А. В. Кругланскі і його колег, в якій пропонується розглядати в якості основи цілеспрямованої діяльності два різні способи саморегуляції: динамічний і оцінний. Під першим способом розуміється здатність людини починати і підтримувати будь-яку цілеспрямовану діяльність, активно переходячи від одного стану процесу до іншого, часто долаючи можливі відволікання і труднощі в процесі. Оцінним способом, з іншого боку, формується оцінна частина саморегулювання, що відповідає за порівняння відносної якості існуючого стану з можливими іншими. Таким чином, саморегулювання складається в порівнянні альтернатив бажаних підсумкових станів і виборі засобів їх досягнення.

Як ми бачимо, в працях зарубіжних і вітчизняних авторів наголошується, що дієвість тих чи інших особистісних змістів залежить від загальної сформованості системи саморегуляції людини. Виявляється, що навіть найчіткіші й усвідомлено обрані цілі виявляються нереалізованими через відсутність навичок управління ціле досягненням.

Усвідомлена саморегуляція довільної активності людини може бути подана як єдність двох аспектів: базового функціонально-структурного і змістовно-психологічного. Під усвідомленою саморегуляцією в ній розуміється багаторівневий процес по ініціації, побудові психічної активності та управління нею для досягнення усвідомлено висунутих і суб'єктно-прийнятих цілей діяльності та поведінки. Його реалізацію здійснює система регуляторних процесів, основні з яких: планування цілей, моделювання значущих умов їх досягнення, програмування

конкретних дій, оцінювання та коригування результатів. Оскільки вихідна модель саморегулювання в основних своїх моментах реалізувала в конкретно психологічному плані уявлення про «моделі потрібного майбутнього» Н. А. Бернштейна, можемо говорити про те, що усвідомлена саморегуляція може розглядатися в якості цілісного психологічного процесу, що здійснює функцію моделювання людиною бажаного майбутнього, а отже і процесу, супутнього освоєнню людиною особистої часової перспективи. Це виражається в її структуруванні та наповненні конкретним і дієвим вмістом у виконуваний нею практичній діяльності і життя в цілому. Це пояснює на теоретичному рівні загальні закономірності взаємозв'язку часової перспективи і усвідомленої саморегуляції.

Подальший розвиток теорія усвідомленої саморегуляції отримує сьогодні в диференційно-регуляторному підході до дослідження індивідуальності людини. Його основою виступає уявлення про те, що здатність до висунення і досягнення життєвих цілей залежить від людини як суб'єкта своєї активності, при цьому суб'єктна (інструментальна) сторона його індивідуальності описується стильовими особливостями (особливостями у плануванні цілей, моделюванні значущих умов їх досягнення, програмуванні конкретних дій, оцінюванні та корекції результатів) і рівнем розвитку усвідомленої саморегуляції, тоді як особистісна (змістовна) – особистісною спрямованістю і самосвідомістю. Такий підхід дозволяє вивчати індивідуальність людини як цілісне інтегративне утворення, вбирає в себе особливості особистісної та регуляторно-дієвої компонент одночасно. Саме з позиції такого підходу відкривається можливість вивчення індивідуальних особливостей часової перспективи і стильових особливостей усвідомленої саморегуляції, взаємозв'язок яких може розглядатися в контексті загального інтеграла індивідуальної здатності людини регулювати свою поведінку в часовому аспекті буття, ставити і досягати життєві цілі.

У межах даного підходу було показано, що особистісні диспозиції, а також акцентуації характеру людини можуть виступати природними передумовами формування стильових особливостей її саморегуляції. У цьому сенсі розвиток індивідуальної саморегуляції визначає багато в чому здатність людини виховувати характер, веде за собою розвиток особистісної спрямованості і становлення самосвідомості.

Висновки. Отже, проблема часової перспективи людини є досить актуальною для дослідників. Термін «часова перспектива» був введений Л. К. Франком і означає на його думку взаємозв'язок і взаємозумовленість

минулого, сьогодення і майбутнього в свідомості й поведінці людини. Н. Н. Толстих сучасний стан досліджень часової перспективи об'єднала в такі підходи: мотиваційний, подієвий / причинно-цільовий, типологічний. На думку К. А. Абульханової та Т. Н. Березіної, одним з основних механізмів, що сприяють формуванню часової перспективи є здатність людини моделювати бажане майбутнє. На цій основі здійснюється постановка конкретних цілей, які дозволяють структурувати та узгоджувати минуле, сьогодення і майбутнє.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова-Славская, Т. Н. Березина. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Моросанова В. И., Аронова Е. А. Самосознание и саморегуляция поведения / В. И. Моросанова, Е. А. Аронова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 213 с.
3. Толстых Н. Н. Роль временной перспективы в развитии личности и индивидуальности в юношеском возрасте / Н. Н. Толстых // Научные основы прикладной психологии. – М.: 1988. – С. 151–152.
4. Kruglanski A. W., Thompson E. P., Higgins E. T., Atash M. N., Pierro A., Shah J. Y., & Spiegel S. (2000). To do the right thing! or to just do it!: Locomotion and assessment as distinct self-regulatory imperatives // Journal of Personality and Social Psychology, 79. – P. 793–815.

УДК 159.922.4

Гафіатуліна А. В., аспірантка

(науковий керівник: д. психол. н. Лозова О. М.)

Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ ЕТНОПСИХОЛОГІЇ

У статті обґрунтовано важливість прогностичної функції етнопсихології в сучасних українських реаліях. Визначено поняття «фронтиру» як перетину двох цивілізацій – Сходу і Заходу. Доведено необхідність досліджувати суспільну свідомість, соціально-психологічні та поведінкові особливості населення фронтиру.

Ключові слова: прогностика, «фронтір», суспільна свідомість.

Постановка проблеми. Сучасні геополітичні зрушення диктують умови трансформаційних процесів у свідомості як окремих індивідів, так і цілих націй. Актуальність етнопсихологічних досліджень безпосередньо впливає з необхідності соціокультурної інкорпорації України до загальносвітового суспільного, духовного та культурного буття з одночасним збереженням самобутності етнічних культур і ментальностей усіх народів, що її населяють [2, с. 4].

Українське суспільство перебуває в стані кризи. Немає сумніву в тому, що для успішного розвитку країни необхідні реформи в економічній та політичній сфері. Однак не треба забувати і про вагу науки в збереженні цілісності та розбудові успішної країни.

Виклад основного матеріалу. Яким чином наука, зокрема етнопсихологія, реагує на виклики сьогодення? Які прогнози роблять науковці щодо подальшого розвитку України? Будь-яка теорія, будь-яка форма суспільної свідомості припускає роздуми про майбутнє. Враховуючи реалії українського сьогодення, на перший план, на наш погляд, повинна вийти саме прогностична функція етнопсихології. Розмірковуючи про користь прогностики в етнопсихології, можна зазначити, що наукові прогнози в даній галузі могли б відігравати роль «попередження» напруги між певними етнічними групами, націями або регіональними ментальностями, а ці знання, в свою чергу, стали б інструментом у зовнішній та внутрішній політиці нашої держави. Результати наукових досліджень етнопсихології можуть і повинні передувати планам, програмам, управлінським рішенням, мають оцінювати хід та наслідки державної політики. Чи існують наразі наукові етнопсихологічні парадигми, які не тільки констатують дійсну реальність, але й прогнозують її? Ми знаходимо такі парадигми в політичній філософії. Охарактеризуємо дві з них.

Однією з найбільш поширених теорій розвитку країн є концепція етнокультурного розподілу цивілізацій Семюеля Хантінгтона [4]. У науковій праці «Зіткнення цивілізацій» (1996 р.), знаходимо міркування автора щодо майбутнього України. Науковець робить акцент на досить тісних культурних і історичних зв'язках Росії та України, а також на спільному проживанні росіян і українців в обох країнах. Цивілізаційний підхід знижує можливість війни до мінімуму і підкреслює можливість розколу України. З огляду на культурний фактор автор припускає, що при цьому поділі буде більше насильства, ніж при розпаді Чехословаччини, але воно буде куди менш кривавим, ніж розвал Югославії [4, с. 14].

Інший науковець, Джон Мірсхаймер більше 20 років тому припустив, що відносини між Росією та Україною складуться таким чином, що обидві країни будуть у стані суперництва. На думку вченого, великі держави, які мають один спільний протяжний і незахищений кордон, часто втягуються в протистояння через питання безпеки. Як зазначає автор, Росія й Україна можуть подолати цю тенденцію і співіснувати в гармонії, але це буде досить незвичним розвитком ситуації [4, с. 14]. Даний підхід на перший план висуває можливість українсько-російської війни.

Розглядаючи два вищезазначені підходи, необхідно досягнути, яким же шляхом іде Україна сьогодні – це розкол України (за С. Хантінгтоном) або війна з Росією (за Д. Мірсхаймером)? Навіть з таких неоптимістичних

варіантів очевидним є те, що Україна обрала другий варіант – захист своєї цілісності в умовах агресії.

Україна належить до так званих «фронтирних» країн. Спочатку поняття «фронтиру» (від англ. frontier – «кордон», «порубіжжя») мало вузькоспеціальне значення в історичній науці. Фредерик Джексон Тернер дефініював фронтір як зону поселень експансивного суспільства на межі зіткнення цивілізації з варварством, де суспільство та уряд або несформовані або недоформовані. Поступово Тернерове поняття фронтиру змінилося до невпізнаваності. Тепер дослідники здебільшого апелюють до сформованого в 1940 р. Овеном Латтімором уявлення про фронтір як зону інтенсивної взаємодії різних культур. Фронтір – це обмежений простір змінних цінностей, де різні культури вперше стикаються з «іншістю» (otherness) і сприймають, пристосовують або одомашнюють її [5].

Щодо української «фронтирності» розмірковує М.-Л. А. Чепа. Автор зауважує, що український етногенез відбувався в умовах пограниччя землеробських цивілізацій західного і східного типу, за активної їх взаємодії через посередництво «варварської» скотарської культури. Визначальною характеристикою етносу такого цивілізаційного типу є те, що в рамках «фронтирних» цивілізацій жодна з тенденцій еволюції контактуючих культур, в принципі, не може стати абсолютно домінуючою, аж до того часу, доки не зникне фактор «фронтирності» [3]. Відкритим залишається питання щодо умов та часових характеристик зникнення фактора фронтирності, однак знання про «межовість» України дає змогу бути готовими до наслідків цього стану, вживати заходів для збереження єдності і незалежності України.

Україна знаходиться на перетині двох «світів» – Сходу і Заходу. Захід і Схід – це соціокультурні спільноти, що протягом тисячоліть співіснують, взаємодіють і впливають одна на одну. Особливо напруженими, схильними до конфліктних стосунків західних і східних культурних спільнот постають у межових між цими смисловими полюсами культурних областях. До межових культурних спільнот, окрім України, відносяться Росія, Молдова, Казахстан, Кавказ, країни Ближнього Сходу, Балкани, Іспанія [3, с. 21]. Річ у тім, що суперечності Сходу і Заходу динамізують життя спільнот і стають імпульсом історичних подій: вони зумовлюють гострі удари у вигляді збройних конфліктів або, навпаки, своєрідне вирівнювання, базоване на трагічному напруженні, яке шляхом внутрішнього неспокою й творчого шукання веде до синтезу чи в гіршому випадку – до синкретизму [3, с. 20].

Висновки. Для того, щоб Україна змогла існувати на перетині двох цивілізацій, формуючи свою національну свідомість із «вкрапленням»

тенденцій Сходу і Заходу, необхідно досліджувати суспільну свідомість, соціально-психологічні та поведінкові особливості українців. Також необхідно пильніше вивчати вже існуючі наукові праці колег. Так, наприклад, дослідження етнічної ситуації в Криму К. В. Коростеліної в 1999-2000 рр. [1], а саме виявлення високого рівня російської ідентичності, повинно було «попередити» державних діячів щодо тяжіння Криму «в бік Росії». Наше наукове дослідження спрямоване на вивчення суспільної свідомості та її форм: національної свідомості, етнічної свідомості та регіональної ментальності. Враховуючи масштаб відмінностей Східної та Західної культур, які співіснують в нашій країні, вважаємо за необхідне визначити особливості національного, етнічного та регіонального в свідомості громадян України, що надасть змогу виявити відмінні або спільні тенденції в структурі та змісті суспільної свідомості українців різних регіонів. Результати дослідження будуть представлені в подальших наукових розвідках.

Список використаних джерел

1. Коростелина К. В. Исследование социальной идентичности: на пути к примирению в Крыму: монография. Вып. 1 / К. В. Коростелина. – Симферополь: Доля, 2002. – 256 с.
2. Лозова О. М. Психосемантическая структура этнической свідомості: дис... д-ра психол. наук: 19.00.01. Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2008. – 479 с.
3. Психологічні закономірності реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: монографія / М.-Л. А. Чепа, М. І. Савіна, С. Є. Солодчук [та ін.]; за редакцією М.-Л. А. Чепи. – К., 2015. – 131 с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 576 с.
5. Фронтір. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

УДК: 394.011

Дарвиш В. В.,

Член европейской профессиональной психотерапевтической лиги
Директор компании «DMA Medhilfe», Зеезен (Германия)

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ТРАДИЦИИ ЭЛИТЫ В ГЕРМАНИИ – ИСТОРИЧЕСКИЙ ШАНС ИЛИ СУДЬБА?

Статья посвящена этническим традициям немецкой номенклатуры и верхушки правительственной и экономической элиты страны в первой половине 21 века. Особое внимание уделяется немецкой традиции эксклюзивной избирательности большинства топ-менеджеров и руководителей политических партий, основанное на исторически консервативных началах. Авторы статьи размышляют над возможностью шансов новых немцев из смешанных этнических браков занимать руководящие посты в политике и экономике Германии в настоящее время и в будущем.

Ключевые слова: немецкая номенклатурная элита, социальный ценз, правящая элита, немецкие ценности, социальная близость, иммиграция, социальное и этническое происхождение.

Постановка проблемы. Тема правящей элиты в Европе и в Германии достаточно закрыта для общего рассмотрения, так как считается, что в демократических странах социальные лифты работают исправно и об образовании правящего класса говорить нет оснований. В Германии, в частности, существуют историко-общественные причины у немецкой закрытости, и роль немецких богатых семей в экономике и политике достаточно велика. При получении высших руководящих должностей в экономике, большую роль играет то, из какого социального слоя кандидат и какие этнокультурные традиции и ценности нации он восхваляет [1].

Осмелимся утверждать, что не все этнические немцы могут претендовать на роль будущего руководителя государства, с детства получая одинаковые преференции в образовании и воспитании.

Изложение основного материала. Я – этническая украинка, проживающая на территории Германии уже 10 лет, мой муж немец – полукровка (его мать немка, а отец сириец-иммигрант волны 1950 годов), поэтому мой сын с рождения впитывает ценности трех культур одновременно: в их доме и в домах его дедушек и бабушек из всех трех стран. Воспитывая 7 летнего сына в Германии, который здесь родился и имеет немецкое гражданство, а так же мечтает стать бургомистром своего города, а возможно и бундесканцлером Германии, я задумалась о реальных возможностях моего ребенка реализовать его детскую мечту и стать одним из будущих руководителей страны в его обозримом будущем – годах 2035–2037.

Изучение данного вопроса требовали глубокого погружения в историю и теорию германской элиты, с детализацией в системе представлений и ценностей немцев, которые должны быть впитаны с детства у ребенка с хлебом и чистым немецким воздухом, с обязательным погружением в этнические ценности и традиции, как одного из важных факторов социализации личности в Германии [2].

Подробно изучив вопрос с точки зрения основных ценностей немецкой политической и экономической верхушки общества, определилось два важных понятия: первое и самое важное немецкое понятие «Bildung» (образованность), которое является основным показателем для выбора любого действующего политика или топ-руководителя в немецком государстве. И второе существенно важное понятие – это «Elit» (элита), или высший класс.

Только 0,05 процентов немецкого населения (около 4000 человек из 82 миллионов, состоянием на 2016 год), подразумеваются под словом

«Элита», по наблюдениям профессора Михаэля Хартмана, руководителя кафедры социологии Дортмундского университета в его нашумевшем очерке «Topmanager – Die Rekrutierung einer Elite» (Топ-менеджер – рекрутинг среди элиты) [3].

Элита – это те, кто занимает ведущие позиции в различных общественных сферах, то есть в экономике: топ-менеджеры, председатели советов директоров крупных предприятий, ведущие политики, а так же чиновники на федеральном уровне и землях, судьи федеральных судов, кроме того, представители ведущих медиа: шеф-редакторы, директора программ, издатели больших газет, редакторы радио и телевидения. В научной сфере: научные советы в ведущих крупных научных организациях, ректоры университетов. Руководители ведущих общественных организаций, верхушка Церкви и профсоюзов, ряд начальствующих лиц в культурных организациях.

Будущие немецкие топы посещают преимущественно три маленьких элитных высших учебных заведения, в которой в общей сложности пять тысяч учащихся. Но каждый второй немецкий топ-менеджер, большая часть чиновников, судей и высших политиков, – выпускники одного из этих вузов. Представители немецких элит меняют сферы деятельности по пути к государственной службе – сначала чиновник, потом он переходит в правительство, потом в бизнес, потом снова на госслужбу. Это и есть «эксклюзивный социальный прием», скрытый социальный ценз на высших постах. И наиболее заметен он в экономике. В Германии 80 процентов топ-менеджеров происходит из самой высшей части среднего класса, и это всего 4% населения [4].

Что касается юстиции, госуправления и медиа в Германии две трети рекрутируются из этих высших 4% населения.

В политике та же картина – половину действующих политиков можно по происхождению, а не по достижениям, отнести к элите страны. Эти все истоки отбора идут далеко из прошлого страны, из истоков историко-общественных причин, так как исторически влияние богатых семей в экономике очень большое еще со времен Кайзера Вильгельма. В настоящее время, из 100 крупнейших предприятий, 48 (то есть почти половина) контролируются частными семьями промышленников. Это самый большой процент во всех крупных развитых индустриальных странах мира. Эти семьи так же обладают значительным влиянием на кадровые назначения на этих своих предприятиях. Эти семейные предприятия (крупнейшие концерны «БМВ», «Фольксваген», «Альди»

и др) управляются семьями в 4-м, 5-м, 6-м поколениях, иногда – по 300 лет! Промышленность занимает в экономике Германии около трети всего дохода, а это вдвое выше, чем в Британии и Франции вместе взятых.

При получении высших руководящих должностей в экономике большую роль играет – из какого социального слоя кандидат. Личности распознают друг друга как похожих, и существует простой принцип при занятии высших должностей – социальная близость. Десятилетиями мужчины из высших общественных слоев узнают друг друга по повадкам, движению, жестам, манере разговора – это не прямой блат, это социальный ценз. Как правило, личность идентифицируют как хорошую, постольку, поскольку она похожа на того, кто дает оценку. Распознают и используют как критерий без того, чтобы это назвать, и часто неосознанно. Это свойственно всем людям в любой среде, но социальные лифты здесь начинают проскальзывать.

Есть одна сфера, где население может прямо выбирать, но все же из представленных кандидатов от «элит» – это политика. В политической сфере есть частая сменяемость, в экономической сфере избирать нельзя – там считается только имущество семьи или акционеров, и они решают, кто этим предприятием или концерном управляет. Как правило, в немецкой политике 70 % кресел, которые были заняты немецкими «слугами народа», тоже принадлежат выходцам из тех самых пресловутых трех элитных немецких учебных заведений. Часть специалистов в области социологии имеют надежду на изменение Германии как раз из-за иммигрантов и новой иммиграционной политики, внедренной бундесканцлером фрау Меркель в 2015 году в связи с Сирийским военным конфликтом, когда Германия приняла за 9 месяцев более полтора миллиона беженцев – потенциальных иммигрантов, и их количество увеличивается ежемесячно на несколько тысяч человек. Процент иммигрантов растет, они получают гражданство, и рано или поздно эти закрытые немецкие элиты с помощью демократических процедур, и косвенно – экономически, будут подвинуты.

Исследования Организации экономического сотрудничества и развития (OECD) показало, что процент иммигрантов на госслужбе в Германии – самый низкий пока среди европейских стран. Если посмотреть на Италию, то там тоже не так много иммигрантов в элите. Две страны, где достаточно иммигрантов в политике – это Британия и Франция. Но эти страны обладают куда более длительной традицией иммиграции, так как они бывшие колониальные страны. В настоящее время во французском

правительстве трое министров – с иммиграционным происхождением, а в немецком правительстве – ни одного. Но в Германии приток и заметный процент иммигрантов случился с 1970-х годов, а во Франции основной приток случился на 100 лет раньше. И это основная причина, почему Германия отстает в этом вопросе.

Выводы. Так что, предположительно – возможность стать руководителем области или города человеку со смешанной этнической родословной в Германии – это вопрос времени. И к тому времени, когда мой сын предположительно окончит вуз и будет достаточно зрелым (приблизительно 2035 год), шансы у него более чем положительные прийти к своей мечте и стать бургомистром немецкого мультикультурного и мульти-этнически населенного города будущего.

Я в это верю, и сын мой тоже, а мечта, как известно – окрыляет и дает колоссальные силы и мотивацию к победе.

Список использованных источников

1. Michael Hartmann. Der Mythos von den Leistungseliten: Spitzenkarrieren und soziale Herkunft in Wirtschaft, Politik, Justiz und Wissenschaft // Campus Verlag. Auflage 1(2002). – Deutsch sprache. – 208 p.
2. Michael Hartmann. Eliten und Macht in Europa: Ein internationaler Vergleich // Campus Verlag. Auflage 1(2007). – Deutsch sprache. – 268 p.
3. Michael Hartmann. Topmanager – Der Rekrutierung einer Elite // Campus Verlag. Auflage 1(1996). – Deutsche sprache. – 218 p.
4. Слободенюк В.В. Политическая элита Германии о проблеме турецкой диаспоры (вторая половина XX – начало XXI вв.) Научные проблемы гуманитарных исследований. – Россия. – Вып. №6. – 2010. – С. 7.

УДК 167:159.964.26

Завгородня О. В., д. психол. н.

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Україна)

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено проблемі історичних та етнокультурних чинників ціннісних орієнтацій людини. В контексті зазначеної проблеми розглянуто передумови формування гуманістичних особистісних цінностей.

Ключові слова: історико-культурні чинники, ціннісні орієнтації, особистісна зрілість.

Постановка проблеми. Одним із аспектів проблеми цінностей є питання їх етнокультурної та історичної детермінації. З кінця XIX століття учені активно виявляють інтерес до цієї проблеми. Дослідники кінця XIX ст. (К. Д. Кавелін, М. М. Троїцький) та п./п. XX ст. (В. М. Бехтерев, В. Вундт, О. Ф. Лазурський, Л. Леві-Брюль, П. Жане, К. Ясперс, Л. С. Виготський, О. Р. Лурія, Б. Рут, Г. Шпет та ін.) відзначають важливість вивчення культурно-історичних чинників для психології, зокрема, матеріалом для неї мають бути

«історії вірувань, мови, політичних вчень та установ, мистецтв, наук, філософії, культури» [4, с. 24]. В XX столітті виокремлюються наукові дисципліни, що вивчають взаємодію історичного, етнічного і психічного, культури, релігії й особистості, зокрема етнопсихологія, психоісторія, культурна і історична психологія, крос-культурний, індигенний, культурно-сензитивний та інші підходи [2; 3; 5; 6]. Стверджується, що кожен період історії характеризується тими чи іншими мотиваційно-ціннісними пріоритетами. Наприклад, у феодальну епоху переважали цінності стабільності; в епоху Відродження – пізнання, змін, творчості, що дали світу Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело, Тиціана, Брейгеля, Дюрера [1]. Щодо етнокультурних чинників психології людини, на сьогодні є актуальною дискусія між послідовниками універсалістського та індигенного підходів [11; 15].

Виклад основного матеріалу. В аксіології існують поняття абсолютних та відносних цінностей, позитивних та негативних, часткових та універсальних, цінності-мети та цінностей-засобів та ін. З психологічної точки зору важливим є питання про ступінь розвитку цінності (цінність як лише «знаний» мотив, цінність як реально діючий мотив), ступінь її усвідомленості, спрямованість цінності, її обмеженість, частковість або універсальність, екзистенційне значення для конкретної людини.

В емпіричних дослідженнях ціннісних орієнтацій індивіда використовують опитувальники (наприклад методики Олпорта-Вернона-Ліндсея, М. Рокича та ін.), бесіду, проєктивний та психосемантичний методи, зокрема незавершені речення, твори, вільне висловлювання на запропоновану тему, відповіді на відкриті питання, інтерв'ю. Ч. Морісон вивчав цінності студентів різних країн – Індії, Китаю, Японії, США, Канади, Норвегії; дослідником охарактеризовано провідні ціннісні виміри, які, на думку Ч. Морісона, схожі на ноти; а кожна культура створює свою ціннісну мелодію [7].

Дж. Гофстид, вивчаючи етнокультуральні особливості різних спільнот у другій половині 80-х років XX сторіччя, прийшов до висновку, що для них характерний різний тип мотивацій та цінностей (лідерство, раціоналізм, фінансовий успіх, досягнення, якість життя, стабільність, традиції та ін.). Подальші дослідження дозволили виявити переважання маскулінності або фемінності в ментальності різних спільнот. Такий гендерний аспект ментальності має, незалежно від соціально-економічного розвитку суспільства, безпосередній вплив на індивідуальне самовизначення людини як юного, так і зрілого віку в системі життєвих цінностей та смислів буття. Провідним критерієм самовизначення (незалежно від статевої належності) в

рамках маскулінних орієнтацій суспільства виявилися цінності заробітку, кар'єри, матеріальних благ, професійних досягнень тощо (так званих его-цінностей), в фемінних – спілкування, пізнання, взаємозамінності статевої ролі в сім'ї, комфорту, та якості життя. Маскулінними, тобто орієнтованими на традиційно чоловічі цінності, виявилися такі країни як Японія, Німеччина, США, Великобританія, Мексика, Італія, Філіппіни та деякі інші. Висока фемінність у процесах соціалізації притаманна Швеції, Данії, Норвегії, Франції, Коста Ріці, Таїланду та деяким іншим. Якщо для учнівської молоді з маскулінних країн підґрунтям ієрархії ідеального Я є наполегливість, публічне визнання успіхів, стрімка кар'єра тощо, то у фемінних – взаємини, якість життя, комфортне соціальне оточення [13].

Р. Бенедікт [10] розглядала сором і провину як основні регулятори людської поведінки і за цими параметрами виокремлювала культури провини і сорому. Д. Фонтен досліджував залежність між ціннісними орієнтаціями та домінуванням в культурі почуттів провини (Бельгія) або сорому (Індонезія). Виявилось, що в першому випадку в структурі цінностей людей переважають моральні, релігійні та екзистенційні цінності, а в другому – внутрішньогрупові та соціальні правила та норми [12]. Типовою культурою сорому є культура Японії, де сором – головний регулятор поведінки; належність до певної групи значить більше, ніж збереження власної індивідуальності: всі вчинки співвідносяться з моральними оцінками оточуючих. Почуття сорому перед членами своєї групи виховується з дитинства, несхвальні вчинки обговорюються в групі і «винуватець» піддається громадському осуду [14]. Як культуру провини Р. Бенедікт розглядає культуру США і західних країн. Дослідниця оцінює внутрішнє почуття провини як регулятор поведінки вище, ніж сором.

Слід відзначити, що в оцінках рівня розвитку «західної людини», порівняно зі «східною», часом спрацьовують цінності, зумовлені власною культурною належністю дослідника. В цьому контексті становить інтерес позиція Н. Пезешкіана. Дослідник, аналізуючи ментальність представників східної і західної культур, виокремлює 4 сфери (тіло / відчуття, діяльність / робота, контакти, фантазії / майбутнє), в яких зосереджені особистісні цінності. На основі культивування цих цінностей у популяції формуються пріоритети, прагнення до яких стає сенсом життя, а їхня втрата спричинює особистісну кризу. Цінності кожної зі сфер передаються з покоління в покоління, закріплюються в процесі виховання, зберігаються колективним несвідомим. Людина західної культури орієнтована на цінності, зосереджені в перших двох сферах: здоров'я, молоджавість, спортивність,

сексуальна привабливість, успіх у бізнесі, кар'єра, орієнтація на престиж та успіх. Для людини східної культури пріоритетні: емоційні контакти, пошук сенсу життя, релігія, інтуїція. Така людина просоціально спрямована, схильна до колективізму, групоцентрична. Наслідування традицій, що вирости з досвіду багатьох поколінь, є однією з головних цінностей східної культури, що пом'якшує конфлікт поколінь [6].

Потреба у світогляді та системі цінностей є невід'ємною, глибинною частиною людського існування. Е. Фромм подає перелік поширених ціннісних систем (теоцентричні, релятивістичні, соціоцентричні, біологічно іманентні, гуманістичні) та їх короткі характеристики. Виокремлюючи систему цінностей, засновану на тому, що А. Швейцер назвав «благочинням перед життям» (цінним та благим вважається усе, що сприяє більш повному розгортанню специфічно людських здібностей та що підтримує життя). Е. Фромм відзначає, що бажання реалізуватися «опріч сфери виживання» – творіння історичної людини. Усі норми великих гуманістичних релігій (буддизму, юдаїзму, християнства, ісламу) та великих філософів-гуманістів, починаючи з досократиків і закінчуючи сучасними мислителями, становлять специфічну розробку цього загального принципу. Подолання власної пожадливості, любов до ближнього, пошук істини (на відміну від некритичного знання фактів) – цілі, спільні в усіх гуманістичних філософських та релігійних системах Заходу та Сходу. Ці цілі та цінності є альтернативою відчаю та безсиллю і пов'язані зі специфічними людськими переживаннями – вірою, надією, ніжністю, стійкістю, співчуттям.

У формуванні гуманістичних цінностей в педагогічному аспекті провідну роль матимуть конструктивні батьківські настановлення (прийняття дитини, емпатійне і делікатне ставлення до внутрішнього світу дитини, повагу її автономії, підтримку самостійності, вираження дитиною своїх думок та почуттів). Можна припустити, що допоміжний стиль виховних взаємин, охарактеризований психісториком Л. Де Мозом [3], є найсприятливіший для душевного здоров'я дитини та закладає основи досягнення в подальшому особистісної зрілості. Особистісна зрілість передбачає стійкість до культуральної патогенності (культуральні звичаї, що спричиняють розвиток психічних розладів), а також до деструктивних чинників несприятливої історичної ситуації (такої, в якій збереження соціального конформізму призводить до гальмування або викривлення розвитку і самореалізації, чинить руйнівний вплив на особистість).

На думку Е. Фромма, особистісно зріла людина буде формувати таку систему цінностей, яка посилить її у протистоянні деструктивним чинникам,

дасть їй змогу бути продуктивною, реалізуватися; а людину, що затрималася у своєму розвитку, приваблюватимуть ірраціональні ціннісні орієнтири, які суголосні її травматичному досвіду та компенсаторним потребам [8].

Висновки. Отже, більшість дослідників схилиються до думки про те, що недоцільно розглядати проблему особистості та її цінностей поза контекстом історії та культури. Дослідження свідчать, що преференції і зміст ціннісних систем значною мірою детермінуються етнокультурними чинниками. Навіть в одній країні, але в історичні періоди, що супроводжуються соціальними трансформаціями, драматичні зміни стосуються і ціннісних орієнтацій людей.

Водночас психологи гуманістичної орієнтації, характеризуючи особистісно зрілих, душевно здорових людей, відзначають їх «імунітет» щодо деструктивних впливів: таким людям властиве творче ставлення до культури в її глибокому розумінні та критичне ставлення до культурних упереджень соціального оточення, «просіювання» його впливів, неохильність до різних форм культурального групоцентризму, вихід за його межі, стійкість в умовах несприятливої історичної ситуації, а також культуральної патогенності; вони можуть поділяти групові уявлення, пов'язані із незначущими речами, але виявляють надзвичайну незалежність суджень у трактуванні суттєвих питань. Не підпорядковуючись груповим ілюзіям, оманам часу, в якому живуть, вони перебувають в небайдужих стосунках із своєю епохою, глибоко переживають та осмислюють її, намагаються сприяти духовно-еволюційному поступу, запобігати втраті культурою різноманіття та складності, протистояти уніфікації, знеособленню, дегуманізуючим тенденціям.

Список використаних джерел

1. Александер Ф. Человек и его душа: Познание и врачевание от древности и до наших дней / Ф. Александер, Ш. Селесник; [пер. с англ.]. – М.: Изд. Группа «Прогресс – культура», 1995. – 608 с.
2. Данилова А. Г. Кроскультурный анализ категориальной структуры ценностных ориентации / А. Г. Данилова // Психолог. журн. – Том. 26. – №1. – 2005.
3. Де Моз Л. Психоистория / Ллойд Де Моз. – Ростов-на-Дону: Феникс. – 2000. – 512 с.
4. Капелин К. Д. Задачи психологии. Соображения о методах и программе психологических исследований / К. Д. Капелин. – СПб.: Типогр. Ф. Сущинского, 1872.
5. Мацумото Д. Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия / Дэвид Мацумото; [пер. О. Голубева, Н. Миронов, Л. Ордановская]. – СПб. – Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 668 с.
6. Пезешкиян Н. Позитивная семейная психотерапия / Носсрат Пезешкиян. – М.: Смысл, 1993. – 332 с.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Роджерс. – М.: «Прогресс», 1994.
8. Психоанализ и культура / Пер. с англ. – М., 1995. – С. 275–596.

9. Юрьева Л. Н. История. Культура. Психические поведенческие расстройства / Л.Н. Юрьева – К.: Сфера, 2002. – 314 с.
10. Benedikt R. The chrysantemum and the sword: patterns of Japanese culture. – Boston, 1946.
11. Berry J.W. Global psychology// South African journal of psychology / J.W. Berry. – 2013. – № 43 (4). – P. 391–401.
12. Fontain J. The cultural embedment of guilt and shame: the relationship between religiosity, value orientation and guilt and shame feelings in Belgium and Indonesia / J. Fontain // Abstracts III European congress of psychology. – № 111. Tampere, Finland. 1993. – P. 56.
13. Hofstede G. Masculinity and femininity: the taboo dimension of national cultures / G. Hofstede. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 1998.
14. Kitanish K. Social phobia among Japanese: clinical family and cultural explorations / K. Kitanish, W.S. Tseng // Transcultural psychiatric research rev. – 1984. – Vol. 26. – P. 137–147.
15. Yang K.-Sh. Indigenous psychology, westernized psychology and indigenized psychology: a non-western psychologist's view / K.-Sh. Yang // Chang-Gung journal of humanities and social sciences. – 2012. – № 5 (1). – P. 1–32.

УДК 159.9:8.81:316.347

Ісаєва М. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н, доцент **Щербакова І. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

КРОС-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті здійснено теоретичний аналіз культури міжнаціональних відносин. Аналізуються установки, орієнтації, стереотипи міжнаціональних відносин.

Ключові слова: культура, міжнаціональні відносини, конфлікт, стереотип.

Постановка проблеми. Поняття «міжнаціональні відносини» відображає процес взаємозв'язку і взаємодії суспільних суб'єктів – у даному випадку націй, в якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, вміннями і навичками, а також результатами діяльності; це одна з необхідних і всезагальних умов формування і розвитку суспільства і особистості, процесу соціалізації особистості. Культура міжнаціональних відносин залежить від уміння сприймати і дотримуватися загальнолюдських норм і моралі. Для вирішення проблем, пов'язаних з формуванням культури міжнаціональних відносин в освітньому процесі, висувують ряд завдань: виховання поваги до людей різних національностей, культивування дбайливого ставлення до їх мов, соціальних цінностей; орієнтація на загальнолюдські моральні цінності, стимулювання непримиренного ставлення до проявів націоналізму і расизму, виховання в душі віротерпимості до релігійних почуттів людей.

Аналіз актуальних досліджень. Діяльнісно-психологічний підхід до навчання іноземним мовам (А. А. Леонтьєв, І. О. Зимня, Г. А. Китайгородська, І. Л. Бім, Є. І. Пасів та ін.) передбачає комунікативно-орієнтоване навчання.

Дослідженням сутності толерантної міжкультурної взаємодії займалися провідні українські, російські та зарубіжні дослідники: А. Г. Асмолов, В. С. Библер, А. А. Бодалев, І. С. Виготський, В. В. Давидов, В. П. Зінченко, А. А. Леонтьєв, І. І. Халеева, В. І. Слободчиков, А. Маслоу, М. Мід, Р. Хенвей і ін.

Мета статті – теоретичний аналіз культури міжнаціональних відносин.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні проблема спілкування дітей різних національностей набуває особливого значення. У число завдань формування культури міжнаціонального спілкування у дітей і підлітків входять: виховання підростаючого покоління в дусі миролюбства, віротерпимості і толерантності, формування норм соціальної поведінки; пропаганда миролюбності, підвищення терпимості до етнічних, релігійних і політичних розбіжностей; підвищення дієвості міжетнічного і міжконфесійного діалогу; повагу до різноманітності різних світових культур, цивілізацій і народів, готовності до порозуміння та співпраці з людьми, які відрізняються за зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями, віруваннями [1].

Культура міжнаціональних відносин являє собою рівень взаємин між людьми і етносами різних національностей, в основі якого лежать моральні принципи, правові норми, а також норми взаємної довіри і поваги. Низький рівень культури міжнаціональних відносин провокує виникнення міжнаціональних конфліктів, високий сприяє розвитку міжнаціонального співробітництва [2].

На особистісному рівні міжнаціональні відносини знаходять прояв в установках та орієнтаціях, про що мова буде далі, в національних стереотипах, у настроях і поведінці, у вчинках людей і спільнот. Ці відносини містять: раціональні, когнітивні елементи (тобто, пізнавальні), емоційно-оціночні і регулятивні компоненти.

У розвитку цих відносин важливе, якщо не найважливіше, значення мають національні інтереси, усвідомлені народом і людиною потреби в національному розвитку (згадаймо великого британця В. Черчилля, автора глибокої думки про те, що в політиці немає постійних друзів і постійних ворогів, в ній є лише постійні національні інтереси).

За свідченням представників сучасної соціальної психології, існує три типи взаємовідносин між людьми і, відповідно, народами.

По-перше, це егоїзм або, стосовно спільнот, етноцентризм, тобто намагання окремого «Я» чи нації підпорядковувати своїм потребам, інтересам всіх інших людей чи спільноти, перетворити їх, як і все оточуюче середовище в цілому, винятково на засіб власного самоствердження. Базується цей тип

відносин на хибному уявленні, що чим більшою мірою і більшу кількість людей, речей, спільнот нація підпорядкує власній волі, нівелює їх самотійність, самоцінність, тим повніше буде її власне життя. Це певною мірою націоналістичний тип відносин.

По-друге, конформізм як зворотний бік етноцентризму, тобто намагання пристосуватися до оточення, відмовитися від власного «Я» і «МИ», розчинити себе в людстві. Етнічний конформізм – вид поведінки етнічної групи чи її еліти, сутністю якої є пасивне прагнення – зберегти себе як підпорядковану частину якогось цілого. За цих умов спільнота, як і людина, втрачає свою самотність, свободу, право вибору у своїх діях, перетворюється на безлику одиницю, яка живе і діє за вказаними їй правилами. Відбувається денаціоналізація спільноти, деперсоналізація особистості, втрата самотності, внаслідок чого вона перетворюється на «щось», яке стає предметом маніпуляції деконструктивних сил.

Конформізм, як і егоїзм, неспроможний забезпечити повноту і цілісність національного і людського буття, деформує, зрештою знищує національну унікальність. До цього сьогодні може призвести космополітизм як наслідок сучасних процесів, перш за все – глобалізації.

По-третє, це колективізм, або взаємодопомога. Як не може бути щасливою людина, замкнувшись на самій собі, протиставляючи себе всім іншим, так і народ не може існувати, розвиватися в ізоляції від інших спільнот, адже «у цьому взаємопов'язаному і взаємозалежному світі найстрашніше – національна самотність», – говорив Олесь Гончар. Історичним свідченням цього може бути доля народів – ізолянтів, що стало причиною їх відсталості у порівнянні з високорозвиненими цивілізованими народами.

Звідси виникає необхідність знайти такий спосіб зв'язку зі своїми близькими, сусідами, який «знімав» би відчуженість, протистояння, ворожість чи просто байдужість, не обмежуючи нічиєї свободи, збагачуючи себе і всіх. Це і є принцип взаємодопомоги: допомагаємо вам, щоб ви потім допомогли нам, і – ми всі збагатимось. Такий зв'язок між людьми і народами, коли кожен відчуває себе повноцінним суб'єктом, лише збагачуючи інших, сприяючи їх досконалості, і є колективізмом (або ж – інтернаціоналізмом у кращому розумінні цього терміну).

Міжнаціональні відносини, чи національне питання, є складною, майже не регульованою сферою суспільного життя. На думку Скрипки П.І. [3], пояснити це можна тим, що в умовах багатонаціональних країн фактично будь-яке питання суспільного життя може розглядатися з точки зору

національних потреб і інтересів, тобто набувати національного характеру, що призводить до підміни соціального національним:

- ці відносини перш за все охоплюють емоційну сферу життєдіяльності людей, тобто значну роль відіграють психологічні моменти. Тому ці відносини і процеси важко керовані, вимагають надзвичайно делікатного підходу, чуйності, такту;

- національне питання має історичний характер, є історичною данністю, яка зберігається в історичній пам'яті народів і визначає певну спрямованість відносин (наприклад, дружності чи ворожості);

- не можна забувати й про те, що національні процеси, відносини завжди піддавалися активному впливу релігії, що національні почуття, як правило, переплетені з релігійними. Їх важко відділити одне від одного. Звідси можна зробити висновок, що багатоконфесійність (властива, як відомо, й Україні) створює додаткові труднощі у вирішенні національних проблем [3].

Висновки. Як свідчить світовий досвід, міжнаціональні відносини завжди мають конкретно-історичний зміст, породжуються різними як загальними, так і специфічними причинами. Отже, немає і не може бути придатних для всіх конкретних проявів цих відносин «рецептів», однакових для всіх етапів розвитку і для всіх регіонів світу. Історія останніх десятиріч свідчить, що демократія не рятує від тяжких національних драм, звільняючи сили зла не менше – а то й більше – ніж сили.

Список використаних джерел

1. Жолудова А. М. Формування культури міжнаціональних відносин молодших підлітків в освітньому процесі школи: автореф. дисертації/А. М. Жолудова. – 2006. – 13 с.
2. Електронний ресурс – Режим доступу:
<http://moyaosvita.com.ua/suspilstvoznastvo/nacionalni-vidnosini>.
3. Електронний ресурс – Режим доступу:
<http://estetica.etica.in.ua/kultura-mizhnatsionalnih-vidnosin>.

УДК 159.922.4:316.482.5

Колоусенко Т. М., студентка

(науковий керівник: к. філос. н. **Вертель А. В.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті розглядаються різні як конфліктологічні концепції, так і феномени етнічності на основі етнічних концепцій. Розглядаються етнокультурні парадигми, реалістичні парадигми, інструментальна група пояснювальних моделей атрибутивних, постмодерністських, прімордіальних і змішаних парадигм.

Ключові слова: етнічний конфлікт, феномен етнічності, теорії етнічності, соціальні (структурні), атрибутивні концепції.

Постановка проблеми. Етнічні конфлікти, як прояв міжнаціональної напруженості, у вигляді конкретних форм протидії між етнічними спільнотами (групами), постійно ускладнюють життя людей у всіх куточках земної кулі. Вони, за своїм походженням, змістом, формами прояву, а також причинами і факторами, що їх викликають, є найбільш складними феноменами сучасної соціальної дійсності. Тому психологія не може залишити їх поза полем свого зору.

Аналіз актуальних досліджень. Актуальність теми полягає в тому, що етнічні конфлікти приводять до загибелі і страждань багатьох мільйонів людей, все це розгортається в сучасному і цивілізованому світі. Проблема етнічних конфліктів протягом останніх десятиліть є однією з найбільш актуальних тем для дослідників, що представляють різні сфери науки. Дану проблему вивчав З. Фройд, який вважав, що ворожість між групами неминуха, тому що конфлікт інтересів між людьми в принципі вирішується тільки за допомогою насильства.

Головна теза австрійського етолога К. Лоренца, полягає в тому, що агресивна поведінка людей, що виявляється в війнах, злочинах і т. п., являє собою наслідок генетично заданої агресивності. Спираючись на ідеї З. Фрейда, Т. Адорно пояснює ставлення до чужих груп особливостями процесу соціалізації дитини в ранньому дитинстві, зокрема – амбівалентністю емоційних стосунків у сім'ї. У вітчизняній соціології дослідженням етнічних конфліктів займалися такі вчені, як: Е. Н. Ожиганов, Л. М. Дробижева, О. Г. Здравомислов, І. С. Веренко, С. С. Фролов та інші.

Мета статті – визначити сутність етнічних конфліктів та їх основні концепції.

Виклад основного матеріалу. Під етнічним конфліктом розуміється конфлікт, який характеризується певним рівнем організованої політичної дії, участю громадських рухів, наявністю масових заворушень, сепаратистських виступів і навіть громадянської війни, в яких протистояння відбувається по лінії етнічної спільності. Він супроводжує людство протягом тривалого історичного періоду, повного насильницьких дій, руйнувань, воєн і глобальних катастроф. Під етнічним конфліктом ми розуміємо соціальну ситуацію, зумовлену розбіжністю інтересів і цілей окремих етнічних груп в рамках єдиного етнічного простору або етнічної групи, з одного боку, і держави, з іншого, на перетині етнічного та політичного простору, що виражається в прагненні етнічної групи (груп) змінити етнічні нерівності або політичний простір в його територіальному вимірі [2].

Етнічні конфлікти можна розглядати з одного боку виходячи з поглядів теорій конфліктології, але можна зробити вибір на користь етнічних концепцій. На сьогоднішній день можна розглядати інтегрований підхід, що поєднує етнічні теорії з конфліктологічними. Наприклад, Ротшильд виділяє три напрямки у вивченні етнічності і різних конфліктних ситуацій, пов'язаних з етнічними (примордіалізм, інструменталізм і конструктивізм). Дані погляди мають досить широке поширення в вітчизняній парадигмі [1].

У 70-і роки двадцятого століття Кемпбелл спробував об'єднати різні, популярні на той час, погляди на досліджуваний феномен у два напрямки: 1) соціальні парадигми, що пояснюють конфлікт виходячи з соціальної взаємодії; 2) соціально-психологічні парадигми, що спираються в своєму поясненні на поведінку людини.

Погляди Кемпбелла були доповнені Россом, вчений виділив, крім уже існуючої парадигми, структурні теорії етноконфліктів, в основі яких, на його погляд, лежить розбіжність в інтересах конфліктуючих сторін, культурних традицій, цінностей. Так само важливо враховувати особистий рівень відповідальності людини в групі з одного боку, і групові цінності, інтереси, страхи, загрози з іншого. Але виникає питання ототожнення особистих і групових інтересів і неможливості усвідомлення даного, начебто б настільки зрозумілого на перший погляд факту. Чому в ситуації, що склалася, в ситуації етнічного конфлікту відбувається ідентифікація особистих переживань з груповими, рівень емоційності перевищує всякі нормативні кордони. Виходячи з аналізу сутності етноконфлікту, необхідно виділити ряд теорій цього феномену: а) атрибутивні концепції (або примордіалістські); б) постмодерністські концепції, які заперечують етнічний характер конфлікту; в) змішані концепції, що виникають на основі аналізу окремих типів етнічного конфлікту [4].

Етноконфлікт з точки зору атрибутивних парадигм характеризується як невід'ємна частина історичного процесу, явище, базально властиве людському суспільству. За своїм походженням це можуть бути як соціальні (структуралістські), так і соціо-психологічні (психокультурні) парадигми. Постмодерністські парадигми етнічних конфліктів визначають природу даного феномена не як інтелектуальний інтеграл, або як технологію для досягнення поза етнічних цілей, а як реальність, що корениться в самому розумінні людського суспільства. Можна розглянути кілька варіантів, наприклад, історична школа в етноконфліктології, розглядає даний феномен як важливий і невід'ємний компонент людської історії.

Для еволюціоністської традиції характерно об'єднання різних точок зору на дану проблему. З точки зору розглянутих поглядів, одна з причин

етнічного конфлікту корениться в нестабільності етнічних складових суспільства. До цієї традиції можна віднести численні статусні вчення етнічних конфліктів. Статус етнічних груп може виступити в ролі подразника, провокатора конфлікту. Тому при зміні акцентів, умов і відносин етнічної ієрархії суспільства виникають сприятливі умови для міжгрупового порівняння, етнічної мобілізації, формування позитивних емоційних станів. В основі соціально-психологічної школи можна простежити методологію фройдизму і неофройдизму. Її представники вважають, що основу етноконфлікту становить психіка людини, в індивідуальному і колективному несвідомому. У навчаннях «трансферу» вивчаються формуванню поведінкових схильностей від індивідуальних і мікросоціальних до макросоціальних. Наприклад, відоме і виняткове популярне в 70-і роки двадцятого століття вчення «фрустрації – агресивності» запропонований варіант такого розширення об'єкта агресії до цілої групи або етнічної спільності [2].

На сьогоднішній день інтерес становлять «реалістичні концепції», одне з учень, яке можна віднести до постмодерністських концепцій етнічного конфлікту. Суть даних концепцій полягає в тому, що в якості домінуючих мотивів взаємодії людей в конфліктах визнаються дві головні мети – влада і матеріальні ресурси, що найчастіше є синонімами. Основні погляди реалістичних ідей етнічних конфліктів базуються на реалістичній традиції в етнології, що пояснює цей феномен як зручний інструмент для досягнення маніпулятивних цілей. А так як влада і багатство можуть бути надбанням досить обмеженої групи людей («еліти»), яка сама по собі не має ресурсу витримати виснажливу боротьбу за свої власні інтереси, «еліта» мобілізує «не елітні» маси для реалізації своїх інтересів. Зручним і комфортним інструментом такої мобілізації, з точки зору прихильників цих поглядів, є етнічність, що дозволяє подати справу таким чином, що маси свято вірять в те, що борються «за праве діло», за честь і гідність свого народу, за землі і пам'ять предків і т.д., не допускаючи думки, що відбувається підміна парадигми, тобто маніпуляція на почуттях цілого народу [3].

Висновки. Таким чином, виходячи з багатства і різноманітності поглядів на даний феномен, більшість етноконфліктологічних концепцій містять евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі етнічних конфліктів, наукової та практичної експертизи, посередницької діяльності. Необхідний перехід до таких досліджень, які б вивчали їх як складні явища, що мають безліч рівнів і способів взаємообумовленості, різні форми еволюції, різноманітні типи завершення.

Список використаних джерел

1. Авксентьев В. А. Этнические проблемы современности / В. А. Авксентьев. – Ставрополь: СГУ, 2008. – 300 с.
2. Арутюнян Ю. В. Этносоциология: [учебное пособие для вузов] / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробижева, А. А. Сусоколов. – М.: Аспект-Пресс, 1998. – 271 с.
3. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.
4. Степанов Е. И. Конфликтология переходного периода: методологические, теоретические, технологические проблемы / Е. И. Степанов. – М.: ИС РАН, 1996. – 243 с.

УДК 32

Кузнецов М. Э., студент

(научный руководитель: к. соц. н., доцент **Наумов Д. И.**)

Белорусский государственный экономический университет (г. Минск, Беларусь)

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ КАК УГРОЗА ОБЩЕЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

В статье рассматривается проблема мультикультурализма. Мультикультурализм анализируется как феномен существования многочисленных групп культур в одном обществе.

Ключевые слова: идентичность, мультикультурализм.

Постановка проблемы. Актуальность темы определяется тем, что на данный момент Европейский Союз стоит перед непростым выбором, когда миграционные потоки стали реальной и серьезной угрозой для европейской культурно-политической идентичности. Она представляет собой как культурный и социально-психологический феномен, появившийся в ходе исторического развития Европы, так и процесс поддержания и развития основных ценностей, смыслов и институтов общеевропейской идентичности. С одной стороны, это сущность, которая диктует свои закономерности, выступающие явными индикаторами всего европейского (толерантность, эксцентричность, эксклюзивность и т. д.). С другой стороны, это создаваемая политическая реальность, основанная на демократических принципах и технологиях, ориентированных на приоритет политики идентичности.

Изложение основного материала. Европейская культурно-политическая идентичность на протяжении веков была вторична, так как базировалась на древнеримской нормативной основе. Это ощущение вторичности в ходе исторического процесса вылилось в идеологию европоцентризма, который активно маскируется такими терминами как «общечеловеческая цивилизация», «гуманитарные ценности» и «международное сообщество».

В этом смысле весь мир выступает в определенной степени частью Европы, а значит – оправдывает внешнюю направленность (эксклюзивность)

и внешнюю идентичность (т. н. комплиментарность) Европы как единого целого. Во многом Европа никогда не имела постоянного центра, ибо эксцентричность выражалась в постоянном стремлении к развитию и доминированию полицентричной системы [1].

Благодаря эксцентричности возможно существование мультикультурного проекта, который реализуется в форматах «Европы разных скоростей» и «Европы регионов» и предполагает проведение внутри Евросоюза политики культурного многообразия. Она дополняет политику сплочения, направленную на нейтрализацию роли национальных государств, которые рассматриваются как анахронизм, представляющий угрозу европейскому миру.

Общеввропейская идентичность, построенная в рамках культурного многообразия, исключает существование сильной национальной идентичности (Gerard Delanty, professor of sociology at the University of Liverpool): «Я утверждал, что более диффузный вид европейской социальной идентичности уже существует на уровне культурной модели, в которой выражаются новые формы европейского самосознания и самопознания» [4]. Это вызывает кризис внутренней комплиментарности в современной Европе, в котором дополнительным негативным фактором выступает исчерпанность политики ассимиляции, являющейся определяющим фактором существования европейской цивилизации.

Мультикультурализм – это феномен существования многочисленных групп культур в одном обществе. Непосредственно сам концепт «мультикультурализм» характеризует комплекс представлений о том, что постиндустриальное общество во имя достижения равноправия и, принимая во внимание историческое наследие расизма, рабства и колониальных завоеваний, может и должно приветствовать и интегрировать культурные различия. Для этого необходимо предоставить им гражданские и политические свободы, создавать условия для включения в доминирующее культурное поле элементов культур иммигрантов из других стран и регионов посредством предоставления работы, распространения на них социальных прав и уничтожения различных дискриминационных барьеров [8].

Мультикультурная страна – это страна, где каждый желающий может свободно использовать свой родной язык, носить одежду, питаться, следовать своей религии и обычаям без страха быть преследуемым законом – в то же самое время, изучая доминирующий язык и живя по правилам законов выбранной страны. В идеале такие группы в процессе взаимодействия в рамках единого, политически организованного сообщества

должны обогащать друг друга и успешно развиваться, тем самым содействуя более динамичному развитию и раскрытию творческого потенциала свободного, открытого, плюралистического общества [8].

Большая проблема заключается в том, чтобы выделить политические и правовые институты для мультикультурного общества. Так как такое общество представляет собой смесь различных пропорций уникальных кластеров, то выделить что-то обще регулирующее для всех них довольно проблематично. Мультикультурное общество очень конфликтно по своей природе, поэтому политика его регулирования должна быть гибкой, эластичной и толерантной с одной стороны, а с другой – мудрой и прагматичной.

Языковые и культурные барьеры мешают многим иммигрантам добиться равного доступа к образованию, занятости и социальному обеспечению услуг, уже доступных для других. Как свидетельствуют европейские СМИ, вновь прибывающие в Европу поселенцы продолжают страдать от чрезвычайно высокого уровня безработицы. Многие женщины сталкиваются с дополнительными проблемами нищеты, изоляции, культурной напряженности и конфликтов, связанных с соответствующим местом женщины в обществе.

К слову о конфликтах. Опыт показывает, что в современном мире иммигранты зачастую из жертв переходят в источник дискриминации. Так, например, отмечены проявления враждебности по отношению к австралийским аборигенам [3] со стороны азиатских, мусульманских и еврейских иммигрантов, это свидетельствует о том, что предрассудки и расизм продолжают угрожать многим австралийцам, и, возможно, это приведет к дискриминации в доступе к занятости и жилью. Несмотря на то, что аборигены имеют уникальный статус в Австралии, похоже, что иммигранты даже не пытаются следовать текущим устоям, уважению к традициям и истории.

Дело в том, что проблемы мультикультурного общества не решат сами себя, т. к. «политика мультикультурализма, не потерявшая своей актуальности, подразумевает высокую ответственность государственного управленческого аппарата» [7, с. 284].

Действия правительства – в виде поликультурной политики – необходимо в определенных областях: содействие социальной гармонии, обеспечение справедливости и использование наших человеческих ресурсов в наиболее продуктивном пути в будущее. Видно, что мир не смог

предвидеть и распланировать изменения и проблемы, возникающие в быстрорастущем населении.

Вспоминая события, учинённые ИГИЛ во Франции за последний год, стоит отметить одну вещь: культурный сдвиг, который произошёл в Европе (и также происходит в Соединенных Штатах и Канаде), ощущается все сильнее. Он стал предпосылкой развития почвы для масштабного внутриобщественного конфликта, в основе которого этнокультурные и религиозно-конфессиональные антагонизмы.

Как отмечают эксперты, «в лице ИГИЛ мы имеем дело с максимально нетерпимой к иным религиям формой ислама. Борьба с «неверными», в том числе и путем их физического истребления, вполне официально заявлена лидерами провозглашенного Халифата. Пока что происходят отдельные, хоть и многочисленные случаи, но они в любой момент могут принять характер целенаправленного геноцида» [5]. Проявления и последствия этого конфликта уже в полной мере затронули Европейский Союз и Соединенные Штаты.

Во многом вина за эти события лежит на европейских политиках. Так, до 1980-х годов прибывшие во Францию иммигранты должны были ассимилироваться во французскую культуру, должны были выучить язык и ознакомиться с культурным наследием страны. Но политические лидеры, под предпосылкой политкорректности, решили, что все иные ценности, культурные нормы и языки должны быть сохранены и поддержаны. Доминирующим стало представление о жестокости ситуации, когда людей из разных культур заставляют принимать нормы и принципы доминирующей в стране пребывания культуры. Итоги такой политики, реализуемой по велению растущей роли мультикультурализма и политкорректности, стали ясны во Франции 13 ноября 2015 года, когда в стране прогремела серия терактов.

Мультикультурализм, как политический процесс, достаточно опасен, ведь по форме он происходит в рамках требований либеральной идеологии. А по содержанию он ведет к созданию кластеров единомышленников, которые не ассимилируются в доминирующую культуру и становятся политически активными радикалами.

На первый взгляд, это кажется почетным, принимать разных людей из разных культур в одном географическом пространстве без требования ассимиляции. Однако кластеры людей одного и того же национального, религиозного или расового происхождения в конечном счете набухают до точки, где происходит культурное столкновение между ними и

доминирующей культурой. Общество людей, говорящих на разных языках, имеющих разные традиции и разные ценности, очень быстро становится средой образования конфликтов. Во многих мусульманских общинах, расположенных в странах ЕС, находят убежище преступники или нелегальные иммигранты, которые сочувствуют радикалам или агрессивны из-за собственных обстоятельств жизни [2].

Доказательством этому служат события в Molenbeek, пригороде Брюсселя. Там сообщество исламских граждан, отделённых от культурного наследия Бельгии, стало перевалочным пунктом для инициаторов парижских атак 13 ноября 2015 года, в результате которых погибли более 130 человек.

Политическое движение к культурному многообразию является отражением того, как либеральная политика видит мир и ее недостаток в личной щедрости. Либералы не щедры: у щедрых людей существует план, чтобы последовательно помогать людям и не чувствовать себя так, как будто бы они обязаны решать каждую проблему. Либеральная идеология высокомерна – она слишком эмоционально реагирует на обстоятельства. Когда либералы видят, что люди сталкиваются с трудностями, у них происходит отрыв причины и следствия. Результатом является множество некомпетентных мер, которые приносят еще больший вред тем самым людям, которым они пытаются помочь. А те, кто не согласен с ними, встречаются с политикой виктимизации под маской демократических общечеловеческих ценностей.

Противоречивые последствия миграции многих тысяч сирийских беженцев во Францию является примером либерального эгоизма. Это не акт щедрости со стороны сторонников, желающих помочь беженцам. Это эгоистичный акт самосохранения, чтобы избавить их сердца от вины, что они ничего не сделали раньше (или даже основной вины неудачной сирийской внешней политики, которая и вызвала этот кризис). Те европейцы, которые выступают против притока новых беженцев, не возражают против оказания им помощи. Эти люди против того, чтобы рисковать своей безопасностью, позволяя бойцам ИГИЛ скрываться среди беженцев, воспользовавшись добротой воли.

Ситуация с мигрантами в Европе показывает, что существуют серьезные культурные, политические, экономические и институциональные проблемы, связанные с условиями и механизмами приема беженцев. Общеввропейские и национальные институциональные структуры не готовы эффективно отвечать на угрозы и запросы новой среды, что приводит к несправедливости и неэффективности.

В связи с этим, мир делает попытку исправить исторические недостатки и, что не менее важно, облегчить процессы продолжения корректировки в будущем. Отличным примером служит Австралия, где создали особую институциональную структуру мультикультурализма, включающую:

- *государственные институты*: Министерство по делам иммиграции, мультикультурализма и коренных жителей; Министерство по вопросам гражданства и мультикультуры (с 2003 г.); Управление по делам мультикультуры. Здесь разрабатывают общую стратегию содействия развитию этнических сообществ; распределяют бюджетные средства на нужды их культурного развития;

- *публично-правовые учреждения*: Специальная служба радиовещания, Фонд общественного вещания, Управление по муниципальному культурному развитию. Эти учреждения ответственны за проведение конкретных программ в интересах этнических диаспор Австралии (образование, СМИ на языках меньшинств, помощь многодетным семьям и т.п.);

- *органы местного самоуправления* – осуществляют техническую поддержку культурным инициативам: предоставляют помещения под национальную школу, культурный центр, землеотвод под культовые сооружения и пр. [6].

Выводы. Таким образом, население в мире будет продолжать меняться, и мы должны создать институциональную и политическую среды, которые смогут удовлетворить этим изменениям на условиях, когда права личности будут защищены реально, а интересы сообщества не будут проигнорированы. Ситуация с сохранением и развитием европейской культурно-политической идентичности показывает, насколько это сложная и серьезная проблема.

Список использованных источников

1. Кемаев К. В. Процесс формирования общеевропейской идентичности: политика валютно-финансового регулирования, механизмы политико-экономической трансформации, технологии стратегического моделирования. – 2007. – № 4. – С. 167-170.
2. Bryan Crabtree. The Multiculturalism Crisis That Creates and Hides Terrorists[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://townhall.com/columnists/bryancrabtree/2015/11/20/the-multiculturalism-crisis-that-creates-and-hides-terrorists-n2082962/page/full> – Дата доступа: 13.01.2016.
3. Australian government. Department of social services. «Multicultural policies for a multicultural society» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dss.gov.au> – Дата доступа: 02.03.2016.
4. Gerard Delanty. The Future of Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=269> – Дата доступа: 11.03.2016.

5. Угроза исламистов ИГИЛ. Мнения экспертов [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://orthoview.ru/> – Дата доступа: 04.03.2016.

6. Скоробогатых Н. С. Австралийский мультикультурализм: путь к гражданскому согласию или к расколу общества? / Н. С. Скоробогатых // Общественные науки и современность. – 2004. – № 1. – С. 135–146.

7. Шайхутдинов Р. Р. Перспективы мультикультурализма как инструмента государственного управления (к речи Премьер-министра Великобритании Дэвида Кэмерона в Мюнхене 5 февраля 2011 года) / Р. Р. Шайхутдинов // Молодой ученый. – 2013. – №1. – С. 282-284.

8. Наумов Д. И. Мультикультурализм в контексте формирования общеевропейской идентичности / Д. И. Наумов, С. А. Ломов // Экономика образования. – 2011. – № 4. – С. 203–206.

УДК 159.922.2:612.176

Лініцька Є. Т., студентка

(науковий керівник: к. філос. н, доцент **Щербакова І. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

КРОС-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ СТРЕСУ

Стаття висвітлює результати теоретичного вивчення стресу як неспецифічної реакції організму. Визначено чинники, що впливають на виникнення даного феномену. Проаналізовані стратегії подолання стресу.

Ключові поняття: стрес, особистість, дистрес, емоційна напруженість.

Постановка проблеми. Сучасне життя характеризується надзвичайною потребою в адаптації людини до соціальних та технологічних умов, що мають швидкоплинний характер. Однією з актуальною проблем в даний час є постійний вплив різних стресових чинників на особистість. Нездатність або невміння протистояти стресу є основою для психічних та психосоматичних розладів, або, принаймні, погіршення життя в різних сферах. Всесвітня організація охорони здоров'я називає стрес хворобою XXI століття, так як цей вид психічної напруги прийняв розміри «глобальної епідемії».

Аналіз актуальних досліджень. Проблемою дослідження стресу після Г. Сельє займалися Р. Лазарус (розробив когнітивну теорію психологічного стресу), Е. М. Черепанова (вивчала психофізіологічну складову стресу). Дослідженням змін функціональних систем в організмі, таких як поведінка, емоції і інтелект займалися Л. А. Китаєв-Смик, К. Кінан, Ю. В. Щербатих та ін.

Мета статті – крос-культурний аналіз стресу.

Виклад основного матеріалу. Стрес присутній у житті кожної людини, так як наявність стресових імпульсів в усіх сферах людського життя безперечна. Історія вивчення психології стресу бере свій початок приблизно від 1900 року, хоча ознаки цього психічного стану вчені відзначали,

починаючи з давніх-давен. За словником Мещерякова Б. і Зінченка В., стрес – це загальна, універсальна неспецифічна реакція організму на подразнюючі фактори зовнішнього середовища [1, с. 386]. Це стан, який виникає під впливом сильних, надзвичайних або патологічних дій на організм.

Поняття «стрес» було введено в науковий обіг близько 70-ти років тому канадським ученим Г. Сельє, одним з найвидатніших фізіологів ХХ століття. 4 липня 1936 року він опублікував у англійському журналі «Nature» працю під назвою «Синдром, що викликається різними агентами, що заподіюють шкоду», в якій наводились дані про стандартні реакції організму на вплив різних хвороботворних подразників. Згідно зі вченими, реакція людини на стрес складається з трьох стадій. Перша стадія – це реакція тривоги, наприкінці якої мобілізуються захисні функції організму. Друга стадія характеризується як опірність організму, протягом якої він адаптується до нових умов, викликаних стресорами. Третя – стадія виснаження (стадія дистресу). Якщо подразник продовжує діяти, то відбувається зменшення можливостей протистояння стресу, тому що виснажуються резерви людини [6, с. 35–48].

Як відомо, стрес може стати причиною серйозних хвороб. Також відомо, що «...тривалий вплив стресфакторів може значно підвищити рівень нейротизму, який в свою чергу позначиться на рівні професійної стійкості (працездатності стійкої до будь-яких перешкод), що спровокує астенізацію суб'єкта праці і знизить рівень задоволеності професією і професійною діяльністю» [8, с. 187]. Саме тому вчені стверджують, що життєрадісні люди живуть довше, працюють краще (продуктивніше) і на здоров'я скаржаться рідше. Але постійно тримати ситуацію під контролем вдається лише одиницям. Унаслідок людство почало цікавитись питанням: як же позбутися стресу або зробити протікання цього психічного стану більш терпимим. На сьогоднішній день існує величезна кількість стратегій управління стресами, і у кожного етносу вони мають свої особливості.

Країна великої сімки – Японія є засновницею створення тренінгових груп для плачу. За правилами етикету в даній країні плач є чимось непристойним, тому житель Токіо Токаші Сага придумав такий спосіб, який дає можливість японцям зняти емоційне напруження не боячись осуду. Жителі Індії влаштовують сеанси сміхотерапії для зняття напруги. У середині 1900-х років у місті Мумбай було засновано перше співтовариство сміху. Сеанси виявилися настільки ефективними в боротьбі зі стресом, що рух поширився по всій країні, а деякі компанії почали проводити сеанси

сміхотерапії для працівників перед початком робочого дня. Зараз подібні тренінги практикують у багатьох країнах світу [4, с. 5].

Королівство Данія гордо носить статус найщасливішої країни в світі. За даними Американського психосоматичного товариства Данія займала перше місце за рівнем стресостійкості на 2014 – 2015 роки. Боротися з проблемами жителям країни допомагає «Хуга» (Hygge). Цим словом у Данії називають домашні посиденьки. Після роботи або ж на вихідних народ Данії найчастіше проводить час в гостях. Господарі будинку намагаються створити затишну атмосферу – приглушують світло, запалюють свічки, і готують смачну вечерю. Для «Хуги» необов'язково йти в гості, можна просто влаштуватись у кріслі і почитати книгу. Головна особливість «Хуги» – це створення спокійної атмосфери, і гарне проведення часу [3, с. 36-38].

У Китайській Народній Республіці частим явищем став телефон довіри. На сьогоднішній день у кожній другій компанії Китаю є телефон довіри, куди може зателефонувати працівник і поскаржитися на всі тяготи свого життя. Такий сервіс кілька років тому почали надавати на великому Інтернет-майданчику Таобао. Серед тих, хто користується послугами, багато бізнесменів. Китайці відзначають, що таке спілкування чудово знімає напругу. У Швеції знімати напругу від роботи допомагають кава-брейки. Шведи до таких перерв відносяться філософськи. У них навіть є спеціальна назва для подібних пауз – «Фіка» (Fika). Ідея полягає в тому, щоб пригальмувати, відкласти всі справи і насолодитися чашечкою кави. Важливість «Фіки» розуміють і власники підприємств, тому в багатьох офісах Швеції є офіційні перерви на каву-брейк – вранці і після обіду [5, с. 7].

Вищенаведені технології спрямовані на підвищення емоційної стійкості, що є дуже важливим адже «емоційна стійкість як властивість особистості, що забезпечує стабільність емоційних процесів і емоційного збудження при впливі різних стресорів, сприяє успішному здійсненню діяльності. Показниками емоційної стійкості є: мотиваційні, моральні, вольові, інтелектуальні якості суб'єктів праці, властивості їх нервової системи, які в комплексі повинні перешкоджати виникненню емоційно напруженого стану, що дезорганізує поведінку і професійну діяльність» [8, с. 190].

Отже, на сьогодні виділені різні стратегії по боротьбі зі стресами. Засновник концепції стресу Г. Сельє писав в одній зі своїх праць: «Стрес – це аромат і смак життя. Оскільки стрес пов'язаний з будь-якою діяльністю, уникнути його може лише той, хто нічого не робить. Але кому приємне життя без успіхів або без помилок?».

Висновки. Стрес – це природна і навіть корисна складова нашого повсякденного життя, без якої воно було б нудним та нецікавим. Саме стрес піднімає нас ранком, спонукає до роботи, та допомагає швидше реагувати в різноманітних ситуаціях. Але щоденна напруга, дефіцит часу, постійна зайнятість на роботі та вдома, невміння та небажання відпочивати можуть призвести до значних психічних та психосоматичних проблем. Саме тому стратегії управління стресами повинні містити способи адаптації особистості до стресових ситуацій.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / Под ред. Мещерякова Б. Г., Зинченко В. П. – М.: Пресс, 2003 – 672 с.
2. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М.: Наука, 1983 – 368 с.
3. Кинан К. Управление стрессом / К. Кинан. – М.: Эксмо, 2006 – 80 с.
4. Крисько В. Г. Етнопсихологія та міжнаціональні відносини: Курс лекцій. / В. Г. Крисько. – К.: Іспит, 2002. – 448 с.
5. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія / О. В. Савицька, Л. М. Співак. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.
6. Селье Г. Стресс без дистресса / Г. Селье. – М.: Прогресс, 1982 – 68 с.
7. Стефаненко Т. Етнопсихологія практикум: Учебное пособие для студентов вузов / Т. Г. Стефаненко. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 208 с.
8. Щербакова І. М. Задоволеність професійною діяльністю як індикатор нейротизму суб'єктів праці / І. М. Щербакова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 1 (45). – С. 186–192.

УДК 159.95 (043.3)

Лозова О. М., д. психол. н., професор

Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТУР СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

У статті наведено результати діяльності наукової психологічної школи «Діахронічні та синхронічні аспекти психосемантики свідомості: генеза, структура, потенціал розвитку»: окреслено її наукову парадигму, пояснювальні принципи, зазначено основні методики дослідження.

Ключові слова: етнічна свідомість, психосемантика, психосеміотика.

Постановка проблеми. Серед різноманітних форм суспільної свідомості етнічна свідомість визначається як соціокультурна за походженням семантична система значень індивіда, опредмечена контекстом життєдіяльності етносу. Попри те, що у визначенні етнічної свідомості не існує згоди, попри недостатню вивченість її генези і структури, науковий інтерес до цього феномену зростає: проблемне поле свідомості етносу досліджується з позицій особистісного, психоаналітичного, когнітивного, на засадах психології розвитку і, зокрема, психосемантичного підходів.

Останніми роками до актуальної проблематики етнічної свідомості приєднуються питання її знакової природи. Проводиться аналіз «за одиницями», які виконують стосовно етнічної свідомості виражальну функцію: міфи, легенди, історичні тексти, зразки матеріальної культури, усна народна творчість, ідеї, сукупність думок, переконань, вірувань, настанови народної педагогіки, народне ужиткове мистецтво тощо.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з другої половини ХХ століття психосемантичний підхід став магістральним у дослідженнях змісту, генези, функціонування та соціокультурної динаміки суспільної свідомості. Наукова парадигма психосемантики бере свій початок у працях О. М. Леонтьєва, В. Ф. Петренка, О. Г. Шмельова. Сучасним трендом психосемантичної галузі є порівняльне вивчення суб'єктивної семантики етносів. Так, в руслі кроскультурного підходу аналізуються етнокультурні універсалії, проводиться комплексний порівняльний аналіз ментальних процесів у різних етнічних та суспільних культурах.

Від початку ХХІ ст. в Україні під нашим керівництвом розвивається наукова школа, заснована на концепції психосемантичної структури етнічної свідомості, в котрій запропоновано новий підхід до вивчення знакових феноменів етнічної свідомості, який базується на засадах психосемантики та психосеміотики.

Авторське визначення базового феномена сформульовано нами у такий спосіб: етнічна свідомість – це детермінована етнічним контекстом гештальту, опредмечена у фіксованій системі значень, смислів та способів дій форма свідомості, яка продукує етнічний образ світу [1]. З нашої точки зору, одним із цілого ряду інших контекстів гештальту є етнічний гештальт-контекст. Ми визначаємо цей феномен як психологічну перцептивну ситуацію, в якій характер кожного елемента (знака) визначається його позицією й роллю у складі цілого (етнічної свідомості). Перцепт, будучи інваріантним і суб'єктивованим утворенням, при сприйманні щоразу активізує у свідомості реципієнта цей властивий йому етнічний гештальт-контекст. Через етнічні контексти гештальту свідомість апелює до етнічної картини світу, несвідомо експлуатуючи етнічні константи як захисні механізми психіки.

У наукових дослідженнях школи в якості пояснювального принципу застосовується єдина операціональна модель категоріальних структур індивідуальної й суспільної свідомості – модель семантичних просторів свідомості. В якості математичних моделей опису систем значень використовуються результати процедур багатомірного шкалювання – факторна структура, семантична структура (контент-аналіз), структура семантичних просторів.

З психодіагностичною метою практикується використання цілої низки методик: техніка дистанційного вивчення культури (Р. Бенедикт), метод психо-історичної реконструкції (І. Г. Білявський), метод семіотичного аналізу категорії граничних підстав (О. С. Кирилюк), метод семантичних універсалій (О. Ю. Артем'єва), схема смислового аналізу дискурсу (Д. О. Леонтьєв), метод вільних вербальних асоціацій (О. І. Степанова); вільний асоціативний експеримент з подальшим аналізом даних методом виявлення семантичних гнізд. Діапазон методик розширено за рахунок таких авторських методик глави наукової школи: етнопсихологічний опитувальник, етнічний семантичний диференціал, художній семантичний диференціал, методика індивідуальної етнобібліотерапевтичної бесіди; техніка ініціювання смислоутворення.

Нині науковою школою розробляються різноманітні діахронічні та синхронічні аспекти психосемантики свідомості, її генеза, структура, потенціал розвитку. В етнокультурному контексті реконструйовано: первинні структури свідомості давніх східних слов'ян; зміст основних універсальних понять. У соціокультурному контексті аналізується етнопсихологічний дискурс сучасного українського суспільства. Зокрема, досліджено: трансформаційні аспекти етносеміозису, етнічні особливості естетичного сприйняття; психосемантичні репрезентації неоміфологічних понять; психосемантичний зміст окремих концептів; вікові аспекти становлення етнічної свідомості; етнічний гештальт-контекст як спосіб світосприймання етносу; кроскультурні особливості естетичного сприймання візуальних та вербальних об'єктів; семантичний простір етноспецифічних текстів; прояви етнокультурної толерантності; свідомі вияви мовної домінантності в україно-російському білінгвізмі тощо.

В межах школи розробляється низка тем дисертаційних досліджень. Зокрема, Д. М. Сабол виконав кандидатську роботу з теми «Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки». Аналізуючи народну прикладну творчість у трьох аспектах – аксіологічному, прагматичному і семантичному – авторка акцентує особливе значення останнього, адже знання, зашифровані у зразках народного прикладного мистецтва, впливають на свідомість, діяльність і психіку етнофора. В дисертації подано розгорнуте бачення впливу української народної вишивки на формування етнофора через емоційну, перцептивну, розвивальну, терапевтичну та інтелектуальну (ціннісно-смилову) складову, інформування та творчу діяльність. Через залучення молоді до народно-прикладної творчості, навчання технікам вишивання та

завдяки вербальному впливу (інформування про традиції, звичаї, культуру і мистецтво українського етносу, про семантику української народної вишивки) дисертантка емпірично добилася низки позитивних змін у ставленні юнаків до своєї етнічної належності; у зміні самооцінки власної етнічної ролі; у посиленні узгодженості між знаково-символічними асоціаціями з поняттям «Україна» та із власною особистістю досліджуваного; у розширенні асоціативного репертуару та ускладненні асоціативного поля поняття «українська народна вишивка» [2].

Кроскультурне дослідження етнічних уявлень було проведене Ш. Зейналзаде в дисертаційному дослідженні «Порівняльний аналіз етнокультурних уявлень про сім'ю у іранських і українських студентів» [3]. Оскільки етнічна свідомість як сукупність ідей і ціннісних установок носить конкретно-історичний характер, авторкою були визначені історико-культурні та релігійні основи етногенезу уявлень про сім'ю. У результаті діагностико-емпіричного дослідження кількісних відмінностей в обсязі і структурі асоціативного поля поняття «сім'я» у іранських та українських студентів виявлено не було. Якісний аналіз показав, що в асоціаціях українських студентів домінує мотив фізичного і душевного комфорту, захисту і єднання, виразна тенденція до егалітарного типу сімейного устрою. У повній відповідності з традиційними уявленнями про сім'ю, іранські студенти пов'язують домінування чоловіка з роллю людини, що забезпечує фінансове становище сім'ї. Виховання дітей у свідомості іранських студентів тісно пов'язане з почуттям сімейного обов'язку і регламентацією сімейних уявлень релігійними переконаннями. Діти у свідомості іранців виступають фактором зміцнення сім'ї, в той час як у свідомості українців діти більшою мірою оцінюються як плід романтичного кохання.

У дисертації Ю. В. Шапаренко «Соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків» здійснено аналіз зовнішньополітичних подій, що мали суттєвий вплив на розвиток лемківської самосвідомості. З'ясовано, що протягом тривалого часу лемки зазнавали асимілятивного тиску з різних боків. Проаналізовано психологічні наслідки для етносів таких подій як депортація, розселення та адаптація. Доведено, що зовнішньополітичні маніпуляції мали і продовжують чинити несприятливий вплив на лемків як етнічну групу, що призвело до гальмування розвитку лемківської самосвідомості. Етнічність описана авторкою у рамках суб'єктивістського підходу, в якому вона представлена як базова соціально-психологічна реальність або як значення сприйняття «ми» – «вони», у протиставленні до погляду на етнічність як щось дане, що існує об'єктивно [4].

Список використаних джерел

1. Лозова О. М. Методологія психосемантичних досліджень етносу: (монографія) / О. М. Лозова. – К.: Слово, 2011. – 176 с.
2. Сабол Д. М. Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 – Київ, 2015. – 20 с.
3. Зейналзаде Ш. Етнокультурні уявлення про сім'ю у буденній свідомості українських та іранських студентів / Ш. Зейналзаде // Психологія і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 66–69.
4. Шапаренко Ю. В. Культурно-історичні аспекти розвитку етнічної самосвідомості лемків / Ю. В. Шапаренко // Режим доступу: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-4-fundamentalni-ta-prikladni-psikho-istorichni-doslidzhennya-v-zagalnij-sotsialnij-ta-etnichnij-psikhologii/54-shaparenko-yu-v-m-kijiv-kulturno-istorichni-aspekti-rozvitku-etnichnoji-samosvidomosti-lemkiv>.

УДК 378.22.015.3:159.9

Мишко Н. М., асистент

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка (Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ ДОРΟΣЛОЇ ОСОБИСТОСТІ ДО НОВОЇ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА

У статті проаналізовано сутнісні особливості психологічної готовності до професійної діяльності психолога. Проаналізовано погляди на особливості професійного становлення дорослих людей у процесі перепідготовки.

Ключові слова: *готовність, психологічна готовність, структура професійної готовності, традиційні та інноваційні технології навчання.*

Постановка проблеми. Ми живемо в період становлення нашої держави, який характеризується як кризовий і перехідний, коли людина повинна існувати в ситуації соціального, економічного та полікультурного виживання, постійної професійної конкуренції. Зазвичай, людина стає перед вибором майбутньої професії в юнацькому віці. На цей вибір суттєво впливають думки родичів, друзів, вчителів, засоби масової інформації тощо. Стосовно професійної переорієнтації дорослих людей, то цікавим є той факт, що на Заході контингент людей, що здобувають другу освіту – це, в першу чергу, особи, які розширюють свою професійну кваліфікацію, а також безробітні та мігранти. В Україні – це, навпаки, особи з досить високим соціальним статусом, фінансовими можливостями та рівнем освіти, які або підвищують свою кваліфікацію, або знаходяться у пошуку власних меж самореалізації.

Виклад основного матеріалу. Є. А. Клімов справедливо зазначає, що у студентів психологічних факультетів немає базової підготовки для старту на вузівському рівні. Все, чим володіє абітурієнт психологічного факультету – це

особисті враження отримані в області побутового спілкування, прочитаних книг та переглянутих кінофільмів. Саме тому важливою в осмисленні є проблема психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога. Більшість психологів вважають, що професійна готовність передбачає високий рівень виконання професійних дій, який неможливий без певного рівня сформованості морально-психологічної готовності [4]. Г. О. Балл, П. С. Перепелиця розуміють готовність до діяльності як «комплексну здібність», що розглядається авторами як утворення, що складається з мотиваційної (схильність до певної діяльності) та інструментальної (інтелектуальні та емоційні механізми регуляції діяльності) сторін [1]. К. В. Седих підкреслює, що невід'ємною частиною формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога є професійний образ світу. Його специфіка визначається через систему професійних понять, і він є одним із найважливіших суб'єктивних чинників, що визначають особливості професійного ставлення та удосконалення за період навчання у вищому навчальному закладі [6].

У процесі перепідготовки спеціаліста, направленої на становлення його професійної позиції слід починати з осмислення ним професійної діяльності як особистісно-значущої, переходячи далі до співвіднесення власних смислів діяльності до вимог соціокультурного осмислення і проектування власної концептуально вибудованої діяльності на основі усвідомленої і визнаної професійної позиції [5].

Специфіка становлення майбутнього професіонала в процесі перепідготовки визначається психологічними особливостями освіти в зрілому віці, а також глибиною і сформованістю колишньої професійної позиції особистості, яка може як полегшувати, так і ускладнювати перехід до нової, психологічної професійної позиції фахівця. Дорослі люди, які проходять перекваліфікацію характеризуються такими психологічними особливостями: 1) невисоким рівнем навченості, зумовленим зниженням з віком вміння вчитися і пізнавальних здібностей; 2) умовною готовністю до професійного навчання, яка визначається тим, що навчальна і професійна діяльність має ряд істотних психологічних особливостей: професійна діяльність носить переважно репродуктивний характер, навчальна діяльність передбачає створення якісно нового для себе продукту – набуття нових знань, умінь, навичок, а також професійних якостей особистості [3, с. 156].

У зв'язку з цим виникає необхідність впровадження нових технологій навчання та професійного розвитку і становлення особистості психолога, створених з урахуванням важливості формувальних впливів на мотиваційно-

ціннісну сферу майбутнього фахівця як основу його особистісної готовності. Формуючі впливи на майбутнього психолога, який отримує другу вищу освіту є досить обмеженими в часі і є визначеними конкретно-навчальною ситуацією оволодіння новими знаннями, уміннями й навичками у вищій. Зазвичай такий освітній процес має заочну форму навчання і вимірюється в цілому п'ятьма навчальними сесіями, остання з яких є випускною. Тому доцільність застосування тих чи інших навчальних технологій отримує нове більш визначальне місце. Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти, соціальні перетворення в українському суспільстві змінили орієнтації в освітній галузі і вимагають удосконалення українського національного освітнього простору. Особливо, на нашу думку, це стосується освіти майбутніх психологів.

Від пояснювально-ілюстративного методу трансляції навчального матеріалу викладач має перейти до нових методів, у яких посилено творчо-діяльнісний компонент. Важливою вимогою сучасного суспільства є не енциклопедичність знань, а набуття вмінь і навичок, що сприяють розвитку гнучкого мислення та самореалізації особистості. Розв'язання цих актуальних проблем можливе лише на основі широкого використання елементів інноваційних педагогічних ідей і технологій, оптимального поєднання традиційних і інноваційних форм навчання, упровадження інтегрованих елементів комп'ютерних знань у навчальний процес [2].

Окрім інноваційних методів навчання для розвитку мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх психологів, що здобувають другу вищу освіту можна також застосовувати методи активного психологічного впливу – психологічні тренінги, елементи яких можна впроваджувати на практичних заняттях чи факультативно. В рамках подібних тренінгів можна закладати стимулювання більш глибокого розуміння власних потреб та цінностей, а також шляхів досягнення потреб більш високого рангу в ієрархії людських потреб. Це б в свою чергу сприяло розвитку особистісної готовності до виконання майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, можемо зазначити, що проблема психологічної готовності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту є досить актуальною та недостатньо розробленою на сучасному етапі. У світлі все більше зростаючого попиту на психологічну допомогу в суспільстві, очевидно зростають і вимоги до професійної готовності таких фахівців. Готовність до майбутньої психологічної діяльності передбачає утворення таких необхідних установок, сукупності професійних знань і умінь, властивостей і якостей особистості (у комплексі усіх мотиваційних,

орієнтаційних, операційних, вольових, оцінних та мобілізаційно-настрійових компонентів), що забезпечують можливість майбутньому фахівцю якісно виконувати свої професійні функції.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти / Г. О. Балл, П. С. Перепелиця; [за ред. Г.О. Балла]; // Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для педагога. – Київ-Рівне, 1996.
2. Вербицький А. А. Развитие мотивации студентов в контекстном обучении / А. А. Вербицкий, Н. А. Бакшаева. – М.: Просвещение, 2000. – 280 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования / Э. Ф. Зеер; [учебн. пособие]. – 2-е изд., перераб. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: МОДЭК, 2003. – 480 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Р.-на-Дону, 1996. – 512 с.
5. Крыленко А. В. Современный психолог: проблемы профессионального становления / А. В. Крыленко // Психология, 2000. – №3. – С. 12–32.
6. Сєдих К. В. Психологія взаємодії систем: «Сім'я та освітні інституції»: монографія / К. В. Сєдих. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 228 с.

УДК 159.922.4:314.545.4392.313

Мотрук Т. О., к. психол. н., доцент
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОЛІАНДРІЇ ТА МАТРІАРХАТУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Стаття присвячена розгляду поліандрічних стосунків у представників тваринного світу та їх варіантів у людському суспільстві, наведено причини виникнення поліандрічних стосунків у людей. Стаття містить приклади народів, уклад життя яких можна назвати матріархальним.

Ключові слова: поліандрія, шлюбні пари, багатомужжя, матріархат, подружні стосунки.

Постановка проблеми. Людина є представником біологічного царства. Під час вивчення загальних біологічних закономірностей формування поведінки ми відмічаємо багато подібностей між поведінковими патернами тварин та окремими соціальними особливостями, притаманними людському суспільству. При викладенні курсу «Порівняльна психологія», виникло питання щодо особливостей формування подружніх стосунків у різних біологічних видів, а саме наявності поліандрії у тваринному світі. Пошук аналогій у *Homo sapiens* передбачає, також, пошук відповідей на питання, про те, хто є головним у подібних спільнотах, а саме, до розуміння поняття «матріархат».

Аналіз актуальних досліджень. Тема шлюбних стосунків була предметом дослідження багатьох науковців. Так, особливості сексуальних відносин у тварин описували в своїх працях В. А. Вагнер, К. Лоренц,

Д. Мак-Фарленд, Г. В. Правотворов, Н. Хейс та ін. В історичному контексті вона висвітлювалась у працях В. П. Алексєєва, М. І. Гладких, І. Зильмановича, А. І. Першиц, Э. Тайлор, С. П. Сегеда, В. Н. Станко, В. С. Яновича. Психологи приділяють увагу цьому питанню, розглядаючи психологію сексуальності: О. С. Козлова, С. В. Діденко та ін.

Мета статті: розглянути варіанти поліандрічних стосунків у представників тваринного світу та простежити взаємозв'язки з виникненням матріархальних відносин у людському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Зоопсихологи свідчать, що тварини можуть утворювати шлюбні пари в дуже різноманітні способи. Це може бути моногамна пара. Її варіанти – пара на все життя, де обов'язки по догляду за потомством розподіляються, і тварини не спаровуються з іншими особинами, якщо їхній партнер гине. Або створення пари тільки на один рік, коли партнер обирається на початку сезону і залишається до тих пір, поки діти не виростуть і не стануть самостійними. Після цього пара розпадається, і на наступний рік кожен партнер шукає собі нову пару.

У деяких видів спарювання відбувається тільки в певний сезон, а потім самки, або самці виховують дітей, а їх партнер (або партнерка) повертається до самотнього життя. Окремі види практикують різні варіанти поліандрії (одна самка з декількома самцями) або полігамії (один самець з декількома самками). А у деяких видів, таких, як мурахи, сліпаки і мангусти, тільки невелика кількість індивідів з колонії спаровуються, а решта об'єднують свої зусилля для вирощування потомства [4].

У людей подібні звичаї є, в першу чергу, результатом не традицій і культурних норм, які лише пізніше набули форми соціальних дозволів. На думку дослідників [1; 2; 3; 5], ідеальна основа шлюбу в доіндустріальних суспільствах, тісно переплітається з регіональним рельєфом місцевості, а конкретно з кількістю і якістю орних земель. Так, на Тибеті, де орна земля була не тільки дефіцитною, але й надзвичайно складною і важкою для обробки. Зважаючи на те, що це була трудомістка робота, було необхідно кілька чоловіків на кожній сімейній фермі, щоб мати можливість підтримувати сім'ю. Поліандрія деяких народностей Тибету пояснюється не волелюбністю місцевих жінок і не з їх бажанням домінувати в сім'ї. Набагато простіше: згідно з традиціями, за наречену необхідно платити викуп, але в бідних сім'ях, де виховують кількох синів, грошей на це немає. Тому було знайдено вихід: сплачується один викуп, одружується на дівчині старший син, а дружиною вона стає всім.

Орні землі, придатні для сільського господарства, є важливим показником трудових ресурсів регіону, особливо в доіндустріальних суспільствах. Але зберігалась така загальна тенденція, що у географічних районах, де головними заняттями були мисливство та рибальство, поширенішою була поліандрія: жінка мала багато чоловіків, велику владу над ними і дітьми (матріархат), була берегинею сімейного вогнища. Де переважали землеробство та скотарство, домінувала полігінія: чоловік мав багато дружин, вважався головою сім'ї з усіма повноваженнями влади (патріархат). У суспільствах, де співвідношення статей було приблизно рівним, багатоженство викликало серйозні соціальні проблеми і невдоволення.

Багатомужжя дуже рідко зустрічається в людському суспільстві, але, тим не менш, як і раніше, присутнє в дуже незначній мірі в деяких сучасних культурах, наприклад, в Тибеті, Непалі та Індії, хоча в багатьох випадках уряд заборонив цю практику.

В. С. Янович у своїй роботі, посилаючись на дослідження науковців, наводить історичні факти поширеності поліандрії у предків індоєвропейських народів [5]. Так переказ про сім'ю Пандавів, арійських правителів Індії, в якій п'ятеро братів полюбили одну дівчину – прекрасну Драупаді – і за порадою матері всі п'ятеро одружилися з нею. До речі, мати Пандавів також не обмежилася зв'язком з одним чоловіком. У її синів були різні батьки. Цар Панду вважався батьком лише номінально. Такі порядки мали місце у перехідний період, коли світська і духовна влада в суспільстві була патріархальною, а в родині ще зберігалися матріархальні звичаї. Подекуди в Індії та в Тибеті до теперішнього часу збереглися невеликі матріархальні племена. У західних сусідів скіфів – агатірсів, в часи Геродота, також зберігалися перехідні від матріархату до патріархату звичаї: жінки були вільні у зв'язках з чоловіками, і батьків дітям призначали старійшини.

В. С. Янович вважає, що матюкання, яке сьогодні сприймається як брудна, образлива лайка, використовувалося чоловіками матріархального суспільства в діалогах на тему: «А ти хто такий?» не як лайка, а як утвердження свого більш високого статусу, порівняно з тим, кому адресувалося відповідне висловлювання.

Посилаючись на «Повість временных лет» В. С. Янович наводить приклад народів, уклад життя яких можна назвати матріархальним. Так, «у гилій (галлів?): жінки в них орють, і будують будинки, і чоловічі справи роблять, але і віддаються любові, скільки хочуть, не стримувані своїми чоловіками і не соромлячись; є серед них і хоробрі жінки, вмілі у полюванні на

звірів. Панують дружини ці над своїми чоловіками і панують над ними. У Британії ж кілька мужів з однією жінкою сплять, і багато дружини з одним чоловіком зв'язок мають і беззаконня як закон отців здійснюють, ніким не засуджувані і не стримувані».

Відгомоном матріархату і релігійного культу в честь Кібели, який носив розгнuzданий оргічний характер, у слов'ян В. С. Янович вважає купальські свята, що супроводжувалися «звальним гріхом». В Україні відгомін матріархату (трипільський і кельтський вплив) найбільш відчутні на заході. Гуцульські парубки на святах вбираються в строкатий розшитий одяг, капелюхи прикрашають квіточками, надягають мереживні панталончики і красуються перед дівчатами. У патріархальних суспільствах так вбираються жінки для залучення уваги сильної статі. Вуйко – брат матері вважається найближчим чоловіком для її дітей, що було природним при невизначеності батьківства. На думку В. С. Яновича, матріархальне минуле українців виявляється навіть у мові: у патріархальних етносів поняття «людина» має чоловічий рід, в українській же мові воно жіночого роду – «людина».

Привілейоване становище полянок робило їх амбітними. Напевно, поляки були яскравими жінками, що приваблювало до них чоловіків патріархальних суспільств, але їх об'єднанню перешкоджали відмінності в устрої життя. До своїх сусідів древлян поляни ставилися зверхньо, як до дикунів. Таке ставлення збереглося у їх нащадків до часів Київської Русі і проявлялося в зневажливому ставленні полян до древлян. Характерно, що головною ознакою дикості древлян київський літописець, який, мабуть, відносив себе до полян, вважав недостатньо шанобливе ставлення до жінки. Може бути, що саме більшою матріархальністю відрізняється українська культура від спорідненої російської, яка є патріархальною [5].

Перетягування на себе лідерських позицій в родині, які пов'язані із матеріальним забезпеченням і вирішуванням всіх проблем, змушує сучасних жінок ставати жорсткими і рішучими, а їх чоловіків здавати позиції, займаючи пасивне положення. Такий стан речей суперечить жіночій природі, жінка інстинктивно прагне знайти сильного чоловіка, здатного захистити і взяти турботи на себе.

Однак і патріархальний устрій суспільства, коли жінці відводилася роль безсловесного придатка чоловіка, сучасних леді вже не влаштовує. Вони дали це зрозуміти, організувавши рух за свої права – фемінізм, завдяки якому представниці прекрасної статі сьогодні мають право голосу, можуть працювати на тих же посадах, що їх колеги-чоловіки, і володіють іншими перевагами, про які пані XIX століття могли тільки мріяти.

Висновки. Таким чином, відмічаємо різноманітність у формуванні шлюбних відносин як у тварин, так і у людей. Але чим вище знаходиться біологічна істота на еволюційному дереві, чим вище рівень розвитку суспільства, тим більше простежується потреба в моногамних стосунках. У сучасному індустріальному суспільстві питання про те, який уклад життя краще – матріархат чи патріархат – не коректний по своїй суті. Сучасний світ – це світ чоловіків. Поступово наші сучасниці відвойовують собі у ньому територію. Головне, щоб їм вистачило мудрості вчасно зупинитися.

Список використаних джерел

1. Діденко С. В. Психологія сексуальності / С. В. Діденко, О. С. Козлова. – К.: Академвидав, 2009. – 304 с.
2. Исторические формы брака: моногамия, полигамия, полиандрия / Земля. Хроники жизни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://earth-chronicles.ru/news/2015-08-16-83100>.
3. Осипова Т. Многомужество / Т. Осипова // Just Lady [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justlady.ru/articles-125132-mnogomuzhie>.
4. Хейс Н. Принципы сравнительной психологии / Н. Хейс. – М.: Когито-центр, 2006. – 304 с.
5. Янович В. С. Великая Скифия: история докиевской Руси / В. С. Янович. – М.: Алгоритм, 2008. – 256 с.

УДК 316.4.066

Наумов Д. И., к. соц. наук, доцент

Белорусский государственный экономический университет
(г. Минск, Беларусь)

ПОТЕСТАРНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ПОСТСОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается феномен потестарности и потестарных ориентаций как фактора политических процессов в транзитивном социуме.

Ключевые слова: *личностный потенциал, политика, потестарность, трансформация.*

Постановка проблемы. Развитие трансформирующегося социума в сфере государственно-политических отношений характеризуется кризисным режимом, выражением которого выступает «повсеместная «архаизация» общественной жизни, актуализация принципов, определяющих социальность на ее ранних исторических стадиях» [1, с. 129].

Контекст и параметры данного процесса определяются целым комплексом факторов, среди которых одним из важнейших является политическая культура.

Изложение основного материала. В гносеологическом плане она выступает как «концептуальный инструмент, ликвидирующий разрыв между изучением индивида и политической системы в целом» [2, с. 255].

В социокультурном аспекте – как нормативно-ценностная матрица для разнородных социетальных процессов, порождаемых локальным, общенациональным и глобализационным контекстами. В идеально-типическом ракурсе вектор развития трансформационных процессов должен быть направлен в сторону становления нового социального порядка на основе упорядоченной и институционально оформленной социальной структуры, выработку новых принципов взаимоотношений индивида и социальных структур, поведенческих моделей и ролевых экспектаций, их социокультурную и правовую легитимацию в общественном сознании и правовом демократическом государстве.

В контексте модернизации важность институционального измерения параметров траектории развития государственно-политических отношений обусловлена, во-первых, необходимостью обеспечения преемственности и устойчивости этапов трансформации социума в целом на основе жесткой правовой регуляции социетальных процессов. Во-вторых, акцент на демократические институты подчеркивает функциональность определенного набора политических норм, стандартов и институтов, которые позволяют фиксировать и учитывать разнородные социальные интересы при выработке и реализации конкретных управленческих решений. В целом это обеспечивает наиболее эффективное управление социумом, его конкурентоспособность на мировой арене и перспективы в общечеловеческом историческом процессе. Однако следует учитывать тот факт, что модернизация – это «эндогенная и долгосрочная характеристика обществ, которая не способна объяснить стремительность и международный характер волн демократизации» [3, с. 86].

Необходимость установления и поддержания социального порядка в условиях общества переходного типа, отличающегося радикальным изменением задач основных социальных институтов, характеризующихся функциональной амбивалентностью и ориентационной неустойчивостью, актуализирует проблему характера влияния политико-культурного фактора на процесс их селекции и модернизации.

Обеспечение стабильности складывающейся новой социальной системы во многом зависит от упорядочивания взаимодействий социальных акторов посредством новых этических норм и социальных ценностей, формальных и неформальных правил, выступающих регуляторами социальных, хозяйственных и политических отношений, релевантных новому социальному порядку. Поэтому важнейшим условием и предпосылкой успешности и результативности трансформационных

изменений выступает такой фактор, как личностный потенциал, актуализирующий проблему когнитивного, аффективного и поведенческого измерения траектории развития общества переходного типа.

Однако процесс выработки для всех сфер жизнедеятельности постсоветского трансформирующегося общества новых правил, норм, традиций и моделей социального взаимодействия преломляется сквозь призму национальной политической культуры, насыщенной потестарными (предполитическими) интенциями и ориентациями, что обусловлено исторически.

Потестарность как качественная характеристика политической культуры обуславливает социокультурную консервацию и устойчивое воспроизводство архаических форм и практик социальной организации, в первую очередь, в политической сфере.

Потестарность обуславливает доминирование принципа иерархичности, который определяет архитектуру всего комплекса общественных отношений, механизмы формирования и осуществления власти, правила политической игры в обществе, закрепляющие легитимный порядок и определяющие основные параметры политического процесса.

Феноменом трансформирующегося социума является специфическое понимание власти как системы персонифицированного, неформализуемого и непосредственно реализуемого могущества. Этот аспект находит свое выражение в конституировании систем политического руководства и административного управления обществом на основе асимметричных личностных, неформальных отношений. Их субъектами выступают индивиды, которые существенно различаются между собой по социально-статусным характеристикам, доступу к ресурсам власти, объему и формату взаимных обязательств и интересов, но едины в одном — в стремлении к монополизации и приватизации социально-функциональных ниш и позиций, закрытых от гражданского контроля.

Поэтому характерной особенностью постсоветского трансформирующегося социума, обусловленное потестарными ориентациями, является усиление роли государства как главного института политической системы, выступающего против ее диверсификации и автономии структур гражданского общества.

Персонификация властных отношений, преимущественно рассматриваемых в контексте морально-нравственных оценок, обеспечивает претензии на решающую роль данного института в процессе формирования гражданского общества и становления такого типа общественных

отношений, которые бы в идеале гармонизировали все социальное пространство. Подобная идеализация роли государства способствует мифологизации целей и ценностей социального развития и обладает значительной степенью дисфункциональности по отношению ко всей политической системе.

Потестарные ориентации актуализируют доминирующую роль социального доверия в легитимации политического курса и управленческих решений, без соотношения их результатов с затраченными временными и материальными ресурсами, что снижает адаптивные возможности политической системы и не способствует социальным инновациям.

В политическом дискурсе трансформирующегося социума концепт «доверие» позиционируется как нерелексируемый символ духовно-нравственного единства властвующих и подвластных, сакрализованного апелляцией к национальной традиции, общему благу или иной идеологии иррационалистической природы. Тем самым обеспечивается выстраивание вертикальной системы политических отношений, в которой институты прямой демократии выполняют функции плебисцитарных механизмов, подтверждающих незыблемость авторитета власти, выстроенной на основе моноцентризма. Закономерным следствием данной ситуации является становление деидеологизированного авторитарного режима, обладающего большим мобилизационным потенциалом [4, с. 143].

Потестарные ориентации субъективируют сферу государственно-политических отношений, объединяют частное пространство индивида и политические институты, конституируя при этом такой политический порядок, который, однако, не предполагает наличие индивидуальной роли политического актора, автономного по отношению к структурам власти и обладающего сформированной гражданской позицией.

В силу этого происходит рассогласование процесса актуализации ценности индивидуальной свободы в трансформирующемся обществе и процесса выработки новых нормативных регуляторов и функциональных требований, понятных индивиду и позволяющих ему действовать в возникшей и развивающейся институциональной системе, основанной на принципах рациональности и эффективности.

Для всего общества дисфункциональность потестарных ориентаций в контексте трансформационных процессов определяется генерируемых ими помех, не позволяющих выстроить систему политических коммуникаций, ориентированных на выработку общенационального консенсуса по ключевым позициям социального развития.

Потестарные ориентации политической культуры, ориентированные на неформализованные рамки социетальных отношений, предполагающие и воспроизводящие патрон-клиентные связи и отношения в ущерб гражданско-представительного начала социальной жизни, затрудняют выработку правовых регуляторов социальной жизни, эффективно защищающих права и свободы граждан.

Выводы. Таким образом, в контексте трансформационных процессов потестарность, как специфическое качество политической культуры общества переходного типа, обуславливает дисгармоничный процесс нагромождения старых и новых социальных представлений и мифов, конфликтов институтов и экспектаций, плюрализма интерпретаций моделей жизнедеятельности факторов. Естественно, что это препятствует социальной динамике, актуализирует для страны «эффект колеи», как модель развития [5], и не отвечает интересам общественного развития в целом.

Список использованных источников

1. Бочаров В. В. Антропологическая наука и общество / В. В. Бочаров // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – № 1, Том III. – С. 121-133.
2. Чилкот Р. Х. Теории сравнительной политологии. В поисках парадигмы / Р. Х. Чилкот; Пер. с англ. В. А. Галкина, В. П. Михайлова. – М.: ИНФРА-М, Издательство «Весь Мир», 2001. – 560 с.
3. Вельцель Х. Человеческое развитие и «взрыв» демократии: вариации изменений режимов среди 60 обществ / Х. Вельцель, Р. Инглхарт // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 85–118.
4. Башкирова Е. Лабиринты посттоталитарного сознания / Е. Башкирова, Ю. Федоров // Pro et Contra. – 1999. – № 2, Том IV. – С. 120–143.
5. Аузан А. Экономика всего. Как институты определяют нашу жизнь / А. Аузан – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 160 с.

УДК 159.9(316.3)

Огрызко В. И., студентка

(научный руководитель: к. психол. н. Пасичник Н. А.)

СумГПУ имени А. С. Макаренка (Украина)

ЭТНИЧЕСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена анализу этнической идентичности молодежи. Представлены разные взгляды на понимание понятия «этническая идентичность». Рассмотрены факторы формирования этнической идентичности.

Ключевые понятия: идентичность, идентификационные матрицы, молодежь, этническая идентичность, этносоциальные представления.

Постановка проблемы. Актуализация данной проблемы в современном мире обусловлена не только развитием человеческой индивидуальности, ростом личностного фактора в политических процессах, но и демократическими изменениями в постсоциалистических странах,

ростом межэтнической напряженности и конфликтов, усилением миграционных процессов.

В Украине, в связи с особенностями ее исторического развития, проблема идентичности имеет ярко выраженную этническую и национальную окраску. При этом особого внимания требует проблема этнической и национальной идентичности украинской молодежи, учитывая, что именно молодежь в ближайшем будущем станет определяющей силой в сохранении и дальнейшем развитии государственности.

Анализ актуальных исследований. Анализ зарубежной научной литературы по данной проблематике свидетельствует об особом внимании к ней таких ученых, как Х.Арендт, П.Бергер, М.Вейнер, Э.Уилсон, М.Грох, М.Доган, Э.Эриксон, Х.Линц, Э.Смит, Дж.Финни, В.Хесле, Р.Шпорлюк. Значительный вклад в изучение этнонациональной проблематики внесли такие современные украинские ученые, как А.Антонюк, Ю.Бех, А.Борусевич, С.Веселовский, В.Горбатенко, И.Кресина, А.Левочкина, А.Майборода, Л.Орбан-Лембрик, Ю.Рымаренко, В.Степаненко, М.Шульга.

Цель статьи – проанализировать особенности этнической идентичности современной молодежи.

Изложение основного материала. У каждого субъекта познания, как считает С.Московичи, существуют «идентификационные матрицы» (сетка освоенных ранее понятий) – они и помогают упорядочить социальные явления путем классификации и идентификационного сопоставления с общепринятыми образцами. Так происходит «вхождение» новой информации в когнитивную структуру человека и в дальнейшем она обычно руководствуется представлениями, которые разделяют члены ее группы. Основа идентификационной матрицы состоит из множества идентичностей: общечеловеческой, профессиональной, гендерной, этнической и т.д. Информацию в идентификационной матрице распределяет идентичность или группа идентичностей, которая преобладает в определенный момент [4].

Этническая идентичность – результат эмоционально-когнитивного процесса осознания этнической принадлежности, отождествление индивидом себя с представителями своего этноса и обособления от чужих этносов, а также глубоко личностное, значимое переживание своей этнической принадлежности [3].

Дж.Финни отмечает, что этническая идентичность – это многомерный конструкт, который включает в себя этнические чувства, знания, установки и поведенческие реакции. Принадлежность к этнической группе – это особый случай социальной идентичности. Исходя из теории социальной идентичности, можно предположить, что если доминирующая в обществе

группа низко оценивает черты или характеристики этнической группы, члены этой этнической группы оказываются перед угрозой негативной социальной идентичности. Идентификация с низко-статусной группой может привести к низкому самоуважению [6].

Итак, суммируя эти определения этнической идентичности, можно утверждать, что в ее структуру входят: когнитивный (познание) и аффективный (отношение) компоненты.

Представление о собственной этничности, своем этносе и культуре представлены в этническом самосознании субъекта (индивида или группы). Как справедливо отмечает Г. Солдатова, их основное содержание образуют этносоциальные представления, которые в определенной степени разделяются членами конкретной этнической группы. Значительная часть этих представлений – результат осознания общей истории, культуры, традиций, территории, государственности и т. д. [5].

Этносоциальные представления отражают совокупность взглядов, мнений, убеждений, верований, идей об этнической общности, представленных в обыденных способах мышления, а также в легендах, мифах, пословицах, поговорках. Общие знания связывают, консолидируют членов этнической общности и служат основой для дифференциации от других этнических групп.

Этническая идентификация как рационально-познавательный акт – это осознание себя как члена этнической общности, своего места среди этнических групп, своей позиции в системе межэтнических отношений [1].

На основе знаний о собственной и чужой этнической группе у индивида формируется комплекс этнических представлений. В этом когнитивном процессе личность осознает как собственные черты, свойства и качества, так и те, что присущи людям соответствующей этнической общности. Это может быть речь, особенности поведения, традиции и обычаи, ценности, нормы, историческая память, национальный характер, религиозные верования, мифы, авто- и гетеро-стереотипы и т. д. Таким образом, результатом рационально-познавательного акта идентификации является формирование согласованной системы групповых этнических представлений.

Относительно эмоционального компонента этнической идентичности заметим, что он заключается в стабильной эмоциональной связи личности с этнической группой. В целом она может проявляться как в положительных (получении удовольствия от членства в этнической общности, желании к ней принадлежать, гордости за достижения своего народа), так и отрицательных (отрицании собственной этнической идентичности, чувстве унижения, предпочтении других групп) этнических аттитюдах [1].

На формирование этнической идентичности влияет большое количество факторов. На протяжении филогенетического развития человечества, на разных его этапах роль главных этноидентифицирующих и этнодифференцирующих факторов брали на себя различные признаки. Все многообразие этих факторов можно разделить на главные и второстепенные факторы. К главным факторам, имеющим решающее значение в формировании этнической идентичности, относятся: язык, национальность родителей, народные традиции, обычаи, родная земля, общее историческое прошлое. Эти признаки являются доминирующими в большей части этносов.

Однако не стоит забывать и о других факторах, которые не являются решающими, но обеспечивают специфичность идентификации определенных этносов. Это касается, прежде всего, литературы, искусства, фольклора, черт характера, вероисповедания, национальной кухни, национальной одежды и т. д. [2].

Выводы. Этническая идентичность занимает одно из главных мест в структуре Я-концепции личности наряду с другими компонентами социальной идентичности. Она является действительно многогранным процессом. Это особенно осознается, когда к ее рассмотрению привлекается момент свободной ориентации в той или иной культуре, ее ценностях, формах выражения эмоций, становится возможным пребывание в определенном этнокультурном контексте и соблюдение соответствующих поведенческих стереотипов.

Позитивная этническая идентичность прямо связана с высоким уровнем межкультурной компетентности, конструктивными стратегиями межэтнического взаимодействия и обратно связана с различного рода трудностями в межкультурном взаимодействии.

Список использованных источников

1. Крысько В. Г. Этническая психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / В. Г. Крысько. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – С. 88–118.
2. Левочкина А. М. Этнопсихология : учеб. пособие / А. М. Левочкина. – К.: МАУП, 2002. – 144 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Социальная психология: Учебник в 2-х кн. – Кн. 1: Социальная психология личности и общения / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2004. – 185 с.
4. Скарнь А. Особенности этносоциальных представлений молодежи / А. Скарнь. – Социальная психология. – 2007. – № 3 (23). – С. 58–66.
5. Солдатова Г. У. Этническое самосознание и этническая идентичность / Солдатова Г. У. – Психология межэтнической напряженности. – М.: Смысл, 1998. – С. 40–64.
6. Стефаненко Т. Г. Социальная и этническая идентичность // Идентичность: Хрестоматия / Сост. Л. Б. Шнейдер. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – 196 с.

Okoro Chidera Miracle, *student*

Pilipenko-Fritsak N. A., *teacher*

Sumy State University (Ukraine)

THE ROAD MAP TO GLOBAL ECONOMIC CRISIS. MY VIEW CONCERNING THE COMING WORLD CRISIS

The article is about global economic crisis and how the dominance of the dollar in the world economy aids the crisis.

Keywords: *global economic crisis, inflation, Dollar, Bitcoin.*

The Dollar is a unique currency and its world dominance is unlike any other in history. The Dollar has been the world currency since 1944. Since the 1970's it's been the only currency used to buy oil in the world market. Prior to 1971, the Dollar was backed by Gold.

By 1996, Foreign Central Banks held 14 Billion \$, however the Federal Reserve had only 2 Billion \$ Gold backing it.

Meaning that the Federal Reserve was printing more money than what it can really back with Gold. The result – was inflation.

In 1971 President Nixon removed the Dollar from the Gold standard, making dollar a pure debt-based currency. Now they loan out money to governments and public by Fractional Reserve System. As a result, there is always debt than there is more money to pay these debts.

In other for the economy to stay afloat, the economy must grow perpetually. Ever wondered how this same Dollar \$ has dominated world economy? Welcome to Geo-Politics.

In 1973, President Nixon met with Saudi Arabian Government to establish the Petro-Dollar Recycling System where the Saudis will sell their Oil only in Dollar \$ and will invest their money in US banks.

The International Monetary Fund (IMF) will then use this money to facilitate loans to oil importers who will have difficulties covering the increase in oil prices. The payments of these loans will be in Dollars \$. This was expanded to all Opec countries by 1975.

Now the Federal Reserve was free to increase money supply at will. An ever increasing demand for oil will present a flight from the Dollar \$ while increasing the money distribution so as to make inflation reach all the planet.

Now the Dollar \$ has gone from a Gold-backed currency to an oil-backed currency. The Dollar \$ has become USA's greatest export.

Ever wondered why the Dollar \$ has been afloat for decades despite running on deficit debts? So far there is a demand for oil, the Dollar \$ will still be in circulation. This demands what gives the Dollar \$ its value.

This Petro-Dollar continued until it was challenged by Saddam Hussein's decision to sell his oil in Euros €. That same month of his announcement, an organization was formed Project for New American Century of which former vice president Dick Cheney was involved.

After 9/11, the US invaded Iraq and seized control of the oil and immediately switched the sales back to Dollar \$.

In 2004, Iran made preparations to change the currency of the sales of their oil. The US falsely said that Iran a building a nuclear weapon. This didn't work out as the US planned. They used UN to impose sanction on Iran. The goal was to topple the Iranian regime.

In 2009, Muammar Gaddafi was named chairman of African Union. He proposed selling oil with one unified currency (the gold dinar). What was the result? This got him killed.

It's also important for us to take a look at the Chinese Yen. The International Monetary Fund designated the Chinese yen as one of the global currencies used to calculate the value of Special Drawing Rights. This event may portend a significant reordering of the world's monetary system, and serve as a recognition that the US dollar's ongoing status as the world's reserve currency is not guaranteed. Jim Rickards terms this a «political decision» by the IMF, and discusses what it means both for China and the US.

That change took place in 1999, and was purely technical due to the fact that the German mark and French franc were being replaced by the euro.

Leaving aside this technical change, the SDR has been dominated by the «Big Four» (US, UK, Japan, and Europe) since the IMF abandoned the gold SDR in 1973. This is why inclusion of the Chinese yen is so momentous.

Including the yen is a «seal of approval» by the world's major financial powers, led by the United States. It means China is a financial superpower and deserves a seat at the table when the international monetary system is reset. You can think of this as a four-person poker game where a fifth player just sat down at the table with a large pile of chips. The poker game will now take on a new dynamic.

China does not strictly meet all the IMF criteria for inclusion in the SDR club. But use of the Chinese yen in global trade does satisfy the test.

Use of Chinese yen surpassed Australian, Canadian, Singapore, and Hong Kong dollars, as well as Swiss francs, by 2014. It also recently passed the Japanese yen. This makes the yen the fourth most used currency in the world after US dollars, euros, and sterling.

Where the Chinese yen doesn't meet IMF standards is in having an open capital account. China has also not always been transparent in their reporting of

reserve positions. Market confusion and turmoil have been caused lately by China's efforts to move in the direction required by the IMF. For two years prior to August 2015, China informally pegged the yen to the US dollar at a rate of about 6.2-to-1.

Maintaining the peg requires continuous market intervention by the People's Bank of China, or PBOC (the central bank). Market forces tried to drive the yen lower. This forced the PBOC to sell dollars and buy yen to maintain the peg. This operation drained about \$500 billion from China's \$4 trillion in reserve assets in a matter of months. It is inconsistent with an open capital account in which market forces, not PBOC intervention, determine the value of the yen. But suddenly, in August 2015, China devalued the yen in two steps, to a level of about 6.4-to-1. This was a shot heard round the world.

The devaluation led directly to meltdowns in US equity markets as the resulting strong dollar threatened to hurt US exports and jobs. A stronger dollar also hurts earnings of US companies with overseas operations. This damage has since become apparent in third-quarter corporate earnings reports.

From China's perspective, the devaluation was a step in the direction of an open capital account. But from the world's perspective, it was a continuation of the currency wars. Investors saw more devaluations coming and more damage to US corporate earnings.

Now the question is: what is the future going to be like when there is a dollar collapse? «When the Dollar collapses it's not going to be like when the Zimbabwe dollar collapsed, or the Venezuelan Bolivar, or the Argentina Peso, it's going to rock the world. And China and Russia are getting prepared for it right now, and you should be too». Taking a close look at these unfolding events, it is now clear and fully understood that there is an impending coming worldwide economic crisis. I have tried here to navigate into the future so as to ensure that people all over the world will not just be aware of these facts but also take practical steps to ensure their survival and that of their families.

What must we do to protect our families in the coming global crisis? We must make sure that we get used to some currencies such as BITCOIN. It's expedient that we learn everything we can about this e-currency because BITCOIN is not run by the Federal Reserve, Central Bank or intermediate financial entities such as VISA, MASTERCARD etc.

Don't forget that we must guard our hearts against the love of money. Everything we do must be in Love for humanity. We must stand up against the corporations that think they own us. This is just a sneak peek into the sad realities of our world. It's expedient for the whole world to be awakened to these facts.

Пенькова О. І., к. психол. н.

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Україна)

ЦІННІСНА РЕГУЛЯЦІЯ ПРОЦЕСУ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається проблема становлення процесу самовдосконалення і простежується його взаємозв'язок з ціннісними орієнтаціями особистості. Доведено, що особливе місце у цьому процесі посідають уявлення особистості про сукупність цінностей, з якими вона себе ідентифікує.

Ключові слова: самовдосконалення, цінності, особистість.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві система цінностей, що сформувалась у людини протягом усього періоду життя, дозволяє легко і просто класифікувати різноманітність явищ і предметів дійсності з точки зору їх корисності, необхідності. Вона допомагає організувати, систематизувати найрізноманітнішу інформацію, яку особистість одержує від навколишнього світу для задоволення власних потреб, бажань, намірів. Ціннісна система особистості – складне, ідеальне утворення свідомості і самосвідомості. Вона організована у відповідну ієрархічну структуру за ступенем важливості, актуальності, необхідності у даний період життя людини. Подібна структура не є застиглою. Навпаки, вона досить гнучка і динамічна. Вироблення особистістю ціннісних орієнтацій багато в чому залежить від її адекватних уявлень про рівень розвитку суспільства та його соціальні, духовні і моральні принципи. Такі уявлення сприяють запобіганню появи розбіжностей між системою знань і життєвим досвідом, стимулюють особистість реалізувати моральні принципи, норми у власній поведінці.

Виклад основного матеріалу. Підкреслюючи значення цінностей, Г. В. Дьяконов зазначає: «Інтерпретація вищих почуттів на інтерсуб'єктному рівні психологічного аналізу виходить із розуміння їх як явищ особистісно-ціннісного плану, які виражають універсальну широту світогляду і екзистенційно-онтологічну глибину становлення особистості до людей і світу. Найвищі почуття мають діалогічну природу і втілюють в собі ядро справжньої людяності особи в її самоактуалізаційному, морально-душевному, духовно-смысловому, культурно-творчому і соціальному потенціалах» [4, с. 432].

Дослідження особистісних цінностей неможливе без вивчення феномену самовдосконалення, який трактується як прагнення людини отримати підтвердження про власну цінність, завдяки встановленню еквівалентних відношень між оцінкою Я і об'єктами, що мають цінність в суспільному житті.

Як філософська категорія «цінність» означає, по-перше, позитивну чи негативну значущість будь-якого об'єкта, на відміну від його екзистенційних і

якісних характеристик (предметні цінності), по-друге, нормативно наказово-оцінну грань явищ суспільної свідомості (суб'єктивні цінності, або цінність свідомості). До предметних цінностей відносять, приміром, споживчу вартість продуктів праці, культурне надбання минулого, корисний ефект чи теоретичне значення наукової істини тощо. До цінностей свідомості відносять суспільні настановлення і оцінки, імперативи і заборони, цілі і проекти, що виражаються у формі нормативних уявлень (про добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, про смисл і призначення людини, ідеали, норми, принципи, дії тощо).

Предметні цінності і цінності свідомості – два полюси ставлення людини до світу. Перші виступають як його об'єкти, взяті лише в їх суб'єктивно-психологічному, афективно-волютивному визначенні, у вигляді спрямувань, шанування, ставлення або засудження, а другі – як вираз того ставлення з боку суб'єкта, у якому інтереси і потреби перекладені на мову ідеального, мисленнєвого і уявного. Предметні цінності є об'єктами оцінки і припису, а суб'єктивні – способом і критерієм цих оцінок [3, с. 4].

Цінність є багатогранним утворенням в результаті суб'єкт-об'єктних відносин. З дефініцією «цінність» нерозривно пов'язане поняття «ціннісні орієнтації». Ціннісні орієнтації – це феномен, що відображає позитивну чи негативну значущість для особистості предметів або явищ соціальної дійсності. Особливого значення набуває зв'язок ціннісних орієнтацій зі спрямованістю особистості, яка характеризує останню з точки зору її соціальної і моральної зрілості.

Зміст спрямованості – це, насамперед, детермінуюче, соціально зумовлене ставлення до діяльності. Саме через спрямованість і можливе реальне виявлення ціннісних орієнтацій дитини (Анан'єв Б. Г. [1], Боришевський М. Й. [2], Рубінштейн С. Л. [5]). Зокрема, Рубінштейн С. Л. підкреслював: «Наявність цінностей є віддзеркалення небайдужості людини до навколишнього світу, що впливає із значущості різних сторін, аспектів світу для людини, для її життя» [5, с. 366].

Система ціннісних орієнтацій індивідуальна для кожної особистості. Сформованість особистості можна оцінювати в залежності від того, як у її свідомості диференціюються ті чи інші цінності, наскільки змістовні ціннісні орієнтації, що притаманні конкретному періоду в житті особистості, відповідають інтересам суспільства.

Харламенкова Н. Є. зазначає: «Будь-яка цінність являє собою особливу психічну реальність, у якій передано відповідне ставлення людини до деяких аспектів буття (зовнішнього і внутрішнього) порівняно з іншими його гранями. Метою цього процесу є необхідність структурування світу,

оволодіння ним і привласнення його...» [6, с. 83]. Усвідомлення і прийняття власної значущості відбувається завдяки проекції Я на іншу цінність, порівняння з нею і інтеграцію результату цього порівняння з Я. Цінність, з якою відбувається порівняння, називається засобом самовдосконалення. Цінність Я як предмет самовдосконалення особистості належить до так званих суб'єктивних цінностей або цінностей свідомості.

Сутність цінності Я полягає у здатності людини оволодівати власним внутрішнім світом шляхом його структурування за критерієм значущості і залежності від можливостей середовища, які вона надає для апробації ступеня даної цінності. Самовдосконалюючись, особистість намагається підвищувати рівень домагань в залежності від рівня її реальних досягнень. Самовдосконалення є та цінність, що характеризує життєву спрямованість на досягнення вершин у різних сферах буття. Воно має забезпечувати розв'язання життєвих завдань, а саме: 1) погодження особистісних потреб, здібностей з вимогами діяльності (середовища); 2) побудова життя відповідно до власних цілей і цінностей; 3) постійне прагнення до досконалості через протиріччя. Досконала особистість починає керуватись не власними психічними якостями, а виходячи зі свого ставлення до життя, яке визначається її цінностями та метою.

Розглядаючи образ Я з позиції соціальних настановлень, яка передбачає три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний (знання про себе, свої можливості, Я-концепцію); емоційно-оцінний (самооцінка можливостей, прийняття чи неприйняття себе); поведінковий (готовність і здатність діяти заради мети), ми вважаємо, що у процесі самовдосконалення особистість актуалізує лише ті цінності, які відіграють у її житті важливу роль. Саме завдяки цьому вона формує індивідуальну систему ціннісних орієнтацій, від яких залежить динаміка її самовдосконалення. На базі ціннісних орієнтацій формується мотивація особистості, на яку позитивно впливає наявність вибору і свобода його здійснення. Індивід завжди мотивований і здійснює вибір між альтернативними формами поведінки. Також на даний вибір впливають цінності самовдосконалення, які відображають внутрішню потребу людини до самозмін. Можна говорити, що цінності є підставою для самовдосконалення і факторами саморегуляції особистості, сприяючи появі ефективних засобів самовдосконалення. В той же час, ціннісний компонент може обмежувати життєві домагання, якщо це необхідно для реалізації найбільш значущих для особистості життєвих цілей.

Висновки. Отже, аналіз проблеми приводить до висновку про багатоаспектність даного феномену і багатозначність його визначень. Ми застосували методи ціннісного підходу до процесу самовдосконалення

особистості, який трактується як усвідомлена діяльність людини, що спрямована на розроблення, удосконалення чи зміну власних якостей відповідно до соціальних і індивідуальних цінностей, орієнтацій, інтересів, цілей, які формуються під впливом умов життя і суспільного та сімейного виховання. Самовдосконалення особистості залежить від її власної активності, яка сприяє самотворенню і самоствердженню цінності Я. Необхідною умовою розвитку даного процесу є тісний взаємозв'язок змістових характеристик його цілей з актуальними цінностями суспільства, які фактично виступають регуляторами міжіндивідуальних взаємин.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л.: ЛГУ, 1968. – 338 с.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: [монографія] / М. Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
3. Дробницкий О. Г. Некоторые аспекты проблемы ценностей / О. Г. Дробницкий. – Проблема ценности в философии. – М.-Л.: Наука, 1996. – С. 25–40.
4. Дьяконов Г. В. Основы диалогического подхода в психологической науке и практике / Г. В. Дьяконов. – Кировоград: РИО КГПУ, 2007. – 847 с.
5. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн / Отв. ред. Е. В. Шорохова. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
6. Харламенкова Н. Е. Самоутверждение подростка / Н. Е. Харламенкова. – М., 2007. – 384 с.

УДК 159.922.4:159.923

Придатко Ю. С., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Щербакова І. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

МЕНТАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УКРАИНЦЕВ

В статье рассматриваются специфические ментальные особенности украинцев и американцев. Менталитет характеризуется как общая духовная настроенность, целостная совокупность верований, навыков духа, которая создает картину мира и скрепляет единство культурной традиции.

Ключевые слова: *духовность, менталитет, ментальность, мышление.*

Постановка проблемы. В настоящее время особую актуальность вновь приобрели исследования менталитета. Изучение ментальных особенностей представителей различных культур является актуальным и популярным в силу мультикультурного характера современного мира. И хотя среди ученых нет единой точки зрения в понимании психологической структуры менталитета, необходимость психологического анализа ментальности представителей различных этносов является насущной проблемой (особенно в кризисных условиях развития общества).

«Реальность свидетельствует о том, что в настоящее время отсутствует разумная мера сочетания материальных и духовно-нравственных начал, что

приводит к трансформации духовного мира человека, выражающейся сегодня в неэффективном морализаторстве, с одной стороны, эгоизме и стяжательстве – с другой. ... Несмотря на глубокие социальные противоречия, заставившие отказаться от тоталитарных и авторитарных режимов, переходный период, переживаемый нашим обществом, характеризуется не только экономической нестабильностью, но и индустриализацией духовной культуры, массовым производством духовных ценностей. В современной духовной практике индивид утрачивает позицию творчески самостоятельной единицы и передает функцию субъекта культуры институтам и учреждениям, деятельность которых опосредуется иерархией социальных структур ...» [4, с. 62].

В связи со сказанным выше, заметим, что тезис, выдвинутый в 1996 г., является актуальным и сегодня (хотя прошло 20 лет). За это время многое изменилось в сознании людей. В условиях кризиса, который мы переживаем, и который нарушил на уровне ментальности целостность привычной картины мира, исследования менталитета, как общей духовной настроенности людей, являются особенно актуальными.

Анализ актуальных исследований. Большое значение в изучении менталитета народов оказали работы Р. Эмерсона, М. Пруста, А. де Токвиля, Э. Фромма, Г. Леббона, О. Бондара, Г. Гачева, А. Кравченко, Е. Лисеенко, И. Полищук, И. Стадника, И. Старовойта, А. Стражного, А. Фурмана, М. Холодного, Д. Чижевского и др.

Изложение основного материала. «Менталитет (от лат. – ум, мышление, образ мыслей, душевный склад) – общая духовная настроенность, относительно целостная совокупность мыслей, верований, навыков духа, которая создает картину мира и скрепляет единство культурной традиции или какого-либо сообщества» [1, с. 13].

Необходимо разграничивать понятия «менталитет» и «ментальность». Так Б. А. Душков определяет менталитет как сложную многоуровневую систему образов и представлений архетипов сознания, которая обнаруживается в видах жизнедеятельности личности, социумов и детерминируется этноестественно-историческими процессами [1, с. 16]. При этом, как отмечает И. Н. Щербакова, менталитет (как интегральная характеристика общества, людей, которые живут в определенное историческое время, в конкретной культуре), обнаруживается в свойственном людям восприятии окружающей действительности. Ментальность (как интегральная этнопсихологическая категория, обусловленная социокультурными факторами, выражает способ мышления)

является совокупностью нерелексированных процедур мышления, которые составляют основу духовной жизни [5, с. 628].

Менталитет украинцев, как общая духовная настроенность, в большей степени, обнаруживается в отношении к религии и церкви. В жизни украинцев религиозный аспект на протяжении истории был всегда доминирующим и предопределял специфику украинского менталитета [3]. Отметим, что религиозность украинцев и религиозность других народов имеет принципиальное отличие. Украинец в религиозной жизни исповедует моральные переживания, ищет внутреннего общения с Богом, старается войти в глубину веры, понять ее суть. Внешняя набожность, формализм обрядов, философствования на тему веры ему не характерны. Следует учитывать, что с религиозностью связана предрасположенность к идеализации, которая характерна для психологического состояния украинской души. Такая способность проявляется в идеализации взглядов на нацию, как на что-то возвышенное, что ищет способов своего проявления усилиями избранных (национальных героев, интеллигенции и т. д.).

В основе такой идеализации лежит склонность к разорванности мечты и действительности, что подразумевает под собой веру украинцев в светлое будущее и заслуженное счастье на основе длительного ожидания этого результата. Учитывая, что формирование духовного мира человека «...включает в себя: этап первичного познания мира, т. е. пассивного ознакомления с ним; этап осознания личной позиции; период активного вмешательства в окружающий мир (этап самоутверждения)» [4, с. 62], отметим, что современному украинцу присуще два направления проявления духовности: массовая и воцерковленная.

Первый тип характеризуется низким уровнем религиозных убеждений, преобладанием эмоционального верования над традиционными взглядами. Этому типу характерен конформизм, ритуальность и декларативность. Сторонники массового типа духовности редко задумываются над глубинными основами своей веры, они склонны к мистицизму и другим не стандартным верованиям. Воцерковленный же тип духовности характеризуется целостностью и гармоничностью. Люди, у которых преобладает второй тип проявления духовности, глубокие в масштабах своей веры, они ищут смысл в тех обрядах, в которых совершают свою веру и пытаются применять её в реальной жизни. В результате подобной практики создаются благотворительные фонды, воскресные школы и другие негосударственные организации, цель которых состоит в бескорыстной помощи окружающим [2].

Выводы. Важно подчеркнуть, что в жизни украинцев религиозный аспект на протяжении истории был всегда доминирующим и предопределял специфику украинского менталитета (еще до возникновения христианства население Украины образовывало целостную систему религиозных представлений об окружающем мире, природе, человеке). С одной стороны, мы имеем общие с западноевропейской цивилизацией корни и вплоть до XVII века развивались в общеевропейском контексте, что нашло отражение в ментальных созвучиях украинских и европейских мировоззренческих принципов. С другой стороны, за последние 350 лет в ментальности украинцев и европейцев произошли изменения, обусловленные различными путями исторического развития. Мы больше не представляем с ними единой ментальной общности, но при этом у многих украинцев до сих пор сохраняется очень высокий уровень ментальной общности на уровне идентификации с недавним прошлым.

Список использованных источников

1. Душков Б. Д. Психосоциология менталитета и нооменталитета. Учебное пособие для вузов / Б. А. Душков. – Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 448 с.
2. Дудар Н. Релігія і віра в житті українців / Н. Дудар, Л. Шангіна // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 10. – С. 83–98.
3. Киричук О. Ментальність: сутність, функції, генеза / О. Киричук // Тези доповідей та матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості». – Ч. I, Розд. I. – Київ-Луцьк, 1994. – С. 7-20.
4. Щербакова И. Н. Трансформация духовного мира человека и современность / И. Н. Щербакова // Человек: дух, душа, тело : материалы докладов и выступлений на научно-практической конференции, 13-14 ноября 1996 г. – К.-Сумы: СумГУ, 1996. – С. 61–62.
5. Щербакова І. М. До проблеми дослідження професійного менталітету / І. М. Щербакова // Актуальні проблеми психології. Том X. Частина 11. / За ред. академіка С. Д. Максименка. – К.: Главник, 2009. – С. 624–635.

УДК 159.922.У-053.67:165.242.1-054

Ставицький Г. А., ст. викладач

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЯК ПРОВІДНОЇ ОЗНАКИ ЕТНОСУ

Етнічна самосвідомість у сукупності своїх проявів: як причини, умови і наслідки об'єднавчих процесів народу, що веде до утворення нації, є суттєвим компонентом структури етносу, його провідною ознакою та визначальним критерієм існування.

Ключові слова: *етнос, ознаки етносу, етнічна самосвідомість.*

Постановка проблеми. Складним і суперечливим явищем кінця XX початку XXI ст. є активізація етнонаціональних процесів, що відбувається на тлі процесів глобалізації, світової економічної інтеграції та широкої

взаємодії культур. У зв'язку з цим у філософській, українознавчій, соціологічній та психологічній проблематиці одне з центральних місць посідає проблема становлення і розвитку етнічної самосвідомості.

Аналіз актуальних досліджень. Етнічну самосвідомість все частіше відносять до числа найбільш важливих етнічних ознак. Заслуга розробки питання про етнічну самосвідомість як ознаку етнічної спільності належить П. П. Кушнеру. Вчений визначає етнічну самосвідомість як провідну ознаку етносу, якій відводиться роль вирішального етновизначника, здатного відображати різні соціальні зв'язки, до яких відносять: спільність походження, мови, території, у ряді випадків державної приналежності, економічних зв'язків, спільності культури і релігії [4]. Також ця проблема була всебічно розглянута В. І. Козловим [3, с. 79–92] та М. М. Чебоксаровим [10], які аналізуючи мову, територію, сукупність рис культури, притаманних певним етносам, стверджували, що взаємодія цих ознак, їх сумарний вплив на освіту і збереження етнічної спільності виражаються у вигляді феномену етнічної самосвідомості, що, загалом, стає вирішальним для визначення приналежності окремих особистостей або цілих людських колективів до тієї чи іншої етнічної спільності. Етнічна самосвідомість є свого роду результатом дії всіх основних чинників, що формують етнічну спільність.

Виклад основного матеріалу. На важливе місце етнічної самосвідомості у структурі ознак етносу звернув увагу Ю. В. Бромлей, який зазначає, що необхідно розрізняти два аспекти проблеми: з одного боку, об'єктивне існування спільності походження членів етносу, з іншого – уявлення про таку спільність, що виступає як компонент етнічної самосвідомості. Найбільш адекватно відображається в етнічній самосвідомості така об'єктивна ознака етносу, як мова. Компонент етнічної самосвідомості, що відображає відмінності в галузі культури, завжди має умовно вибіркового характер, що виражає лише деякі специфічні особливості етносу. При цьому, компоненти етнічної самосвідомості можуть бути віддзеркаленням не етнічних ознак у власному розумінні слова, а саме етноформуючих чинників [1].

Аналіз наукового доробку А. Я. Зарипова, Ф. С. Файзулліна показує, що вчені визначають самосвідомість етносу як найважливіший структурний елемент етнічної культури. Причому в етнічній самосвідомості знаходить відображення усвідомлення представниками етнічної спільності себе як суб'єктів дії, усвідомлення своїх інтересів, потреб, свого місця в суспільному прогресі, історії та культури свого народу [9].

Подібну думку висловлює Г. Лозко, зазначаючи, що етнічна самосвідомість особи – сукупність знань і уявлень про культуру, традиції, ідеали, цінності свого етносу, а також усвідомлення себе членом етносу, і місця свого народу серед інших народів. Щоб етнос не асимілювався, необхідно виробляти державницький підхід до проблем етносу, культури і етнічної освіти. Оскільки етнічне зумовлюється системою соціально-типової діяльності, то держава має спрямувати свою діяльність на вироблення суспільних етнічних цінностей та організацію національних інституцій, які мають займатися проблемами етнокультури та етноосвіти. Єдність етносу тримається на духовних засадах, сукупності структур колективної свідомості та колективної пам'яті. Тому західна концепція «етності» вважає етнічний чинник рушійною силою суспільного прогресу [5].

Особливу роль у становленні та розвитку етносу грає компліментарна самосвідомість – відчуття всередині групової єдності і протиставлення своєї групи зовнішній «ми і вони». Компліментарній самосвідомості властива стійкість, що дозволяє етнічній спільності протягом всієї історії зберігати етнічну систему. Здатність окремих індивідів чи колективу індивідів, що складають ту чи іншу етнічну спільність, відображати навколишній світ, формує так звану своєрідність етнічної картини світу, а також етнічну специфіку, яка знаходить своє справжнє відображення в етноціннісних орієнтаціях. Етноціннісні орієнтації – це не лише властивість етнічної самосвідомості, а й сутнісна сторона буття етносу [8].

Ю. В. Чернявская вважає, що стереотип поведінки – незмінна складова самосвідомості будь-якого етносу. Етнічний стереотип – спрощений, схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ якого-небудь етносу, з легкістю розповсюджуваний на всіх його представників. Виникають стереотипи на основі етнічних установок. Етнічні установки – це переконання, думки, судження людей, що стосуються історичного та сучасного буття їх етносу, а також – взаємин членів даного етносу з іншими народами.

Етнічні стереотипи поділяють на автостереотипи і гетеростереотипи. Автостереотипи – це образ власного народу, що включає в себе думки, судження, оцінки, переважно позитивні. Мета автостереотипів – виховання і підтримка почуття патріотизму. Гетеростереотипи містять певні етнічні упередження щодо іншого народу, що є, переважно, продуктом відповідної соціальної або економічної ситуації. Етнічний та національний забобон – крайня форма прояву

негативного гетеростереотипу. Він завжди пов'язаний з існуванням в суспільній свідомості так званого «образу ворога». Також Ю. В. Чернявская виділяє поняття етнічний образ, який символізує одночасно народ і країну через типову особистість, причому, сама ця особистість є абстракцією, лише частково збігається з реальними членами етносу [11].

О. М. Лозова з цього приводу, зазначає, що етнічний образ (картина) світу є системоутворюючим компонентом етнічної свідомості індивіда та соціальної групи. Реальна дійсність відображається свідомістю індивіда у вигляді картини (образу) світу, що структурується за допомогою й за посередництвом структур суб'єктивного досвіду, а ці останні, у свою чергу, репрезентуються й за допомогою семіотичних систем другого порядку, зокрема, мови, культури, фольклору. Свідомість етносу може реалізуватися на рівні операціональних смислів на егоцентричному, групоцентричному, просоціальному та духовному рівнях [6, с. 162–168].

Базуючись на такому підході, ми можемо стверджувати, що це стосується і реалізації структур етнічної самосвідомості – як етнічної групи (етносу загалом), так і окремих індивідів, що утворюють етнічну спільність.

В. Б. Євтух вважає, що етнічна самосвідомість розрізняється за своїми носіями як етнічна самосвідомість окремого представника етносу, тобто етнофора, і, як етнічна самосвідомість етносу загалом. Індивідуальна етнічна самосвідомість як духовне породження є здатністю ідентифікувати себе з певним етносом, відокремлюючись водночас від всіх інших етносів, усвідомлювати своє етнічне «Я» як неповторне, унікальне явище. Етнічна самосвідомість одна з найвагоміших ознак етнічної належності поряд зі знанням етнічної мови, фольклору, звичаїв, символіки, історії етносу, його літературних, мистецьких пам'яток тощо. Етнічна самосвідомість відрізняється за рівнями розвитку: високий рівень – усвідомлена та чітко виражена самоідентифікація людини зі своїм етносом; середній рівень – певна ситуативна невизначеність індивіда у питанні прихильності до свого етносу; низький рівень – індиферентність як наслідок асиміляції з іншим етносом. Етнічна самосвідомість може бути «змішаною» чи невизначеною, зокрема, коли індивід походить від різноетнічного шлюбу, а живе з батьками у третьому етнічному середовищі [2].

А. М. Львовчикіна вказує, що етнічна самосвідомість є одночасно причиною, умовою і наслідком об'єднавчих процесів народу, що веде до утворення нації. Вона виступає суттєвим компонентом структури етносу

поряд з такими складовими, як спільність походження, культура, мова, господарське життя тощо. Етнічна самосвідомість пов'язана також із самоназвою народу, зміни якої віддзеркалюють трансформацію як самосвідомості етносу, так і національної ідеї [7, с. 65].

Отже, ми можемо визначити, що етнос характеризується окремою етнічною територією (батьківщиною), своєрідною мовою, культурою, характером, специфічними нормами господарського життя й, передусім, власною самосвідомістю.

Серед усіх ознак етносу найважливішою, поряд із самосвідомістю, є мова, у якій накопичується і закріплюється досвід народів. Мова виступає основою спілкування та взаєморозуміння членів етнічної групи, найважливішим чинником її консолідації. Тому збереження мови, підняття її престижу – це стратегічне завдання народу, який прагне зберегти свою самобутність та, власне, й себе. Ґрунтовне знання рідної мови сприяє й успішному оволодінню чужими мовами. Самосвідомість народу виражає себе через мову, презентує свою етнічну культуру, мистецтво, здобутки освіти і науки на світовому рівні.

Висновки. Таким чином саме етнічна самосвідомість є одним з основних і визначальних критеріїв існування етносу. Вона пов'язана з усвідомленням народом у цілому та кожною особистістю, яка складає народ, своєї приналежності до певного етносу, що базується на спільності походження, господарської діяльності, мови, культури, історичної долі та визнанні особливих специфічно-історичних рис свого народу (ментальності). Головними ознаками етнічної самосвідомості етносу є усвідомлення: етнічної спільності, особливих етнопсихологічних рис, особливої етнічної культури, а також соціально-моральна самооцінка, етнічна самоідентичність.

Список використаних джерел

1. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 412 с.
2. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух; Нац. пед. ун-в імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – С. 61–64.
3. Козлов В. И. Проблема этнического самосознания и ее место в теории этноса / В. И. Козлов // Советская этнография. – 1974. – № 2. – С. 79–92.
4. Кушнер (Кнышев) П. И. Этнические территории и этнические границы П. И. Кушнер (Кнышев). – М.: АН СССР, 1951. – 285 с.
5. Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект: [навчальний посібник] / Г. Лозко. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
6. Лозова О. М. Структура й семантика етнічної свідомості / О. М. Лозова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2007-1/06_Lozova.pdf.

7. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія: [навч. посіб.] / А. М. Львовичкіна. – К. : МАУП, 2002. – 144 с.
8. Психология. Учебник для гуманитарных вузов; [под редакцией В. Н. Дружинина]. – Санкт-Петербург-Москва-Харьков-Минск, 2001. – 1247 с.
9. Файзуллин Ф. С. Этническое сознание и этническая идентичность / Ф. С. Файзуллин, А. Я. Зарипов, Р. Р. Асылгузин. – Уфа: Гилем, 2009. – С. 87.
10. Чебоксаров Н. Н. Народы. Расы. Культуры / Н. Н. Чебоксаров, Н. А. Чебоксарова. – М. : Наука, 1985. – С. 25–40.
11. Чернявская Ю. В. Народная культура и национальные традиции / Ю. В. Чернявская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/224786/>

УДК 316

Стрельцова А. О., студентка

(научный руководитель: к. соц. н., доцент **Наумов Д. И.**)

Белорусский государственный экономический университет (г. Минск, Беларусь)

СОЦИАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ КАК ПРЕДМЕТ ФОРМАЛИЗАЦИИ В СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ И СОЦИОЛОГИИ

В статье проанализировано социальное действие как предмет формализации в социальной психологии и социологии. Выделены основные аспекты анализа структуры социального взаимодействия. Внимание сосредоточено на работах А. Б. Докторович, в которых выделены основные виды социальных действий в зависимости от их силы.

Ключевые слова: действие, поведение, формализация.

Постановка проблемы. В современном обществе огромное значение уделяется оценке социальных действий и взаимодействий индивидов. Любой человек представляет собой совокупность тех социальных качеств, которые сформировались и развивались в определенных сетях или совокупностях межличностных взаимодействий. Как пишет А. Б. Докторович, любые «социальные действия и взаимодействия активных субъектов в значительной мере предопределяются общими и особенными свойствами (нормами) социальной системы, в которой они совершаются, их ориентацией и соотношением с действиями других субъектов» [4, с. 65].

В учебной и справочной литературе по социальным и психологическим дисциплинам понятие «социальное взаимодействие» трактуется по-разному. Внимание акцентируется либо на обмене действиями, либо на способе осуществления социальных связей, либо на системе взаимообусловленных социальных действий, либо на процессе воздействия социальных субъектов друг на друга, либо на отношениях между людьми и социальными группами, либо на поведении индивида. Обобщая, можно дать такое определение.

Социальное взаимодействие – процесс воздействия субъектов общества друг на друга, в котором взаимодействующие стороны ждут ответной

реакции. Взаимодействие приводит к появлению новых социальных отношений и предопределяет их дальнейшее развитие.

В отличие от социального действия, которое представляет собой отдельный акт и может быть направлено на любой объект, социальное взаимодействие всегда направлено на другого человека и вызывает обратную реакцию.

Анализ актуальных исследований. Проблемы социального взаимодействия исследуются с конца XIX века, начиная с работ Г. Зиммеля. Крупный вклад в разработку этой проблемы внесли М. Вебер, П. Сорокин, Дж. Хоманс, П. Блау, Т. Парсонс, Р. Мертон, Д. Майерс, Дж. Г. Мид, Г. Блумер и другие известные ученые.

Изложение основного материала. В истории социологии и социальной психологии существовало множество подходов к описанию и анализу структуры социального взаимодействия. Главной целью осуществления такого описания являлось фиксирование тех или иных компонентов взаимодействия: индивиды, их коммуникации, воздействие друг на друга. Задачей таких попыток было желание понять, как различные факторы мотивации действий индивидов влияют на их взаимодействия.

Примером таких попыток может выступать теория Толкотта Парсонса, в которой он стремился наметить общий категориальный аппарат для описания структуры социального действия.

Толкотт Парсонс (1902 – 1979) – американский социолог, автор функциональной теории социального действия и социальной системы. Ученый считал, что в основе любой социальной деятельности лежат межличностные взаимодействия, на которых строится человеческая деятельность как результат единичных действий.

Единичные действия – некоторые элементарные акты, из которых в последствии складываются системы действий. Каждый акт рассматривается изолированно, с точки зрения абстрактной схемы, в качестве элементов которой выступают: деятель; «другой» (объект, на который направлено действие); нормы (по которым организуется взаимодействие); ценности (которые принимает каждый участник); ситуация (в которой совершается действие).

Однако при таком подходе невозможно уловить содержательную сторону действий, так как она задается содержанием социальной деятельности в целом [1, с. 165].

Различие между поведением и обменом действиями ввел немецкий социолог Макс Вебер (1864 – 1920), который писал, что поведение реактивно,

а действие осмысленно. Вебер первым ввел в научный оборот понятие «социального действия». Также он выделил идеальные типы социального действия и создал концепцию, которая в дальнейшем получила название веберовской концепции социального действия.

В наше время исследование социального взаимодействия не остановлено. Интересным для рассмотрения является теоретический подход А.Б. Докторовича, который исследует проблематику социального действия и взаимодействия, творчески развивая концепции Вебера, Зиммеля, Парсонса и др. [2; 3; 4]. Одной из ключевых идей его концепции является формализация в описании социальных действий, взаимодействий и отношений.

Докторович приводит модель, в которой анализируются три типа действий субъекта А по отношению к субъекту В, то есть *нейтральное*, *содействующее* и *агрессивное*. Рассмотрим каждый приведенный тип.

1. *Нейтральное*, то есть не предполагающее ни малейшего взаимодействия субъектов А и В:

А ————— В

2. *Содействующее* – мотивирующее взаимодействие, ориентированное на взаимовыгодное сотрудничество субъектов А и В:

А ↔ В

3. *Агрессивное*, то есть конфликтное взаимодействие, нацеленное на подавление субъектом А субъекта В:

А → В

Но не стоит забывать, что субъект В по отношению к субъекту А способен совершать действия такого же характера. Поэтому полный набор типов взаимодействия будет выглядеть следующим образом:

1.1 взаимно-нейтральные	2.1 взаимно-содействующие	3.1 взаимно-агрессивные
А == В	А ↔ В	А ↔ В
1.2 нейтрально-содействующие	2.2 содействующие - нейтральные	3.2 агрессивно-нейтральные
А ↔ В	А ↔ В	А ←= В
1.3 нейтрально-агрессивные	2.3 содействующие-агрессивные	3.3 агрессивно-содействующие
А ←= В	А ↔ В	А ↔ В

Относительная сила каждого действия (воздействия) субъекта А на субъекта В задается следующим отношением:

1) если сила воздействия субъекта А на субъект В слабее, чем сила воздействия субъекта В на субъект А, то такое действие (воздействие) носит название пассивное (подчиненное) действие;

2) если сила воздействия субъекта А на субъект В равна силе воздействия субъекта В на субъект А – это равносильное действие;

3) если сила воздействия субъекта А на субъект В превосходит силу воздействия субъекта В на субъект А – это доминирующее действие.

Докторович разделяет социальные действия в зависимости от их силы на *сверхслабые, слабые, действия средней силы, сильные и сверхсильные* социальные действия. Рассмотрим каждое из них.

Сверхслабое социальное действие не вызывает ответной реакции индивида, на которого оно направлено. Обозначим сверхслабое социальное действие как A_0 , а ответную реакцию индивида – B_0 . Также при таком виде социального действия возможен вариант, когда B_0 настолько мало, что социального взаимодействия между A_0 и B_0 не возникает. Сверхслабое социальное действие можно охарактеризовать как действие, не направленное на установление долгосрочных связей, а его силу Докторович описывает следующим образом: «Силу сверхслабого социального действия обозначим символом f_0 , а диапазон её значений:

$$D_0: 0 \leq f_0 < F^1$$

Сверхслабое социальное действие будем называть *элементарным социальным действием (ЭСД)*» [3].

Примером сверхслабого социального действия будет обращение прохожего на улице к другому случайному прохожему с целью выяснения нужной улицы.

Слабое социальное действие обозначим как A_1 , а ответное действие – B_1 .

Вызывая ответное действие (B_1) слабое социальное действие (A_1) порождает слабое социальное взаимодействие, которое в свою очередь не предполагает возникновения социальных отношений. Докторович слабое социальное действие называет *элементом социального взаимодействия*, а диапазон его значений приводит как (при f_1 – сила слабого социального действия):

$$D_1: F^1 \leq f_1 < F^2$$

В качестве примера можно рассмотреть всё ту же ситуацию с прохожими, но добавить в нее их взаимодействие на основе схожих

мотивов: второй прохожий, к которому обращаются, так же будет искать данную улицу.

Социальное действие средней силы обозначим как A_2 , а ответное действие – соответственно B_2 .

Ответное действие B_2 , порожденное социальным действием средней силы (A_2), вызывает устойчивое сбалансированное социальное взаимодействие средней силы, которое впоследствии сопровождается устойчивыми социальными отношениями. В своей статье Докторович силу социальных действий средней величины обозначает как f_2 , а диапазон ее значений выглядит следующим образом:

$$D_2 : F^2 \leq f_2 < F^3$$

Примером такого вида социального действия может быть взаимодействие сотрудников какой-либо организации, основанное на общих трудовых интересах. Такой вид взаимодействия может быть как долговременным, так и краткосрочным (например, если новый сотрудник не проходит испытательный срок и вынужден покинуть коллектив).

При рассмотрении *сильных социальных действий* обозначим само социальное действие как A_3 , а соответствующее ему ответное действие – B_3 .

B_3 , порожденное социальным действием (A_3), характеризуется установлением сильного взаимодействия, которое в свою очередь приводит к сильным социальным отношениям. В данной группе действий обозначим как f_3 силу социальных действий. Отсюда следует, что диапазон ее значения будет выглядеть так:

$$D_3 : F^3 \leq f_3 < F^4$$

В качестве примера такого вида социального действия А.Б. Докторович предлагает рассмотреть примеры жёсткой экономической конкуренции как на внутренних, так и на глобальных высоко конкурентных рынках [3].

И, наконец, при изучении *сверхсильных социальных действий* (обозначим их как A_4 , а соответствующее ему ответное действие – B_4) стоит отметить, что такой вид социального действия по силе превосходит все действия описанные выше. Силу сверхсильного социального действия обозначим как f_4 . Диапазон значений такой силы:

$$D_4 : F^4 \leq f_4$$

А. Б. Докторович считает, что сверхсильные социальные действия являются компонентом социальных взаимодействий максимальной силы.

Выводы. Таким образом, в работах А. Б. Докторовича изложена новая возможность исследования социальных действий, которые порождают социальные взаимодействия и социальные отношения. Такой подход

позволяет обеспечить комплексный анализ многих социальных, экономических, политических и других объектов, социальных систем, процессов и полей.

Список использованных источников

1. Система координат действий и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем. Американская социологическая мысль: тексты / Т. Парсонс; под ред. В. И. Добренко. – Москва: Экономика, 1996. – 403 с.
2. Докторович А. Б. Основы теории моделирования социальных взаимодействий, отношений и полей / А. Б. Докторович // Пространство и Время. – 2010. – № 2. – С. 55–65.
3. Докторович А. Б. Формализованное описание и классификация социальных действий, взаимодействий и отношений / А. Б. Докторович // Пространство и Время. – 2011. – № 2. – С. 48–57.
4. Докторович А. Б. Социальные действия, взаимодействия и отношения / А. Б. Докторович // Пространство и Время. – 2012. – № 2. – С. 65–70.

УДК 159.9:74.242

Усикова М. А., студентка

Пасичник Н. А., к. психол. н.

СумГПУ имени А. С. Макаренка (Украина)

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА

В статье рассматривается влияние культуры на эмоциональную составляющую мыслительной деятельности человека. Представлен анализ понятий «внутриличностный эмоциональный интеллект» (ВЭИ) и «межличностный эмоциональный интеллект» (МЭИ).

Ключевые слова: интеллект, культура, мыслительная деятельность.

Постановка проблемы. Одной из задач этнической психологии является изучение специфики культуры народов, через изучение национальных и культурных различий. В этнической психологии культура рассматривается как независимая переменная, влияющая на поведение человека, как общий контекст, на фоне которого осуществляется поведение личности, как фактор, опосредующий и определяющий взаимосвязи между другими переменными. Общеизвестно, что культура и социальная среда, в которой воспитывается индивид, играют значительную роль в его становлении.

Влияние культуры проявляется в процессе общения и взаимодействия как с представителями своей, так и другой культуры. Культура проявляется в ритуалах, традициях, стратегиях поведения, средствах коммуникации, которые используются в процессе взаимодействия. Огромную роль играют культурные ценности, которые задают образцы и стандарты поведения.

Культуры стран со сходными параметрами «культурных измерений» имеют свои специфические отличия, что проявляется в использовании разных моделей взаимодействия, преобладании различных систем

ценностей. Под «измерением культуры» следует подразумевать определенные аспекты культуры, или образцы поведения, концентрирующиеся вокруг решения определенной проблемы, которые могут быть измерены по отношению к другим культурам (Г.Хофстед). Исходя из вышесказанного, представляется возможным сделать предположение о специфическом влиянии культуры на эмоциональную составляющую мыслительной деятельности.

Изложение основного материала. В 1908 г. Г. Майер выделил виды интеллектуальной деятельности (тесно связанные с эмоциональной и мотивационной сферами личности): логическое, эмоциональное, аффективное мышление. Он обратил внимание на тот факт, что одним из конструктов, связанным со способностями в области понимания социальных взаимодействий и внутриличностных процессов, объясняющих поведение с учетом специфики конкретных культур, является эмоциональный интеллект.

Идея эмоционального интеллекта связана с понятием «социальный интеллект» (Э.Торндайк, Дж.Гилфорд, Г.Айзенк). Х.Гарднер описал внутриличностный и межличностный интеллект. Способности, включенные в эти понятия, имеют непосредственное отношение к эмоциональному интеллекту – EQ.

По утверждению Д.Гоулмена, примерно 80% жизненного успеха человеку обеспечивает то, что можно назвать некогнитивными факторами, в число которых входит и эмоциональный интеллект. Под этим непривычным словосочетанием следует понимать самомотивацию, устойчивость к разочарованиям, контроль над эмоциональными вспышками, умение отказываться от удовольствий, регулирование настроения и умение не давать переживаниям заглушать способность думать, сопереживать и надеяться.

Считается, что EQ более важный фактор для успеха человека, чем «обычный» интеллект – IQ. Именно благодаря ему люди становятся крупными бизнесменами и эффективными политиками. Естественно, что у «проблемы высоких достижений» или «психологии жизненного успеха» есть особый культурологический поворот, связанный с различиями в менталитете разных народов.

В рамках исследовательского подхода Д.В.Люсина рассматривается внутриличностный эмоциональный интеллект (ВЭИ) и межличностный эмоциональный интеллект (МЭИ). Понимание и управление своими эмоциями, контроль экспрессии сегодня обозначается как

внутриличностный эмоциональный интеллект (ВЭИ), а понимание и управление чужими эмоциями – как межличностный эмоциональный интеллект (МЭИ). И те, и другие эмоции подвержены влиянию культуры, но эмоции, направленные на окружающих, характеризуются более значительными межкультурными различиями, чем эгоцентрические эмоции.

Исходя из этого, можно предположить, что эмоциональный интеллект у представителей различных культур значительно отличается по уровню развития и специфическому вкладу различных компонентов ВЭИ и МЭИ в общую структуру эмоционального интеллекта. Кросскультурное исследование Комаровой А.И. подтверждает гипотезу о специфическом влиянии культуры на эмоциональную составляющую.

Выводы. Сходство и различие «культурных измерений» может быть обусловлено различиями в эмоциональном интеллекте, где каждый его компонент вносит свой специфический вклад в культурную специфику индивидуального поведения. Отметим, что в количественном плане эмоции, направленные на окружающих (МЭИ), подвергаются большему влиянию культуры, однако, с эгоцентрическими эмоциями (ВЭИ), в результате этого влияния происходят качественные изменения.

В основе указанных специфических особенностей лежат динамические мотивационные противоречия (С.Шварц), различия в рейтингах «культурных измерений», в принадлежности той или иной культуры к моноактивным, полиактивным или реактивным культурам, а также в ориентированности культуры на «Я – ОН» или «Я – Я» сообщения. Таким образом, культурное многообразие проявляется не только в социальном, но и в эмоциональном интеллекте.

Список использованных источников

1. Андреева И. Н. Азбука эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева. – СПб.: БХВ-Петербург, 2012. – 288 с.
2. Андреева И. Н. Об истории развития понятия «эмоциональный интеллект» / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2008. – №5. – С. 83.
3. Комарова А. И. Социальный и эмоциональный интеллект: кросскультурное исследование / А. И. Комарова // Вестник Бурятского университета. – Бурятия, 2011. – №5. – С. 30–35.
4. Люсин Д. В. Социальный интеллект. Теория, измерение, исследования / Д. В. Люсин, Д. В. Ушакова. – М.: Институт психологии РАН, 2004. – 176 с.
5. Юркевич В. С. Проблема эмоционального интеллекта / В. С. Юркевич // Вестник практической психологии образования. – М. – 2005. – № 3(4). – С. 4–10.

Федорова Є. В., викладач
СумДПУ імені А.С.Макаренка (Україна)

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ В ЗАРУБІЖНІЙ КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ТА ЕТНІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У даній статті представлено огляд методів дослідження крос-культурної адаптації в зарубіжній крос-культурній та етнічній психології. Дається визначення феномена «крос-культурна адаптація». Аналізуються зарубіжні методи вивчення крос-культурної адаптації мігрантів та мандрівників.

Ключові слова: крос-культурна адаптація, культурний шок, методи дослідження, етнічна психологія.

Постановка проблеми. Проблема адаптації людей до іншого культурного середовища в останні десятиліття стала винятково актуальною як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Це обумовлено, насамперед, зростанням міграції й інших типів переміщень в інше культурне середовище різних соціальних груп (туристів, іноземних студентів, учасників міжнародних програм професійного обміну, мігрантів).

Багатоаспектність феномену крос-культурної адаптації тісно пов'язана з неоднозначністю трактування понять, що описують даний феномен (культурний шок, міжкультурна адаптація, акультурація, пристосування). У вітчизняній та зарубіжній етнопсихології крос-культурна адаптація розуміється як «... процес, завдяки якому людина досягає відповідності (сумісності) з новим культурним середовищем, а також результат цього процесу» [2, с. 183].

Виклад основного матеріалу. Більшість досліджень крос-культурної адаптації здійснюються в рамках трьох основних теоретичних і емпіричних підходів, позначених К.Уорд: 1) дослідження психологічного благополуччя мігрантів з погляду стресу і його подолання, 2) дослідження соціальної ідентифікації й 3) дослідження міжкультурної комунікації [3, с. 562]. Хоча до теперішнього часу нагромадилася велика кількість досліджень мігрантів і тимчасових переселенців, внаслідок переслідуваних різних цілей, використовуваний у них методичний інструментарій дуже різноманітний. Незважаючи на збільшення мобільності населення, а також на інтерес учених до проблематики крос-культурної адаптації, слід зазначити, що спеціалізованих методик для вивчення цього феномена вкрай мало [1]. У даній статті представлений огляд зарубіжних методик дослідження різних аспектів феномену крос-культурної адаптації.

Одним з перших методів вивчення крос-культурної адаптації, широко застосовуваних у науково-дослідних роботах в галузі етнопсихології, став метод критичного інциденту. Уперше метод критичного інциденту був

описаний Дж. С. Фланаганом (J. C. Flanagan) (1954) [5, с. 144]. Метод критичного інциденту застосовується в крос-культурних дослідженнях, присвячених вивченню процесу адаптації до нового культурного середовища й особливостей міжкультурної комунікації. Даний метод можна віднести до розряду проєктивних методик. Респондентам пропонується описати ситуацію (проблему), з якою вони зіткнулися під час проживання в тій або іншій країні або при контакті із представниками іншої культури.

Спеціалізована методика для вивчення соціальної взаємодії тимчасових переселенців була створена британськими психологами А. Фернхемом (A. Furnham) і С. Бочнером (S. Bochner) в 1982 р. [6, с. 670]. Досліджуючи адаптацію іноземних студентів у Великобританії, вони сконструювали опитувальник соціальних ситуацій (The Social Situation Questionnaire). Він складається з 40 тверджень, у яких вивчається ступінь труднощів соціальної взаємодії візитерів у країні перебування. Приклади тверджень опитувальника: «Заводити друзів», «Відвідати доктора» та ін.

Ще один опитувальник, спрямований на вивчення тих сфер життя в новому культурному середовищі, у яких респонденти зазнають труднощів, був розроблений новозеландськими психологами К. Уорд (C. Ward) і А. Кеннеді (A. Kennedy) в 1999 р. [4, с. 52]. Методика за назвою «Шкала соціокультурної адаптації» містить у собі 29 пунктів, кожний з яких являє собою опис життєвих ситуацій, з якими зіштовхуються візитери в процесі перебування в іншому культурному середовищі. Наприклад: «Заводити друзів», «Додержуватися правил і норм», «Робити покупки» та ін.

Для вивчення особистісних якостей, що сприяють успішній крос-культурній адаптації, в 1987 р. був розроблений опитувальник крос-культурної адаптивності (Cross- Cultural Adaptability Inventory). Психологи Колін Келлі (Colleen Kelley) і Джудит Майерс (Judith Meyers) виходили з положення про те, що в процесі адаптації до інокультурного середовища індивіди демонструють схожі почуття й установки [4].

Автори виділили п'ять характеристик, які відповідають п'яти шкалам опитувальника: 1) емоційна стійкість; 2) відкритість/гнучкість; 3) перцептивна спостережливість; 4) особистісна автономія; 5) позитивне відношення до інших [4].

Для вивчення симптомів культурного шоку, що виникають при переміщенні в інше культурне середовище, у зарубіжній етнічній і крос-культурній психології використовують опитувальник культурного шоку (Culture Shock Questionnaire), запропонований британським психологом Д. Б. Мамфордом (D. B. Mumford) в 1998 р. [6].

Опитувальник Мамфорда ґрунтується на шести симптомах культурного шоку, запропонованих Р. Тафтом (R. Taft) (1977): 1) напруга, пов'язана із зусиллями, необхідними для психологічної адаптації; 2) почуття втрати й відчуття депривації; 3) відкидання з боку представників приймаючої культури й / або відкидання людиною представників приймаючої культури; 4) замішання, пов'язане із плутаниною ролей, цінностей і почуттів; 5) подив, тривожність, відрaza й обурення при зіткненні з культурними розходженнями; 6) відчуття безсилля через неможливість справитися з новим середовищем [5, с. 155].

Аналіз результатів дослідження дозволив Д. Б. Мамфорду виділити симптоми культурного шоку: загальне почуття напруги від зусиль при адаптації до іншої культури; туга за сім'єю й друзями; бажання втекти від навколишньої дійсності; відрaza або шок стосовно нової культури; труднощі ідентифікації в новій культурі; почуття безпорадності й втрати контролю при зіткненні з новою культурою; неприємні відчуття від пильних поглядів навколишніх; тривожність і незручність при зустрічах з місцевим населенням.

Висновки. Таким чином, аналіз закордонних методик, спрямованих на вивчення різних аспектів крос-культурної адаптації, показує, що дані методики ставлять своєю метою вивчення даного феномена в рамках чотирьох основних напрямків: 1) вивчення труднощів у соціальній взаємодії в іншому культурному середовищі; 2) дослідження особистісних характеристик, що впливають на успішність крос-культурної адаптації; 3) вивчення симптомів культурного шоку; 4) дослідження копінг-стратегій при переміщенні в інше культурне середовище.

Список використаних джерел

1. Берри Д., Пуртинга А., Сигалл М., Дасен П. Кросс-культурная психология: пер. с англ. – Харьков: Гуманитарный центр, 2007. – 560 с.
2. Берри Д. Аккультурация и психологическая адаптация: обзор проблемы: пер. с англ. // Развитие личности. – 2001. – №3-4. – С. 183-193.
3. Габдреева Г. Ш., Ахмадуллина Э. А. Исследование фрустрирующих факторов в процессе социальной адаптации эмигрантов // Психология психических состояний: сборник статей / Под ред. Прохорова А. О. – Казань: Казанский гос. ун-т, 2006. – С. 562-571.
4. Петров В. Н. Некоторые методические аспекты исследования процессов адаптации студентов- мигрантов в иноэтнической среде // Практическая этнопсихология: актуальные проблемы и перспективы развития // Сборник тезисов научно-практической конференции «Практическая этнопсихология» / Ред. О. Е. Хухлаев, Т. Э. Руссита. М.: МГППУ, 2007. – С. 52.
5. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. – М.: ИП РАН, Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 320 с.
6. Уорд К. Азбука аккультурации // Психология и культура / Ред. Д. Мацумото. СПб.: Питер, 2003. – С. 656-696.

Яблонська Т. М., д. психол. н.

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Україна)

ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ ВЗАЄМИНИ В ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОМУ РАКУРСІ

Проаналізовано дослідження дитячо-батьківських взаємин, які доводять наявність етнодетермінованих особливостей структури сімей, стилів виховання, типів батьківського ставлення.

Ключові слова: дитячо-батьківські взаємини, етнопсихологічні особливості, стиль виховання, батьківське ставлення.

Актуальність дослідження етнопсихологічних особливостей дитячо-батьківських взаємин зумовлена зростанням значущості питань етнонаціональної ідентифікації та патріотичного виховання в сучасному українському суспільстві. Складні суспільно-політичні процеси останніх років свідчать про необхідність ретельного вивчення етнопсихологічних аспектів виховання зростаючої особистості і врахування їх у навчально-виховному процесі.

Питання, пов'язані з етноспецифічними аспектами сімейної взаємодії, висвітлені такими авторами як М. Мід, Р. Брунер, Е. Еріксон, І. С. Кон. У працях М. Й. Боришевського, В. С. Варги, О. М. Лозової, Н. І. Міщенко показано, що на розвиток дитини впливають спосіб життя сім'ї, її уклад, традиції виховання, норми внутрішньосімейних стосунків. Разом з тим, етнопсихологічні аспекти дитячо-батьківських взаємин залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз психологічних досліджень, присвячених вивченню етнопсихологічних особливостей дитячо-батьківських взаємин.

Виклад основного матеріалу. При вивченні етнопсихологічних феноменів акцент робиться на виявленні характеристик етносу як стійкої у своєму існуванні групи людей, котрі усвідомлюють себе її членами в силу наявності ознак, що сприймаються як етнодиференціюючі (мова, цінності і норми, історична пам'ять, релігія, національний характер, національні почуття і настрої, певні особливості стилю виховання тощо). Етнос виконує важливі для кожної людини функції: 1) орієнтує у навколишньому світі; 2) задає загальні життєві цінності; 3) захищає [1].

Оскільки кожна родина, як правило, належить до того чи іншого етносу, поле її виховного впливу є етнодетермінованим (Е. І. Сокольнікова, В. С. Торохтій та ін.). Виховний простір неминуче містить у собі етнічну ознаку, завдяки чому в родині формується етнічна самосвідомість людини, засвоюється рідна мова тощо. Етновиховний простір кожної родини – це особливий соціокультурний простір, у якому реалізується найважливіша з функцій будь-якого етносу – виховання нащадків [5].

Культурні традиції суспільства визначають зміст дитинства, а відтак багато в чому і характер розвитку дитини (М. Мід, І. С. Кон та ін.). Отже, становлення та розвиток особистості дитини в сім'ї необхідно розглядати з урахуванням етнопсихологічних впливів сімейного середовища.

Висновки дослідників щодо етнокультурної специфіки виховання дитини у сім'ї досить суперечливі. Так, зарубіжні крос-культурні дослідження виявили, що підходи до виховання дітей є досить спільними в різних культурах: серед опитаних – представників різних етнічних груп – у питаннях виховання дітей спостерігається більше подібності, ніж розбіжності; на долю етнокультурної специфіки батьківських практик або батьківських позицій припадає не більше 4% загальних розбіжностей. При цьому для всіх етнічних груп і соціальних класів характерні чотири основні стилі виховання, які різняться за рівнем виховання і любові, контролю за поведінкою дітей та їхнім вибором: *авторитетний, авторитарний, ліберальний, невключений* [2].

Досить виразно представлена й інша точка зору, яка акцентує увагу на етнопсихологічних відмінностях у сімейних взаєминах і вихованні дітей. Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних психологів свідчить, що при дослідженні сімей з різною етнічною належністю особливості взаємин розкриваються через аналіз сімейної структури і настановлень, через вивчення соціально-психологічного клімату та стилів сімейного виховання, що виступають як інтегративні складові й відображають внутрішню культуру різних етнічних груп, стереотипи внутрішньо сімейної взаємодії.

Батьківське ставлення включає комплекс регуляторних патернів; причому у кожній етнічній культурі набір цих патернів, що визначає спрямованість і характер формувального впливу на дітей, унікальний і жорстко фіксований у його структурі [7]. Особливості стилів сімейного виховання розглядаються як такі, що не лише визначають характер взаємин батьків і дітей, але й забезпечують міру стабільності сім'ї, спадковість цих цінностей і традицій конкретного етносу, при цьому вибір стилю виховання значно більшою мірою диференціює етноси, ніж зближує їх [8].

Етнокультурні особливості сімей виявляються у типах батьківського ставлення, що виявляється зокрема у різній мірі батьківської протекції, прагнення відгородити дитину від складнощів життя і контролю її дій [4]. Належність сім'ї до того або іншого етносу виявляється у специфічних особливостях виховання дитини вже на ранніх етапах онтогенезу, що зумовлюють зокрема розбіжності у статеворольовій ідентифікації. Наприклад, хлопчику казахської національності несвідомо навіюється думка про те, що він майбутній годувальник старих батьків,

нащадок сім'ї та продовжувач роду; дівчинці – про підвладне положення, залежність від чоловіка [4].

Одним із важливих чинників, що впливає на формування батьківського ставлення і на дитячо-батьківські взаємини загалом, є самосвідомість батьків, структурні компоненти якої усвідомлюються нерівною мірою і ступінь цього усвідомлення залежить від сили вимог до характеру ставлень між людьми в конкретному етносі [6]. Результати емпіричного дослідження С. Ю. Мохової показали, що різні компоненти самосвідомості батьків мають значною мірою етнокультурне походження. Когнітивний компонент самосвідомості особистості батьків представляє собою загальнокультурну інваріанту і слугує стабілізації системи ставлень до дитини. Конативний компонент самосвідомості є культурною варіантою, що зумовлена соціокультурними нормами життя конкретного етносу. Емоційний компонент самосвідомості батьків варіюється залежно від вироблених в конкретній етнокультурі правил вираження емоційного ставлення, але значущих етнокультурних розбіжностей не має, а от конативний компонент несе відповідальність за стійкість норм стосунків, що склалися в етнокультурі [6].

Етнокультурні особливості української сім'ї розглядаються у дослідженнях М. Й. Боришевського, О. М. Лозової, Н. А. Маєвської, М. І. Пірен, В. С. Варги, Н. І. Міщенко, Д. М. Сабол, С. І. Хаїрової, Б. Цимбалістого та ін. Зокрема, Б. Цимбалістий виокремлює духовний клімат української родини і психологічний феномен жінки-матері в житті українців як головні культурно-антропологічні фактори. Вчений стверджує, що українська сім'я успадкувала чимало рис матріархальної родини. Материнське родинне виховання, у якому майже не бере участі батько як чоловічий чинник, виробляє в дітей жіночі ідеали, норми поведінки й моралі. Аналізуючи систему родинного виховання в українців, вчений порівнює його специфіку з народною педагогікою інших етносів, стверджуючи, що українська структура сімейного виховання з матір'ю в центрі не характерна для європейців. Українські норми родинного виховання є консервативною культурно-історичною традицією народу [9].

Вивчаючи етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини у представників кримськотатарського і слов'янського етносів, Н. І. Міщенко виявила, що розбіжності в цінностях, стереотипах, соціальних настановленнях між представниками цих етносів знаходять відображення в особливостях системи виховання, а значить, і в особливостях становлення особистості дитини та у характері проблем, що виникають у неї. Так, для слов'ян характерні зайнятість батьків кар'єрою, а також досить часте знехтування дитини та несприятливість сімейної ситуації загалом, що

спричиняє в дитини особистісні проблеми. У представників кримськотатарського етносу зафіксоване прагнення дотримуватися строгості та релігійних правил, виховувати в дітях покірність, що має наслідком почуття незахищеності, ворожості, браку ініціативності в дітей [5]. Таким чином, особистісні проблеми дітей, які виникають у ході соціалізації, мають етнічну специфіку: у дітей кримськотатарської національності найбільш виражений симптомокомплекс «недовіри», який містить у собі тривожність, незахищеність, ворожість, а в слов'янських дітей – симптомокомплекс «меншовартості», який містить у собі тривожність, конфліктність, труднощі у спілкуванні. Щодо сімейної ситуації, то у кримських татар частіше зустрічається авторитарний та симбіотичний типи дитячо-батьківських взаємин.

В. С. Варга вивчала етнонаціональну специфіку сімейного виховання на вибірці українських і угорських сімей та його вплив на адаптацію дитини до школи. Хоча для обох етносів характерними є два стилі виховання (*конструктивний і порушення в сімейній структурі*), вони мають свою специфіку. Так, при конструктивному стилі батьківського виховання для українців більшого значення набувають морально-етичні аспекти сімейної взаємодії, зорієнтованість на інтелектуально-культурний розвиток сім'ї, а для угорців – згуртованість, за якою стоїть взаємна турбота й відчуття належності до родини. Стиль «порушення в сімейній структурі» в угорських сім'ях характеризується орієнтацією батька на дитячі якості дитини, інтенсифікацією її інфантилізму та усталення сімейної структури; в українських сім'ях – виразною проекцією матері на хлопчика ролі чоловіка, регулюванням відносин за допомогою вимог та заборон. Авторка виявила різний характер ускладнень в процесі адаптації до школи українських і угорських дітей, зокрема значно вищий рівень тривожності, почуття неповноцінності, притаманне угорським першокласникам; неадекватну поведінку у школі, труднощі спілкування, негативізм українських дітей. Пов'язуючи ці проблеми дітей насамперед з деструктивними сімейними взаєминами, дослідниця підкреслює, що порушення у сім'ях українців зумовлені насамперед відсутністю одного з батьків або його неучастю в процесі виховання, тоді як у сім'ях угорців напруженість психологічного поля сім'ї пов'язана з владною, авторитарною позицією батьків по відношенню до дитини, низьким рівнем їх включеності в процес виховання [3].

Висновки. Таким чином, сучасні дослідження етнопсихологічних чинників розвитку особистості доводять наявність певних етнодетермінованих особливостей структури сімей, типів виховання, стилів

батьківського ставлення, що безперечно відбивається на становленні і розвитку особистості дитини, зокрема її ідентичності, сфери самосвідомості, на специфіці психологічних проблем. При вивченні дитячо-батьківських взаємин важливо враховувати положення про те, що будь-які впливи сім'ї на дитину мають етнопсихологічний характер, оскільки базуються на національних звичаях, традиціях; культурні традиції суспільства визначають зміст дитинства, а відтак багато в чому визначають характер розвитку дитини, особливості її ідентичності.

Список використаних джерел

1. Белинская Е. П., Стефаненко Т. Г. Этническая социализация подростка / Е. П. Белинская, Т. Г. Стефаненко. – М.; Воронеж: «МОДЭК», 2000. – С. 30–52.
2. Берг-Кросс Л. Терапия супружеских пар / Л. Берг-Кросс; [пер. с англ. И. Рассказовой, А. Багрянцевой]. – М.: Изд-во инситута психотерапии, 2004. – 528 с.
3. Варга В. С. Етнопсихологічні чинники адаптації дитини до шкільного середовища: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Варга Вікторія Степанівна. – К., Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2012. – 247 с.
4. Зыкова Н. М. Влияние этнических особенностей внутрисемейного общения на развитие самосознания ребенка 5-6 лет: дисс... канд. психол. наук: 19.00.13 / Наталья Михайловна Зыкова. – М., 2005. – 227 с.
5. Міщенко Н. І. Етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». – Київ, 2002. – 19 с.
6. Мохова С. Ю. Самосознание родителей в системе отношений с ребенком: автореф. дисс.... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / С. Ю. Мохова. – Чита, 2004. – 22 с.
7. Хаирова С. І. Етнопсихологічні особливості впливу батьків на адаптивну поведінку дітей: автореф. дис. канд. пс. наук: спец. 19.00.05 / Хаирова Селіме Іззетівна. – К., 2012. – 17 с.
8. Хамматова Р. С. Социально-психологические особенности семей различной этнической принадлежности: автореф. дисс... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 / Р. С. Хамматова. – Самара, 2004. – 22 с.
9. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. – К.: МП «Фенікс», 1992. – С. 66–96.

РОЗДІЛ II. ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЦІННОСТІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ

UDC 392.3

Abraham Usman Habib, *student*
(scientific director: Senior lecturer **Mazii I. N.**)
Sumy National Agrarian University (Ukraine)

THE CONNOTATIONS OF GROWING UP IN AN AFRICAN HOME

This article portrays the upbringing of an African child in an African home. It lists out the do's and don'ts that are acceptable and not acceptable by African parents.

Keywords: responsibilities, African parents, tolerate abomination, respect, children, and punishment.

The responsibilities of growing up a child, in the four walls of a home, are the paramount duty of every parent. But in an African home, this happens not just to be the responsibility of both parents, but the responsibility of every individual the child comes in contact with. In this article work, I listed out noticeable connotations that are definitely bound to happen, when a child grows up in an African home. Majority of this connotations, are quite different from what could possibly be found in a European home, that is why there is a big noticeable contrast between a European and African child. I hope you find them interesting.

1. African parents are basically demi-gods. African parents are basically seen to be demi-gods. It doesn't matter if you learned that the sky is blue. If your parents say the sky is orange, the sky is in fact, orange. At least, in their presence.

2. Anger expression or speech is a wrong move. As an African child, you already would know that you cannot express anger or yell at your parents for whatsoever reason, doing such, is like signing your death sentence. African parents have never and would never tolerate when their children expresses anger in whatever way.

3. Your priorities come second. Your parents will call you from upstairs, downstairs, outside, etc., to hand them something that is literally 10 centimeters away from them. They make your understand that whatever you are doing, comes second place, below theirs.

4. Religious attendance and practice is not an option. In most homes in Africa, religious practices are not taking slightly, parents monitors and makes sure that their children takes it seriously, African parents would definitely yell at their children if they are late for church services and use phrase like «Don't let me get to the church before you».

5. Greetings manners. It is an abomination for an African child to stand while greeting his parents, a child ought to kneel, bow the head, or lay on the floor while greeting, especially his/her parents.

6. Never call your elders by their first name. Everyone who is older than you is your «auntie» or «uncle». Calling them by their first name is basically a crime against humanity. A child would never call his teacher by his or her first name, or else, such child would really be punished severely, because it would be considered an act of indiscipline.

7. Respect is huge. Your friends better greet your parents first when they see them or that friendship is pretty much over. Respect is huge.

8. The oldest child and responsibilities. The oldest child will be blamed for everything that the younger children do. African parents would always blame the eldest child for all the foolish actions carried out by the younger ones, and this eventually makes eldest child to be hard on the younger ones so as to avoid future blames.

9. No to smoking! The moment your parents see you smoking, they would definitely give you the beating of a life time, most especially a child who is in his teenage age or below living under the parent's roof. Irrespective of your height or size, an African parent would make sure he or she does not tolerate their children smoking. Parents always use the phrases such as «You want to bring shame to this house that will never happen when I am alive» Or «Wait till you get away from my house before you start that rubbish».

10. House chores are a must do. House chores are must do's. If a child is not good at doing the house chores, then that child didn't grow up in an African home. It is more of an abomination for the parents to be doing the house chores while the children are at home.

11. Physical punishment is a must. «Spare the rod and spoil the child». African parents adhere to the adage so strongly. They so much believe that without physical punishment, a child gets too soft and becomes foolish. As an African child, once you commit any crime, your heart will begin to pounder, because you already know the reward of your offence.

12. They don't have two heads. Doing well in school is not an option, rather a necessity. Your parents would always compare you with that child who comes first place and ask you if those children who do so well in your class have two heads.

13. Rare discussion about sex. Your parents would let you understand that sex is an abomination till you are married. African parents usually talk about sex in rare situation. First when a child is getting to his or her adolescence, and secondly when a child is about to leave the home, most especially to the girl. Parents warn

their male children not to get a girl impregnated and to the female daughters not to be pregnant before marriage, so they don't bring shame to the family.

14. You must give details of your movement before leaving the house. It is always a serious brain cracking problem for a child whenever he wants to leave the house on a casual note. In fact, if he is to succeed in convincing his parent, he must do a prior plan and practice of how to provide answers to the series of questions the parents will bombard him with. Once it is not serious business, you go nowhere that is final!

The routine in every African home must be, home – school- home. Home – church – home. And any other important occasion worth attending by the judgment of the parents.

Conclusion. From this presentation, it is crystal clear that bringing up a child in an African home is indeed a bit of a contrast to what is found in other continent. African parent actually molds their children to what they eventually become. Most African children who grow up to become wayward and foolish are actually such children who turned deaf ears to correction and instruction from their parents.

A real African child grows up, with so much love, respect and fear towards the parents, due to the way he or she was brought up. At first such correction and hard discipline are not palatable to a child, as it seems as though the parents don't love him or her, but in the future, African children understands how useful and important those discipline were.

Reference

1. <http://thoughtcatalog.com/kovie-biakolo/2013/05/26-things-that-happen-when-you-grow-up-in-an-african-house/>
2. <http://buzznigeria.com/if-you-grew-up-in-an-african-home-youll-certainly-understand-what-im-talking-about/3/>

UDC 395.5

Alhazaim Maytham Ali, *student*

Julia Kats, *candidate of philology sciences, assistant professor*
Sumy State University (Ukraine)

IRAQ – LANGUAGE, CULTURE, CUSTOMS AND ETIQUETTE

The article analyses some facts and statistics about Iraq. The article deals with the burning problems of life: Language in Iraq, Iraqi society and culture, etiquette and customs in Iraq. The author's attention is focused on gift giving etiquette, dining etiquette, business etiquette and protocol.

Keywords: *Iraq, cultural hospitality, family and honour, etiquette and customs, gifts, meeting and greeting, communication styles, business meetings.*

Iraq is located in the Middle East, bordering the Arabian Gulf, between Iran and Kuwait. The capital is Baghdad. The climate is mostly desert; mild to cool

winters with dry, hot, cloudless summers; northern mountainous regions along Iranian and Turkish borders experience cold winters with occasionally heavy snows that melt in early spring, sometimes causing extensive flooding in central and southern Iraq. The population is 36,221,180 people.

The official language of Iraq is Arabic. Many other languages are spoken by a variety of ethnic groups, most notably Kurdish. The Iraqi population includes a number of ethnic groups, about 77% of whom are Arabs, 19% Kurds, and the rest a variety of different groups, including Turkomans, Assyrians, and Armenians. There is also a distinct sub-group of Iraqi Arabs, called the Ma'dan or Marsh Arabs, who inhabit miles of marshy area just above the point at which the Tigris and Euphrates join together.

Hospitality is an Arab and Muslim tradition deeply engrained in the culture. Visitors are treated as kings and must always be fed and looked after. A tradition within Islam actually stipulates someone is allowed to stay in your home for 3 days before you can question why they are staying and when they will leave. Invitations to a home must be seen as a great honour and never turned down.

Iraqis consider family and honour to be of paramount importance. The extended family or tribe is both a political and social force. Families hold their members responsible for their conduct, since any wrongdoing brings shame to the entire family. Loyalty to the family comes before other social relationships, even business.

Nepotism is not viewed negatively; in such a culture it naturally makes more sense to offer jobs to family as they are trusted. It is common for large extended families to live in the same house, compound, or village. In urban areas, families do not necessarily live in the same house, although they generally live in the same street or suburb at least.

Etiquette and Customs in Iraq. Meeting People. The most common greeting is the handshake coupled with eye contact and a smile. The standard Arabic/Islamic greeting is «asalaamu alaikum», to which the response is «wa alaikum salaam». Good friends of the same sex may greet each other with a handshake and a kiss on each cheek, starting with the right. Expect to be introduced to each person individually at a small social function. At a large function, you may introduce yourself.

Men greeting Men – A handshake and kisses on each cheek is common in most situations. The number of kisses may vary depending on the relationships and area of the country one is in. Two, three, or four kisses on alternating cheeks are most common.

Women greeting Women – A handshake and kisses on each cheek is common in most situations.

Greetings between Men & Women – Usually a handshake is acceptable, but a nod can replace that among conservative Muslims. It's best to wait for the woman to initiate if at all. It is taboo for religiously observant men to touch women and vice-versa. A little **eye contact** is acceptable. Too much can be considered rude or even indicative of hostility. It's best for men to not look at women they do not know in the eyes. This is considered a kind of harassment or flirting.

An arm's length of **personal space** is common in most situations. This space may be considerably larger between members of the opposite sex. With business colleagues things may be a little different and depend on the nature of work. For example in the medical field colleagues of the opposite sex will get as close as it takes to handle the patient. Touching during a conversation is common, but not among people of opposite sex.

Gender issues tend to vary from one city to another due to different traditions and the level of adherence to tribal/Islamic traditions. In urban areas in general, women can be anything; teachers, lawyers, doctors, athletes, artists or even security guards (singing, dancing, acting and sports are a little less acceptable). One unacceptable role is to have a woman drive a taxi/bus. Women's smoking publicly is frowned upon and there is no drinking for women in public. It is a bit less strict for foreign women.

Gift Giving Etiquette. If you are invited to an Iraqi's home, bring a box of cookies, pastries or a box of chocolates. A fruit basket is also appreciated. Flowers are being given more and more but only to a hostess. If a man must give a gift to a woman, he should say that it is from his wife, mother, sister, or some other female relation. A small gift for the children is always a good touch. Gifts are given with two hands. Gifts are generally not opened when received.

Dining Etiquette. The culture of hospitality means Iraqis like to invite people to their homes. If you are invited to a home: 1. Check to see if you should remove shoes; 2. Dress conservatively and smartly; 3. Do not discuss business; 4. Iraqi table manners are relatively formal; 5. If the meal is on the floor, sit cross-legged or kneel on one knee. Never let your feet touch the food mat; 6. Use the right hand for eating and drinking; 7. It is considered polite to leave some food on your plate when you have finished eating.

Business Etiquette and Protocol. Meeting and Greeting. Iraqi businesspeople are relatively formal in their business dealings. The most common business greeting is the handshake with direct eye contact.

Handshakes can be rather prolonged; try not to be the first person to remove your hand. Men should wait to see if a woman extends her hand. Business cards are given out.

Communication Styles. The need to save face and protect honour means that showing emotions is seen negatively. Displays of anger are a serious no-no. If you must show disapproval it is always best to do so in a one-to-one, quietly and with tact. Always keep your word. Do not make a promise or guarantee unless you can keep it. If you want to show a commitment to something but do not want to make caste iron assurances then employ terms such as «*I will do my best*», «*We will see*» or the local term «*insha-Allah*» (God willing).

Iraqi businesspeople are not afraid of asking blunt and probing questions. These may be about you, your company or its intentions.

Business Meetings. Due to the hierarchical nature of organisations or businesses the leader of an Iraqi team does most of the talking for his company or department. Subordinates are there to corroborate information or to provide technical advice and counsel to the most senior Iraqi.

It is a good idea to send any information or agendas in Arabic in advance. If you are bringing a team send the names, titles, and a brief business bio of people attending. Decisions are generally made by the top of the company but this will be based on recommendations from pertinent stakeholders and technical experts who sit in on meetings. Expect interruptions during meetings when phone calls may be taken or people enter the room on other matters. This should not be seen negatively; one should simply remain patient and wait for matters to return to them.

Iraqis often have several side discussions taking place during a meeting. They may interrupt the speaker if they have something to add. They can be loud and forceful in getting their point of view across.

УДК 159.922.4:398.21(=161.2)(=161.1)

Бабіна К. О., студентка

(науковий керівник: к. філос. н. Вертель А. В.)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ КОНСТАНТИ УКРАЇНЦІВ ТА РОСІЯН У НАРОДНИХ КАЗКАХ

У статті розглядаються основні етнопсихологічні константи українців та росіян, наявні у текстах народних казок. Доведено, що любов до землі, релігійність, архетип свободи, інстинкт взаємодопомоги, любов до жінки вплинули на формування сюжетів народних казок українців та спричинили модифікацію традиційних казкових образів.

Ключові слова: образ, традиції, сюжет, казка, фактори, сім'я, індивідуалізм, авторитет, аспект, константа, особливості, персонаж, мотив.

Постановка проблеми. Адаптація казкового сюжету до проявів національного характеру народу відбувається насамперед у зміні тематично-змістових аспектів оповіді. Вплив соціо-психологічної адаптації відбувається як на рівні змістового оформлення твору (поява нових мотивів), так і формальному (мотивація вчинків, характер конфлікту і способи його вирішення). Зважаючи на ці фактори, на нашу думку, варто простежити прояви в окремих текстах традиційних констант українців як національної спільноти.

Аналіз актуальних досліджень. Етнопсихологічні константи українців у казках досліджували провідні дослідники української ментальності М. Костомаров, Д. Чижевський, В. Янів, С. Кримський та ін. Українському національному характеру, українському менталітету, а також порівнянню їх з характером і психологічним складом інших народів присвячено чимало праць. Серед сучасних вітчизняних психологів проблеми етносу вивчали і вивчають: М. Шульга, П. Гнатенко, В. Павленко, С. Таглін, Л. Орбан, В. Хрущ, В. Москалець, М. Пірен, Л. Шкляр та ін. Крім того, видаються праці, написані українськими авторами в еміграції, які раніше були недоступні широкому українському загалу. Серед них можна назвати таких, як Г. Ващенко, І. Рибчин, О. Кульчицький, І. Мирчук, В. Янів, І. Ярема, а також Ю. Липа, О. Субтельний.

Мета статті – проаналізувати та порівняти етнопсихологічні константи українців та росіян у казках.

Виклад основного матеріалу. Казка – це прозовий жанр фольклору з фантастичними елементами. Сюжетна основа народних казок, герої та їх поведінка в тих чи інших ситуаціях красномовно розповідають читачеві про історію, моральні цінності та соціально-побутові особливості нації.

Дослідники української ментальності виділяють основними етнопсихологічними константами українців антеїзм (любов до землі чи архетип землі за С. Кримським), внутрішню релігійність, індивідуалізм та невизнання авторитетів (архетип свободи), шанобливе ставлення до жінки (архетип матері), інстинкт взаємодопомоги. Любов до землі – одна із визначальних прикмет українця [2].

Селянський тип ментальності українців передбачав трактування працелюбства як однієї з ключових характеристик доброго господаря чи господині. Звідси і переконання, що лише достаток, нажитий важкою працею, справжній.

Характерові українця притаманний індивідуалізм, звідси впливає така риса, як невизнання авторитетів, на протигагу російському прагненню до підпорядкування, оскільки російська душа, за висловом М. Бердяєва, «вимагає

священної громадськості, боговибраної влади» [4, с. 147]. Порівнюючи тексти кількох російських та українських казок про богатирів («Переможець змія», «Котигорошко»), можемо зробити висновок, що в українців не закріпилося такого шанобливого ставлення чи боязні царя, пана, як це спостерігаємо у російських казках. Взагалі, для світосприйняття росіян характерне явище сакралізації монарха, яке простежується в казковій прозі. Порівняємо варіанти казки про богатиря Кожум'яку – «Змієборець Кожум'яка». Так, у російській казці богатир «как увидал, что к нему пришел царь, задрожал со страху, руки у него затряслись – и разорвал он те двенадцать кож» [6, с. 327]. Такого «вияву богатирства» не виявлено в жодному варіанті української казки. Навпаки: герой усвідомлює свою вищість над царем: «Хіба він мене старше? Старше мене і у світі нема» [3, с. 27].

Однією із фундаментальних характеристик української ментальності вважається особливий тип релігійності як синкретизму християнських принципів з язичницькими поглядами на світ. У народних казках знаходимо елементи християнських уявлень українців, а також відбиток ставлення народу до релігії загалом. Аналізуючи вказані прояви, необхідно акцентувати увагу на тому, що віра для української ментальності – це не лише дотримання церковних приписів і релігійних догм, а насамперед внутрішнє почування, прагнення безпосереднього спілкування з Богом.

Біблійний мотив творення світу Богом за сім днів знайшов інтерпретацію в епізоді виконання важкого завдання. У варіанті сюжету «Чарівний перстень» де докладно зображується будівництво чудесного мосту, що споруджується за шість днів [6, с. 206]. Християнські мотиви фігурують і в сюжетах російських та білоруських казок, але їх смислове наповнення різниться з огляду на те, що у росіян та білорусів «слабо розвинуте особисте релігійне начало» [1, с. 17]. Віра для білоруса має характер більше прагматичний, на рівні виконання обрядів за принципом «так було від віку» і дотримання заповідей в їх нормативному розумінні [2, с. 28]. Цим, на нашу думку, пояснюється відсутність звертань казкових персонажів безпосередньо за поміччю до Бога чи святих. У російських народних казках знаходимо елементи пошанування ікон та згадки про церковні служби. Е. Померанцева пояснює його надзвичайну популярність у російській казковій традиції зв'язком з поширеною вірою у чудотворні ікони, їх здатність змінювати місце появи, кровоточити, сльозоточити чи говорити. Мотиви, пов'язані з чудотворними іконами, посіли чільне місце у не казковій прозі, а тому легко мігрували у народну казку [3, с. 391].

У народних казках відтворюється ідеальна структура української родини (повна сім'я – батько, мати, діти), з важливою роллю жінки-матері, жінки-господині, що спонукало дослідників до виокремлення архетипу матері як однієї з головних рис ментальності українців. Аналіз родинного життя народу, за висловом М. Цимбалістого, конче важливий, адже родина є носієм традицій «у способі думання, настанов до зовнішніх і внутрішніх викликів, типових відповідей на різні ситуації» [3, с. 37]. Так, у російській казці «Царівна жаба» рушієм дії виступає бажання царя одружити синів, причому відповіді про згоду царевичів не наводиться, адже, за російською традицією, царевичі мають сліпо підкорятися волі батька, виступаючи пасивними персонажами [2, с. 267]. В українському варіанті маємо розгорнутий діалог, що є свідченням демократичних стосунків між батьками і дітьми в родині [4, с. 99]. Цар також радиться із дружиною, що репрезентує рівноправне становище жінки у сім'ї, і лише тоді скеровує синів натягати «стрілочки мідні на срібний сагайдак» [4, с. 99].

Відомо, що ставлення до жінки у росіян, білорусів та українців значно різняться. На це вказували такі дослідники української ментальності, як М. Костомаров та В. Антонович, залучаючи до аналізу тексти російської та української фольклорної поезії. Різниця відчувається і в прозовому матеріалі, зокрема у народних соціально-побутових казках. Необхідно зауважити що в російських та білоруських казках фізичне покарання дружини інтерпретується як корисне і необхідне. В українських текстах лише вказується, що дружину провчили або ж, навпаки, чоловік випрошує у пана залишити її у спокої і відпустити додому [4, с. 186].

Висновки. Таким чином, у народних казках втілилися основні етнопсихологічні константи українців та росіян. Незважаючи на певну регіональну диференціацію фольклорної традиції, у казковому епосі віддзеркалюються сталі прикмети національного духу. Внутрішня релігійність та синкретизм християнського і язичницького начал репрезентовані як у характері казкових персонажів, так і в самих казках.

Список використаних джерел

1. Лозко Г. С. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий Гуманітарний вісник аспект / Галина Сергіївна Лозко; [Навчальний посібник]. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
2. Льовочкіна А. М. Етнопсихологія / А. М. Льовочкіна; [Навчальний посібник]. – К.: МАУП, 2002. – 203 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціокультурні та етнопсихологічні особливості спілкування / Лідія Ернестівна Орбан-Лемрик // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 3–19.
4. Савицька О. В. Етнопсихологія / О. В. Савицька. – К.: «Каравелла», 2008. – 365 с.

5. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія / Т. Г. Стефаненко. – К.: Інститут психології РАН, «Академічний проект», 1999. – 320 с.

6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Володимир Янів. – Мюнхен, 1993. – 124 с.

УДК 159.922.4:316.356.2(477)

Васюхно Є. С., студент

(науковий керівник: к. філос. н, **Вертель А. В.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ

У статті визначені основні етнопсихологічні особливості української родини. Висвітлена роль батька і матері у вихованні дитини.

Ключові слова: виховання, традиції, родина, національний характер.

Постановка проблеми. У світогляді українського народу дитина постає Божим посланцем. Сім'я, в якій не було дітей, вважалася неповноцінною. В народі завжди обстоювалася думка про те, що кожна сім'я повинна мати багато дітей. Не випадково у весільних піснях висловлювалося побажання: «Мати дітей повну хату», «Дасть Бог дітки, дасть і на дітки», «Нащо більший клад, коли з дітьми лад». І навпаки, про сім'ю, що не мала дітей, казали: «Без гілок – не дерево, без дітей – не сім'я». Коли ж звернімося до нашої історії, то побачимо, що здебільшого родини наших предків були багатодітними. Згадаймо родини видатних людей: Косачів, Коцюбинських, Драгоманових, Шептицьких та ін. Виховання дітей у таких сім'ях мало чітко окреслений народний характер: рідна мова, звичаї, традиції, обряди, ритуали та символи, зберігання та передача з покоління до покоління досвіду родинного виховання.

Але на сьогодні у свідомості молодих людей відбувається руйнування цінностей батьківства. Відсутність умов для своєчасного становлення економічної самостійності молоді змушує їх відкладати на «кращі часи» взяття шлюбу та народження дітей. Нині українська сім'я, поряд з проблемами економічними, переживає проблеми духовні. Вічні сімейні цінності: подружня вірність, жіночність і мужність, батьківство і материнство – ось ті фундаментальні цеглинки суспільства, які на сучасному етапі життя України як самостійної держави, потрібно відроджувати й плекати. Молоді пари вважають, що передусім мають набути соціального статусу, матеріального добробуту, а вже потім – народжувати дітей.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням особливості життя української родини займалися українські вчені як: Б. Цимбалістий, І. Гончаренко, А. Горохович, В. Янів, О. Вишневський, Ю. Канигін, З. Ткачук, В. Постів, П. Щербань та інші.

Мета статті – з'ясувати особливості функціонування української родини.

Виклад основного матеріалу. Відомий вітчизняний дослідник етнопсихології українців Б. Цимбалістий у своїй праці «Родина і душа народу» писав: «Родина – це основне середовище, що формує характер, вдачу людини» [3, с. 78].

В українській сім'ї дбали не тільки про виховання дитини добрим господарем чи господинею, розумною і фізично здоровою, але й про її морально-етичні засади, які здебільшого спиралися на християнський світогляд. У родині дітей перш за все учили любові та етичним засадам поведінки. Проявом любові та добра була пошана до батьків і старших. Дитину змалку вчили «віддавати чолом» (цілувати в руку) родичам і знайомим. Виявом пошани до старших було звертання на «Ви» як до незнайомих, так і до батьків.

В традиціях української родини є те, що батько і мати своєю поведінкою подавали дітям приклад взаємної любові, поваги і розуміння, чистоти відносин. Для дітей такі взаємини були не тільки джерелом задоволення і втіхи, а й великою виховною силою. Під час такого спілкування в стані найбільшої приязні та відвертості члени сім'ї часто ділилися своїми особистими переживаннями чи radoщами, радилися.

В історії українського народу існували і існують різні типи сімей: ті, що складаються з одної подружньої пари, і ті, що складаються з декількох споріднених подружніх пар (так звана складна сім'я). Тривалий час родини існували в масштабі спільного проживання сімей різного покоління: сім'я батька і матері жила разом з родинами їх дорослих дітей, а також з родинами своїх батьків, якщо вони ще були живі. Однак, дослідники відмічають, що завжди існувало прагнення молодого подружжя до відокремлення від опіки батьків та ведення самостійного господарства. Це пояснюється певними психологічними рисами і своєрідністю національного характеру: українець найвищою цінністю вважає свободу, приватну власність і господарство, хоч би на крихітному клаптику землі [2].

Також в українських родинах завжди надавали великого значення піклуванню про старих батьків. В українців батьки на старість ніколи не були самотніми. Згідно зі звичаєвим правом з батьками залишався жити один із синів: на Лівобережній Україні – переважно молодший син (звичай мінорату), а на Правобережній – старший (майорат). На практиці дуже часто батьки залишали біля себе того, з ким, на їх думку, буде краще доживати віку [1].

Здавна жінка в українських родинах займалась вихованням дітей, маючи при цьому всю ефективну владу в родині. Водночас вона дуже активна і в громадському, і сімейному житті. Її домінування над чоловіком виразно позначилось в народній творчості, в ряді літературних творів, а також в історико-педагогічних дослідженнях окресленої проблеми. У силу цих особливостей українська жінка-мати посідала впродовж всієї історії розвитку нашого суспільства особливе місце в світогляді українців. Це почесне місце Берегині домашнього вогнища і духовності в Україні було і є основою соціальної стабільності та соціальної моралі.

Так звана емансипація жінки зробила досить відчутний злам у психології чоловіків і жінок щодо створення образу-ілюзії рівності. На плечі жінок переклалось ще більше турбот про сім'ю, виховання дітей, забезпечення належних побутових умов. Проте проявляли себе українські жінки не лише в побутово-родинних справах. Важко знайти таку націю, в історії якої залишили б про себе пам'ять так багато видатних жінок, як це ми бачимо в українській. Ярославна – жінка князя Ігоря, княгиня Ольга, дочки Ярослава Мудрого (Анна – королева Франції, Єлизавета – королева Норвегії, Анастасія – королева Угорщини), Євпраксія (онука Мономаха) – це епоха Київської Русі. А ось епоха козацька і гетьманська: Маруся Богуславка, Маруся Чурай, Роксолана (жінка турецького султана Сулеймана), Анастасія Заславська (видавець знаменитого Пересопницького Євангелія) і багато інших. Згадаємо тут і видатних жінок більш пізньої пори: Марко Вовчок, Олена Пчілка, Леся Українка, Марія Заньковецька та інші [3, с. 86].

Проведене дослідження-опитування в Галицьких сільських родинах показали наступне: вихованням дітей в родинах головною мірою займається мати. Вона має всю ефективну владу в родині взагалі. Батько не раз свідомо заявляє своє не зацікавлення вихованням дітей, мовляв, ту справу він передає жінці. Собі зберігає право встрявати час від часу для покарання дитини.

Висновки. Сім'я будь-якого народу є основною, первинною ланкою суспільства. В сім'ї реалізуються фізичні, духовні потреби людей, відбувається їх розвиток та становлення як особистості.

Традиції, які існували і існують в українському народі свідчать про те, що сім'я завжди мала велике значення в нашому суспільстві. В українській родині історично відбулося становлення принципів гуманізму та демократизму – тих ідей, завдяки яким українці стали відомі світові. Особливого значення в сім'ях українців надавалося піклуванню про батьків, дітей, шануванню матері, взаємопідтримці та взаємодопомозі між членами родини, розвитку самостійності, активності, працьовитості.

Список використаних джерел

1. Вишневський О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1996. – 238 с.
2. Губко О. Т. Психологія українського народу / О. Т. Губко. – К.: ПВП «За друга», 2003. – Кн. 1: Психологічний склад праукраїнської народності. – 400 с.
3. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – С. 66–96.

УДК 159.923: 378-057.87

Вербова Ю. В., здобувач

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОСМИСЛЕННЯ ЖИТТЯ ТА ПЕРЕВАЖАЮЧИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена висвітленню проблеми ціннісно-сміслових орієнтацій студентів коледжів технічних спеціальностей. Проаналізовані особливості загальної осмисленості життя досліджуваних, вираженість її окремих компонентів та переважачі їх цінності.

Ключові слова: студенти коледжів технічних спеціальностей, цінності, ціннісно-сміслові орієнтації, осмисленість життя.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження особливостей ціннісно-сміслових орієнтацій студентів технічних спеціальностей визначається тим, що при вступі до ВНЗ, коледжу чи технікуму не враховується той комплекс психологічних феноменів, який визначає успішність навчання, формування стійкої професійної спрямованості кожного студента, заснованої на його ціннісно-сміслових орієнтаціях.

Ціннісно-смісловий компонент професійної спрямованості сучасних студентів технічних спеціальностей особливо важливий, оскільки відображає рівень усвідомленості молоддю особистістю власного професійного вибору та визначає окреслення особливого ставлення до майбутньої діяльності відповідно до провідних смислових настанов та ціннісних орієнтацій.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти професійного становлення студентів висвітлені у наукових працях, які присвячені дослідженню тенденцій формування ціннісно-сміслових настанов сучасної молоді (Г. О. Вайзер, Б. В. Зейгарник, К. В. Карписький, Д. О. Леонтьєв, В. Ф. Петренко) та специфіки професійного становлення особистості (К. М. Гуревич, В. А. Кан-Калик, Є. О. Клімов, Б. В. Кулагін, Н. В. Кузьміна, А. В. Сірий). Проте, у науковій літературі відсутній систематизований виклад ціннісно-сміслових орієнтацій студентів коледжів, які навчаються за технічними спеціальностями.

Виклад основного матеріалу. Важливість вивчення ціннісно-сміслових орієнтацій студентів технічних коледжів визначається вагомою роллю ціннісно-сміислової сфери у професіоналізації майбутніх фахівців. Загалом, значна кількість дослідників відзначає ціннісно-сміслові орієнтації як вагомий компонент професіоналізації особистості, що визначає успішність професійної ідентифікації спеціаліста та окреслює специфіку професійної підготовки фахівців. Зокрема, Н. Г. Набіуліна [2] вказує, що юнаки у період вступу до коледжів та середньо спеціальних навчальних закладів вже володіють певною життєвою позицією, набором смислів та ціннісних орієнтацій. При цьому, вона зазначає, що саме формування ціннісно-сміслових орієнтацій у процесі професійного навчання юнаків є вагомим завданням, поряд з набуттям професійних знань та формуванням умінь, і передбачає підготовку молоді до майбутньої професійної діяльності в мінливих соціально-економічних умовах сьогодення. Натомість, Н. В. Гоголь [1] стверджує, що переважаючі зміни в аксіосфері студентів коледжів відбуваються саме під впливом референтної групи, що також призводить до зміни особистісних якостей.

У дослідженні, проведеному В. Н. Недайвозовим [3], приділена увага конструюванню моделей життєвого та професійного проектування студентів технічних коледжів. Він визначив, що студенти технічних коледжів характеризуються відсутністю зв'язку між трьома компонентами імовірнісної перспективи – професійного розвитку, професійної перспективи та професійно-трудової діяльності. Ці три компоненти імовірнісної життєвої перспективи розглядаються як три самостійні сфери людського життя. У той час, як досягнення перших двох неможливе без досягнення третього.

За результатами дослідження нами визначено, що 49,5% студентів характеризується вираженою осмисленістю життя. Тобто, вчинки та дії, які вони здійснюють, підпорядковуються загальній логіці їх життя, підкоряються властивим їм смислам та смисловим настановам.

Також, 18,3% досліджуваних мають середній рівень осмисленості життя. Вони у життєвих вчинках переважно орієнтуються на свої смислові настанови, але у деяких ситуаціях можуть діяти на протигагу властивим їм життєвим смислам, порушуючи логіку попередньо вчинених дій.

Окрім цього, 32,2% досліджуваних характеризується вираженим низьким рівнем осмисленості життя. Вони не мають провідних смислових настанов, які регулюють їх професійне становлення, вчинки і професійні вибори таких юнаків часто мають ситуативний характер та не підкоряються загальній життєвій логіці. Таким юнакам властиве недиференційоване

ставлення до життя та дифузність смислової сфери, мінливість соціальної поведінки, що виражається і у проблемах життєвого самовизначення, бачення себе у майбутній професії та сфері діяльності.

За порівнянням особливостей різних аспектів осмисленості життя студентів технічних спеціальностей нами визначено, що для більшості (65,7%) досліджуваних властиве переважання високого рівня осмисленості процесу життя. Такі студенти сприймають життя, як цікаве, емоційно насичене і наповнене змістом. Вони задоволені власним життям та позитивно до нього ставляться.

Також, 43,8% досліджуваних характеризуються наявністю в житті цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову перспективу. Їх життя осмислене та підкорене загальній логіці, досягненню цілей. При цьому, для 32,1% досліджуваних властиве орієнтування на відсутність життєвих цілей, нелогічність життя. Такі студенти не мають чітко визначених цілей у професійній самореалізації, не розглядають власне професійне становлення як життєву ціль.

Окрім цього, для 58,5% досліджуваних властиве надання високої результативності власному життю. Такі студенти вважають, що вони багато чого досягли та мають виражений життєвий досвід. Також, 12,3% досліджуваних не задоволені власним життям, негативно ставляться до подій в минулому. Для 37,6% досліджуваних властиве переважання локусу контролю «життя», тобто орієнтування у діяльності на ситуації та умови оточення. Виражена смислова орієнтація на свої смислові установки, цінності та переконання властива лише 29% досліджуваних із переважаючим локусом «Я» в осмисленні життя.

Для досліджуваних студентів властиві виражені найбільшою мірою такі цінності, що зумовлюють їхню життєву активність, як покращення матеріального положення (виражено у 32,2% вибірки), досягнення високого соціального статусу (31,5%), спілкування (30,3%), пізнання нового (29,4%).

Найменш вираженими життєвими цінностями студентів коледжів технічних спеціальностей є соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві (3,2% досліджуваних), допомога іншим людям (3,5%), насолода прекрасним (4,7%) та здоров'я (5,3%).

Висновки. Отже, нами визначено, що студенти коледжів технічних спеціальностей переважно осмислено ставляться до життя та чітко розуміють свої життєві і професійні цілі, що конструюються відповідно до виражених молодим людям цінностей досягнення матеріального благополуччя і соціального статусу, взаємодії з оточуючими і пізнання нового.

Список використаних джерел

1. Гоголь Н. В. Взаимосвязь ценностей и изменений личностных качеств студентов колледжа / Н. В. Гоголь // Известия Самарского научного центра Российской Академии наук. – 2015. – Т. 17. – № 1. – С. 79–83.
2. Набиулина Н. Г. Диагностика ценностных ориентаций студентов средних специальных учебных заведений / Н. Г. Набиулина. – Уфа, 2003. – 60 с.
3. Недайвозов В. Н. Профессиональное самоопределение в моделях жизненного проектирования студентов технических колледжей: автореф. дис... канд. социол. наук: 22.00.04. «Социальная структура, социальные институты и процессы» / В. Н. Недайвозов. – Новочеркасск, 2005. – 23 с.

УДК 159.922.4:94(34)

Виджай Кумар, студент

Пилипенко-Фрицак Н. А., преподаватель

Сумской государственной университет (Украина)

СВАДЕБНЫЕ ТРАДИЦИИ ИНДИИ

Статья посвящена свадебным традициям, обрядам и ритуалам Индии, рожденным тысячелетия назад и оставшимся неизменными до наших дней.

Ключевые слова: свадьба, бракосочетание, индийские традиции.

Постановка проблемы. Индия – страна прекрасная и удивительная. Самобытная культура, традиции, дошедшие до нас через тысячелетия, красота древних традиций и обрядов завораживают и восхищают. Одним из таких обрядов, уходящий вглубь веков, является свадебный обряд – яркое красочное сказочное событие в жизни каждого индийского юноши и индийской девушки.

Изложение основного материала. Свадьба является одним из самых важных и ярких событий в жизни индийцев, потому что индийские люди верят, что это не только союз двух людей, но и соединение двух душ. Традиции и ритуалы, сопровождающие индийскую свадьбу, восходят к Ведам.

К подготовке и проведению такого важного события как свадьба подходят с особым вниманием: считается, что свадьба имеет сакральный смысл и связывает мужчину и женщину не только на эту жизнь, но и на семь следующих, и является одним из 16 санскар – т. е. важнейших таинств в жизни человека. Свадьба для индийцев – судьбоносное событие, поэтому перед заключением брака родители (которые часто договариваются о свадьбе своих детей) будущих жениха и невесты составляют гороскопы, чтобы убедиться, что их характеры хорошо подходят друг другу, что их супружеская жизнь будет удачной и выбор сделан правильно.

Подготовка к свадьбе начинается задолго до самой свадьбы – за несколько месяцев, а проведение самой свадебной церемонии и обрядов

занимает 4-5 дней. Индия – это страна с множеством религий, каст и культурных традиций, поэтому и свадебные обычаи могут не значительно, но отличаться в зависимости от местности, от религиозной и культурной принадлежности семей жениха и невесты. Так ритуалы, связанные с проведением свадьбы на севере Индии, имеют отличия от проводимых ритуалов на юге. Но в основных традициях и обрядах свадьбы Индии, конечно же, похожи. Одной из таких ведических традиций является проведение ритуалов у священного жертвенного огня родовым жрецом, которые олицетворяют принятие женщиной того, что ее муж становится для нее подобен божеству и то, что мужчина принимает самый ценный в своей жизни подарок, данный ему богом, – свою будущую жену.

Настоящая индийская свадьба состоит из нескольких церемоний, и первая из них – помолвка. Во время помолвки жених надевает невесте на палец обручальное кольцо. По традиции это украшение должна передать ему мать, получившая когда-то кольцо своей свекрови, а та – от своей. Обручальному кольцу, передающемуся из поколения в поколение, может быть несколько сотен лет. Получить именно такое кольцо – большая честь для невесты.

После церемонии помолвки наступает время приготовления к свадьбе, которое длится от одного до двух месяцев. Родители невесты старательно собирают своей дочери приданое: сари на все случаи жизни, украшения, посуду. Два последних дня перед свадьбой девушка проводит дома, не имея права куда-либо выходить. Затем наступает время минди – своеобразного девичника. В специальном салоне невесте, её подругам и родственницам наносят татуировки хной – «мехенди». Руки будущей жены должны быть расписаны по локоть. На правой ладони, по традиции, символически изображен жених, на левой – невеста. Среди причудливых узоров скрыты имена будущих супругов: считается, что если жених в день свадьбы сможет найти свое имя на ладони невесты, их брак будет счастливым. Помимо рук невесте по традиции расписывают и ступни.

Санджит – ужин накануне дня свадьбы – это время не только для обилия блюд традиционной индийской кухни, но и время танцев. В семье невесты совершается обряд благословения: её одевают в специальный костюм, который после прочтения молитв сжигают. Пройдя эту церемонию, девушка до самого утра остается в своей комнате без возможности общаться с мужчинами. Исключение составляют только члены её семьи.

И вот наступает день свадьбы. Девушка надевает традиционный наряд невесты – праздничное сари. В Индии сари – национальная женская одежда,

представляющая собой полосу ткани шириной 1 м и длиной до 9 м. Один его конец в два слоя обертывают вокруг бедер, а второй, верхний, укрепляют на поясе нижней юбки и перебрасывают через плечо. Выходя на улицу, женщины обычно накидывают его на голову, как шаль. Под сари надевают кофточку с коротким рукавом.

Обычно свадебный наряд невесты изготовлен из шифона, парчи или шелка красного цвета, но на юге Индии в этот день отдают предпочтение зелёному. Есть цвета, запретные для свадебного наряда, – это белый и черный. Белый цвет с древности считался в Индии траурным, а черный цвет олицетворяет невежество, тьму, нечистоту. На настоящее сари уходит несколько метров ткани и множество украшений – золотых нитей, бисера, страз, подвесок. Общий вес свадебного наряда может достигать 12 килограммов. Руки невесты украшены браслетами и кольцами. Яркий красный цвет браслетов говорит о том, что девушка выходит замуж.

В день свадьбы жених в праздничной одежде, украшенной золотым шитьем, с красным поясом и в ярком тюрбане приезжает верхом на лошади (по традиции, он должен прибыть на белой кобылице). Лицо жениха покрывает вуаль, которая должна защитить от недоброго глаза.

У дверей дома невесты жениха встречает мать невесты. Она отгоняет от будущего зятя злых духов и благословляет его. Для совершения обряда бракосочетания сооружают маленький храм, покрытый тентом и украшенный по углам пальмами и цветами. Стоя на плоском камне, жених ждет, когда в деревянном паланкине вынесут невесту. По традиции носильщики обходят вокруг жениха семь раз, а затем просят молодых посмотреть друг другу в глаза.

В сопровождении родных невеста следует к свадебному алтарю. В руки молодым дают две чаши с водой: вода из одной чаши должна наполнить другую – это напоминание молодым, что теперь они неразделимы. Зажигается огонь в храме, к нему садятся молодые. Затем священник произносит молитву, а новобрачные обмениваются гирляндами из цветов. После этого жених наносит красную краску на лоб и пробор своей будущей жены. Один конец сари невесты привязывают к кушаку жениха, что символизирует их союз и привязанность друг к другу, символизирует союз их душ и тел. После этого начинается так называемый первый урок жизни: невеста сыплет воздушный рис в руки мужа, как символ того, что отдает ему все, что у нее есть.

После этого молодые, взявшись за руки, четыре раза должны обойти вокруг огня, горящего в центре храма. Каждый круг – символ одной из

четырех основ жизненного пути. Первый Дхарма – религия и праведное поведение, второй Арта – богатство и благополучие. Карма – символ любви и исполнения желаний, Мокша – союз с высшей реальностью. Первые три круга жених ведет невесту, последний – невеста жениха. Затем они вместе делают ритуальные семь шагов; каждый шаг имеет свой смысл, является своеобразной клятвой.

Первый – обещание беречь друг друга. Второй – клятва расти вместе с физической, ментальной и духовной силой. Третий – обещание сохранять богатство и благополучие. Четвертый – клятва служить в счастье и в гармонии. Пятый – забота о детях. Шестой – обещание быть вместе во всех делах и обязанностях и седьмой – клятва в вечной дружбе и доверии.

Выводы. Празднование обряда бракосочетания сопровождается песнями и танцами и длится всю ночь, а затем гости сопровождают молодых в дом мужа, где новобрачных ждут подарки и благословение. И счастливая долгая жизнь!

УДК 159.922

Гаврикова Е. А., студентка

(научный руководитель: к. психол. н. **Пасичник Н. А.**)

СумГПУ имени А. С. Макаренка (Украина)

КРОСС-КУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О СЧАСТЬЕ

В статье рассматриваются представления о счастье у представителей западной и восточной культур.

Ключевые слова: культура, счастье, представления.

Постановка проблемы. О счастье писали всегда, во всех странах и культурах, пытаясь ответить на вопрос, что делает людей счастливыми или несчастными в их жизни. Этот вопрос можно назвать «вечным», в то или иное время он актуализировался в философских трудах, в социально-психологических науках, в народном творчестве: сказках, легендах, поговорках, пословицах, афоризмах.

Изложение основного материала. Начиная с 60-х годов XX века более интенсивно стали проводиться (особенно в американской науке) социально-психологические исследования различных аспектов счастья и удовлетворенности жизнью. Отличительной чертой этих исследований, как справедливо подчеркивает И. Русакова, была их эмпирическая направленность с акцентом на психодиагностике (измерении счастья и удовлетворенности жизнью), на выявлении их корреляций с другими характеристиками и параметрами личности. Можно сказать, что именно в результате этих исследований была получена информация об

особенности параметров счастья и удовлетворенности жизнью в разных странах и культурах [2].

Вопрос о смысле понятие «счастье», как и вопрос о наличии или отсутствии сходства в представлениях о счастье в разных культурах, у разных народов, инициировал много исследований. По мнению В. Субботина, «...в большинстве таких исследований в качестве объекта выступали представления о счастье у европейцев и американцев, с одной стороны, и у представителей культур Восточной Азии, с другой стороны. Оказалось, что эти представления существенно различаются». При этом понятие «счастье» (в эмоциональном плане) у представителей европейской и американской культур предполагает переживание интенсивных положительных эмоций, душевный подъем и возбуждение; состояние счастья связано с личными (индивидуальными) достижениями, с уровнем самооценки и уверенности в своих силах и возможностях [1].

В то же время, как подчеркивает В. Субботин, «для представителей восточноазиатской культуры счастье – это переживание не только положительных эмоций, но и – как это ни покажется странным представителям европейской культуры, – переживание отрицательных эмоциональных состояний. Счастье в Восточной Азии – это не душевный подъем, не высокий эмоциональный накал, а наоборот, низкий уровень возбуждения: спокойствие». Отметим, что в отличие от европейцев, у представителей этого типа культуры переживание счастья связано не с индивидуальными достижениями, а с ощущением гармонии в межличностных отношениях [1].

Различия представлений о счастье у представителей западной и восточной культур можно объяснить следующим образом. «Индивидуализм западного мира напрямую связан с господствующими в нем протестантскими взглядами, одним из центральных положений которых является вера в индивидуальное предназначение каждого человека, в необходимость реализации того, что ему предначертано Богом. Отсюда вера в уникальность своего пути, индивидуализм как концентрация на самораскрытии, стремление к реализации своих способностей и утверждение собственной ценности перед лицом высшего предназначения» [1]. Можно сказать, что жизнь в западной культуре – это непрерывный процесс стремления к целям, к достижениям, к победам и вершинам.

На Востоке, например в Японии и Китае, ситуация иная. Исторически сложившаяся кооперация и взаимопомощь в условиях аграрной экономики имели огромное значение. «Цена социальной изоляции, «отщепления» от

социального окружения была крайне высока. Отсюда и коллективизм как одна из жизненных ценностей и как «фактор счастья». Следующая – весьма загадочная с точки зрения представителя западной культуры – особенность восточноазиатского представления о счастье – это то, что оно включает переживание не только позитивных, но и негативных эмоций. Получается, что хорошо – это не только когда просто хорошо, но когда хорошо и плохо одновременно. Как объяснить этот факт?» [1].

Корни такого представления о счастье, по мнению В. Субботина, лежат в господствующих в Восточной Азии религиозно-философских взглядах на жизнь: а именно, в даосизме, буддизме и конфуцианстве. Общеизвестно, что именно эти учения подчеркивают целостность и диалектическое единство мира. «Позитивное и негативное сосуществует, количество того и другого сбалансировано: там, где радость, там и огорчение. Так и состояние счастья сосуществует с негативными эмоциональными переживаниями, источником которых является, например, понимание того, что состояние счастья не длится долго, или того, что если ты счастлив, значит, ты вызываешь у кого-то зависть» [1].

В. Субботин утверждает, что представители восточноазиатской культуры, по сравнению с представителями западной, считают более ценными и желательными эмоции низкой интенсивности. В качестве примера он интерпретирует комиксы, которые в Тайване и Японии рисуют «спокойными» (лица персонажей комиксов имеют слабо выраженные эмоции), напротив в Америке изображают героев, находящихся в состоянии крайнего эмоционального возбуждения («аффективные» физиогномические маски). «Однако и этот феномен легко объяснить особенностями восточноазиатского мировоззрения: в частности, например, буддистскими представлениями о нирване как о наивысшей цели всех живых существ. Нирвана – это состояние, при котором элементы сознания пребывают в покое. Чем ближе ты к этому состоянию, тем больше счастья. А значит, не в интенсивных эмоциональных переживаниях – пусть даже и позитивных – счастье, а в покое. Чем ты более спокоен, тем ты более счастлив. Конечно, по мере глобализации экономической и социальной жизни происходит некоторое стирание различий между народами в их представлениях о счастье, но нечто глубинное, родовое, генетически закрепленное остается» [1].

Выводы. Таким образом, проанализировав общие представления о счастье, можно сделать следующий вывод: представители европейской и американской культур представляют счастье как переживание интенсивных положительных эмоций, связанных с личными достижениями, с уровнем

самооценки, уверенности. У представителей восточноазиатской культуры счастье – это переживание не только положительных, но и отрицательных эмоций. Счастье для них, прежде всего в спокойствии, что в большей мере обусловлено религиозно-философскими взглядами данной культуры.

Список использованных источников

1. Субботин В. Психологическая география счастья / В. Субботин // Методические материалы по управлению персоналом: Антропос-консалтинг http://www.antropos.ru/articles_item.php...
2. Русакова И. Б. Представления о счастье и несчастье в русской национальной традиции http://superinf.ru/view_helpstud.php

УДК 159.922.4:159.923.35(161.2)

Горбунова А. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н. **Вертель А. В.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті розкрито та охарактеризована суть ментальності, визначені основні компоненти та складові. Проаналізовано та розкрито основні риси української ментальності.

Ключові слова: *етнічна ментальність, менталітет, мова, гуманність, демократизм, індивідуалізм.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день термін «менталітет» набув широкого розповсюдження не лише в наукових працях, але й у публіцистиці. І не випадково. Саме цей термін досить влучно передає глибинну сутність існування кожного етносу. Та в той самий час суть поняття «менталітет», механізми його формування і прояву на сьогодні ще не остаточно з'ясовані.

Ментальність є цілісним проявом духовних напрямів, які не зводяться до суми форм суспільної свідомості (релігії, мистецтва), а виступають специфічним відображенням дійсності, що зумовлюється процесом життєдіяльності етносу в певному географічному, історичному та культурному просторах. Що ж стосується відмінностей між різними етнічними ментальностями, то вони зумовлюються: 1) географічними і кліматичними умовами існування етносу; 2) особливостями виробничої діяльності. Тому етноси відрізняються один від іншого саме тим, що існували в різних природно-етнографічних нішах, і по-різному увібрали в себе оточуючу їх природу, її сутність, її дух. І цей дух проявляється в різних поколіннях етносу через його ментальність. Український менталітет вирізняється домінуванням емоцій і почуттів над волею та інтелектом,

індивідуалістичним кодом цінностей, який стимулює мотивацію досягнень, особисту незалежність, автономність, прагнення спиратися лише на власні сили, впевненість у собі.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням ментальності займалися зарубіжні вчені, такі як Р. Емерсон, Л. Леві-Брюль, Е. Кассіер. А в україністиці дослідження національної ментальності розпочалось ще у ХІХ ст. працями М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, про особливості українського характеру писав Т. Шевченко. Продовжили ці дослідження Д. Чижевський, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий, В. Русанівський, М. Холодний.

Мета статті – розкрити суть поняття «ментальність» та охарактеризувати основні риси «ментальності» українського народу.

Виклад основного матеріалу. У 50-х рр. ХХ ст. французькі вчені Ж. Люб'є і Р. Мандру ввели до наукового обігу поняття «ментальність». Ментальність – це соціально-психологічні явища, які є проявами духовного світу людини чи соціальної спільності, епохи або етнокультури. За допомогою поняття «ментальність» аналізуються соціальний, політичний чи етнічний контексти психічного складу людей. Тобто ментальність виступає важливою етнопсихологічною ознакою нації.

До структури ментальності належать три компоненти: 1) емоційний – емоційні стани, які передують виникненню вербального та поведінкового компонентів, сприяючи систематизації знань і появі певної поведінки; 2) когнітивний – знання про об'єкти і ситуації життєдіяльності, що є результатом набуття індивідуального життєвого досвіду (навчання); 3) поведінковий – призводить до актуалізації елементарних фіксованих установок, ціннісних орієнтацій та етнічних цінностей. Ментальна установка виявляється в діях і вчинках людини, оскільки вчинок є єдиною структурою, що відповідає реальним цілісним проявам самореалізації людини як особистості, індивіда, громадянина [1].

Етнічна ментальність виявляється в домінуючому життєвому настрої людини, у характерних особливостях світосприйняття, у системі моральних вимог, норм, цінностей і принципів виховання, у формах взаємин між людьми, у сімейних засадах, у ставленні до природи та праці, в організації побуту, свят, у конкретних актах самоорганізації етносу тощо.

Важливу роль в етнопсихології відіграє ментальний інструментарій, тобто поняття і категорії етнокультури – мова, звичаї, обряди, вірування, магія, міфи, мистецтво, мораль. Українці – це великий і досить розвинений етнос. Він не є «чистою» етнос-нацією, бо у межах своєї держави існує з багатьма іншими етносами, та й сам значним чином розкиданий по всій

земній кулі. Українців як етнос завжди можна «впізнати» через їхню неповторну ментальність. Основними ж рисами, що характеризують українську ментальність, можна назвати такі: специфіка мови, гуманність, демократизм та індивідуалізм.

Мова є першою і найважливішою ментальною відмінністю будь-якого етносу від усіх інших. Причому мова – це не лише знаки, значення, символи чи певний словниковий запас. Мова – це специфічна форма відображення певним етносом оточуючого його зовнішнього світу та історії його освоєння і перетворення. Становлення мови етносу відбувається паралельно з історією становлення самого етносу. Мова – це форма безсмертя етносу, це своєрідний код нації без якого вона перестає існувати. Українцям довелося і доводиться з величезними труднощами зберігати, а тепер і відстоювати право існування цієї етноментальної ознаки. Причому, навіть в умовах своєї сучасної держави, не говорячи вже про періоди бездержавності.

Етноментальна риса гуманності в українстві має різні форми прояву: не войовничість (миролюбність, лагідність); милосердність (благодійність, не мстивість); щирість (душевність, сердечність, гостинність); демократичність (козацькі традиції виборності на керівні посади, рівноправність жінки з чоловіком в сім'ї).

Силою історичних обставин український народ упродовж багатьох віків змушений був оборонятися від різних зовнішніх агресорів, мусив чинити опір і вести жорстоку боротьбу за своє фізичне, а значить і етнічне виживання. Причому доводилося відповідати жорстокістю на жорстокість, але агресивності в українцях не було ніколи. Її відсутність слід пояснити і тривалим періодом бездержавності України, що супроводжувався гнобленням і безліччю страждань, що випали на долю народу. Це сформувало в нього чуйність і милосердя до чужої біди [4].

Демократизм завжди пронизував увесь устрій життя українського народу і став суттєвою ознакою його ментальності. Він втілював у собі засади гуманізму, тобто ставлення до людини як до найбільшої цінності, а також волелюбності і рівноправ'я. Яскравим прикладом рівноправ'я і демократизму є козащина, де посади гетьмана і старшини були виборними, а не одвічними. Це і козацькі ради, що ухвалювали найважливіші рішення. Це і Віче в Київській Русі.

Багато авторів виокремлюють таку рису українського менталітету, як схильність до індивідуалізму. І проявляється вона в таких ознаках, як волелюбність (нескореність, незалежність, самостійність), хазяйновитість (працелюбність, почуття власника, ощадливість), честолюбство

(прагнення до самовиявлення, наполегливість цілеспрямованість, «упертість»), оптимізм (упевненість, переконаність, життєрадісність, веселість, почуття гумору), і як інтровертизм (самозаглибленість, філософічність душі, ліризм, емоційність, пісенність) [2].

Очевидно, що основною підставою для формування українського індивідуалізму був демократизм, який спирався на глибоко притаманну українству приватновласницьку психологію. І ця психологія була породженням індивідуального, вільного, незалежного і самостійного способу господарювання.

Українці здавна славилися як завзяті і вмілі землероби. Очевидно, що мав рацію М. Грушевський, коли свого часу відзначив селянськість, як одну з визначальних рис українства. Дійсно, природні умови української території чи не найкраще пристосовані до заняття хліборобством, яке є головним заняттям селянина. Здавалося б селянськість українців обумовлена вже самою еколого-природничою нішею, в якій їм випало жити. І це закономірно. З іншого боку, соціальна структура сучасної української нації не дає підстав говорити про її селянськість. Сьогодні лише 39,67% українців живуть у сільській місцевості. Це свідчить, що така риса української ментальності як селянськість більш характерна як явище історичне, характерне для певного історичного етапу розвитку українського етносу [3].

Висновки. Ментальність будь-якого етносу не є чимось сталим, закам'янілим і нерухомим. Навпаки, вона є дієвим феноменом. Хоча окремі сталі елементи у кожному етнічному менталітеті обов'язково існують. Саме вони й дають можливість «впізнати» той чи інший етнос між всіма іншими. Ці сталі риси етнічної ментальності найчастіше виявляються у світосприйманні, моральних нормах, вимогах і цінностях, ставленні до праці, до оточуючих, в організації свого щоденного побуту і т.п. І навіть широкомасштабні соціальні експерименти не можуть стерти цих глибинних, сталих етноментальних рис та ознак. Український етнос, за історію свого довгого існування, пройшов немало випробувань. Та ніхто не зміг викорчувати із нас, ті особливі глибинні ментальні риси, які роблять нас справжніми українцями. Ми ніколи не втрачали віри в краще, світле майбутнє, в якому наш етнос буде процвітати.

Хотілося б висловити сподівання, що в нових історичних умовах української державності всі риси української ментальності сприятимуть відродженню української нації і її становленню як одного з цивілізованих народів світу.

Список використаних джерел

1. Бичко Б. І. Ментальні особливості національної самосвідомості / Б. І. Бичко // Філософські обрії. Науково-теоретичний збірник. – № 3. – 2000. – С. 104–114 с.

2. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – К.: Артєк, 2004. – 472 с.
3. Юрій М. Т. Етногенез та менталітет українського народу / М. Т. Юрій. – Київ: Таксон, 1997. – 235 с.
4. Фурман А. В. Психокультура української ментальності / А. В. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

УДК 316.356.2:316.346.2-058.833 «313»

Григорчук Л. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько Е. Н.**)

СумГПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ О БУДУЩЕМ СУПРУГЕ ЛИЦ РАЗНОГО ПОЛА: ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРА

Стаття посвячена актуальній в сучасному світі проблемі гендера. Представлен аналіз тенденцій розвитку чоловіків і жінок, процесів їх ідентифікації, а також розглядається вплив гендерних представлень на вибір майбутнього чоловіка у осіб різного статі.

Ключевые слова: гендер, пол, ідентифікація, чоловіки, стереотип, образ.

Постановка проблеми. В культурно-обумовленій специфіці людських взаємовідносин кореняться багато сучасні проблеми гендера (соціальних представлень про чоловіка і жінку в сучасній родині). Зміст гендера обумовлено чоловічими стереотипами – фундаментальними вимірами, які складаються з представлень про ролі і норми поведінки чоловіків і жінок, і психологічних особливостей представників того чи іншого статі, закорінених в рідній культурі. Звідси гендерні відмінності – система відмінних особливостей, виникаюча у чоловіків і жінок в результаті їх спілкування між собою, з зовнішнім світом, і проявляючіся во всіх сферах життя людини і суспільства.

Изложение основного материала. В последнее время наблюдается тенденция маскулинизации женщин (С. Бэм, И. С. Кон, Е. П. Ильин). Маскулинные женщины осваивают новые виды деятельности, которые ранее считались традиционно мужскими. С одной стороны, это дает возможность женщинам продвигаться по карьерной лестнице, участвовать в различных сферах общественной деятельности, т. е. способствует всестороннему развитию личности, с другой – человек, живущий в той или иной культуре, соотносит свое поведение с присущими этой культуре стереотипами. Он может стремиться, как можно полнее соответствовать им, или, наоборот, не соответствовать, но в любом случае они служат для него точкой отсчета, а в условиях нашего традиционно-патриархального уклада семейной жизни маскулинизация женщин влечет за собой ряд серьезных проблем [1, с. 74-82].

Наблюдается и другая тенденция – феминизация мужчин, формирование пассивного феминного типа личности. Все это приводит к

тому, что, приобретая некоторые свойства, присущие от природы противоположному полу, теряются или плохо используются свои, данные природой возможности [2, с. 200] Тем самым нарушается один из основных принципов развития природы – специализация разных особей в выполнении определенных функций. Следовательно, гендерные представления отдельного человека неразрывно связаны с проблемами взаимоотношений в его семье, а проблемы семьи отражают проблемы общества в целом [3, с. 64].

Было проведено ряд исследований, в которых в качестве гипотезы выдвигалось предположение о том, что существуют гендерные различия в представлении будущего супруга и его роли в семейно-брачных отношениях. Как правило, образ будущего супруга и его роль в семье в представлении девушек более универсальны и менее полярны, а представления юношей о будущей супруге и ее роли в семье традиционны, и в большей степени соответствуют полоролевым стереотипам [5, с. 21-37].

Согласно полученным результатам, юноши характеризуют образ будущей супруги как нежной, ласковой, преданной девушки, любящей детей, с ярко выраженными феминными чертами характера. При этом для большинства мужчин на одном из первых мест стоит эстетический подход – особое внимание мужчины уделяют внешности девушки. В представлении же девушек, образ будущего супруга описывается, как надежный, мужественный, сильный, властный, имеющий собственную позицию, способный помочь, склонный вести за собой, сильная личность. Так же существует значительная разница в семейно-брачных установках юношей и девушек, расхождение во взглядах на распределение ролей в семье.

Большинство современных девушек стремится к личностному росту, достижению успехов в карьере, в то время, как традиционные взгляды юношей препятствуют реализации этих стремлений. Мужчинами не учитывается стремление девушек к самоактуализации, а предъявляются жесткие требования к женщине, как к хранительнице домашнего очага, матери. Важно отметить, что представления о будущем супруге возникают уже у детей, причем довольно рано, что подтверждает следующее исследование. И. Г. Станиславская и М. В. Захарова выявили их наличие уже у 10-летних девочек, которые считали, что муж должен быть добрым, внимательным, общительным и умным. При этом две трети опрошенных оценивали и моделировали будущего супруга или партнера более похожим на близких друзей, чем на своего отца. В. Е. Каган изучал образ будущих супругов у учащихся средних и старших классов. У первых этот образ был еще недостаточно дифференцированным.

В образе идеальной жены у мальчиков первое место занимает любовь к мужу (76% ответов), затем идут материнство и воспитание детей (41% ответов), хозяйственно-бытовые характеристики (29%) и эмоциональные проявления (теплота, доброта) – 29%. Все эти ответы вписываются в традиционную модель женщины «жены – матери – домохозяйки».

У девочек модель была сходной: любовь к мужу – 88% ответов, материнство и воспитание детей – 68% ответов, эмоциональные проявления – 40%. Кроме того, девочки выделяют уважение к самостоятельной позиции мужчины (40%). Хозяйственно-бытовая сфера у девочек не относится к ведущим. У старшеклассников были выявлены четкие представления о том, какими должны быть муж и жена. У юношей эмоциональное отношение приписывалось больше жене, чем мужу; последнему больше приписывались волевые качества, деловая активность, доминирование и в меньшей степени – общительность. Такие же представления имелись и у девушек [4, с. 39-62].

В создании представлений об идеальном супруге также большая роль принадлежит матери и отцу. Здесь имеет значение явление идентификации. Идентификация – это устойчивое отождествление себя со значимым другим, стремление быть похожим на него. Производится идентификация будущего супруга со значимым человеком (например, будущая жена идентифицируется с матерью).

Выводы. Подводя итоги, стоит отметить, что гендерные различия в представлении будущего супруга и его роли в семейно-брачных отношениях существуют: представления мужчин о будущей супруге и ее роли в семье традиционно, соответствует существующим в нашем обществе полоролевым стереотипам, а образ будущего супруга и его роль в семье в представлении девушек более универсальны и менее полярны. Указанные различия могут повлечь за собой непонимание между супругами, конфликты, неудовлетворенность браком и жизнью в целом, и как следствие – могут привести к распаду семейно-брачных отношений.

Список использованных источников

1. Алешина Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю. Е. Алешина, А. С. Волович // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С. 74–82.
2. Бендас Т. В. Гендерная психология: Учебное пособие / Т. В. Бендас, СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология. / Ш. Берн. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 320 с.
4. Каган В. Е. Стереотипы мужественности – женственности и образ «Я» у подростков / В. Е. Каган // Вопросы психологии. – 1989. – № 3. – С. 39–62.
5. Нартова-Бочавер С. К. Дифференциальная психология: Учебное пособие / С. К. Нартова-Бочавер. – М.: Флинта, 2003. – 280 с.

Ефимчик Б. И., студент

(научный руководитель: к. соц. н., доцент **Наумов Д. И.**)

Белорусский государственный экономический университет (г. Минск, Беларусь)

ЭМАНСИПАЦИЯ КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ МОРАЛИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассмотрено влияние эмансипации на изменение индивидуальной и общественной морали, сексуальное поведение личности и нравственные ценности в современном обществе.

Ключевые слова: эмансипация, мораль, сексуальное поведение, нравственные ценности.

Постановка проблемы. Современный мир – это эпоха масштабных социальных и политических изменений, противоречивого научно-технического прогресса и глобальных общечеловеческих проблем. Как само общество, так и живущие в нем люди, постоянно и активно взаимодействуют между собой. В той мере, в какой личность формируется социальными обстоятельствами, она формирует и само общество. Говоря о постоянном развитии личности, необходимо учитывать изменение и развитие личности, её самосознания. Факторами социального развития выступает нежелание человека мириться со своим положением, критичное осознание своего места и роли в обществе, решительное стремление обратить на себя внимание общественности для того, чтобы она по достоинству оценила социальную значимость отдельного человека.

Изложение основного материала. Новый этап общественного развития характеризуется качественными изменениями во всех сферах общественной жизни, сменой мировоззренческих ориентаций, переосмыслением системы моральных ценностей. Понимание сущности ценности заключается в том, что она представляет собой особое качество, объемлющее предметы и явления материального и духовного мира, и выступающее в виде стремления, цели, оценки и идеала, имеющих большое значение для жизнедеятельности человека или группы [6].

В данном определении более конкретно указывается на сущностные признаки ценности как специфического аксиологического явления, подчеркивается единство двух его сторон: объективной и субъективной. Ценности пронизывают все сферы человеческого существования, поэтому не является исключением и моральная сфера общественной жизни [6].

Существует большое число определений термина «мораль». Как нам кажется, наиболее лаконичным, выделяющим существенные характеристики этого сложного духовного явления, предстает определение, предложенное Ю.Г. Апресяном: «Мораль – понятие, посредством которого в мыслительном и

практическом опыте людей вычленяются обычаи, законы, поступки, характеры, выражающие высшие ценности и долженствование, через которые человек проявляет себя как разумное, самосознательное и свободное создание (существо)» [3, с. 275].

На наш взгляд, сущность и специфика морали обнаруживаются в наибольшей мере тогда, когда акцентируется внимание на ее поведенческо-практической основе. Ведь мораль есть, прежде всего, способ регуляции практической деятельности человека. Свое регулятивное назначение мораль выполняет специфическими средствами, а именно системой предписаний, заключенных в моральных нормах, принципах и суждениях, в зависимости от социально-экономической организации общества [8].

Специфика морали заключается также в том, что при моральной форме регуляции общественный субъект часто поступает своими интересами ради «другого», в конечном счете – ради блага социального целого (интересов общества, класса и т.д.). На основе таких оценок возникает моральное сознание отдельного человека [8].

Значительную роль в современных социальных, личностных и групповых изменениях играет эмансипация. Категория «эмансипация» характеризует отказ от различного рода зависимостей, прекращение действия ограничений, приобретение адекватных прав, равных возможностей, равного отношения к женщине и мужчине, а также обязанностей [7].

В наши дни наиболее ярко проявляются эмансипация женщин, эмансипация мужчин и эмансипация меньшинств. Более детально мы рассмотрели эмансипацию женщин в современном обществе, так как этот фактор в значительной степени влияет на преобразования морали как социального института. Эмансипация женщин представляет собой предоставление женщинам равноправия в общественной, трудовой и семейной жизни.

Равноправие предполагает право женщин на образование, право избирать и быть избранной в государственные органы власти, право на труд и равную зарплату [7]. В историческом аспекте впервые о женщине, как о равноценном члене общества, заговорили марксисты, которые рассматривали женщину как свободного члена общества, имеющего право выбрать свою судьбу и общественную роль [2]. Однако сегодня значительные перемены произошли в социальных ролях и в самой системе жизненных ориентиров современной женщины. На первом месте все очевиднее ценности самореализации, индивидуальной успешности, социальной престижности,

тогда как традиционные фамилистические установки на семью и детей как главные ориентиры жизни женщины постепенно, но устойчиво отходят на второй план и все более архаизируются.

Современные женщины добились больших успехов, о чем свидетельствует статистика скандинавских стран: в Швеции, по данным 2005 года, 30% директоров частных акционерных обществ являлись женщины [5]. В выборных органах власти показатели женского присутствия заметно выше. Так, согласно данным 2007 года, 47% депутатского корпуса парламента Швеции составляли женщины, а в правительстве страны на 22 министерских мандата приходилось 10 «женских» [5]. В этот же период на региональном и муниципальном уровнях женщины занимали 41% от общего количества выборных должностей [5].

В последние годы в сфере шведского образования также наметилось определенное выравнивание в гендерном отношении. Шведские школьницы за два последних десятилетия «подтянулись» по успеваемости по математическим наукам и естественнонаучным дисциплинам. Согласно статистике, средние школьные оценки девочек выше, чем у мальчиков. Во многом по этой причине девушки заканчивают гимназии с большим успехом, чем юноши [5].

Аналогичная ситуация и в университетах: на общее количество студентов приходится 60% девушек, которым вручается около 2/3 всех дипломов о высшем образовании [5]. Преобладание учащихся женского пола наблюдается и в сфере муниципального образования для взрослых. Половина молодых научных специалистов, претендующих на соискание ученой степени доктора наук в стране, – женщины [5]. Среди шведских ученых, имеющих степень доктора наук, 44% составляют женщины [5].

Однако существует вопрос о цене социальных и профессиональных успехов, которую платят женщины в современном мире. Так, если говорить о молодежном ракурсе этого вопроса, то можно остановиться на некоторых негативных социальных явлениях, связанных с эмансипацией. Одним из таких негативных социальных явлений по своей природе является молодежная проституция, которая получила достаточно широкое распространение в британском обществе. Все больше британских студентов начинают заниматься проституцией, чтобы оплачивать обучение в вузах, сообщает Национальный союз студентов Великобритании (NUS).

По данным этой организации, в поисках дополнительного заработка студенты также прибегают к азартным играм и участвуют в различных медицинских экспериментах на коммерческой основе [4]. На такие крайние

меры молодых людей толкают растущие цены на жилье, питание, повышение платы за обучение и одновременно урезание государственных студенческих пособий, уверены эксперты. Согласно опубликованным в 2015 году данным Университета Кингстона, число студентов, занятых в секс- и порноиндустриях, за прошедшие 10 лет возросло с 3% до 25% [4]. А по данным Национального союза студентов, 20% танцовщиц эротических танцев в ночных клубах по всей стране – студентки [4]. Между тем, проституцию как средство дохода выбирают не только студенты, но и старшеклассники [4].

Но мы должны рассматривать плату за образование, финансируемую из таких сомнительных с нравственной точки зрения источников, как плату за определенную услугу. Основной движущей силой принятия индивидуального решения о моральной возможности такого финансирования является не безвыходность положения некоторых студенток, а именно принцип гендерного равенства – эмансипация в действии. Логичным продолжением этого шага становится декриминализация любых аспектов платных сексуальных отношений, в которые взрослые люди вступают без принуждения. Поэтому можно согласиться с правозащитной организацией Amnesty International, члены которой 11 августа 2015 года на съезде в Дублине приняли резолюцию, которая рекомендует «полную декриминализацию всех аспектов секс-индустрии, когда услуги оказываются по согласию обеих сторон» [1].

В Европе достаточно популярна точка зрения, что декриминализация могла бы избавить секс-работниц от устоявшейся стигмы, послужить защитой от актов насилия и стать предпосылкой для безопасного секса. Не случайно законы, касающиеся проституции, уже были смягчены в Германии и Нидерландах [1]. Одной из главных причин этого шага была надежда на то, что это сделает секс-индустрию более профессиональной и предоставит проституткам доступ к медицинскому страхованию и пенсиям, т.е. приравнивает это занятие ко всем другим специальностям и профессиям.

Таким образом, легализация секс-индустрии парадоксальным образом бьет по общественной морали и индивидуальной нравственности, по традиционной профессиональной структуре общества. И крайне противоречивую роль в этом процессе играет эмансипация, которая разрушает как социальные, так и моральные ограничения в современном обществе, что создает серьезные проблемы для его развития в долгосрочной перспективе.

Список использованных источников

1. Amnesty: проституция должна быть легализована – BBC Русская служба [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.com/russian/society/2015/08/150811_amnesty_international_prostitution_row. – Дата доступа: 12.03.2016.
2. Андреева Н. И. Женщины и общество: Дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. – Ставрополь, 1995. – 150 с.
3. Апресян Р. Г. Этика. Энциклопедический словарь / Р. Г. Апресян, А. А. Гусейнов. – М.: Гардарики, 2001. – 275 с.
4. Британские студенты все чаще вынуждены идти на панель – BBC Русская служба [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.com/russian/uk/2011/12/111214_uk_students_prostitution_work. – Дата доступа: 11.03.2016.
5. Гендерная политика Швеции. Равноправие полов в Швеции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://norse.ru/society/sweden/gendernaja-politika>. – Дата доступа: 12.03.2016.
6. Родионов О. А. Моральные ценности: история, сущность и специфика // О. А. Родионов // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2009. – № 8. – С. 42-49.
7. Эмансипация (социология) — Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Эмансипация_\(социология\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Эмансипация_(социология)).
8. Юлдыбаев Б. Р. Мораль как социокультурный феномен: сущность и специфика // Б. Р. Юлдыбаев // Вестник Башкирского университета. – 2007. – № 4. – С. 139–141.

УДК 392:316.352.2:17.022.1:008(477+7/8)

Іващенко Т. С., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ТРАДИЦІЙНІ СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ В КУЛЬТУРІ УКРАЇНСЬКОГО ТА АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДІВ

У статті розкрито розуміння сім'ї як цінності в американському та українському етносі; висвітлено чинники, що впливають на зміну моделі української сім'ї.

Ключові слова: сім'я, сімейні цінності, американська та українська культура.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства в різних культурах характеризується, як період глобальних трансформаційних процесів, що обумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. У Сполучених Штатах Америки і в Україні у соціальних, політичних та економічних дискусіях домінує проблема «сімейних цінностей», що пояснюється більш раннім у США і пізнішим в Україні переходом до нової моделі життя суспільства.

Сімейні цінності – це сукупність прийнятих у суспільстві уявлень про сутність сім'ї, що позначаються на способі її життєдіяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасні підходи до визначення сімейних цінностей, характерних для американського суспільства, досліджують такі науковці, як: Д. Еггебін, С. Кунтц, Д. Лічер, Дж. Стасей, М. Хілл та інші. Проблемою формування сімейних цінностей українського народу займалися А. І. Антонов, А. Г. Вишневецький, Г. І. Герасимович, Г. І. Клімантова, В. М. Медков, В. О. Сисенко, А. Г. Шмельов та інші.

Виклад основного матеріалу. Сім'я в американській культурі розглядається як колектив, що очолюють партнери протилежних статей, які перебувають у шлюбі і мають дітей. На чоловіка покладається роль годувальника, і лише смерть є типовою причиною його виходу із сім'ї. Особливий акцент робиться на тому, що жінка не бере участі у матеріальній підтримці сім'ї [1]. Американська сім'я ХХІ століття найчастіше визначається як посттрадиційна, що не дотримується жодної чітко визначеної структурної моделі. Однак, як засвідчують соціологічні дослідження, 97% американців, які живуть у традиційних сім'ях та 88% американців, які належать до нетрадиційного типу сім'ї, цілком задоволені своїм сімейним життям [1]. Традиційні сімейні цінності американського народу всіляко підтримувалися на державному рівні політичною опозицією у дебатах, присвячених засудженню розлучень, збільшенню кількості матерів-одиначок, акцентуванню на необхідності запровадження контролю за народжуваністю, запереченню прав одностатевих шлюбних союзів тощо [1].

Одна з причин характерної для американського суспільства суперечності між високою цінністю сім'ї (у всіх соціологічних опитуваннях сім'я посідає перше місце) та доволі значною кількістю розлучень (у 47% американських сімей хоча б для одного з подружжя цей шлюб є другим) полягає в орієнтуванні жінок і чоловіків на щасливу сім'ю, тобто сім'ю, здатну забезпечити емоційний комфорт для всіх її членів. Якщо створена сім'я не відповідає ознакам «щасливої», подружжя легко руйнує її і шукає заміну.

Сучасна українська сім'я – це група, об'єднана міцними узами почуттів, з характерним високим рівнем приватності домашнього життя, де головна увага приділяється вихованню дітей. У культурі українського народу новонароджену дитину у світ приймали особливим обрядом. Великою різноманітністю відзначалися колисанки, забавлянки, примовки для дитини. Ще не розуміючи слів, дитина вже відчувала ніжність і ласку своєї матері, вчилася пізнавати та сприймати цей світ. У родині існував своєрідний культ матері. Без її благословення не орали землю, не засівали поле, не входили до нової оселі, не вирушали в дорогу [4]. Діти називали батьків на «Ви», зберігаючи певну дистанцію поваги. Батьки, у свою чергу, повинні були у

всьому подавати добрий приклад дітям, розвивати у них доброчинні цінності, привчати їх до моралі [3].

Українська сім'я дотримувалася релігійних канонів. Божі заповіді ставали мірилом моральності людини, відхилення від них чи їх не дотримання засуджувалося громадою та було карою для людини. Основним виявом релігійності було дотримання послідовності та атрибутики обрядів. Це стосується народження дитини, хрестин, весілля тощо [2]. Аналіз культури українського народу, підтверджує, що кожен народний звичай, обряд, традиція спрямовані на виховання душі людини, формування морально-етичних почуттів та любові і поваги до ближнього. На зміни сучасної української сім'ї впливають наступні чинники: зміна образу самої жінки; демографічна ситуація (міграції та еміграції); ранні шлюби, повторні шлюби; зростання кількості розлучень; формування гендерних відносин.

Сучасна українська жінка не лише працює, і будує власну кар'єру, а й створює новий образ жінки, оскільки жінки стають менш залежними від чоловіків фінансово. Сьогодні серед української молоді спостерігається тенденція брати шлюб у середньому від 25 до 30 років, що говорить про бажання власної самореалізації, як чоловіка так і жінки. Збільшується кількість повторних шлюбів, що свідчить про віру у шлюб. Принцип домінування чоловічого над жіночим в українській сім'ї є досить поширеним явищем, що подекуди носить формальний характер. Як правило, панівне, владне становище чоловіка в сім'ї зумовлене наявністю матеріальних ресурсів.

Висновки. Як показує історичний аналіз, «сім'я змінюється разом із суспільством, та має потужний еволюційний потенціал» [1, с. 75]. Отже, в американському етносі сімейні цінності пов'язується з визначенням сутності поняття «сім'я», державною сімейною політикою, розглядом демографічних і соціальних питань функціонування сім'ї. В українській сім'ї велику роль відіграють народні традиції. Відмова від них означає відмову від своєї національності та завдяки їм зберігається і розвивається культура й освіта сучасних поколінь.

Список використаних джерел

1. Кравченко Т. В. Сімейні цінності у контексті реалій сучасного американського суспільства / Т. В. Кравченко // Збірник наукових праць «Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді». – 2014. – № 18. – 115 с.
2. Муляр Н. Особливості родинно-побутової культури в становленні особистості (друга половина XIX століття – перша половина XX століття) / Н. Муляр // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Психологічні науки. – 2011. – №3. – С. 13-16.
3. Стельмахович М. Г. Новітні перспективи сімейного виховання / М. Г. Стельмахович // Рідна школа. – 1998. – № 7-8. – С. 23-25.

4. Федотова Ю. В. Семья как феномен и носитель культурных традиций: Европа с древности до начала XX века: автореф. дис. канд. философ. наук: спец. 24.00.01. / Ю. В. Федотова. – Москва, 2003. – 17 с.

УДК 159.9

Коваленок В. Н., студент

(научный руководитель: к. соц. н., доцент **Наумов Д. И.**)

Белорусский государственный экономический университет (г. Минск, Беларусь)

ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ ФАКТОР ВОЛОНТЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматривается феномен волонтерской деятельности. Анализируются мотивы, смыслы и ценностные ориентации волонтерской деятельности.

Ключевые слова: волонтерство, ценностные ориентации, волонтерское движение.

Постановка проблемы. Волонтерское движение во всем мире набирает свою популярность, вовлекая с каждым годом все больше и больше людей в разных странах. Волонтерская деятельность, выступая как мощный ресурс в решении социальных проблем, остается и еще долгое время будет актуальной формой гражданской активности в любом обществе.

Изложение основного материала. В узком смысле волонтерская деятельность может быть рассмотрена как предоставление социальных услуг, участие волонтеров в общественно-полезной деятельности, организация помощи ветеранам и одиноким пожилым людям на бескорыстной основе [1].

В широком смысле волонтерская деятельность – это практическая реализация гражданской позиции человека, которая строится на основе принципов добровольности и альтруизма, дает волонтерам чувство морального удовлетворения от помощи нуждающимся людям, от решения какой-либо проблемы, от факта творческой самореализации. Широкое распространение в современном мире волонтерских инициатив и практик, их безусловная гуманистическая направленность и эффективность в плане реализации общих целей и защиты общих интересов предопределили внимание исследователей к социологическому и психолого-педагогическому изучению различных аспектов данного феномена [2; 3].

В современном мире, где материальные интересы выходят на первый план, феномен волонтерского движения выступает как уникальное явление, которое как вызывает удивление, так и считается девиантным. Волонтерская деятельность носит разноплановый характер, поэтому каждый активист имеет возможность выбирать то, в каком направлении и каким образом участвовать в этом движении. Чтобы разобраться в этом непростом явлении современной жизни, рассмотрим в теоретическом аспекте

ценностно-смысловой фактор волонтерской деятельности. Под ценностными ориентациями мы понимаем заложенную в человеке систему ценностей, которые выступают в качестве лично значимых жизненных целей и ориентиров. Они определяют содержательную сторону направленности личности, составляют основу отношений человека к окружающему миру, другим людям и к самому себе.

Следует подчеркнуть, что ценностные ориентации волонтеров разные, т.к. у них у всех разная сфера профессиональной и социальной деятельности. Однако в качестве общего знаменателя волонтерского движения выступает такой фундаментальный принцип, как добровольный и бескорыстный труд на благо общества. Характеризуя ценностно-смысловой фактор волонтерской деятельности, можно выделить главный ценностный вектор – это нацеленность «делать добро», основанное на чувстве сострадания и желании помочь другим людям и /или природе. Волонтеры оказывают помощь сиротам, инвалидам, беженцам, пенсионерам и просто нуждающимся людям. Они также создают и поддерживают приюты для бездомных животных, не имея в этом деле какой-либо материальной выгоды.

В волонтерском движении исключительно важен эмоциональный аспект, т.к. волонтерская деятельность является мощным источником положительных эмоций у всех его субъектов. Однако, как показывают результаты исследования ценностных ориентаций белорусских волонтеров, значимым ценностным вектором их активности являются активные социальные контакты [4]. Это является не случайным, т.к. волонтерская деятельность постоянно связана с коммуникацией, общением, знакомством с новыми людьми. Согласно данному исследованию, следующим по значимости выступает такой ценностный ориентир, как самореализация. Это означает, что для волонтеров в первую очередь важно найти применение своих талантов, навыков и умений, а также обеспечить личностное и профессиональное развитие.

Значимыми для волонтеров являются такие ценности как, духовное удовлетворение и личностный интерес. Многие волонтеры считают свою деятельность интересной, им нравится познавать мир и делать его лучше, а также учиться чему-то новому. Следует отметить, что для кого-то волонтерство выступает как активная жизненная позиция, которая вносит в их жизнь творческое и социальное разнообразие. Многим волонтерам нравится быть задействованным в деятельности общественной организации, быть социально активным и приносить пользу обществу. Тем самым происходит самореализация человека как личности.

Другой ценностный ориентир – это получение профессионального опыта, который является ценным ресурсом и востребован при приеме на работу. Волонтерским организациям требуются работники разных профессий, начиная от медицинских работников и заканчивая юристами и программистами, а это хороший шанс для начинающего специалиста проявить себя и получить опыт работы. Неслучайно многие волонтеры, вступая в движение, имеют цель получения опыта и знаний, которые в будущем им пригодятся как при приеме на работу, так и в будущей профессиональной деятельности. Еще одним ценностным ориентиром для волонтеров, которые свою деятельность воспринимают как почетную миссию, является общественное признание и уважение окружающих. В целом, характеризуя набор типичных личностных качеств волонтера, мы будем перечислять «такие качества, как доброта, коммуникабельность, толерантность и человеколюбие» [5, с. 172].

К сожалению, в странах СНГ волонтерское движение не так популярно, как в Западной Европе и США. К примеру, в развитых странах мира широко развито семейное волонтерство, когда люди целыми семьями участвуют в различных волонтерских проектах, а волонтерский опыт приравнивается к рабочему стажу. К сожалению, в постсоветских странах далеко не все осознают социальную и гражданскую ценность волонтерского движения. Ведь волонтерское движение содействует процессу становления гражданского общества, делая ценности гуманизма выше материальных интересов и потребностей.

Молодежь является активным субъектом социальной жизни и выступает в качестве основного источника волонтерского движения, которое воспитывает в молодых людей только положительные качества личности. Волонтерство как формирует такие качества личности, как гуманизм, милосердие, отзывчивость, толерантность, забота и доверие, так и выполняет функцию возрождения в молодежной среде нравственных ценностей. Приобщение молодежи к волонтерскому движению возможно как посредством педагогической работы с ней (в школах, вузах и т.д.), так и через гражданские инициативы. Содействуя увеличению социальной значимости и престижа волонтерской деятельности, тем самым обеспечиваем высокий уровень социальной активности населения и преобладание общественных интересов над личными.

Выводы. Таким образом, в основе волонтерской деятельности лежат внутренние мотивы (потребности в уважении, общении, поиске новых друзей, получении новых знаний и опыта работы), а не внешние интересы.

Поэтому можно утверждать, что участие в волонтерском движении формирует значимые ценностные ориентации и смыслы, а самоволонтерство способствует улучшению качества жизни людей и развитию солидарности между ними.

Список использованных источников

1. Вакула М. Н. Молодёжные организации как инструмент реализации современных социальных технологий / М. Н. Вакула // Гражданское общество как субъект формирования социального здоровья населения. Материалы Международной научно-практической конференции, Тамбов, 21–22 ноября 2013 г. – Тамбов: ООО «Орион», 2013. – С. 427–431.
2. Певная М. В. Волонтерство как социологическая проблема / М. В. Певная // Социс. – 2013. – № 2. – С. 110–119.
3. Кудринская Л. А. Добровольческий труд: опыт теоретической реконструкции / Л. А. Кудринская. – М.: Изд-во МГУ, – 2006. – 203 с.
4. Пантук И. В. Волонтерская деятельность студентов БГУ – как альтернативная форма помощи при социальной реабилитации / И. В. Пантук, Н. Н. Зуева, Т. В. Хайкина, К. В. Нечаева // Материалы 2-ой международной научно-практической конференции по альтернативным методам реабилитации детей и взрослых с ограниченными возможностями, инвалидностью, ВИЧ/СПИД, онкологическими и иными тяжелыми заболеваниями (г. Минск, 30–31 мая 2012 г.). – Минск: РГСУ, 2012. – С. 284–291.
5. Игнатьева А. С. Ценностно-смысловые детерминанты готовности к волонтерской деятельности студентов Кемеровского государственного университета / А. С. Игнатьева // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2010. – № 3. – С. 167–172.

УДК 395(540)

Конек О. П., *ст. преподаватель*

Махаатро Гоуранго, *студент*

Сумской государственный университет (Украина)

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТИКЕТА ИНДИИ

В статье рассматриваются национальные особенности этикета индийского народа, обусловленные религиозными и кастовыми традициями.

Ключевые слова: *этикет, этикет приветствий, этикет обращений, этикет поведения, этикет одежды.*

Постановка проблемы. Одним из ярких феноменов культуры, который отражает особенности национального менталитета, является этикет. Изучение его особенностей является основой эффективной межкультурной коммуникации, поэтому данная проблема представляет значительный интерес для различных областей науки и практики, прежде всего – этики, эстетики, различных областей психологии.

Изложение основного материала. Существуют различные толкования понятия «этикет», но все они определяют его как совокупность правил поведения, являющихся регулятором отношений между людьми. Так, в «Словаре иностранных слов» указывается: «Этикет – строго установленный порядок и формы обхождения при дворе монархов, в отношениях между дипломатами и т. п.» [6].

«Словарь по этике» предлагает следующую дефиницию: «Этикет (фр. *etiquette* – ярлык, этикетка) – совокупность правил поведения, касающихся внешнего проявления отношения к людям (обхождение с окружающими, формы обращения и приветствий, поведение в общественных местах, манеры и одежда)» [5].

Следует отметить, что этикет всегда подчинен системе культурных ценностей, сложившихся в обществе. Принять этикетные нормы – означает признать себя членом определенного общества и подчиниться сложившимся в нем культурным ценностям. Кроме того, этикет позволяет людям ориентироваться в социокультурных ситуациях (приветствия, знакомства, поведение в общественных местах и т.д.). Он отражает также общий культурный уровень людей (образованность, воспитанность, конформизм). Как справедливо замечает Б. Х. Бгажноков, «этикет не может существовать вне времени и пространства – это всегда этикет какого-либо народа (этноэтикет), общества, класса, социальной группы на определенной ступени их исторического развития... Следовательно, этноэтикет – это система характерных для данного этноса моральных предписаний ритуализованного общения в типичных, изо дня в день повторяющихся ситуациях взаимодействия» [1].

В культурах различных народов правила этикета имеют свои национальные особенности, которые наиболее ярко проявляются в сфере общения. Основу этикета общения, как известно, составляют этикет приветствий, этикет обращений, этикет поведения, этикет одежды.

Рассмотрим специфику указанных форм этикета в Индии [3; 4]. Прежде всего, заметим, что европейскому человеку Индию понять очень трудно. Это очень разная страна, в которой господствуют четыре разных религии, 24 (!) официальных языка и 844 диалекта. Единственное, что объединяет всех жителей страны, – это традиции и этикет.

Этикет приветствий и обращений называют также речевым или вербальным этикетом. Н. И. Формановская под «речевым этикетом» понимает микросистему национально специфических устойчивых формул общения, принятых и предписанных обществом для установления контакта собеседников, поддержания общения в избранной тональности [7]. С помощью речевого этикета выражается доброжелательное отношение, выбирается оптимальная форма общения с конкретным человеком.

Приветствие и обращение у индийцев зависят от социальной роли собеседников, степени их близости. Этикет обращения включает несколько уровней:

- обращения «ты – вы», выражающие отношения между людьми хорошо знакомыми и малознакомыми;
- обращения-клички («Бабу», «Шона», «Голу»), которые используются в дружеских, семейных отношениях, но не рекомендуются в компании;
- слова-обращения к незнакомым людям – такие как «джи» (уважаемый), «джанаб» (уважаемый – при обращении к людям высшей касты).

В отличие от европейцев индийцы при встрече не обмениваются рукопожатиями, а в знак смиренияжимают свои собственные руки, при этом кивая головой или кланяясь человеку, которого приветствуют. Согласно религии Хинду, они говорят при этом «Na mastay», что означает «Я кланяюсь тебе как божественному созданию», еще раз подчеркивая смиренное отношение и уважение к своему знакомому.

Слово «намастэ» используется как при приветствии, так и при прощании. Эти слова сопровождаются жестом анджали (мудрой) – особым жестом, который напоминает традиционный жест при молении: руки, сложенные ладонь к ладони вверх пальцами, поднимают так, что кончики пальцев оказываются на уровне бровей. Этот жест имеет большое значение. Чем выше подняты соединенные ладони, тем большее уважение проявляет собеседник. Наивысшим проявлением уважения при приветствии является уровень ладоней поднятых высоко над головой, что сопровождается наклоном корпуса и произнесением добавочного суффикса «джи» (уважаемый).

Приветствие считается излишним для членов одной семьи, живущих в одном доме. У индусов не принято и «спасибо между домашними»: по их мнению, выражение благодарности словами делает отношения официальными. «Доброе утро» тоже считается неуместным, потому что ни ночной сон, ни отсутствие в доме днем не считаются разлукой. Утренняя встреча или вечернее возвращение не требуют восстановления связи – она и не прерывалась.

Обнимаются индусы только в том случае, если долго не виделись. Мужчины в отличие от женщин обнимаются реже, но крепче, они обхватывают друг друга руками, хлопают друг друга по спине. Следует заметить, что хотя жест анджали и заменяет европейское рукопожатие, тем не менее многие мужчины могут без проблем здороваться с иностранцами за руку (с мужчинами). Но есть некоторые тонкости: считается дурным тономжимать руку человеку, с которым раньше не был знаком. С женщиной здороваться за руку запрещается, как и класть руку на плечо мужчине или

женщине. Своего духовного наставника или родителей принято приветствовать поклоном. С туристами приветствуются обычно «Hello!» и машут рукой или говорят «Good afternoon / evening!».

Касание стоп и благословение – особые формы приветствия в Индии. Касание стоп – это выражение самой высокой степени уважения, его производят младшие, и адресуется оно, как правило, родителям и учителям. Женщина, хотя и находится в подчиненном положении в семье, касаться стоп родственников-мужчин не должна, для мужчин, вернувшихся в дом, она – деви, божество этого дома.

При прощании индийцы поднимают ладонь и машут только пальцами. Русские тоже иногда пользуются подобным жестом, только в Индии так прощаются с девушкой. Прощаясь с мужчиной, просто поднимают ладонь.

Важнейшей составляющей этикета является совокупность правил поведения в общественных местах: в театре, на концерте, в музее и т. д. К примеру, присутствие в театре требует особого отношения к нормам этикета. Основное требование – не мешать окружающим следить за игрой актеров, музыкантов (не обсуждать вслух игру актеров, не опаздывать, не притоптывать ногами и не барабанить пальцами в такт музыке; нельзя громко смеяться, есть во время спектакля, разговаривать по мобильному телефону). Одеваются на концерт или в театр нарядно. Но некоторые этикетные нормы теряют силу на больших гала-концертах, шоу-праздниках.

Несколько слов об этикете одежды. Одежда всегда выражала время, эпоху, интересы людей, их социальное положение. По одежде можно составить представление о вкусах человека, его профессиональных интересах. Одежда всегда отражала и отражает культурный уровень человека, степень его воспитания. Относительно индийской одежды нужно сказать, что, конечно, большинство индусов (особенно молодежь) ходит в европейской одежде, но популярность традиционных нарядов от этого не уменьшилась.

Самая красивая, яркая, известная и традиционная женская одежда – это сари. Оно представляет собой отдельный отрезок ткани, длиной до 12 метров, который обматывается вокруг всего тела определенным способом. Сари – своеобразный дресс-код работников государственной сферы. Большинство индийских авиалиний одевают своих стюардесс в сари. Девочек с 12 лет учат облачаться в сари, ведь красиво обмотать вокруг себя 12-метровый кусок ткани – задача непростая. В сари непросто двигаться, зато оно делает походку особенной, а осанку – грациозной.

Классика мужского костюма – дхоти (набедренная повязка, искусно задрапированная) и курта (длинная широкая рубаша до колен из шелка).

В плане одежды придерживаются нескольких простых правил этикета: 1) идеальная одежда – это та, которая закрывает колени и плечи. А вот живот может быть открыт. В Индии считается, что это очень красиво; 2) в помещении нужно снимать обувь, особенно в мечети, храме, музее. Если вы видите стопку обуви, стоящую у входа в магазин, кафе или массажный салон, стоит разуться. Не бойтесь, внутри помещения чисто, чего, к сожалению, нельзя сказать об улицах. Лучше купить сандалии на липучках: разуваться придется часто.

Особенностями индийского этикета являются: 1) у индусов полностью отсутствует понятие личной дистанции (часто индус может стать вплотную к собеседнику, если что-то рассказывает, лавное при этом не отходить в сторону, чтобы не обидеть его); 2) покачивание головой – это особый жест, выражающий одобрение, любопытство, приветствие, а не просто утвердительный ответ, как это принято у европейцев; 3) идя в гости, нужно захватить с собой небольшой подарок для семьи и детей (конфеты, сувенир, местные фрукты, какой-нибудь десерт). Главное, не покупайте белые цветы – их приносят на похороны; 4) индусы едят руками. Брать пищу стоит правой рукой, левая рука считается нечистой (можно только помогать правой руке).

Выводы. Этикет как социальное явление многоаспектен и многообразен, а его многовековая история свидетельствует о наличии особой человеческой потребности в ритуализации определенных форм поведения и общения на уровне нравственно-культурных феноменов. По справедливому замечанию Л. Б. Волченко, «он видоизменяется, но не умирает, выполняя как на общественном, так и на индивидуальном уровне гуманистическую функцию организации и регламентации коммуникативных процессов» [2].

Список использованных источников

1. Бгажноков Б. Х. Адыгский этикет / Б. Х. Бгажноков. – Нальчик : Эльбрус, 1978. – 160 с.
2. Волченко Л. Б. Гуманность, деликатность, вежливость и этикет / Л. Б. Волченко. – М. : Издательство Московского университета, 1992. – 115 с.
3. Обычай и этикет Индии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://snovadoma.ru/places/interes/manners-india>.
4. Обычай и этикет Индии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://turotpysk.ru/archives/1885>.
5. Словарь по этике / под ред. И. Кона. – М. : Политиздат, 1981. – 430 с.
6. Современный словарь иностранных слов. – М. : Русский язык, 2000. – 741 с.
7. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – 2-е изд., перераб. и доп. / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык. – 1987. – 158 с.

Красников А. В., студент

(научный руководитель: к. психол. н. **Пасичник Н. А.**)

СумГПУ имени А. С. Макаренка (Украина)

КАЛЕНДАРНЫЕ ОБРЯДЫ И ОБЫЧАИ УКРАИНСКОЙ СЕМЬИ

В статье рассматриваются календарные обряды и обычаи украинской семьи. Характеризуются сезонные календарные обряды, раскрывается их специфика.

Ключевые слова: *обычай, обряд, культура, традиции.*

Изложение основного материала. Календарная обрядность делится на четыре основных цикла: зимний, весенний, летний и осенний. Каждый цикл обрядности приурочивался, с одной стороны, к природным явлениям, с другой – к соответствующим видам сельскохозяйственной деятельности.

Зимний цикл украинской календарной обрядности начинается с праздника Коляды, который отмечается накануне Рождества (7 января) и заканчивается Крещением (19 января). В общем, зимний цикл включает такие праздники: Коляду (или сочельник), Праздник рождения солнца (или Рождество), Старый Новый год (Маланки или Св. Василия Большого), Крещение (или Богоявление), Сретение и Обретение.

Вечер накануне Рождества (Коляда, Свят-вечер) назывался еще богатой кутьей. К нему усердно готовились: топили печь 12 поленьями, что высушивались 12 дней, пекли и варили 12 ритуальных блюд, главные из которых – рождественская кутья (блюдо из пшеницы, меда, мака и орехов) и компот (компот из сухофруктов). Под вечер в дом вносили дидуха – обжиночного снопа. Считалось, что он, как и все другие домашние вещи, приобретает чудодейственную силу и приносит счастье и успешную работу. После ужина детей отправляли к родственникам и близким с дарами и кутьей, чтобы обойти души умерших. Начиная со Святого ужина до Крещения, колядовали и щедровали – пели ритуальные песни-пожелания хозяевам домов и всей семье.

Весенний цикл календарных праздников и обрядов в украинской среде имел особое значение, поскольку связывался с важнейшим жизненным делом – закладкой будущего урожая. Поэтому люди с помощью обрядов и ритуально-магических действий пытались всячески ускорить приход весны, тепла, дождя. Этот период – еще и пробуждение природы и человеческих чувств. Поэтому весенняя обрядность направлялась на развлечения молодежи, гадания, обереговые действия.

Своеобразной эмблемой весенней обрядности в Украине были высоко поэтические народные песни – веснянки, что пронизывали не один праздник и обрядовое действо. Главным весенним праздником в народе всегда

считалась Пасха – праздник, который позже христианская церковь установила как Воскресение Христовое, которое достаточно органично объединяло древние языческие ритуалы и церковные обряды. Пасха – это целый обрядовый цикл, который включает следующие основные компоненты: Страстная неделя, которая в свою очередь делилась на Вербное воскресенье и Чистый четверг; Пасха (Пасха) и Светлая (Пасхальная) неделя, в которую входили радуница (почитание предков) и Светлый понедельник. В Вербное воскресенье освящали в церкви прутья ивы, которыми потом хлестали домочадцев и скот. На Пасху освящаются заранее приготовленные куличи (праздничный хлеб) и писанки (пасхальные яйца).

Интересным является летний обрядовый цикл, который длился от русалий (конец мая) до Головосека (начало сентября). Он включает такие праздники, как: русалии, Троицу (Троицу), Купала (Ивана Купала), Петров день (святых Петра и Павла), Маковей, Ильи день, Пантелеймона Целителя, Спаса, а также ныне забытые праздники – богов Лада, Ярила, Громовые праздники и др. Главными в летнем обрядовом цикле были два понятия: вода и растения. Особой поэтичностью и обаянием отличаются купальские праздники. Существовало поверье: кто успеет сорвать цветок папоротника (он расцветает в полночь, загорается огнем и тут же осыпается), тому открываются спрятанные сокровища, а сам он получит чудодейственную силу и знания. Поэтому в ночь на Купала самые смелые искали в лесу цвет папоротника, девушки гадали на венках, молодежь над водой зажигала огни и прыгала через костер: купальские огни и купальская вода имели целебную и очистительную силу.

Осенний цикл календарных праздников не составляет целостной системы, поскольку впитал отдельные обычаи и обряды. Их общий характер определялся состоянием засыпания природы и подготовкой к зиме. Обрядовые действия преимущественно переносились в помещение, приобретая формы вечеринок. Начинается осенний цикл с праздника Семена, который когда-то совпадал с новым церковным годом, и включает такие праздники и обряды: Семена, Покрова, св. Димитрия, Кузьмы и Демьяна, Введение Екатерины, св. Георгия, Андрея, св. Варвары и св. Николая. Обряды осеннего цикла преимущественно были направлены на семейную жизнь. Так с праздника Покрова начинались свадьбы. Другие праздники осеннего цикла также были связаны с женитьбой или гаданием. Гадали и на Введение, Екатерины и Андрея, причем «арсенал» этих гаданий был чрезвычайно разнообразен.

Выводы. Сейчас много традиционных обычаев постепенно уходят в прошлое, однако в современной украинской обрядности хранятся отдельные их элементы, которые используют при праздновании самых популярных народных праздников.

Список использованных источников

1. Воропаев В. А. Жизнь и творчество украинского народа : в помощь преподават. старш. абитур. / В. А. Воропаев. – М. : Из-во МГУ, 1998. – 128 с.

УДК 159.923.2. – 053.6.

Лавріненко В. А., асистент

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка (Україна)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ-НЕФОРМАЛІВ ПІД ВПЛИВОМ ДИСКУРСІВ СУБКУЛЬТУРИ

Стаття присвячена аналізу специфіки формування ціннісно-сміслової свідомості підлітків-неформалів. Розглянуті особливості впливу дискурсів субкультури на конструювання та упорядкування ціннісно-сміслової сфери молоді.

Ключові слова: ціннісно-сміслова свідомість, наратив, дискурс, підлітковий вік.

Постановка проблеми. У підлітковому віці першочерговим завданням молоді особистості є ефективна комунікація з оточуючими. Реалізуючи такі смислові настанови, як прагнення довести свою самостійність та незалежність, підліток часто відчуває нестачу необхідних для цього ресурсів (соціальних умінь, досвіду, освіти, матеріальної незалежності тощо) та обмежуюче ставлення з боку дорослих (коли дитині не завжди дають можливість самостійно здійснювати життєві вибори). Як наслідок, він переживає виражену смислову кризу від неможливості подолати такі протиріччя, чи проявляє дезадаптаційну реакцію – конфліктує з оточуючими, вступає до асоціальних молодіжних груп тощо [1].

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблеми впливу міжособистісної взаємодії у неформальних об'єднаннях на становлення та зміну ціннісно-сміслової свідомості підлітків пов'язано з розглядом смислів особистості, як осередку її життєвої активності (Б. Г. Ананьєв, К. О. Абульханова-Славська, Г. О. Балл, Б. С. Братусь, Д. О. Леонтьєв). Так, смисл розглядається як універсальний спосіб упорядкування свідомості, інтерпретації життєвого досвіду особистості та життя в цілому [1, 2].

Сміслова сфера молоді особистості відіграє особливу роль у детермінації самопрезентації особистості у соціальних стосунках, що є однією із найбільш вагомих потреб у підлітковому віці (О. В. Селезньова [3]). При цьому, відповідно до принципу «буттєвого

опосередкування смислової реальності» (за Д. О. Леонтьєвим [2]), структура особистісних смислів та смислових настанов особистості суттєво залежить від її комунікативного та життєвого досвіду.

Процес реалізації міжособистісних відносин підлітків-неформалів впливає на когнітивне опосередкування смислової регуляції життєдіяльності, що розповсюджується за межі актуальної комунікативної ситуації у план прогнозів, уявлень, фантазій та рефлексії. Побудова смислових конструктів підлітками окреслюється у наративах – властивих особистості способах структурувати оточуючий світ. Втілення індивідуального досвіду підлітків у формі наративу (історій, розповідей) дозволяє їм осмислити свій досвід через більш широкий контекст, оскільки форма наративу сама по собі передбачає історично опосередкований досвід міжособистісних відносин [5].

У наративі підлітки обґрунтовують свої вчинки і вибудовують каузальні залежності між життєвими подіями, що сприяє укріпленню їх «Я-концепції». За допомогою наративів підліток вибудовує непротивічну картину власного «Я», що конструюється за допомогою соціальних відносин, виступає їх функцією.

Загалом, Н. А. Федорова [4] виділяє три основні функції наративів, виокремлення яких є важливим для розуміння впливу міжособистісної взаємодії на інтрапсихічні особливості підлітків. Так, у наративах відображаються переважно значимі для суб'єкта життєві події, а сам наратив характеризується часовою направленістю і конструюється винятково в ситуаціях соціальної взаємодії.

Конструювання власного «Я» підлітками, відповідно Р. Харре [5], реалізується в системі соціальних відносин, а взаємодія відіграє при цьому центральну роль. Саме інтеракція знаходиться в центрі аналізу процесу конструювання внутрішнього світу особистістю, оскільки саме у взаємодії визначається властивість мови позначувати об'єкти оточуючої дійсності, з одного боку, та є сферою вираження мови, з іншого.

Конструювання наративів молодими особистостями виступає, з одного боку, механізмом ідентифікації і самоосмислення, а, з іншого, – надає їм ресурси для самопрезентації і виступає у якості фундаментального компоненту соціальної взаємодії.

Форми наративів, що закріплені у культурі, виступають прототипами, на основі яких суб'єкт свідомо чи не усвідомлено вибудовує свої власні життєві історії. У цих «культурних» наративах вже закладені основні оцінки, дані ним культурою.

Відповідно, такий же механізм спостерігається під час конструювання наративів підлітками під впливом активної діяльності у неформальних об'єднаннях, що несуть у собі наративи молодіжних субкультур. Вони являють собою прототипи бачення оточуючого світу підлітками різних неформальних об'єднань. Так, представники романтико-ексapistських груп переважно конструюють власний внутрішній світ під впливом розцінення оточуючої дійсності, як позбавленої смислу, такої, що характеризується ознаками втрати сенсу існування суб'єкта у світі.

Натомість, конструювання наративів підлітків із агресивних неформальних об'єднань відбувається, переважно, під впливом субкультурних прототипів у вигляді реалізації своїх намірів на активне та агресивне самовираження, відстоювання власної позиції, розцінення світу як простору для реалізації своїх прагнень при умові постійної боротьби з «ворогами», які заважають самореалізації молоді [1].

Розглядаючи діяльність неформальних підліткових об'єднань агресивного спрямування з точки зору системного підходу в психології, можна розцінювати наявність таких «ворогів» (підлітків, що думають інакше, представників різних політичних або релігійних поглядів тощо) як фактор, що укріплює дану систему та сприяє її розвитку, виступаючи стабілізатором системи агресивних молодіжних об'єднань. Адже, саме протидіючи «ворогам», підлітки об'єднуються, їх погляди інтегруються, укріплюється «Ми-почуття» і психологічна єдність.

При цьому процес побудови наративу підлітками об'єднує реальність їх «істинного Я» і реальність їх «публічного Я». Бажаний «образ Я» підлітка, який він прагне створити у партнерів по взаємодії, перетинається з тим реальним «образом Я», що конструюється в процесі створення наративу. Тобто, осмислення підлітками самих себе включає два модуси: публічний, що піддається змінам, та особистісний модус – персональні характеристики, з якими особистість ототожнює себе [4].

Система стосунків підлітка у неформальних об'єднаннях виступає певним середовищем, в якому конструюється та формується його «Я», зникає розірваність між особистим та публічним «Я». Сконструйована у процесі міжособистісної взаємодії ідентичність підлітка несе в собі як відображення культурних і соціальних норм, так і відображення суб'єктивного погляду підлітка на власну історію (наратив).

Система поглядів стосовно власного «Я», що утворюється у підлітка, стосується не лише процесу управління враженнями для реалізації конкретних цілей у міжособистісному спілкуванні, а і процесів

конструювання ідентичності і згладжування протиріч, узгодження його реального та публічного «Я».

Висновки. Отже, формування ціннісно-сислової свідомості, як особливого результату конструювання образу власного «Я» підлітками, відбувається під час активної взаємодії з оточуючими через опанування соціальних норм взаємодії та конструювання наративів у відповідних соціальних дискурсах. Особливу роль при цьому мають дискурси неформальних молодіжних об'єднань, які відображають поєднання типових соціальних дискурсів та специфічних субкультурних елементів бачення світу молодими людьми.

Побудова ціннісно-сислової свідомості підлітків окреслюється у наративах – властивих особистості способах структурувати оточуючий світ. У наративі підлітки-неформали обґрунтовують свої вчинки і вибудовують каузальні залежності між життєвими подіями, що сприяє укріпленню їх «Я-концепції», дозволяє сформувати несуперечливу картину власного «Я», що конструюється за допомогою соціальних відносин. При цьому процес побудови наративу підлітками об'єднує їх «істинне Я» і «публічне Я». Бажаний «образ Я» підлітка-неформала, який він прагне створити у партнерів по взаємодії, перетинається з тим реальним «образом Я», що конструюється в процесі створення наративу.

Список використаних джерел

1. Лавріненко В. А. Особливості ціннісно-сислової свідомості підлітків із неформальних об'єднань / В. А. Лавріненко // Психологія і особистість. – 2015. – № 2. – Ч. 1. – С. 168–185.
2. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
3. Селезнева Е. В. Смысловые детерминанты самореализации / Е. В. Селезнева // Мир психологии. – 2010. – № 4. – С. 78–91.
4. Федорова Н. А. Проблема самопрезентации : подход нарративной психологии / Н. А. Федорова // Знание, понимание, учение : Работы молодых ученых. – 2007. – № 2. – С. 206–212.
5. Харре Р. Социальная эпистемология: передача знания посредством речи / Р. Харре // Вопросы философии. – 1992. – № 9. – С. 49–60.

Ли Ли, стажер

Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (Украина)

Кац Ю. В., к. филол. н., доцент

Сумской государственный университет (Украина)

ЭТИКЕТ ВЫБОРА И ВРУЧЕНИЯ ПОДАРКОВ В КИТАЕ

В статье анализируются особенности поведения китайцев, их обычаи и традиции при вручении подарков. Рассказывается, как принимать гостей и как ходить в гости, как принимать и дарить подарки.

Ключевые слова: Китайская Народная Республика, китайские обычаи и традиции, этикет вручения подарков, гостеприимство.

Постановка проблемы. Китайцы любят ходить в гости, приглашать гостей домой. Поскольку в Китае долгое время домашних телефонов было мало, то люди привыкли заходить в гости и без предупреждения. Если вы получили приглашение в китайский дом, лучше прийти чуть раньше. Нельзя опаздывать в гости. Невежливым считается засиживаться в гостях. Гость может прийти с кем-нибудь из друзей, необязательно знакомых с хозяином.

Изложение основного материала. Гостей всегда встречают очень радушно и обязательно угощают. Считается неприличным прийти в гости без подарка, особенно, если в семье есть пожилые люди или дети. В качестве подарка обычно преподносят фрукты, пирожные, сладости. Если в семье есть дети, можно подарить и детскую игрушку. Не стоит дарить дорогие подарки – это может вызвать неоднозначную реакцию. Кстати, принимать подарки в Китае принято обеими руками.

Особенность китайского этикета – неременная вежливость. Поэтому в Китае принято сначала церемониально отказаться от угощения или подарка. В этом случае угощающий или дарящий должен вежливо настаивать, уговаривая гостя или одариваемого. Само собой, китайцы никогда не забывают похвалить предложенное угощение или подарок. Во время трапезы надо, попробовать всего понемногу. При этом необходимо выразить благодарность за прием, хорошее угощение и радушие. Покинуть дом, следует вскоре после ужина, не засиживаясь.

Китайцы обычно очень рады подаркам, которые им дарят иностранцы. Стоит учесть, однако, что подарок обязательно должен быть из той страны, из которой приехал иностранный гость. Это должна быть какая-нибудь уникальная или практичная вещь, которую ваши китайские партнеры никогда не смогут купить в Китае.

Вот некоторые советы по выбору подарков. Подарки отдельным людям должны быть относительно недороги. Если вы дарите подарки одновременно нескольким людям – убедитесь в том, что это примерно

равноценные вещи. И ни в коем случае не обойдите подарком кого-нибудь, особенно из тех людей, которые были вам полезны во время вашего визита.

Китайцы часто имеют обыкновение приглашать на заключительную церемонию подписания контракта или на торжественный прощальный ужин людей, которые не принимали непосредственного участия в переговорном процессе, но которые являются важными фигурами для ваших непосредственных партнеров: вице-президента фирмы, начальников отделов и управлений или их замов. Словом тех, кто был полезен. Это иногда вносит сумятицу в ряды иностранных гостей. Но будучи подготовленным – вы всегда имеете в сумке 2-3 комплекта подарков про-запас. Поэтому это вас не должно страшить. Нет ничего страшного, даже наоборот, если вы спросите своих партнеров сколько будет присутствовать гостей с китайской стороны на заключительной встрече. Будьте уверены – вас поймут правильно и дадут самый точный и правдивый ответ. Если даже точное количество неизвестно – вы можете спросить: не более 3-х человек? Тем самым вы можете быть заранее уверены в том, что не поставите себя в неловкое положение, не вручив кому-то подарок.

Подарки компании могут быть несколько более дорогими и должны вручаться главе группы, восседающей за столом. Лучше избегать очень дорогих подарков, если конечно у вас не было очень крупной и очень выгодной сделки.

Если вас пригласили в гости домой, будет очень уместно принести с собой какие-то оригинальные сувениры вашей родной страны или же какие-то игрушки для детишек.

Совершенно универсальными, в китайских условиях, являются маленькие безделушки типа значков, красивых карманных календарей. От значков в восторг приходят не только дети, но и взрослые. На крайний случай, если уже ничего не осталось, можно заранее или по пути в гости купить фруктов.

Для китайцев совершенно нормальным считается отказываться два-три раза от подарков, прежде чем принять их. Китаец, который принял подарок «без церемонии» рискует выглядеть жадным. Настаивайте на том, что подарки «совсем маленькие» и что вы обидитесь, если их не примут. Вам могут тут же отдарить в ответ – в знак большого уважения к вам и будущих взаимоотношений. Если подарок завернут, считается невежливым разворачивать его прямо перед вручителем, если только он или она не начнет настаивать на этом.

Используйте традиционные цвета удачи – красный и золотой – для упаковки подарков. Избегайте белого и черного цветов, которые символизируют траур. Также китайцы считают уместным дарить подарки парами или даже по несколько штук. Поэтому, если вы берете апельсины в подарок, берите «удачливое» количество – шесть или восемь, но не нечетное количество. Хозяин вернет вам несколько (в случае с апельсинами) в знак того, что делится удачей с вами.

Единственный подарок, которого надо избегать дарить китайцам – это часы. На кантонском диалекте часы звучат также как «идти на похороны» и этот подарок может рассматриваться как пожелание смерти человеку. Так же избегайте дарить острые предметы, так как это рассматривается как угроза дружбе. Цветы традиционно дарятся людям, лежащим в больнице (или выписывающимся), а так же на похороны. Однако эти традиции меняются со временем, но до сих пор остается обычай дарить людям цветы в четном количестве.

И еще несколько советов:

- иностранцы должны избегать дарить китайцам спиртные напитки, даже очень дорогие и элитные;
- если вы будете долго и громко восхищаться какой-нибудь безделушкой в магазине на глазах у ваших партнеров – весьма вероятно, что именно эту или её подобную вещь они могут вам подарить при расставании;
- изучающим русский язык китайцам весьма кстати будет в подарок толковый словарь русского языка или книга знаменитого русского писателя;
- сигареты не могут считаться подарком.

В основе китайской культуры, и, соответственно, правил этикета, лежит уважение к старшим, аккуратность, бережное отношение к традициям, знание и любовь к национальной истории и литературе, соблюдение положенных правил и ритуалов.

Выводы. Ко всем иностранцам в Китае относятся очень доброжелательно. В общественных местах они становятся объектом общего внимания. Задача иностранца спокойно и доброжелательно реагировать на повышенное внимание к себе. Поэтому даже когда на вас показывают пальцем, не воспринимайте это враждебно. Для того чтобы правильно вести себя в Китае, достаточно просто понаблюдать, как ведут себя сами китайцы в той или иной ситуации, и в случае непонимания каких-либо особенностей обратиться к ним за советом, они всегда с радостью помогут вам. Добро пожаловать в Китай!

Лоскот А. В., студентка

(научный руководитель: к. психол. н. Пасичник Н. А.)

СумГПУ имени А. С. Макаренко (Украина)

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОВЕДЕНИЯ АМЕРИКАНЦЕВ И ЯПОНЦЕВ

В статье проанализированы основные психологические особенности поведения американцев и японцев.

Ключевые слова: психологические особенности, национальный характер, этнические черты.

Постановка проблемы. В современном социуме важно понимать национально-психологические особенности людей. Согласно исследованиям нейрофизиологов и психологов, национально-психологические особенности являются следствием вовлечения в работу разных зон коры головного мозга, а также результатом разной взаимозависимости активности этих зон.

Цель статьи – сравнительный анализ психологических особенностей поведения американцев и японцев.

Изложение основного материала. Рассмотрим психологические особенности поведения американцев и японцев. Психологическими особенностями американцев являются их деловитость и практичность. Высокая техника организации труда, умение строго ценить время и разумно его использовать также стали своеобразными характеристиками психологии американцев. Эта склонность к организации укрепляет у них, в свою очередь, инициативу и самостоятельность. Их стремление в любом деле полагаться только на собственные силы поощряется с раннего детства.

Трудолюбие американца – это размах, энергичная напористость, неиссякаемый деловой азарт, предприимчивость и инициативность, смелость и упорство, изобретательность и рационализаторская мысль, практичность. Заслуживает внимания неистовая одержимость, с которой американцы работают, т.е. «делают деньги», особенно в самые продуктивные годы своей жизни. Они, как правило, не отказываются ни от сверхурочных, ни от дополнительного заработка на стороне, если выпадет такая возможность. Они любят пошутить, понимают юмор, умеют посмеяться над собой, однако их шутки, как правило, незатейливы. Американцы добры и щедры. При этом американцам присущи самоуверенность, пренебрежение всем неамериканским, завышенная самооценка своих сил и способностей. Жители США любого возраста и пола выделяются с первого взгляда именно этими качествами. Их поэтому легко отличить от представителей других народов. Они обычно держатся самоуверенно, разговаривают громко. Дети

удивительно самостоятельные. Люди пожилого возраста активные, крепкие и тоже самостоятельные.

Американцы отличаются своеобразной гибкостью в восприятии и оценке того, что происходит вокруг них. С одной стороны, они быстро оценивают ситуацию в практической деятельности, довольно легко ориентируются в окружающей обстановке. С другой стороны, следует констатировать, что, проявляя большую практичность, американцы излишне заботятся о собственной выгоде. «Успех» для них является заветной целью в жизни. Сам же он измеряется количеством «сделанных» долларов. За этим «успехом» многие гонятся всю жизнь. Страсть к совершенствованию, изобретательству является характерной чертой американского образа жизни. Поскольку американцы – большие патриоты своей страны, то они не одобряют какие бы то ни было критические замечания, высказываемые иностранцами в адрес чего-либо американского, например, по поводу статьи, опубликованной в американской газете или журнале. При этом сами они считают себя вправе делать подобные замечания, называя себя народом законопослушным, ценящим и уважающим законы и власть [1].

Многие столетия царивший в Японии феодальный гнет и милитаризация страны, неограниченное господство сословия самураев обрекали простой народ на каторжный труд, бесправие и страдания, которые к тому же усугублялись регулярно постигавшими Японию стихийными бедствиями. Недостаток плодородной земли, сложные климатические условия, рост населения заставляли японцев напряженно трудиться, выискивать формы и средства деятельности, обеспечивающие хотя бы минимальные возможности для существования. В результате в национальном характере сформировались такие черты, как трудолюбие, бережливость, упорство, педантизм в достижении поставленных целей, внутренняя самодисциплина, стойкость к трудностям [1].

В японском национальном характере необходимо выделить: а) общие этнические черты – трудолюбие, сильно развитое эстетическое чувство, любовь к природе, приверженность традициям, эгоцентризм, практицизм; б) черты группового поведения – дисциплинированность, преданность авторитету, чувство долга; в) обыденно-житейские черты – вежливость, аккуратность, самообладание, бережливость, любознательность. Японцы во всем видят смысл, уходящий корнями в далекую древность. Для них характерно бережное отношение к сложившемуся укладу жизни как к культурному наследию, внимание не только к содержанию поведения, но и к

внешним проявлениям, к стилю, благодаря чему форма поведения остается особенно устойчивой [2].

Японцы вежливы с иностранцами, понимая, что те не виноваты в том, что не родились их соплеменниками, но все равно думают о них как о совершенно чужих и неравных им людях. У большинства живущих в Японии иностранцев возникают смешанные чувства. Японцы работающие, умные, с юмором. Но они буквально напичканы предрассудками и считают, что все такие. Иностранцу, живущему в Японии, трудно понять, почему женщина вечером переходит на другую сторону улицы, заведя иностранца; почему стюардесса, не зная, что вы понимаете язык, спрашивает пассажиров, не возражают ли они, если их посадят рядом с иностранцем, и т.д. [2].

Выводы. Схожесть представителей этих наций в том, что они очень любят свою страну и традиции, они трудолюбивы, вежливы, с хорошим чувством юмора. Наиболее существенным отличием является то, что смотря вперед, стремясь к чему-то новому и усовершенствованному, японцы в отличие от американцев, видят смысл в сохранении традиций и секретов своих предков. У японцев развита любовь к природе, чего не скажешь про американцев.

Список использованных источников

1. Крысько В. Г. Этническая психология / В. Г. Крысько. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 320 с.
2. Пронников В. А. Японцы (этнопсихологические очерки) / В. А. Пронников, И. Д. Ладанов. – М.: «Наука», 1985. – 348 с.

УДК 316.7

Михайлик Ф. В., студент

(научный руководитель: к. соц. н., доцент **Наумов Д. И.**)

Белорусский государственный экономический университет (г. Минск, Беларусь)

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНОЙ РЕКЛАМЫ

В работе рассматривается проблематика формирования здорового образа жизни студенческой молодежи посредством социальной рекламы.

Ключевые слова: социальная реклама, здоровый образ жизни, студенческая молодежь.

Постановка проблемы. На современном этапе развития белорусского общества особо остро стоит проблема сохранения и укрепления здоровья студенческой молодежи, что представляет собой как медицинскую, так социальную проблему. Внимание к данной социальной группе определяется той ролью, которая она играет в обеспечении прогрессивного развития общества и повышения его конкурентоспособности в глобальном мире.

Соответственно, от состояния здоровья молодежи во многом зависит перспектива успешного развития, как самой личности, так и общества в целом. Неслучайно, что в ряду ценностных ориентаций молодежи здоровье занимает одну из ключевых позиций.

Так, 88% респондентов в возрасте до 30 лет отметили для себя важность такой ценности, как крепкое здоровье, поставив ее на третью ранговую позицию (хорошая семья и дети – 93,5% респондентов, уважение людей – 93,0% респондентов) [1, с. 170].

Однако между признанием ценности здоровья и воплощением данной позиции в повседневной жизни человека, что характеризует категория «культура здорового образа жизни», находится большая дистанция.

Культура здорового образа жизни выступает как отношение человека к своему здоровью как к ценности, как осознанное стремление к его максимальному укреплению и сохранению. Она отражает личностные и социально значимые потребности в здоровье, как важнейшем ресурсе в условиях современного общества, и предполагает формирование берегающих здоровье установок.

Культура здорового образа жизни предполагает владение определенными знаниями в области охраны здоровья, методов и средств его защиты, их применения в практической деятельности [2].

Изложение основного материала. В современном мире одним из важнейших каналов, обеспечивающих формирование культуры здорового образа жизни студенческой молодежи, является информационно-коммуникативный. Он функционирует на различных технико-технологических платформах и в различных формах (электронные и печатные средства массовой коммуникации, социальные сети, коммерческая и социальная реклама и т. д.). Благодаря им достигается вовлечение молодежи в здоровьесберегающую деятельность, как на индивидуальном уровне, так и в масштабах средних и больших социальных групп. Данные средства нацеливают молодежь на соблюдение правил и норм здорового образа жизни, на укрепление физического и психологического здоровья, на понимание позитивной значимости полноценной и, значит, здоровой жизни.

В этой ситуации особую роль играет социальная реклама, которая транслирует студенческой молодежи ценности здоровья и здорового образа жизни, развивает соответствующие навыки, информирует о различных заболеваниях и обеспечивает профилактику заболеваний.

Особо следует подчеркнуть важность информирования студенческой молодёжи о различных болезнях и путях их профилактики. Не секрет, что многих молодых людей отличает низкая компетентность в сфере медицинских знаний. И часто они при возникновении каких-либо симптомов или отклонений в деятельности функциональных систем организма не могут дать им правильную оценку. Следствиям этого могут являться как пессимистические представления о состоянии своего здоровья, так и беспечная потеря времени, которое требуется для своевременной диагностики и лечения заболеваний. Поэтому используемая в качестве контента в социальной рекламе клиническая информация медицинского или психологического характера способна помочь многим молодым людям более адекватно оценивать свои эмоциональные переживания и принимать верные решения.

Социальная реклама направлена на корректировку модели поведения человека, если она является результатом приверженности различным вредным привычкам. Форма плаката, часто используемая в социальной рекламе, интересна тем, что в максимально сжатом и рациональном виде позволяет обратить внимание на актуальные для молодежи аспекты проблемы: профилактика вредных привычек, рекомендации по организации здорового питания и двигательной активности студентов. Ознакомительный материал представлен максимально убедительно и информативно, что создает у читателей цельную картину той проблемы, на которую направлена та или иная социальная реклама. Кроме того, проблемы физического, психологического и репродуктивного здоровья в социальной рекламе рассматриваются в контексте молодежного образа жизни.

Акцент часто делается на различных сторонах повседневной жизни молодежи (досуге, учебной деятельности, коммуникации и т.д.), что позволяет доходчиво довести до сознания молодых людей пользу того, что дает соблюдение правил и норм здорового образа жизни. Тем самым становится возможным формирование личностных структур сознания, в которых ведущими ценностными ориентирами служат гуманистические ценности.

Фактически реклама здорового образа жизни студентов нацелена на формирование концептуально нового образа мышления, центром которого является целеустремленный, успешный, ответственный, свободный от зависимостей человек. Он обладает такими моральными

качествами, которые позволяют ему быть уважаемым другими и уважающим себя.

Однако теория не всегда находит свое отражение в реальной жизни, что определило проведение конкретного социологического исследования по разведывательному плану с целью выявления основных проблемных факторов в репрезентации здорового образа жизни студенческой молодежи средствами социальной рекламы.

Следующие задачи детализировали цель исследования: определить основные формы распространения социальной рекламы в учебных корпусах университета; выявить проблемы, которые в социальной рекламе рассматриваются как препятствие для формирования у студентов здорового образа жизни.

Исследование проводилось в БГЭУ в период с 1 по 12 февраля 2016 года, в качестве метода исследования был выбран контент-анализ. В ходе исследования были получены следующие результаты, характеризующие основные формы распространения социальной рекламы в учебных корпусах университета.

Основной формой рекламы является социальный плакат – изображение с текстом по проблеме, на характеристику или решение которой направлена социальная реклама. В рекламе широко использовались различные средства манипуляции и визуализации, позволяющие комплексно охарактеризовать проблему и пути ее решения. Основная тематика социальной рекламы: защита здоровья, предупреждение вредных привычек (алкоголизм, курение и т.д.), профилактика опасных заболеваний.

Были выявлены следующие факторы, препятствующие формированию у студентов здорового образа жизни:

- проблема курения – 54,84% от всех плакатов и информационных материалов (17 плакатов);
- проблема наркотической зависимости – 19,35% (6);
- проблема распространения ВИЧ-инфекции – 16,13% (5);
- проблема туберкулёза, проблема алкогольной зависимости – по 3,23% соответственно (по 1 плакату).

При этом вопросу пропаганды здорового образа жизни (занятие спортом, полезное питание) уделено внимание в 3,23% материалах (1 плакат).

Выводы. Таким образом, средства социальной рекламы достаточно часто используются в университете для формирования здорового образа жизни студенчества, а социальный плакат является важным инструментом выработки у молодого человека навыков здоровьесберегающего поведения.

Список использованных источников

1. Республика Беларусь в зеркале социологии. Сборник материалов социологических исследований за 2014 год / Под общ. ред. А. П. Дербина; Информационно-аналитический центр при Администрации Президента Республики Беларусь. – Минск: Белорусский дом печати, 2015.
2. Дмитриева Е. В. Социология здоровья: методологические подходы и коммуникационные программы / Е. В. Дмитриева. – М.: Центр, 2002. – 224 с.

УДК 159.9:392.31

Науменко Ю. Р., лаборант

СумГПУ имени А. С. Макаренко (Украина)

Науменко Р. Р., QA Automation Engineer in Lazada Vietnam

(Thành phố Hồ Chí Minh, Vietnam)

ОСОБЕННОСТИ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ВО ВЬЕТНАМЕ

В статье рассматриваются современные отношения в вьетнамской семье. Рассматриваются особенности семейного воспитания и особенности отношений между различными поколениями.

Ключевые слова: вьетнамская семья, семейные ценности, родственные связи.

Постановка проблемы. Куда бы, не забросила судьба вьетнамцев, они все равно душой и сердцем остаются со своими родными и близкими и со своей землей, на которой они родились. Их общество строится по принципу «дом-деревня-страна». Такой принцип ярко показывает сплоченность людей во время разных потрясений и нестабильности в обществе, все вьетнамцы стараются, как могут поддержать своих близких и свой родной дом в трудные минуты.

Цель статьи – рассмотреть семейные отношения во вьетнамской семье, а также особенности семейного воспитания во Вьетнаме.

Изложение основного материала. Вьетнамские семьи создаются на основе многовековых национальных традиций и основных общественных принципах. Семейные отношения во Вьетнаме представляют собой взаимную привязанность между всеми членами семьи: родителей и детей, братьев и сестер, бабушек и дедушек [2].

Дети в таких семьях растут в полной гармонии и идиллии отношений между родителями, они живут в любви и спокойствии и таким образом такое отношение в семье развивает в самих детях уважение к старшим, к своим родственникам, они чувствуют семейное тепло, учатся быть самостоятельными и развивают свои культурные ценности [1].

Рассматривая детей как продолжателей своего рода, вьетнамцы видят суть семейной жизни не столько во взаимоотношениях супругов, сколько в своих взаимоотношениях с детьми. Вьетнамским родителям дети нужны не только для эмоционального удовлетворения, но и потому, что они бы стали

неудачниками в жизни, если бы им не удалось продолжить свою семейную линию. Женщины также хотят иметь детей не только для своего эмоционального удовлетворения, но и потому, что только в качестве матери они могут обрести должный семейный статус. Бездетная мать находится во вьетнамской семье в наиболее непрочном положении.

Основную причину сокращения числа детей в семьях страны в последние годы вьетнамские психологи и социологи усматривают не только в запрещении государства (вышел закон, при котором каждая семья может иметь 1–2 детей), а еще в переменах взглядов супругов на свои родительские обязанности – в стремлении большинства из них ограничивать число своих детей с тем, чтобы облегчить свои заботы, связанные с уходом и надзором за детьми, с их воспитанием и образованием, и уделять больше времени иным занятиям, будь то служебные дела, общественная деятельность или личные развлечения. При этом было бы ошибкой считать, что вьетнамские супруги вообще не хотят иметь детей: хотят, но не больше двух.

Одной из важнейших проблем семейной жизни вьетнамцев стала в наши дни проблема так называемого «разрыва поколений, духовного разлада между родителями и детьми». В чем суть духовного «разрыва поколений»?

В том, что взгляды на жизнь, на свою роль в семье и обществе, на права и обязанности, а также жизненные идеалы оказываются у сыновей и дочерей иными, чем у отцов и матерей. Следствием этого становятся разногласия между ними, конфликтные ситуации, взаимное непонимание, отчужденность, а подчас и вражда.

Вьетнам был страной, развивавшейся под влиянием конфуцианства. Результатом конфуцианства являются традиции культа предков и семьи. В семье было строгое воспитание, оценивались ответственность, самостоятельность, подчиненность.

Дети не всегда воспринимались как личности. Дети, выросшие среди этой сумятицы, теперь уже сами воспитывают своих детей. Представители этого самого молодого поколения будут пытаться, видимо, прибегать к иным методам воспитания, чем те, которым следовали их родители, но эти методы пока не определены, и предстоит еще поиски того, как должен формироваться характер человека в условиях нуклеарной семьи. У родителей отсутствует уверенность в правильности тех путей, которыми они будут идти в воспитании своих детей, и это сомнение за последние годы, видимо, усилилось.

В традиционном вьетнамском обществе особенно важны иерархические отношения, понимание которых и ориентация на них в

общении с разными людьми (не обязательно родственниками) составляет важный аспект социализации маленьких вьетнамцев. Формирование иерархии в семье происходит по трем параметрам: поколение, возраст и пол.

Согласно традиционным представлениям, родители в семейной иерархии находятся выше детей, старшие выше младших (это касается и взрослых, и детей), сыновья выше дочерей, мужа выше жен. С детства дети усваивают эту иерархию, осознают свое место в ней и учатся поступать в соответствии со своим статусным местом, выполняя четко обозначенные обязанности [3].

Уважение и благоговение перед предками является важным аспектом нравственного воспитания детей. Вьетнамцы верят в то, что успехи или провалы, везение или неудачи, счастье или горе мало зависят от самого человека, но связаны с покровительством Святого Духа. Поэтому люди должны чтить старшее поколение при жизни, регулярно поклоняться умершим предкам.

В семье родители также обращают особое внимание на формирование отношений между детьми. Братья и сестры должны любить друг друга и помогать друг другу, это имеет большое значение в разветвленной системе родственных связей.

Детям прививают любовь и ответственность по отношению к родственникам, поэтому в общении с окружающими людьми дети привыкают ориентироваться на родственную или неродственную связь с приоритетом первой.

Детей учат, что родственники должны выражать солидарность друг с другом и защищать друг друга в любой ситуации. В некоторых деревнях даже существуют письменные правила и нормы поведения и отношений между родственниками, которым все члены рода должны следовать [1].

Выводы. Итак, во вьетнамском обществе семья играет очень важную роль. Конечно, это относится и к другим обществам, но во Вьетнаме семья приобрела особое значение, поскольку она служила моделью общества и поэтому была в центре внимания религии.

Список использованных источников

1. Ле Ван Кхуен. Семейное воспитание во Вьетнаме и его влияние на социальную адаптацию детей/ Ле Ван Кхуен // Электронный научный журнал «Педагогика и психология». – Выпуск 4. Том 2. – Май 2012. – С. 3-7.
2. Справочник. Вьетнам / Хо Куок Ви, М. Е. Тригубенко, Л. А. Аносова; Российская академия наук. – М.: Наука, 1993. – 240 с.
3. Чан Тхи Ми Лыонг Актуальные проблемы взаимоотношений в современной вьетнамской семье / Чан Тхи Ми Лыонг // Вестник ТГУ. – 2006. – №3. – С. 214-217.

NwokieaObinna, *student*

Julia Kats, *candidate of philology sciences, assistant professor*
Sumy State University (Ukraine)

TRADITIONAL MARRIAGE OF THE IGBO'S AND IT'S SIGNIFICANCE IN CULTURAL IDENTITY AND INTERACTION

If you are looking for an ideal marriage for the world to emulate, that has value and significance in our today's culture, then grab a cup of coffee and relax because this article portrays the stages and significance of Traditional Marriage in Igboland located in eastern part of Nigeria.

Keywords: *Igboland, the visit and informal introduction, traditional wedding, traditional dress code, brides outfit, grooms outfit, traditional marriage items, bride's appearance.*

The Igbo people of Eastern Nigeria are an enterprising ethnic group, and are noted for their rich culture and traditions.

When the man decides to take an Igbo woman as his wife several stages of consent must be strictly adhered to, the process although lengthy is never devoid of drama excitement, rich cultural establishments, fun and laughter. Unlike western cultures a man and a woman can walk into a registry and within five minutes become husband and wife, the taking of a bride in most African cultures can be a complex affair. In Igbo land though each region has its own practices, the mechanics is still the same. Taking a wife in Igbo land is a family affair every member of the two families and the villagers are involved in the process.

When a man sees a good woman he intends to marry, he pays the bride's family a visit. **The first contact** between both families is *the knocking on the door* referred to as *ikwu aka* and in our opinion the most important stage of the three stage processes. Parent explains the intentions of their son which is a proposal for marriage to the daughter. At this stage the bride's father invites the daughter who has the right to accept or reject a proposal. If she rejects the proposal there would be no marriage but if she accepts the man then the next stage would commence.

The second introduction is more extensive because the groom would be accompanied by some relations, father and some elders from his household; they formally introduce themselves restating their intentions. Items like expensive wrapper such as lace, hollandaise material, George material, wine, kola nuts, goat, chicken and other small items. A list is given to the family of the groom and a bride price settlement which should be fully adheres to on the day of the traditional Igbo marriage ceremony.

The traditional marriage ceremony is placed higher than contemporary weddings like church or registry weddings. In most cases the couple after going through the traditional marriage might decide to follow through with a church wedding or a government registry wedding. A large number of

easterners are catholic so having a catholic wedding after the traditional marriage is very important.

The traditional wedding called the *IgbaNkwu* is hosted in the compound or venue hired by the bride's family. The list of gifts consists of items for the maidens of the house, village elders, extended family and parents of the bride. Igbo traditional marriage can be pricey because items listed are sacrosanct and incontestable any deviation from the list could jeopardize the union so adequate preparation on the part of the groom's family is important.

The theme of the traditional marriage (*IgbaNkwu*), the bride and groom usually chooses the same fabric which is usually combined with heavy embroidery, beads and bangles.

The brides outfit complements the grooms because they are sown from the same material; they complement each other and signify the union of two people who become one. The fabric favored for such occasions could be a Ghana wax fabric, Ankara, Abada, hollandaise which is sown into a top blouse and a large wrapper referred to as Akwete.

The brides outfit can be worn in two ways she could decide wearing a Nigerian wax fabric tank top, matching skirt, bold wrist bangle, large necklaces and beads around the waist beads-jigida, leg beads and hair wearing an elegant bead crown. The second outfit could be a blouse and wrappers ensemble complete with similar adornments around the neck, waist, ankles and wrists.

The grooms outfit could be brocade material, top quality lace, a fabric called jacquard or silk, it should complement the fabric chosen by his bride, and the groom usually has on large shirts which could be sown having elaborate embroidery and animal symbolism.

The trousers could follow the same theme or not, if he's a titled chief he wears a head's hat that identifies him as a chief, he can wear beads around his neck if he so chooses.

Traditional marriage items. Young maiden's gift. The presentation of items allocated to the daughters or young maidens in the bride's family could include some items such as gold plated jewelry, gold earrings, various head ties, and wrappers of hollandaise, wax fabric, bangles, rings and leather handbags.

The extensive list include beverage drinks such cartoons of mineral water, malt drinks, beverages, food items, toiletries such as bathing soaps, body creams, shampoos, detergents and the *Ogwe ego* which is a cash gift. Wine, one or two goats, packets of cigarette, assorted drinks and several cartoons of beer and cash gifts of an agree lump sum in cash placed in an envelope.

The bride's appearance. Once all presentation have been done as custom demands the bride makes an entrance led by her maidens, she approaches her father who gives her a symbolic wooden cup filled with palm wine, the purpose is for the bride to seek out her suitor among the teeming crowd.

The groom might choose to seat at the back with friends or within the crowd, she seeks him out and offers him the wine which he drinks expressing his love, affection and agreement with the bonding, they then present themselves to their individual parents and the gathering.

The festivity now becomes a full fledge party with lovely native drums and music which could be through age group songs, a live band playing ethnic music, native drums and scintillating dances performed by young unmarried ladies. Lots of food and drinks are consumed even extending it to members of the community and villagers. Igbo traditional wedding although a little pricey plays a significant role in rich representation of a people's cultural traditions, music, ethnic fashion, native meals, communal love and unity.

Family is important in many African countries especially pertaining to marriage, the bonding of two individual means the bonding of the entire families and extended families. Cultures in Nigeria although slightly different have great respect and acceptance for traditional marriage rites. In some areas if the woman gets married without going through the tradition ceremony then the people regard her as unmarried and God forbid she dies, the fake husband might have to jump through some rites before the spouse gets buried. Traditional marriage is a serious business in most African cultures.

Reference

1. https://www.youtube.com/watch?v=uZq_T6n2fVY
2. <http://www.nigerianweddingblog.com/category/igbo-weddings/>

УДК 159.922.4:316.346.2-055.2:008"312"

Медвідь Ж. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н. **Вертель А. В.**)
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

РОЛЬ ЖІНКИ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ СУЧАСНОГО СВІТУ

У статті розкрита та охарактеризована роль жінки сучасного світу, вивчені її основні характеристики у різних країнах. Проаналізовано та розкрито основні соціальні ролі європейської жінки.

Ключові слова: роль, фемінізм, індивідуалізм.

Постановка проблеми. Протягом більшої частини історії в більшості країн світу жінка займала місце берегині домашнього вогнища – вона займалася господарськими справами по дому, а саме готувала, прибирала,

доглядала за дітьми і за чоловіком тощо, в той час як чоловік займався справами, які можуть принести в сім'ю якийсь матеріальний дохід. Навряд чи справедливо було б називати таку роль жінки несправедливою або дискримінаційною. Так, вона навряд чи могла від неї відмовитися, адже тогочасне суспільство цього не прийняло б. У той же час така роль була абсолютно нормальною і вписувалася в логіку розподілу обов'язків між чоловіком і жінкою. Сьогодні спеціальна роль жінки в демократичних країнах світу не регламентована ні на законодавчому рівні, ні на рівні моральних засад суспільства. Людство розвивається, і на сьогодні жінка може сама визначати свою соціальну роль у суспільстві.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням ролі жінки у суспільстві займалися зарубіжні вчені, такі як Ш. Фур'є, Є. Ільїн, Муфтії Р. Гайнутдін та інші. В Україні дослідження ролі жінки розпочалось ще у XIX ст. працями М. Вовчка, П. Куліша, про особливості українського характеру жінки писав Т. Шевченко. Продовжили ці дослідження Ю. Кріспива, М. Крупка, С. Паличко.

Мета статті – порівняти ролі сучасної жінки в різних країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні жінки ні в чому, мабуть, не відстають від чоловіків, що стосується кар'єри і сім'ї. Багато представниць прекрасної статі сьогодні для себе обрали незалежність, незважаючи на те, що ще століття тому була зовсім інша ситуація. З кожним роком роль жінки в нашому світі стає іншою, набуває більшої значущості. Сьогодні жінки практично не обмежені в своїх бажаннях і можливостях. Сучасна жінка може отримати все – від якісної косметики до посади в уряді [1].

Проте, становище жінки в суспільстві прямо залежить від тієї культури, до якої вона належить. Як відомо, японські жінки живуть у суспільстві, де «панує і править чоловік». Домінуюча роль чоловіка в цій країні історично склалася, і, як у всіх країнах Сходу, ця переважаюча роль виражена скрізь: і в діловому середовищі, і в області мистецтва, і в області політики. Але краса і неповторність японської жінки, її прагнення до згоди, її велике терпіння, відчуття гармонії та рівноваги у всьому, готовність до самопожертви славилися з давніх часів і несли чутку про японських жінок по всьому світу [3].

В Ірані рідко можна зустріти жінку без чорного, рідше – зеленого покривала, яке приховує її волосся, фігуру, іноді, навіть обличчя. З боку здається, що жінки в цій традиційній і патріархальної країні не мають практично ніяких прав і повністю залежать від чоловіка. Насправді ж в Ірані жінки живуть активним і повноцінним життям: прагнуть отримати найкращу освіту, зайняти престижні посади; вони талановиті, працьовиті. Правда, в університетах дівчата та юнаки навчаються в різних аудиторіях, на роботі

жінки також працюють в окремих кімнатах, а в автобусах їздять окремо від чоловіків. Сім'я в Ірані священна, розлучення трапляються вкрай рідко, а жінки не знаходяться під патріархальним гнітом, як це часто представляється на Заході. Навпаки, править домом жінка, всі грошові витрати, ведення господарства, виховання дітей лежать повністю на ній, але повага до чоловіка простежуються в іранській сім'ї в кожній дрібниці.

Єгипетська сім'я – це система патріархальних відносин, де чоловік – голова, а дружина зобов'язана в усьому слухати чоловіка і підкорятися йому. Влада чоловіка беззаперечна. Більшість жінок в Єгипті не працюють і матеріально повністю залежать від чоловіка, вбачаючи свій сенс життя в сім'ї і дітях. Патріархальна модель устрою сім'ї зберігається на території практично всього Єгипту. Однак Каїр – «місто контрастів» – живе іншим життям, де протягом вже багатьох років жінки борються за свої права і успішно реалізує їх. В останні роки під впливом європейської цивілізації в Каїрі молоді жінки стали більш розкуті, освічені, впевнені в собі. Вони займаються кар'єрою, захоплюються спортом, цікавляться сучасним життям, часто носять європейський одяг. Головне призначення в житті жінок Індії – стати матір'ю. Але разом з цим індійці вважають, що бути жінкою – це розплата за гріхи в минулому житті. Залишитися вдовою для індіанки означає бути похованою заживо. Саме тому досі деякі індійські жінки спалюють себе після похорону чоловіка. Обряд самоспалення був офіційно скасований лише в 1978 році, але навіть не спалюючи себе, індіанка, що залишилася без чоловіка, відмовляється від всіх задовolenь: їсть дуже скромну їжу, спить на голій підлозі, обрізає волосся, кожен день проводить в молитвах і до кінця життя не заводить нову сім'ю. Хоча в даний час існує офіційне право вийти вдруге заміж вдові, але цим правом практично ніхто не користується [2].

Саме європейські країни можна назвати колискою фемінізму (громадський рух за рівноправність жінок з чоловіками), і саме цей рух став свого роду поштовхом для розгляду проблем, пов'язаних із становищем жінки в суспільстві. Жінки, покинувши століттями належне їм місце біля родинного вогнища, вийшли на арену суспільного життя і заявили про себе як про самостійну силу сучасної цивілізації. Цьому сприяло поширення християнства. Адже саме християнство зрівняло права жінок і чоловіків. Апостол Павло пише в посланні до Галатів: «Нема вже Юдея, ні язичника; ні раба, ні вільного; нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви один у Христі Ісусі» [4].

Висновки. Дебати про те, яке місце в суспільстві повинна займати жінка, відбувалися в усі часи. Аналізуючи історичну ситуацію з формальними і неформальними правами і обов'язками жінки в суспільстві і

сучасність, можна прийти до висновку, що ці права і обов'язки далеко не завжди були однаковими, тому вони також можуть змінюватися в майбутньому. Отже роль жінки все ще не стала універсальною, тобто, у світі існують країни, де жінки ще вкрай обмежені у своїх правах. Це в більшій частині стосується країн мусульманського світу, де на жінку накладаються такі обов'язки, яких там позбавлений чоловік. При цьому, навіть мусульманські країни, розвиваються і так чи інакше, рано чи пізно, прийдуть до того, що і там жіноча роль буде такою ж, як і роль чоловіка. Говорячи про жінку та її ролі в сучасному суспільстві, варто вміти розділяти суспільства демократичних та інших країн. Якщо в демократичних країнах жінка має ті ж права, що і чоловік, і може вести такий спосіб життя, який вона для себе визначає самотійно, то в інших країнах світу, де демократія ще не настільки добре розвинена, жіночі права представлені в меншому обсязі. В цілому ж ми вважаємо, що в сучасному світі не варто виділяти якісь особливі права і обов'язки жінки, адже вона – звичайна людина і громадянка, права і обов'язки якої зазначені в законодавстві.

Список використаних джерел

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеева. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
2. Гайнутдин Р. Г. Ислам. Ответ на вызов времени / Р. Г. Гайнутдин. – М.: Ексмо, 2011. – 752 с.
3. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – М.: Питер, 2007. – 544 с.
4. Таран Л. Жіноча роль / Л. Таран. – К.: Основа, 2007. – 128 с.

УДК 159.922.4:37.091.212

Митрофанова О. Г., ст. преподаватель

УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»
(г. Гродно, Республика Беларусь)

ХАРАКТЕРИСТИКИ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ БЕЛОРУССКИХ И КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются результаты эмпирического исследования ценностей белорусских и китайских студентов. Установлено, что респонденты имеют общие позиции как по наиболее предпочитаемым ценностям («равенство»), так и по наименее предпочитаемым («иерархия»).

Ключевые слова: межкультурное взаимодействие, культурные ценности, иерархии ценностей.

Постановка проблемы. Ценности – мотивационные цели, которые служат руководящими принципами жизни, являются центральной характеристикой культуры. Разные культуры и личности, как указывает Ш. Шварц, могут быть охарактеризованы ценностными приоритетами [10]. Исследование ценностных иерархий студентов-представителей разных

культурных групп представляется важным, поскольку, ценности являются «осью сознания», и вокруг этой оси организуется восприятие человеком мира. По утверждению Н. М. Лебедевой, если вы хотите понять культуру, с которой вступаете во взаимодействие, необходимо понять ее базовые ценности, которые представляют собой прямой путь к пониманию скрытых мотивов и смысла человеческого поведения [7]. Большая часть ценностей своей культуры, как правило, не осознается, воспринимается как нечто само собой разумеющееся. Осознание ценностей своей культуры происходит в ситуации межкультурного взаимодействия, когда обнаруживаются различия в них. Различия в ценностях могут порождать разную степень глубины и остроты межкультурных барьеров, и напротив – разделяемые, общие ценности способствуют их преодолению.

Изложение основного материала. Для определения ценностных иерархий студентов был использован ценностный опросник Ш. Шварца [5]. В силу своей универсальности методика применима для исследования ценностей в разных культурах, а также для кросс-культурных исследований. Главной особенностью данной методики является то, что в ее основе лежит системно построенная концепция, разработанная на основе тщательного изучения и обобщения ценностей, представленных в разных культурах мира.

Исходя из того, что индивиды и группы могут различаться в способе использования шкалы ответов, сравнение ценностных приоритетов студентов осуществлялось с учетом корректирующего коэффициента (MRAT), который позволяет рассматривать ценности представителей разных культур в одной плоскости, т.е. осуществлять кросс-культурные сравнения [5; 11]. Полученные эмпирические данные обрабатывались с помощью методов описательной статистики, квартилизации, корреляционного анализа (r-Спирмена), U-критерия Манна-Уитни. Статистическая обработка данных проводилась с помощью программного пакета STATISTIKA 7.0. В нашем исследовании приняли участие 100 студентов-белорусов и 105 студентов-китайцев 1-4 курсов Белорусского государственного университета. Возраст респондентов – 17-25 лет.

Обратимся к анализу иерархий ценностей белорусских и китайских студентов (таблица 1). Представленные результаты позволяют говорить о том, что белорусские студенты руководствуются, прежде всего, ценностями, входящими в мотивационные домены «интеллектуальная автономия» и «равенство», которые составляют содержание первого квартиля. Предпочтение данных ценностей свидетельствует о том, что респонденты стремятся к интеллектуальной самостоятельности, любознательности;

предпочитают руководствоваться принципом равенства в отношении других людей. Данные нашего исследования согласуются с исследованием И. И. Кауненко, в котором были выявлены высокие показатели по ценностям мотивационных доменов «равенство» и «автономия» у русских и украинских студентов, совокупность которых «...составляют европейский тренд» [6, с. 197]. Аналогичное исследование было проведено Н. М. Лебедевой, в котором установлено, что в группе российских студентов с 1999 по 2005 г. значимо вырос показатель по ценности «равенство» [8].

Таблица 1

**Иерархии культурных ценностей студентов-белорусов
и студентов-китайцев**

Студенты-белорусы			Студенты-китайцы			Q
Ценности	ср. знач.	PR	Ценности	ср. знач.	PR	
Интеллектуальная автономия	4,42	7	Равенство	4,07	7	I
Равенство	4,30	21	Гармония	4,01	21	
Овладение	3,98	43	Включенность	3,97	36	II
Аффективная автономия	3,98	43	Интеллектуальная автономия	3,95	50	
Включенность	3,65	64	Овладение	3,89	64	III
Гармония	3,58	79	Аффективная автономия	3,85	79	IV
Иерархия	2,87	93	Иерархия	3,75	93	

Ценности «овладение» и «аффективная автономия» составляют содержание второго квартиля у белорусских студентов, а ценность «включенность» – третьего. Наименее предпочитаемые ценности белорусских студентов образуют содержание доменов «гармония» и «иерархия». Данные результаты подтверждают результаты исследования ценностей белорусов, проведенного В. В. Гриценко: наиболее предпочитаемыми ценностями белорусов являются ценности «безопасность» (стабильность, социальная гармония), «саморегуляция» (свобода мысли, независимость), «равенство» и «интеллектуальная автономия», а ценности «власти» являются наименее предпочитаемыми [1; 2].

Студенты-китайцы в качестве наиболее приоритетных ценностей указывают «равенство» и «гармонию» (таблица 1). Предпочтение ценности «равенство» свидетельствует о том, что студенты-китайцы ценят сотрудничество и заботу о других, ответственность и честность. Однако следует отметить, что исследование иерархии ценностей китайцев, осуществленное Ш. Шварцем, отражает несколько иную картину: в качестве одной из наиболее приоритетных ценностей представители Китая указывали «иерархию» [10]. Данное несовпадение,

вероятно, связано с тем, что, во-первых, исследование Шварца проводилось в Китае в 2008 году, и ценности, представляющие собой динамичные образования, могли претерпеть изменения. Во-вторых, в нашем исследовании участвовали китайские студенты, которые, с одной стороны, являются носителями своей культуры, а, с другой, приобщаются (имплицитно и эксплицитно) к «чужой» для них белорусской культуре, т.е. становятся носителями «третьей», смешанной, интегрированной культуры: их ценностные приоритеты отличаются от ценностных приоритетов соотечественников, живущих в Китае. Предпочтение ценностей домена «гармония» китайскими респондентами обусловлено, вероятно, влиянием представлений китайцев о человеке как о части природы, берущими свое начало с античных времен, но являющимися актуальными по сей день. Человек и природа, законы природы и жизни человека являются взаимосвязанными и едиными, поскольку «гармония связывает людей с природой, духами и другими личностями» [4; 9, с. 121]. Именно поэтому гармония с природой, мир красоты, защита окружающей среды – важные ценности студентов-китайцев. Наименее значимые ценности студентов-китайцев образуют содержание второго («включенность», «интеллектуальная автономия»), третьего («овладение») и четвертого квартилей («аффективная автономия», «иерархия»).

Проведенный в рамках исследования корреляционный анализ не позволяет сделать вывод о наличии соответствия ценностных иерархий студентов-белорусов и студентов-китайцев. Вместе с тем, статистический анализ результатов диагностики с помощью U-критерия Манна-Уитни выявил существенные различия ценностей, входящих в домены «включенность» ($U=4074$, $p \leq 0,01$), «иерархия» ($U=3113$, $p \leq 0,001$), «интеллектуальная автономия» ($U=3953$, $p \leq 0,01$), «равенство» ($U=4264$, $p \leq 0,05$) и «гармония» ($U=4156$, $p \leq 0,05$).

Выводы. Таким образом, наиболее предпочитаемыми ценностями студентов-белорусов и студентов-китайцев независимо от культурной принадлежности являются ценности домена «равенство», а наименее предпочитаемыми – домена «иерархия». Следует отметить, что лежащая в основе социального равенства справедливость является одним из базовых понятий человеческой культуры и представляет собой «... принцип, лежащий в основе идеального общественного устройства, обеспечивающей кооперацию между людьми и, как следствие, выживание человечества» [3, с. 9]. Спецификой студентов-белорусов является предпочтение ценности «интеллектуальная автономия», а студентов-китайцев – ценности

«гармония». Ценность «гармония» является наименее предпочитаемой в группе белорусских студентов, а ценность «аффективная автономия» – у китайских студентов.

Исследование ценностных иерархий студентов-представителей разных культурных групп представляется перспективным с точки зрения организации эффективного межкультурного взаимодействия студентов. Данные, полученные в ходе проведенного исследования, могут быть использованы специалистами управлений воспитательной работой с молодежью учреждений высшего образования, кураторами учебных групп, что позволит строить учебно-воспитательный процесс с иностранными и белорусскими студентами на научно обоснованном фундаменте.

Список использованных источников

1. Гриценко В. В. Связь ценностей культуры с нормами и типами просоциального поведения русских и белорусов / В. В. Гриценко, Ю. В. Ковалева // Психологический журнал. – Том 35. – 2014 – № 4. – С. 56–67.
2. Гриценко В. В. Сравнительная характеристика универсальных и культурно-специфических особенностей и просоциальных тенденций белорусов, проживающих на территории своего этноса и за ее пределами / В. В. Гриценко, Н. В. Кухтова // Вестник Витебского государственного университета. – 2014. – № 3 (81). – С. 87-94.
3. Гулевич О. А. Социальная психология справедливости / О. А. Гулевич. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – 284 с.
4. Гуанчен Син. Базовые ценности в традиционной культуре Китая / Син Гуанчен [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/. – Дата доступа : 2.09.2013.
5. Карандашев Ю. Н. Методологические аспекты использования методики Ш. Шварца для изучения личности и культуры / Ю. Н. Карандашев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://victor.karandashevs.ru/docs/Schwartztztz_Methodology_Paper.pdf. – Дата доступа : 14.07.2011.
6. Кауненко И. И. Психологические особенности ценностной сферы этнических меньшинств Молдовы / Этносоциологические и этнопсихологические практики: методологические подходы и комментарии // под ред. В. Степанова, И. Кауненко. – Кишинев : Комрат, 2010. – С. 183-207.
7. Лебедева Н. М. Ценностно-мотивационная структура личности в русской культуре / Н. М. Лебедева // Психол. журнал. – 2001. – Т. 22. – №3. – С. 26-36.
8. Лебедева Н. М. Ценности в культуре, экономические установки и отношение к инновациям в России / Н. М. Лебедева // Психология. Журнал высшей школы экономики. – 2008. – Т. 5. – № 2. – С. 68-88.
9. Психология и культура / под ред. Д. Мацумото. – СПб. : Питер, 2003. – 718 с.
10. Шварц Ш. Культурные ценностные ориентации: природа и следствия национальных различий / Ш. Шварц // Психология. Журнал высшей школы экономики. – 2008. – Т. 5. – № 2. – С. 37-67.
11. Smith P. B. Acquiescent response bias as an aspect of cultural communications style / P. B. Smith // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2004. – Vol. 35. – P. 50-61.

Осадча О. С., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А.С.Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСІ

У статті розглянуто етнопсихологічні константи світу українців, а також здійснено дослідження образу жінки в українському етносі.

Ключові слова: ментальність, жінка-Матір, гендерна ідентичність, фемінність, етнокультурна інформація.

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що гендерна ідентичність жінки за радянських часів конструювалася за ідеологічно насадженим каноном фемінності – образом працюючої матері. Сьогодні цей канон дещо втратив свою актуальність через появу нових життєвих стандартів, моделей поведінки та моральних норм. Отже питання сприйняття образу жінки в сучасному українському етносі залишається недостатньо дослідженим.

Аналіз актуальних досліджень. За часи незалежності України у свідомості української жінки відбулися значні зміни. У наукових філософських, соціологічних, а також психологічних дослідженнях моделі конструювання гендерної ідентичності сучасної української жінки визначаються виявом стереотипів берегині, Барбі, ділової жінки, феміністки (Т. Журженко, О. Кісь, С. Павличко, О. Помазан та інші).

Серед вітчизняних вчених, які активно розробляли проблему моделей конструювання гендерної ідентичності сучасної жінки в Україні, слід назвати Т. Журженко, О. Кісь, С. Павличко, О. Помазан, В. Суковату, Л. Таран та інші.

Мета статті: дослідити етнічні особливості сприйняття образу жінки в українському етносі.

Виклад основного матеріалу. Образ жінки є одним з найбільш значимих феноменів української культури і української літератури зокрема. Мова йде про особливу тему, що формує значний пласт духовного простору нації та важливий образ, що має глибоке етнокультурне коріння, виявляє особливості ментальності українців, є суттєвим чинником пізнання етнічних соціокультурних та морально-психологічних особливостей українського народу.

Науковцями було виокремлено такі етнопсихологічні константи світу українців: життєві орієнтації на етнокультурні та духовні цінності; орієнтація не на абстрактну логіку закону, а на своє етнічне або

індивідуальне розуміння справедливості; інфантилізм при вирішенні життєвих проблем, надія на те, що хід подій сам приведе до результату; боротьба лише за ідею, краще якщо ця ідея комусь допомогти чи взагалі абстрактна віра, соціальна справедливість, демократичні традиції та інші [5].

Таким чином традиції і спокій в житті індивіда в своїй етнічній спільноті є необхідною умовою справедливості, константами українського етносу. Що ж стосується жінок і жіночої ролі, то значний вплив на формування суспільних поглядів, а також самоусвідомлення жінки як суб'єкту суспільного життя відіграє ментальність народу – глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, що формувалась протягом століть під впливом економічних та політичних умов життя. Менталітет найбільш виразно проявляється у світосприйнятті та типовій поведінці представників певної культури, тому важливо проаналізувати як відображено «жіночий початок» в ментальності українського народу.

Поступово в суспільній свідомості формується особливе уявлення про українку, як про самостійний і незалежний жіночий тип. На початку ХХ століття можна говорити про такого типу уявлення як про доволі сформовані і усталені. Зрозуміло, мова не йде про рівність українських жінок з чоловіками. Але ж здавна жінка в українських родинх займалась вихованням дітей, маючи вагомий вплив у родині. Водночас вона дуже активна і в громадському, і сімейному житті. Не викликає сумніву, що ідеалізація безпосередньо пов'язує жіночий образ переважно з фігурою жінки-Матері, деякою мірою пом'якшений і романтизований. Така тенденція мала місце в ХХ столітті.

Сучасні дослідження, присвячені проблемам формування та розвитку української нації, як правило, відтворюють традицію сприйняття української жінки, слухно вбачаючи її в особливостях етногенези українського народу, що втілились у поведінці та рисах характеру українки.

Етнолог О. Кісь оптимістично прогнозує, що використання потенціалу жіноцтва стане одним із рушійних чинників етнокультурного та етнопсихологічного самовідтворення української нації, адже «традиційно жінка посідає одне з найвагоміших (у функціональному сенсі) місць у структурах життєдіяльності українського етносу, постає найдієвим суб'єктом, носієм і транслятором традиційної етнокультурної інформації, зокрема – системи цінностей та соціокультурних норм» [3, с. 107].

Упродовж віків українці витворили ідеал дівочої, жіночої вроди у безсмертних піснях, казках, легендах, переказах, бувальщинах. Влучне, мудре слово народних прислів'їв і приказок, відшліфоване часом, вражає нас точністю, образністю мовлення [1, с. 84-89].

Безперечно, прислів'я, приказки, порівняння з погляду спектрального аналізу розкривають чимало з усієї повноти світоглядного системного відображення, висвітлюють чи не найхарактерніше в розумінні народом феномену жінки. Через жінок, жіночі образи, писав С. Єфремов, «найкраще можна пізнати національну вдачу, національний дух, саму навіть національну ідею кожного народу» [2, с. 416].

Взагалі, поняття «образ жінки» у психології визначається як система узагальнених, безособових уявлень, очікувань, прогнозів стосовно представниць жіночої статі, які формуються на основі очікувань, припущень, досвіду, цінностей.

Висновки. Отже, образ жінки – це відносно динамічне явище, оскільки він постійно піддається змінам, є різним у представників різних вікових категорій, та залежить від багатьох факторів. Проте можна виявити те загальне та специфічне, наявне в усіх образах, оскільки на формування змісту образу жінки визначальний вплив мають такі відносно сталі фактори, як психічний склад нації, менталітет, національна свідомість та самосвідомість, національний характер.

Вище перераховані фактори формують особистий досвід суб'єкта, його систему знань, переконань, цінностей, через призму яких у суб'єкта формується уявлення про той чи інший об'єкт чи суб'єкт, зокрема уявлення про представниць жіночої статі, тобто формується образ жінки.

Список використаних джерел

1. Дмитренко Г. Українська дівоча врода: Сценарій літературно-мистецького свята старшокласників / Г. Дмитренко // Особливості сучасного виховання учнівської молоді / [головн. ред. В. І. Сафіулін] – К.: Вересень, 2006. – С. 84-99.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – Мюнхен. – Вид. 4. – Т. 1. – 1989. – 416 с.
3. Кісь О. Жінка у традиційній культурі: етнопсихологічні та соціальні виміри // Етнологія. Фольклористика. // Кн. 1: Доп. та повідомл. / ІУ Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. – Одеса-Київ, 2001. – С. 103-112.
4. Пірен М. Основи етнопсихології: Підручник / М. Пірен. – К., 1996. – 464 с.
5. Етнопсихологія [Електронний ресурс]. – <http://meteosecrets.com/etnopsihologichni-modeli-povedinki-ukrayintsiv-v-konfliktah-pershoyi-tretini-hh-st.html>

Пісклова Є. С., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент Пасько К. М.)

СумДПУ імені А.С.Макаренка (Україна)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню проблеми збереження сімейних цінностей в умовах сучасності. Визначено основні принципи формування сімейних цінностей як основи гармонійного розвитку, як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Ключові слова: сім'я, сімейні цінності, взаємодія поколінь, трансформаційні зміни, ідентичність, статеве виховання, культура сімейних відносин, сімейні традиції.

Постановка проблеми. Сучасна сім'я виступає дзеркалом змін, які відбуваються у суспільстві. На сьогодні основною ознакою є зміна попередніх політичних, економічних та соціальних процесів. Завдяки соціально-економічним трансформаціям зміни відбуваються й в певних соціально-психологічних феноменах, в тому числі у соціальних нормах та ціннісних орієнтаціях. Стрімко протікає процес переоцінки цінностей, змінюються ціннісні уявлення [5]. Все це спричинює суттєві зміни у системі цінностей молодого покоління, яке вже по-новому описує свої життєві орієнтири, своє майбутнє, мало цікавиться майбутнім власних дітей. Тому актуальною для психології є проблема формування у молоді мотивації щодо створення сім'ї та народження дітей.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми вивчення сім'ї та відношення сучасної молоді до сім'ї як до головної цінності широко досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких необхідно виділити О.Вишняка, В.Осовського, В.Паніотто, В.Піддубного, В.Чорноволенка та інших. Деякі соціально-психологічні аспекти сім'ї відображені в ряді робіт вітчизняних філософів, соціологів, педагогів, медиків, юристів (Н.Андреєнкова, Л.Благонадьождіна, А.Блунфельд, Ю.Волкова, С.Вольфсона, В.Голофасти, Р.Капралова та ін.). Проте, недостатньо висвітленими залишаються питання впливу сучасного становища суспільства на думку молоді та її ставлення до сім'ї. Адже, збереження та зміцнення авторитету сім'ї в очах підростаючого покоління є в даний час пріоритетним завданням, що стоїть перед суспільством. Від того, як сьогодні молоді люди ставляться до сім'ї, залежатиме доля родини в майбутньому як соціального інституту.

Мета статті – охарактеризувати особливості формування сімейних цінностей молоді та обґрунтувати необхідність збереження сімейних цінностей в умовах сучасності.

Виклад основного матеріалу. Протягом століть сім'я вважалася однією з найбільш значущих трансляторів та ретрансляторів традицій, звичаїв, культурних, етнічних, моральних цінностей народу, вона виконувала і продовжує виконувати специфічні, тільки їй притаманні функції з народження, утримання та соціалізації нових поколінь.

Безумовно, суспільство зацікавлене у благополучній сім'ї, яка здатна виростити повноцінну дитину, справжню особистість, громадянина. Саме сім'я виступає гарантом не лише адаптації людини в соціумі, але інституцією зі створення та відтворення сімейного інституту. Вивчення ціннісних орієнтацій молоді дає можливість виявити ступінь її адаптації до нових соціальних умов, її інноваційний потенціал. Від того, який ціннісний фундамент буде сформований – залежатиме майбутній стан суспільства [3].

Традиційні цінності – це цінності, засвоєні поколінням батьків. Відмова дітей від них вільно чи невільно означає критику, осуд ними образу думок та життя батьків. Зміна соціальних умов, зміна суспільних ціннісних орієнтирів призводить до того, що механізм відтворення ціннісних орієнтацій перестає бути провідним, поступаючись адаптаційним механізмам. Динаміку цього процесу можна простежити через аналіз індивідуальної системи цінностей особистості: 1) збереження колишньої ціннісної системи суб'єкта, не дивлячись на суспільні зміни, які відбуваються (сформована в процесі минулого досвіду індивідуальна система ціннісних орієнтацій слугує фільтром для ціннісної інформації, яка поступає ззовні); 2) розлад індивідуальної системи цінностей (стан, який означає індивідуальний ціннісний вакуум, стан відчуження); 3) розвиток – такі зміни в ціннісно-орієнтаційній системі особистості, коли збагачується внутрішній зміст ціннісних орієнтацій за допомогою механізму адаптації до соціокультурної сфери, що змінюється [4].

Сімейні цінності – це позитивні й негативні показники значущості об'єктів, що відносяться до заснованої на єдиній сумісній діяльності спільноти людей, пов'язаних зв'язками шлюбу-батьківства-спорідненості, у зв'язку із залученістю цих об'єктів до сфери людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин [3].

Класифікація сімейних цінностей витікає з визначення сім'ї, їх можна розділити за елементами зв'язків усередині родини. Виокремлюють три групи сімейних цінностей: цінності, пов'язані із шлюбними стосунками; цінності, пов'язані із батьківством; цінності, пов'язані із спорідненістю.

Трансформація сімейних цінностей знаходить свій вираз в наступних процесах: 1) високий рівень розлучень, зростання позашлюбної

народжуваності, збільшення числа неповних сімей; 2) зниження життєвого рівня (погані житлові умови, безробіття тощо); 3) формування нуклеарної сім'ї, послаблення сімейних зв'язків; 4) зниження покупної здатності сім'ї – погіршення здоров'я; 5) надмірна зайнятість й нервові перевантаження батьків, що призводить до загострення конфліктності, депресій [2].

Основними принципами формування сімейних цінностей на думку О.Літвінової є: 1) принцип емоційно-ціннісного відношення до сім'ї, її традицій, звичаїв, образу життя й виховання дитини, реалізація якого дозволяє сформувати у молоді уявлення і поняття про ідеальну сім'ю, сімейне життя, сформувати в їхній свідомості образ «Я-майбутній сім'янин» як ціннісний орієнтир створення своєї сім'ї; 2) принцип психолого-педагогічної підтримки молоді, спрямованої на здійснення сприяння й допомоги юнакам та дівчатам у свідомому формуванні їхньої готовності до сімейного життя й виховання відповідального батьківства, а також допомога у вирішенні індивідуальних проблем; 3) принцип толерантної взаємодії усіх суб'єктів виховного процесу, орієнтований на шанобливе ставлення й прийняття іншого незалежно від етнічних, релігійних чи гендерних характеристик, що відтворює активну соціально-ціннісну позицію й внутрішню готовність особистості до ефективної міжособистісної взаємодії з людьми [6].

Аналізуючи обумовлені зрушеннями в житті суспільства, глибокі зміни усіх сторін функціонування сім'ї, О.Вишневський відмічає суперечливий характер результатів цих змін. З одного боку, інститут сім'ї піддався революційному оновленню, що сприяло подоланню кризи патріархальності. З іншого боку, сім'я зіткнулась з новими проблемами і в значному ступені втратила багато життєво важливих для індивіда та суспільства функцій. В основі всіх змін, що переживає сучасна сім'я лежить зміна її основоположних функцій, а також співвідношення між ними. Важливе значення при цьому має плюралізм сімейних моделей, внутрішньо притаманний новому типу сімей, толерантність суспільства до альтернативних моделей. Наряду з традиційною моделлю, ядро якої складає подружжя та діти, народжені у шлюбі, отримують суспільне визнання й інші моделі: тимчасове сумісне проживання подружжя, неповна сім'я, що виникає після розлучення, материнська сім'я, складні сімейні зв'язки тощо. В суспільстві відбувається послаблення процесу трансляції між поколіннями культурного досвіду у вигляді традицій та звичаїв, що обумовлено посиленням нуклеарної сім'ї та втратою споріднених зв'язків [1].

Висновки. Таким чином, шляхи вирішення проблеми сімейних цінностей полягають не стільки у вдосконаленні системи державної, сімейної,

молодіжної політики, скільки у вирішенні фундаментальних питань сучасного суспільства. Ознаки деградації значної частини молодого покоління – це тривожні симптоми, які говорять про наявність глибокої системної соціальної деградації, як результату кризи універсальних соціальних цінностей, загальнозначущих ідеалів, масового розвитку споживчих інтересів. Щаслива сім'я, на нашу думку, дасть можливість чоловікам та жінкам свідомо розвиватися, бути гармонійними, самодостатніми, реалізованими в суспільстві й допомагати в цьому іншим. Адже, щаслива родина – багата країна!

Список використаних джерел

1. Артюхина Л. В. Жизненные и профессиональные ценности поколений – основа корпоративной культуры компании в условиях кризисов и конкуренции / Л. В. Артюхина // Современные гуманитарные исследования. – 2011. – № 5. – С. 179-183.
2. Васильченко О. М. Репродуктивна поведінка особистості. Соціально-психологічний аналіз : монографія / О. М. Васильченко. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. – С. 276-277.
3. Галичанська А. В. Родинна традиція як умова запобігання міжпоколінних конфліктів у підлітків в сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Пед. та вікова психол.» / А. В. Галичанська; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника». – Івано-Франківськ : [б. в.], 2011. – 20 с.
4. Гаврилюк В. В. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации / В. В. Гаврилюк // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/611/119/1217/011>
5. Куминова Л. А. Роль социально-культурных институтов в формировании семейных ценностей / Л. А. Куминова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.altgaki.org/orc/op/241-2010-02-01-17-26-16>.
6. Літвінова О. В. Проблема збереження сімейних цінностей в умовах трансформаційних змін / О. В. Літвінова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – № 2 (31). – С. 151-158.

УДК 316.347:159.922

Потрапелюк Є. А., студент

(науковий керівник: к. філос. н. **Вертель А. В.**)
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕТНІЧНІ МЕНШИНИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовані етнічні меншини України. Виділені контекстні фактори що впливали на їх становлення, формування та розвиток.

Ключові слова: етнічна меншина, етнос, нація, суперетнос.

Постановка проблеми. Питання національних меншин активно досліджується вченими ще з початку ХХ ст. Особливий вклад у вивчення цього питання зробили зарубіжні дослідники: зокрема етносоціолог, професор Йельського університету Е. Сміт [2], котрий розглядає питання виникнення і сутності нації, етносу, ролі етнічності та етнічної ідентифікації у

цих процесах. детально висвітлює природу феномену національної меншини, визначаючи різновиди меншин, аналізуючи взаємовідносини держави та етнічних груп.

Л. Н. Гумільов в свою чергу розглядає етноси як частину біосфери Землі, схильної до впливу взаємодіючих космічних і земних електромагнітних полів та випромінювань, але він разом з тим підкреслює, що етнос не може вважатися тільки біологічним, так само як і тільки соціальним явищем.

Аналіз актуальних досліджень. Українці є корінним населенням всієї території України, але внаслідок складних етнічних процесів, які відбувалися впродовж всієї історії формування української держави, цей народ перебував у тісному взаємозв'язку з іншими народами, що населяли і населяють нашу країну. Етнічний склад України формувався впродовж тривалого історичного часу. Цей процес відбувався з різною інтенсивністю під впливом різноманітних факторів (соціально-економічних, політичних, воєнних, релігійних та інших). Етнічний склад населення України змінювався як в часі (із зміною політичних устроїв), так і по її регіонах. Зміну національного складу населення нашої держави слід пов'язувати з колонізаційними хвилями національних меншин на її територію, з еміграційними процесами українців та іншими причинами.

Виклад основного матеріалу. Історичні події та процеси ХХ ст. зумовили учених переконатися в тому, що будь-який народ має право на самостійне життя, на самобутню культуру, право бути рівним в співтоваристві народів.

Серед етнологів панівним стало переконання про відсутність «відсталих» і «передових» народів – всі народи рівноправні. Культури народів можуть бути оцінені лише функціонально – по відношенню до своєї єдності. Тобто, з позицій того, наскільки ефективно вони упорядковують, направляють, наповнюють змістом існування того чи іншого народу.

Національною меншиною вважається фізичний масив (група) людей не корінного етнічного статусу, але яка живе у сучасному для себе етносередовищі. В Україні – це представники всіх націй, крім автохтонів [3].

Поняття етнічні меншини, або просто меншини, широко використовується в соціології і включає в себе більш, ніж просто кількісні дані. У статистичному сенсі існує безліч меншин, наприклад, рудоволосі або люди, що важать більше 100 кг, але ці групи не є меншинами з точки зору соціології. За особливостями динаміки кількості населення національні меншини в Україні в другій половині ХХ ст. можна віднести до трьох груп: 1) меншини, в яких кількість населення збільшувалась (росіяни, білоруси,

румуни, вірмени, цигани, німці, азербайджанці, грузини, чуваші, узбеки, мордва, корейці, удмурти, лезгини, туркмени, аварці); 2) меншини, в яких кількість населення утримувалась майже на одному рівні (молдавани, болгары, угорці, греки, татари, гагаузи, литовці, казахи, словаки, марійці, осетини, таджики, естонці, комі, албанці, асирійці, киргизи, комі-перм'яки, карели, чеченці, даргінці, араби, фінни, лакці, абхази, кабардинці, табасарани); 3) меншини, в яких кількість населення зменшилась (євреї, поляки, чехи, башкири, латиші) [3].

Л. Н. Гумільов з'єднав, як він сам про це неодноразово говорив, служіння Прекрасній Дамі Історії з визнанням безперечних достоїнств її Мудрої Сестри Географії, яка ріднить людей з їх праматір'ю – біосферою планети Земля. У цьому зв'язку він пропонує вважати етнос явищем географічним, завжди пов'язаним з ландшафтом, який живить адаптований етнос. Оскільки ландшафти різноманітні, підкреслює Л. Н. Гумільов, то різні і етноси [1].

Основним терміном для означення сучасних великих державно-політичних та етнічних спільностей є «нація». Вважається, що в історичній, філософській, політологічній та іншій літературі сформульовано сотні дефініцій нації. Все залежить від того, який компонент подає в основу визначення нації автор: етнос, державну приналежність, політичну свідомість, рівень економічного розвитку, традицію національно-визвольної боротьби та інше. Вважаємо прийнятною дефініцію терміна «нація», відповідно до змісту, який в нього вкладають саме на початку ХХІ ст., а не на початку чи навіть усередині ХХ ст. у такому формулюванні: націями називають розвинуті в економічному і культурному відношенні народи, які вирізняються з-поміж інших мовою і традиційною культурою, країною проживання, організацією державно-політичного життя, національною свідомістю й особливостями менталітету.

Етносом прийнято називати історичні спільності людей, що мають спільну мову, виразно диференційовану від інших традиційну культуру; власний менталітет, володіють усвідомленням єдності свого походження і культурної відмінності від інших спільностей, тобто етнічною самосвідомістю, що виражається у самоназві (авто етноніми). Більшість етносів усвідомлюють власне походження і проживання з певною територією розселення. Отже, «етнос» стосується тієї чи іншої основної етнокультурної одиниці – племені, народності, народу, нації. Для означення спільностей, що історично сформувалися за наслідками етнічної диференціації або ж конвергентних процесів різного змісту (в тому числі політичного) у минулих часах і стали складатися з кількох основних етнокультурних одиниць – етносів, прийнято

термін суперетнос, – за таксономічним рівнем щось більше, вище від етносу. Такими, наприклад, є народи однієї мовної сім'ї, скажімо, індоєвропейської, китайсько-тібетської, хаміто-семітської. Існують, однак, прихильники трактування терміна «суперетнос» також як певної групи народів (етносів), що в процесі історичного розвитку впродовж коротшого чи тривалішого часу проживали в однакових суспільно-політичних і культурних реаліях, унаслідок чого набули певних спільних культурно-психологічних рис [4].

Висновки. Розглядаючи різні концепції особливостей розуміння форм етнічних спільнот людей, слід, перш за все, звернути увагу на те, що етнос – це все-таки соціоприродний освіт. Представники різних етнічних меншин в Україні мають однакові права, вони вільно спілкуються своєю мовою, розвивають культурні традиції, спільно із українцями будують незалежну і демократичну державу. Етнічні меншини зазвичай в якійсь мірі фізично і соціально ізольовані від решти суспільства. Як правило, вони зосереджуються в певних районах, містах або регіонах країни. Шлюби між представниками меншин і більшістю населення досить рідкісні. З метою збереження особливостей своєї культури члени меншин можуть активно заохочувати ендогамію (шлюби всередині групи).

Список використаних джерел

1. Гумилев Л. Н. Сущность этнической целостности / Лев Николаевич Гумилев // Ландшафт и этнос: XII. – «Вестник ЛГУ», 1971. – 106 с.
2. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Д. Ентоні Сміт. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
3. Шаблій О. І. Теоретичні і методичні проблеми розвитку етнічної географії України / О. І. Шаблій // Сучасні проблеми географії населення в Україні. – Луцьк, 1993. – 196 с.
4. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Володимир Янів. – Київ: Видавництво «Знання», 1993. – 343 с.

УДК 392.4(479.24)

Роденко А. В., *старший преподаватель*

Сумской государственной университет (г. Сумы, Украина)

Аббасова Нубар, *студентка*

Сумской государственной университет (Азербайджан)

ПРЕДСВАДЕБНЫЕ ОБРЯДЫ В КУЛЬТУРЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАРОДА

В статье приводится описание традиционных обрядов, которые сохранились в азербайджанской культуре и находят широкое применение в процессе подготовки свадебных торжеств.

Ключевые слова: *традиция, обряд, наследие, семья, свадьба, торжество, поверье.*

Постановка проблемы. Азербайджан – страна с богатой историей и обширным культурным наследием, в котором важное место занимают

традиции и обычаи народа. Изучение традиционных обрядов, которые сохранились в азербайджанской культуре и находят широкое применение в процессе подготовки свадебных торжеств, представляют значительный интерес для различных областей науки и практики, прежде всего – культурологии, этики, этнографии, этнопсихологии.

Изложение основного материала. Традиции и обычаи, свято соблюдающиеся в течение длительного времени, сопровождают азербайджанцев на протяжении всей жизни. В азербайджанских традициях нашли свое воплощение и элементы различных верований, существовавших на территории, и религиозные представления людей, и особенности менталитета, и влияние других культур. Бережно хранимые национальные традиции можно наблюдать в национальной одежде, в народных гуляниях и праздниках, в семейных торжествах.

Широко распространены и почитаемы в народе традиции гостеприимства. Азербайджанские семьи славятся своим гостеприимством, которое как нельзя лучше отображает все национальные обычаи страны. Много веков назад, когда только зарождалась страна, к гостям относились с особым почтением, потому что люди жили племенами и каждый, который решился на долгий путь, был очень смелым человеком, которому обязательно нужно было предоставить кров и пищу [1]. Вековые традиции истинно кавказского гостеприимства почитаемы в народе. Для каждого хозяина гость, как близкий друг: принять его, угостить всем самым вкусным – священная обязанность семьи. К приему гостей азербайджанцы подходят основательно и ответственно. Часто помимо вкусного обеда гостя одаривают самыми разнообразными, порой довольно дорогими подарками. Отказ от приглашения может быть расценен как личное оскорбление.

Однако в Азербайджане нет события, столь богатого национальными обрядами, как свадьба. Одно из популярных азербайджанских высказываний гласит: *Geleceği planlamayan biri geleceğinden yoksundur*. – Кто не планирует будущее, у того его нет. В народе существует поверье – если свадьба и подготовка к ней не будут тщательно спланированы, если не будут соблюдены все необходимые традиции и обряды, – не видать молодым счастья. Подготовка и сама свадьба – большой торжественный процесс, состоящий из нескольких этапов.

Последовательность самых древних предсвадебных и свадебных церемоний описывает известный этнограф Р. Бабаева: выбор невесты, сватовство, получение согласия, обручение, возвращение подносов с подарками и кумовское застолье, праздник весны («Новруз байрам») и

весенние дары (появление первых фруктов и овощей), демонстрация преподнесенных нарядов, банный день невесты, девишник с тамадой, вечер помазания хны, регистрация брака, первая брачная ночь и утро после брачной ночи, второй и третий дни, банный день после недели замужества [2]. Во многих селах и даже городах подобные церемонии, связанные с многочисленными обрядами, существуют и поныне.

Все предсвадебные мероприятия начинаются с обряда «Хабар гёндяря» (оповещение о сватовстве). Желая сосватать девушку, родственники будущего жениха знакомятся с близкими людьми ее семьи. Именно родственники должны сообщить, кто и когда придет на сватовство в дом понравившейся девушки. Чтобы не было отказа, родители юноши часто обращаются к уважаемым в народе людям, дабы те посодействовали в получении согласия.

Следующий обряд – «Кичик эльчилик» (малое сватовство). По народному обычаю, сватать невесту отправляются мать юноши и близкая родственница. Когда же предварительное согласие достигнуто, в переговоры вступают мужчины. Много традиций связано с этим сватовством, например: на сватовство нельзя идти затемно, нельзя пить первый чай. Отец девушки не дает согласия после первого сватовства: «Дверь девушки – это шахская дверь. Я должен посоветоваться с дочерью и ее матерью, с близкими родственниками, после чего сообщу Вам об окончательном решении», – говорит он гостям. На большом совете свое решение выносят семейные старшины – аксакалы. Согласием девушки является ее молчание.

Обряд большого сватовства – «Эльчилик» – представляет собой визит к потенциальной невесте всех самых близких родственников жениха. Здесь девушка свое согласие выражает словами: «Как Вам будет угодно». В первый визит родные девушки не дают точный ответ на предложение, лишь во время второго визита в присутствии всех родственников, старейшин и соседей отец девушки говорит «свое последнее слово». Интересно, что девушка во время этого сватовства не должна присутствовать дома, ее приводят из дома родственников или подруги и поздравляют после ухода сватов.

Через некоторое время после сватовства проходит обряд малого обручения – «Кичик нишан». В этом мероприятии принимают участие около 30 человек, в числе которых все подруги невесты. Родственники жениха надевают кольцо на палец девушки, накидывают платок на плечи и дают девушке откусить половину конфеты, вторую половину которой

доставляют молодому человеку. Гости угощаются и веселятся, а обрученная невеста возлагает правую руку на голову каждой присутствующей незамужней девушки, желая им скорейшей свадьбы. С этим ритуалом связано еще одно поверье: кому из девушек невеста дает примерить кольцо, та и будет следующей невестой. Девушки уносят с собой сладости, которые кладут под подушку, чтобы во сне увидеть своего суженого.

Еще более торжественный праздник – «Бёук нишан» (основное или большое обручение). Подготовка к свадьбе – длительный и ответственный процесс. Так, основное обручение должно состояться только через несколько месяцев, поскольку требует тщательной подготовки. К обручению готовится семья жениха: приобретаются дорогие подарки невесте, покупаются продукты для обильного стола. И в этом обручении есть свои приметы: нельзя дарить туфли – могут принести неудачу, нельзя покупать лук – символ горечи. Все «хончи» (подарочная корзина или поднос) с дарами украшаются красной лентой. В конце праздника гостям предлагается надушиться подаренными невесте духами.

Согласно традиции, невесту одаривают подарками во время всех праздников до самой свадьбы. Один из подобных обрядов носит название «Байрамлыг» (подарок). Самый ценный «байрамлыг» – на праздник «Новруз байрам»: от ювелирных изделий, нарядов красного цвета, барана, лоб которого украшен хной, до национальных сладостей.

День свадьбы назначается во время обряда «Кяльмалашма» (встреча с целью переговоров). Материальные затраты на свадьбу, как правило, берет на себя семья жениха.

Только одни женщины участвуют в обряде «Палтарбичди» (раскрой платья). Обряд проходит весело, со сладкими угощениями, приготовленными в особых мешочках, с показом приданого и подарков невесты.

Приданое невесты приносят в дом жениха братья невесты с друзьями и родственниками. Обряд «Джехиз» (приданое) предполагает размещение приданого в доме жениха и украшение его комнат. Будущая свекровь всем украшавшим преподносит подарки.

На предсвадебный обряд «Чёрекбишди» (выпечка хлеба) женщины-родственницы приходят в дом невесты или жениха за три дня до свадьбы. Первый выпеченный лаваш преподносится матери жениха или невесты со словами: «Да будет хлебосольным, богатым Ваш стол, да будет горячим Ваш хлеб!» [3].

Одним из самых распространенных обрядов является – «Гыз шахы». «Шах» – это свадебное украшение из ветви дерева, на которую

закрепляються зеркала, свічки, парча, конфети, фрукти. Сам «шах» складається в домі подружки невесты. Молодежъ приємно весело проводить час: всі поють, танцюють, зажигают во дворі факели і костри. Пізнім вечором жених з друзями доставляють «шах» разом з різними угощами в дім невесты, де веселіє продовжується.

Накануне свадьбы дівушки збираються в окремій кімнаті, де проводиться останній предсвадебний обряд – «Хынаяхды» (украшення хной). Тетя невесты, взяв в руки посуд з замоченою хною, починає танцювати. Зatem один поднос і одну порожню пиалу ставлять перед родичами жениха. А те, в свою чергу, кидають в пиалу гроші і забирають хну. Танцюючи, один з них підходить до невесты. На долоні їй наноситься малюнок хною. Зatem підносять пиалу до присутнім, які, преподносячи подарок (грошове винагородження), кидають мизинець в хну [4].

Висновки. Практично всі описані предсвадебні обряди зберігають свою актуальність і значимість, відображаючи традиційні риси ментальності азербайджанського народу.

Список использованных источников

1. Азербайджанская семья. Азербайджанский конгресс // Еженедельная общественно-политическая газета. – Вып. №45 (434). – 2015. – 4 декабря.
2. Бабаева Р. Традиции и обряды в Баку в прошлом / Р. Бабаева // Научн. архив НАНА, инв. №1376, 1627.
3. Свадебные традиции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.azerbaijans.com/content_102_ru.html.
4. Dünyaxalqlarının toy ənənələri haqqında [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://joy.az/interesting/80366-dunya-xalqlarinin-toy-eneneleri-haqqinda-10-fakt.html>.

УДК 37.018(477)(73)

Солоха Е. І., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., Пасічник Н.О.)

СумДПУ імені А.С. Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В США ТА УКРАЇНІ

У статті подано аналіз особливостей сімейного виховання в Україні і Сполучених Штатах Америки. Зазначено основні аспекти виховання дітей. Показано роль педагогічної освіченості (як елементу культури) батьків у вихованні дітей.

Ключові поняття: сімейне виховання, культура, педагогічна освіченість.

Постановка проблеми. В умовах кризового сьогодення особливої актуальності набувають проблеми виховання та адаптації людини в сучасному динамічному соціумі. Сім'я є провідним соціальним інститутом. У сім'ї формується соціальний статус дитини, прихильність до рідних, переконання і світогляд, ціннісні орієнтації, морально-етичні ідеали тощо. Родина – важлива ланка суспільно-історичного й педагогічного поступу людської цивілізації. Її внутрішній розвиток, з одного боку, відбувається за

типовими для цього соціального інституту законами, з іншого – ці закони взаємодіють із національними особливостями, зумовлюючи їх трансформацію і взаємне збагачення, певною мірою впливаючи на зміст, методи й засоби сімейного виховання.

Процеси, які відбуваються сьогодні в нашому суспільстві, сприяють розвитку та зміцненню зв'язків між Україною і Сполученими Штатами Америки в різних сферах суспільного життя – політичній, науковій, культурній, що посилює взаємний інтерес до внутрішнього життя кожної країни, особливо до функціонування інституту сім'ї та виховання дітей. З огляду на це актуалізованим є дослідження процесу виховання в українських і американських сім'ях, з'ясування характерних ознак виховного впливу, окреслення внутрішніх зв'язків між педагогічними інноваціями й національними культурними традиціями як передумовами підвищення ефективності сімейного виховання.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми, пов'язані зі становленням інституту сім'ї, вивченням специфічних особливостей сімейного виховання, перебувають у колі наукових інтересів вітчизняних та американських дослідників. Вагомий внесок у дослідження сутності сім'ї та особливостей її функціонування зробили американські дослідники: Е. Берджерс, У. Біверс, Е. Ботт, М. Боуен, К. Девіс, М. Емлер, Дж. Кірпатрик, Д. Олсон, Т. Парсонс, П. Рейман, Д. Сміт, Н. Смелзер, Х. Танкерслі, Х. Хартман, М. Хілл та інші. Серед українських науковців ці проблеми аналізували М. Боришевський, Г. Васянович, В. Кравець, Т. Кравченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Савка, Н. Уманець та інші.

Мета статті – порівняльний аналіз особливостей сімейного виховання в Сполучених Штатах Америки та Україні.

Виклад основного матеріалу. Кожна сім'я унікальна щодо організації свого життєвого простору, розподілу обов'язків, культури спілкування, виховання дітей. Унікальним і неповторним є сімейне виховання кожної родини. «В інтегративно-цілісному вимірі *сімейне виховання* постає як сукупність процесів впливу на дітей з боку батьків та членів сім'ї. Відтак, *виховний потенціал сім'ї* визначається виховними можливостями сім'ї, здатністю членів сім'ї до виконання виховних функцій. При цьому вирішальну роль має те, який *стиль сімейного виховання* (авторитетний, авторитарний, ліберальний, невключений, гіперопіка, гіпоопіка, традиційний, діто-центристський, демократичний, гіперопікуючий, ігноруючий) обирають батьки, а також конкретний *тип батьківського ставлення* до дитини (безумовно емоційного прийняття дитини, умовно емоційного прийняття, амбівалентного емоційного ставлення, індиферентного ставлення,

прихованого емоційного відторгнення, відкритого емоційного відторгнення), якому вони надають перевагу» [7].

Аналіз науково-педагогічних джерел доводить, що основними напрямками родинного виховання є батьківська просвіта; міжкультурна взаємодія усіх учасників педагогічного процесу; підготовка молоді до сімейного життя тощо. Зрозуміло, що задля того щоб визначити специфіку своєрідності родинного виховання в Україні та США, насамперед необхідно визначити фактори сімейного виховання, що визначають виховний потенціал сім'ї.

До факторів сімейного виховання, «...що впливають на виховний потенціал сім'ї, належать: соціально-культурний (освіта, рівень інтелектуального і культурного розвитку батьків та членів сім'ї; психолого-педагогічна компетентність; психологічний мікроклімат); соціально-економічний (матеріальний статок, трудова зайнятість дорослих членів сім'ї); техніко-гігієнічний (місце проживання сім'ї; побутові умови; технічне забезпечення) та демографічний (охоплює структурно-функціональні особливості сім'ї, а саме структуру сім'ї, що описується через її склад: нуклеарний, розширений, неповний, реструктурований)» [7].

Слід зазначити, що у сучасній культурній політиці США можна виділити таке пріоритетне завдання, як: подолання перешкод у створенні позитивного родинно-вчительського партнерства (попередження чи подолання різниці в соціальному і матеріальному статусі, стрес, життєві цінності й досвід, комунікативні здібності, різниця в сприйнятті дитячих потреб). Відтак, процесуально виконання цього завдання передбачає розгляд будь-яких питань в американських родин на основі логічної аргументації. Зауважимо, що у США батьківське виховання включає рівень підготовленості до навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах сім'ї, вміння застосовувати якості вихователя у процесі спільної життєдіяльності усіх членів родини. При цьому, на думку вчених (Г. В. Святненко, Л. С. Волинець, Є. М. Луценко), педагогічна освіченість як елемент культури батьків характеризується основним мінімумом знань з психології, педагогіки, фізіології, гігієни, а також – уміннями та навичками здійснення виховної діяльності та догляду за дитиною [2].

Традиційно параметрами педагогічного виховання є моральна, дидактична, комунікативна, фізична, естетична, валеологічна, екологічна культура, культура мислення, мовлення, праці, рухів. Моральна культура містить вимоги батьків до себе, самокритичність, дотримання соціально цінних моральних норм. Культура мислення передбачає наявність проблемного мислення (вміння прогнозувати можливі труднощі виховання і

намічати шляхи їх усунення), системного (вміння бачити проблему з різних боків), оперативності мислення (здатності швидко реагувати на зміну обставин). Мовленнєва культура пов'язана з володінням правильною літературною мовою, дикцією, виразністю, емоційністю та багатством мовленнєвих інтонацій. Комунікативна культура виявляється у здатності привертати до себе увагу дитини, створювати довірливі стосунки, в доброзичливому спілкуванні з іншими, умінні керувати собою. В основі дидактичної культури лежить вміння оптимально організувати педагогічний процес, забезпечити необхідну мотивацію, володіння сучасними формами і методами виховання. Культура праці виявляється у звичці доводити розпочату справу до кінця, у турботі про якісні і кількісні результати праці, в умінні дотримуватися побутової дисципліни. Рухова культура полягає в оптимальному використанні жестикуляції, умінні вибирати позу, поставу, ходу. Естетична культура забезпечується наявністю естетичного смаку, дотриманням етики спілкування [1].

Батьківське виховання має виявлятися в умінні викликати в дитини інтерес, підтримувати ініціативу, активну позицію дитини в процесі діяльності; не карати дитину, ускладнюючи діяльність; створювати позитивні очікування щодо результатів діяльності та процесу організації. Структурно батьківське виховання в Україні і США різняться засобами і прийомами педагогічного впливу в різних життєвих ситуаціях. Ефективні програми виховання батьків запропонували сучасні американські учені, які засновані на наданні психотерапевтичної допомоги різним типам сімей. Наприклад, концепція психотерапевта Хайма Жіно спрямована на «деневротизацію» емоційної сфери батьків завдяки усвідомленню ними своїх «почуттів, цінностей і очікувань» у процесі відкритого діалогу з дитиною.

Х. Жіно рекомендує здійснювати роботу в тренінгових групах батьків, поділяючи її на такі етапи: 1) створення комфортності, усвідомлення значущості спільних проблем учасників занять, виокремлення толерантного лідера (люди здатні до сприймання нових знань, продуктивного вирішення власних і спільних проблем за відсутності реальних загроз їм); 2) робота над подоланням стереотипів батьківського мислення, виявлення реальних причинно-наслідкових зв'язків між почуттями і вчинками їх та їхніх дітей; 3) формування конкретних навичок самоаналізу й аналізу поведінки дітей на основі усвідомлення амбівалентності (подвійності) людських стосунків. Через аналіз власних реакцій батьки доходять висновку про те, що емоційний досвід не є ні логічним, ні обґрунтованим, а існування на перший погляд суперечливих почуттів є більше нормою, ніж небажаним фактом у житті людини; 4) формування навичок психологічної адаптації, відкриття нових

педагогічних підходів до нормування поведінки, успіхів у навчанні дітей та інших проблем сімейного виховання на основі індивідуального підходу до кожної сім'ї, дитини, батька, матері [5].

Батьківське виховання в Україні і США ґрунтується на принципах демократизації і гуманізації. Такий процес має зміцнити віру батьків у професійну компетентність, тактовність і доброзичливість вихователя, його вміння зрозуміти їх і допомогти їм у вирішенні конкретних проблем, взаємодії з ними. У своїй просвіті батьки повинні побачити можливості розвитку спілкування і спільної діяльності з дитиною, зробити свою педагогічну позицію більш адекватною, гнучкою, прогностичною. Сутність сімейного виховання на американському й українському ґрунті: це організація певного способу життєдіяльності сімейного мікроколективу, створення умов, за яких фізіологічні, емоційні та інтелектуальні потреби дитини, її потреби в любові, безпеці й повазі задовольнялися б достатньою мірою та на належному якісному рівні.

Схарактеризовані системи сімейного виховання на підставі аналізу змісту, методів і засобів в американській (зміст – моральний, громадянський, правовий, фізичний складники, зорієнтовані на підготовку дитини до економічної самостійності й незалежності від батьків, поліпшення умов та якості життя в суспільстві, досягнення вищої, порівняно з батьками, особистісної й соціальної ефективності; методи – окреслення перед дитиною системи вимог та обмежень, зумовлених її роллю в сім'ї, підтримка дитини, реалізація почуття взаємної поваги і співпраці, формування поваги до порядку, відмова від акцентування на помилках дитини, усунення конфлікту, батьківська любов, запровадження відкритих і закритих сімейних правил; засоби – усні розповіді, переповідання казок, батьківсько-дитячі взаємини) та в українській сім'ї (зміст – комплексна реалізація інтелектуального, громадянського, морально-етичного, художньо-естетичного, трудового, фізичного виховання, забезпечення адаптації дитини у швидкозмінному соціумі; методи – пояснення, настанови, прохання, порада, розповідь, навіювання, організація різних доручень, батьківський приклад; засоби – слово, фольклор, праця, домашній побут, духовний і моральний клімат сім'ї, символи, атрибути, реліквії, сімейні та національні традиції).

Висновки. Спільними методами сімейного виховання для обох країн є: переконування, привчання, вправлення, навіювання, контроль, вимоги, заохочення, покарання. Отже, кожен батько, кожна мати повинні добре розуміти, що вони хочуть виховати в своїй дитині. Батьки мусять пам'ятати, що вони народили і виховують сина чи дочку не тільки для своєї батьківської радості. У сім'ї, під керівництвом батьків росте майбутній громадянин.

Список використаних джерел

1. Авдіянець Г. Г. Реалії та перспективи духовного виховання дітей в умовах сучасної української сім'ї / Г. Г. Авдіянець // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – Слов'янськ, 2002. – Вип. XVIII.
2. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях / Г. В. Святненко, Л. С. Волинець, Є. М. Луценко. – К. : Логос, 2000. – 92 с.
3. Безлюдний О. Сімейні виховні традиції в історичній ретроспективі: досвід України і Сполучених Штатів Америки / Олександр Безлюдний // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Випуск 37.
4. Бехтерев В. М. Объективная психология / В. М. Бехтерев. – М. : Наука, 1991. – 480 с.
5. Бжиская Ю. В. Семейное воспитание в педагогике США / Ю. В. Бжиская. – Ростов-н/Д : Изд-во СКНЦ ВШ, 2003. – 128 с.
6. Гринько Г. Про соціальне виховання дітей / Г. Гринько // Порадник по соціальному вихованню дітей. – Харків, 1921. – С. 14–18.
7. Щербакова І. М. Духовний потенціал сімейного виховання / І. М. Щербакова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 9 (53).

УДК 159.922.4:159.923.3:314.04(4-15)

Стародуб М. М., студентка

(науковий керівник: к. філос. н. **Вертель А. В.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті розкрито поняття нації, народу. Проаналізовано особливості національного характеру представників західної Європи.

Ключові слова: національний характер, нація, народ.

Постановка проблеми. В історії людства європейська цивілізація відіграла чи не найпомітнішу роль. Європейська цивілізація фактично встановила модель розвитку для решти світу, що врешті-решт призвело до його європеїзації. Якщо Росію інколи змальовують як Гулівера, який однією ногою стоїть у Європі, а іншою – в Азії, то про Україну навіть деякі сучасні російські аналітики кажуть, що її шлях – до Європи. Якщо людина прагне бути «європейцем», то для цього не досить тільки заяв про намір. Необхідне розуміння особливості характеру європейців, бо саме таке усвідомлення і сформувало європейську спільноту.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченням національного характеру європейців займалися Г. Гегель, Й.-Г. Гердер, К. Гельвецій, І. Кант, Ш. Монтеск'є, які розглядали у своїх працях такі поняття, як «нація», «народ», «національний характер». На існуванні національного характеру наполягали французькі вчені – історик Л. Февр та етнограф Л. Леві-Брюль,

російський філософ М. Лосський, українські мислителі М. Костомаров, В. Липинський, В. Винниченко та ін.

Мета статті – розкрити поняття «національний характер», «нація», «народ». Висвітлити та охарактеризувати особливості національного характеру представників західної Європи.

Виклад основного матеріалу. Слово «Європа» походить від грецького, а те – від асирійського «ереб», що в перекладі означає «захід». Спроби описати етнокультурні особливості європейців були зроблені в XVIII столітті К. Гельвецієм у Франції, Д. Юмом в Англії, І. Кантом у Німеччині. І. Кант один з перших почав вживати такі поняття, як «народ» і «нація», і визначив ці поняття. Народ, за І. Кантом, – це об'єднана у тій чи іншій місцевості велика кількість людей, що становить єдине ціле.

Нація – це частина народу, що через спільне походження визнає себе об'єднаною в одне громадянське ціле. Національний характер, за К. Гельвецієм, – це спосіб бачення та відчуження, який є характерним тільки для одного народу і залежить, в основному, від соціально-політичної історії (форм правління). І. Кант вперше дав вичерпну характеристику представникам західної Європи. Він розглянув характери французів, англійців, іспанців, італійців і німців. У англійського народу «від природи немає ніякого характеру», і тому характер англійця полягає у виробленні в собі характеру і небажанні відступати від своїх принципів. Іспанці – урочисті, горді і велемовні; навіть селяни в Іспанії пройняті свідомістю власної гідності.

Французька фамільярність для іспанця абсолютно нестерпна. Він серйозний, законослухняний і релігійний. Слабкими ж сторонами іспанця є відсутність допитливості і консерватизм. Італійці поєднують французьку жвавість з іспанською серйозністю. Вони володіють розвиненим художнім смаком, люблять публічні розваги – пишні ходи, карнавали, маскаради. Але при цьому вони корисливі – саме в Італії винайдені векселя, банки, та лотереї.

Німці – люди чесні, домовиті, розважливі, скромні. Вони більш за інших народів підкоряються уряду, далекі від бажання змін і опору існуючому порядку. Але німці поступаються французам, італійцям і англійцям в дотепності і художньому смаку. Вони більше досягають успіху в тому, що можна досягти не стільки геніальністю, скільки старанністю і працею. Їх недоліки – схильність до наслідування і невисока думка про свою оригінальність (на відміну від англійців); надмірна пристрасть до дотримання соціальної субординації (посад, рангів, титулів). Всі ці судження про європейські народи І. Кант робив, жодного

разу в житті не виїхавши за межі свого рідного міста Кенігсберга, можливо, до цих висновків він прийшов на підставі зустрічей з приїжджими в його місто іноземцями [1].

У ХХ столітті один з кращих зразків етнокультурного «портретування» європейців належить іспанському мислителю, письменнику і дипломату Сальвадорі де Мадаріага. Його книга «Англійці, іспанці, французи» (1932) спирається як на обширний літературний матеріал, так і на особисте знайомство автора з життям цих народів [3].

С. де Мадаріага вважає, що основними компонентами національного характеру, який виражається в культурі народу, є інтелект, пристрасть і воля (це відповідає трьом частинам людської душі за Платоном). У англійців домінує воля, у французів – інтелект, у іспанців – пристрасть. Англійський принцип життя – «чесна гра», тобто сумління і вміле поведіння, націлений на практичний результат. Французький принцип життя – право, ідея, система дії повинні бути правомірними, отримувати виправдання в законах системи. Іспанський принцип життя – честь. Заради неї іспанець готовий пожертвувати практичною користю і загальними принципами. Англійці сильні здоровим глуздом і практичністю. Вони мужні, але не схильні до авантур, подібно іспанцям. На відміну від француза, англієць схильний не так думати, скільки діяти, тому він цурається утопії і мислить про те, що може бути реально зроблено.

С. де Мадаріага заперечує проти думки про індивідуалізм англійців, вважаючи його поверховим. Насправді вони дуже залежні від думки своєї спільноти і добровільно підкоряються її нормам. Їх емоції, однак, не проявляються у спалахах, як у іспанців. Англієць зазвичай аналізує свої почуття і підпорядковує їх контролю з боку розуму, що характерно українському народу. Французька культура характеризується інтелектуалізмом, раціоналізмом, розсудливістю. Француз «у себе вдома», коли мислить. Його розум прагне до повної ясності і не терпить порушень логіки. Французи недооцінюють інтуїцію, несвідомі елементи психіки. Вони прагнуть все виразити в словах, звідси – відзначена німцями балакучість французів. Перш ніж діяти, француз будує плани, програми, кодекси, прогнози. Однак у момент дії, коли теорії треба втілювати в життя, французи починають коливатися. У Франції високий авторитет інтелектуалів. В особистих стосунках ніхто не прагне нав'язувати іншим свої погляди. Свобода і відкритість у прояві почуттів у французів іноді віддає легковажністю і навіть цинізмом. Однак розсудливість їх позначається і тут.

Іспанець представляє собою тип людини пристрасі. Він живе, віддаючись поривам пристрасей, в проміжках між якими він лише пасивно споглядає світ. Іспанець не любить раціональний розпорядок життя, його мало приваблюють «корисні» захоплення, пов'язані з побутом і дозвіллям. У цьому сенсі постать Дон-Кіхота дуже типова. Іспанцеві важко дається систематичне, послідовне мислення. Його знання мають особистісний характер і відрізняються конкретністю. Іспанці вважають, що головні події життя розігруються в душі людини. Тому вони переконані індивідуалісти. Для іспанця життя – драма, де він виконує роль головного героя. При цьому іспанець зовсім не себелюбний егоїст, він просто не має абстрактного розуміння боргу. Важливою якістю іспанців є гуманізм. Він виражається в теплоті і щирості особистих відносин, у визнанні гідності іншої людини незалежно від її соціального стану. Домінування пристрасей над інтелектом є причиною відставання Іспанії від інших європейських країн у розвитку науково-технічної, економічної, політико-адміністративної діяльності. Водночас емоційність, інтуїція і споглядальність іспанців служать джерелом високої філософської культури [2].

Висновки. Можна стверджувати, що український індивідуалізм і характер певною мірою поєднує нас з індивідуалістичною Європою. У вдачі українського народу переважає особиста воля, а в європейців самовпевненість. Сучасні дослідники культури соціуму як цілісності стверджують, що дійсно форма життя українців відрізняється індивідуалістичністю і визнанням першості особистого над суспільним. А утвердження свободи слова, вільний розвиток демократії в Україні доводять: ми – європейці. Хоч між західноєвропейським індивідуалізмом і українським є суттєва різниця, яка репрезентується в прагматичності і емоційності одного і того ж індивідуалізму, то можна з певністю наголосити на таких рисах характеру як раціоналізм, патріотизм та оптимізм, які яскраво відображаються як в європейців, так і в українців. Сучасні суспільно-політичні процеси української держави також указують на її європейську спрямованість.

Список використаних джерел

1. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант; [пер. с нем. Н. М. Соколова]. [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://www.bim-bad.ru/docs/kant_anthropology.pdf.
2. Мадариага С. Англичане, французы, испанцы / Сальвадор де Мадариага; [перевод А. Говорунов]. – СПб.: Наука, 2003. – 243 с.
3. Сурова Е. Э. Культурная антропология / Е. Э. Сурова // Введение в культурологию: Курс лекций; [под ред. Ю. Н. Солониной, Е. Г. Соколова]. – СПб.: 2003. – С. 131–141.

Тубол Н. А., преподаватель

Сумской государственный университет (г. Сумы, Украина)

Нурметова Зияда, студентка

Сумской государственный университет (Туркменистан)

ОСОБЕННОСТИ ТУРКМЕНСКОГО ЖЕНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО КОСТЮМА

Статья посвящена туркменскому женскому костюму как отражению национальной специфики, культуры, быта, образа жизни в целом.

Ключевые слова: одежда, туркменский национальный костюм, украшения.

Постановка проблемы. Туркменский женский национальный костюм – явление культуры народа, характеризующее его обычаи, образ и стиль жизни. Столетиями сохранялся основной тип одежды, ставший одним из ярких отличительных признаков самобытной материальной культуры и этического мировоззрения народа. В нем нашли отражение этнографические, исторические, художественные особенности народного творчества, которые проявились и в создании определенных его форм.

Изложение основного материала. На формирование женского национального костюма оказали влияние климатические условия, род занятий, исторические взаимосвязи, эстетические и религиозные представления. Туркмены более других народов Средней Азии привержены своему национальному костюму, и дело тут даже не в особом почитании этники народа. Такая одежда очень практична в жарком и сухом климате страны, а национальные орнаменты, ко всему прочему, несут в себе еще и знаки оберегов [1].

Традиционная туркменская женская одежда с давних времен сохраняет простоту форм и деталей. Покрой, приспособленный ко всем возрастным группам, быту и климату, не менялся веками, он передавался из поколения в поколение и зависел от материала, из которого одежда изготавливалась. Крой и материал наиболее ярко раскрывают эволюцию различных форм костюма, отражают этнокультурные взаимовлияния, уровень развития художественного искусства народа, его эстетические представления. Материалом для женской одежды служили шелковые и хлопчатобумажные ткани.

Традиционный женский туркменский костюм состоит из длинного платья туникообразного покроя, узких внизу и широких в шагу штанов, халата и головного убора. Платья женщин большинства туркменских племен шились из красного, малинового или темно-бордового домотканого шелка «кетени». Пожилые женщины носили платья-рубahi темных цветов (зеленого или фиолетового) со скромной вышивкой. Платье отличают традиционные желтые кромки «кетени», которые при

шитье не забираются в шов, а остаются снаружи, подчеркивая основные конструктивные линии наряда и являясь его декором. Рукава и глубокий разрез на воротах украшают вышивкой геометрического и растительного характера. Каждому региону страны присущи свои особые узоры и цвета. Ранее существовало множество орнаментальных мотивов различных этнических туркменских групп. Несмотря на многочисленные заимствования, взаимовлияния, изменения в орнаменте, можно найти специфическое, характерное для каждого определенного племени, проявляющееся в начертании, композиции, колорите.

В древности каждая линия имела свое значение, орнамент являлся своеобразной «речью». Первоначально почти каждый орнаментальный мотив, его окраска имели свой символический смысл. Со временем значение многих узоров было утрачено, но они поныне сохраняют свое декоративное назначение в одежде.

Халаты обычно шились на подкладке и простегивались по всей длине. Выходной праздничный халат из шелка, бархата или сукна был богато расшит по краям ворота, полам и рукавам или отделан серебряными украшениями. Для обычных, повседневных халатов использовались менее дорогие ткани, чаще всего красного цвета [2]. В прошлом для замужних женщин почти повсеместно было обязательным ношение головного халата-накидки, который по сути являлся паранджой, но без скрывающего лицо чачвана (прямоугольной густой сетки из конского волоса, закрывающей лицо женщины). Женские наголовные халаты «чырпы» предназначались для ношения в особо торжественных случаях. Их отличает конструктивность формы, строгость колорита, фактура ткани и удивительный орнамент. Наиболее распространенными мотивами были цветы – лотосы, тюльпаны, часто заключенные в круг или ромб, они являлись основой для построения композиции, которая располагалась по всей поверхности халата. Наряду с растительным орнаментом встречаются стилизованные изображения животных, предметы быта.

«Курте» («гызылкурте», «яшылкурте») является разновидностью халата-накидки. Вышивкой они украшаются в меньшей мере, чем «чырпы». На полах этих халатов чаще всего встречается символический орнамент, имеющий Т-образную форму [3].

Девичий костюм отличается от женского головным убором. Традиционным головным убором девушек служит небольшая вышитая шапочка «тахья», а женщины обычно носят большой шелковый или шерстяной платок, под которым имеется еще один, маленький, сложенный полосой и завязанный узлом на затылке. Широко распространен «борик», по форме напоминающий усеченный конус, повернутый широким концом

вверх. Сверху он покрывается ярким платком с геометрическим разноцветным узором по краям. Девичий («тахья») и женский («борик») головные уборы могут дополнять множество пластин, подвесок, заколок, закрывающих виски и затылок, защищающих шею, грудь и плечи.

Традиционный национальный костюм туркменки нельзя представить без ювелирных украшений, которые некогда являлись амулетами, оберегающими от болезней, бесплодия, злых сил. Уже на маленькую девочку надевали браслеты, нашивали на одежду перламутровые пуговицы и бусинки. С возрастом количество таких украшений-оберегов увеличивалось. Формы украшений разнообразны – круги, квадраты, трапеции, треугольники, часто с подвесками и бубенчиками, которые при движении звенят. В туркменской народной песне поется: «Когда гуси ... поднимаются в небо, то весь воздух заполняется их голосами. Когда девушки идут за водой, то весь воздух заполняется звоном их украшений». Для украшений чаще всего использовалось серебро со вставками из натуральных камней: сердолика, который по древним поверьям приносит покой, радость и изобилие, бирюзы, улучшающей зрение, кораллов, дающих богатство. На серебряных украшениях часто можно увидеть стилизованные изображения животных и насекомых, связывавшихся когда-то в представлении людей со стихиями природы. Часто дополнением к основному ювелирному ансамблю служили монеты, которые могли и самостоятельно использоваться для декоративной отделки детской, девичьей и женской одежды. В этом качестве встречаются старинные монеты XVII века, серебряные иранские монеты XVIII в., серебряные и золотые монеты царской России. Нередко количество серебряных и позолоченных монет, нашитых на одежду, свидетельствовало о знатности и достатке ее владельца [4].

Выводы. Под воздействием времени туркменский женский костюм изменялся, одни элементы устаревали, другие видоизменялись, появлялись новые. Однако до наших дней он сохранил черты этнической принадлежности, сложившиеся в процессе исторического развития.

Список использованных источников

1. Традиционная одежда туркмен [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://restinworld.ru/stories/turkmenistan/40820/1.html>.
2. Традиционная одежда туркмен [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://thinkeractive.ru/ex_sitio/95-nacionalnaja-odezhda-turkmen.html.
3. Туркменский национальный костюм [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://moikompas.ru/compas/clothesturkmen>.
4. «Звонкие наряды» – монеты как украшение туркменского женского костюма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infoabad.com/vs-o-turkmenistane/-zvonkie-narjady-monety-kak-ukrashenie-turkmenskogo-zhenskogo-kostyuma.html>.

Уланова Т. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н. **Вертель А. В.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

У статті розглядаються основні етнічні особливості української народної казки, вираження любові до своєї землі, народу, традицій, про особливості казки на теренах України. Викладено основні характеристики українських казок.

Ключові слова: гіпербола, українська народна казка, народна культура, українська традиційна культура, хронотоп, феноменологія.

Постановка проблеми. Українська казка існує уже з давніх-давен, і до сьогодні не втрачає привабливості для своїх читачів різного віку, як дорослих, так і дітей. Казка розповідає про історії українського народу, його традиції та культуру, розповідає про життєвий досвід предків, відображає морально-етичні цінності народу, соціально-побутові особливості української нації. Казка – це прозовий жанр фольклору з фантастичними елементами. Це твір, в якому переплітаються реальність та вигадка. Казки створювались на основі переказу із вуст у уста, від одного оповідача до іншого, і кожного разу вони доповнювались характерними елементами даного часу, новими подробицями, пригодами та випробуваннями головного героя казки. Вони складались таким чином, щоб донести до слухача або читача певну ідею, закладену у самому сюжеті, народну мудрість, яка заснована на багатовіковому досвіді. Тому розгляд особливостей української народної казки є актуальною психологічною проблемою.

Мета статті – визначити особливості української народної казки.

Виклад основного матеріалу. Однією з особливостей українських народних казок є зображення у багатьох з них картин людського життя засобами алегорії – через образи тварин. Коти, собаки, зайці, лисиці, вовки, ведмеді та інші звірі в казках роблять теж саме, що роблять в житті люди. У казках про тварин ми бачимо побут українського народу та його традиції. Наприклад казка «Про півника і двох мишенят», мабуть кожен з нас зустрічав в житті хоча б одну людину, яка поводить себе, як ті мишенята, що лінувались і не хотіли нічого робити, а коли настав час їсти – то вони перші сіли за стіл. Казка «Мудра дівчина», у ній дівчина Маруся відгадала усі загадки пана, справилась з усіма завданнями. Дотепність та розум, є одними із головних рис нашого національного характеру. Через різні обставини далеко не всі українці в минулому могли здобути освіту, але і без освіти вони у повсякденному житті виявляли свій розум та кмітливість, з честю виходили зі складних ситуацій [3].

Ми вважаємо, що питання національної вдачі є дуже цікавим. Важливим є питання про те, які риси характерні для людини того чи іншого народу. Читаючи народні казки, ми дізнаємося більше про спосіб мислення наших пращурів, про їх ставлення до життя, таким чином збагачуючи наші знання про свій національний характер. Світ народної казки близький людині. Він створювався в її свідомості як «своє» оточення біля домашнього вогнища і асоціюється із затишком, безпекою, є специфічною мікросхемою Всесвіту, вираженою в людському бутті.

Соціально-побутові твори становлять найбільшу групу українських народних казок, мають оптимістичне спрямування, закликають до боротьби за справедливість, показують житейські реалії, а основний пафос у них спрямований на утвердження добра і соціальної справедливості. Ці твори, особливо сатиричного спрямування, також називаються реалістичними, оскільки в них відображені дійсні події, а вимисел переноситься в площину земної діяльності людей. В казці, як у моделі соціальних відносин, засобом розуміння минулого, теперішнього і майбутнього, на тлі світоглядної картини та етнокультурних хронотопів в алегорично-абстрагованих часових і просторових координатах розгортаються казкові образи, які творять цілісну картину поетичного світовідчуття, яка має власну феноменологію [2].

Селянський тип ментальності українців передбачав трактування працелюбства як однієї з ключових характеристик доброго господаря чи господині. Звідси і переконання, що лише достаток, нажитий важкою працею, справжній. Справжній чоловік в українській народній казці обов'язково вирізняється благородством своїх вчинків – він рятує рідну землю від багатоголових зміїв або інших ворогів, визволяє красуню із полону і завойовує її любов лицарською поведінкою. Він є втіленням мужності, сміливості, благородства, непідкупності, доброти, а тому завжди перемагає негативного героя, носія зла, що непрошеним гостем з'являється на його шляху. У цьому образі втілилася споконвічна народна мрія про всесильного захисника або про звичайного трудівника, нагородженого за свої чесноти: доброту, працелюбність, хоробрість. У багатьох казках вірним товаришем героя у походах, незамінним помічником у господарстві є кінь. Звичайний головний герой української чарівної казки має надзвичайну силу, яка змальовується за допомогою такого художнього образу як гіпербола (гіперболізація – перебільшення): Іван – мужній син «однією рукою дуба як схватить, – нагнув аж до землі, потім пустив». Для зображення представників протилежного характеру (злих сил) також використовується гіпербола: у змія «полум'я з рота пашисть, нижня губа до землі звисає, верхня до хмари» [4].

Персонажі багатьох українських народних казок часто схожі між собою своїми діями, але кожен з них неодмінно має якусь особливість, що виявляється у зовнішності, рисах характеру, мові, поведінці, зброї та ін. Наприклад, Котигорошко завжди використовує у бою зі змієм булаву, а Чабанець батіг з прив'язаною до нього каменюкою. У деяких чарівних казках присутні міфологічні істоти, що мають надзвичайні здібності. Вони допомагають головному герою вийти із скрутного становища, виконуючі за нього різні надскладні завдання. Вони є своєрідним відображенням мрій людини про полегшення важкої праці. У зображенні жінки, українська народна казка дотримується тих же ідеалів моралі, що й усна народна творчість усіх народів світу. Основні якості, які повинні простежуватись в жінці і які особливо цінуються, це вірність її коханому чоловіку, готовність до самопожертви заради дітей, чоловіка, брата або батька, доброта, щирість. Зазвичай у казках образи дівчат і жінок дуже привабливі – вони чесні, працьовиті, сміливі, не підкоряються зміям, Кощіві і часом навіть виконують за героя або разом з ним усі неймовірно складні завдання [1, с. 84].

Оскільки до знань, до багаторічного життєвого досвіду народ завжди ставився шанобливо, то допомагають героям порадами старенькі мудрі бабусі або діди з довгою до землі бородою. Хоча існують у казках і персонажі з протилежними характеристиками, як наприклад, маленький дідок з бородою на сажень із казки Котигорошка.

Висновки. Казка не лише зачаровує нас світом дивовижних істот, а й має дидактичний характер, втілює в собі мудрість багатьох поколінь. Головною рисою української народної казки є її динамічність та діалогізована мова, що дає змогу оповідачеві по-різному зображати кожного персонажа, імпровізуючи з інтонацією та висотою голосу. Ця гра побудована на мистецьких законах художньої умовності – гротеску (своєрідному художньому вираженні людської фантазії). Завдяки усім вищезгаданим особливостям, українська народна казка дуже колоритна, цікава, добре сприймається і запам'ятовується читачам або слухачам, а тому буде існувати завжди, даруючи радість і дорослим, і дітям.

Список використаних джерел

1. Більченко Є. В. Мотив чужого як чинник формування етнокультурної ідентичності українства / Євгенія Володимирівна Більченко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка; [гол. ред. Носков М. О]. – Чернігів: ЧДПУ, 2010. – С. 84–88.
2. Волков К. Н. Психологи о педагогических проблемах: Книга для учителя / К. Н. Волков; [под ред. А. А. Бодалева]. – М.: Просвещение, 1981. – 128 с.
3. Казка як своєрідний жанр народної творчості. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrkazka.com>.
4. Персонажи славянской мифологии; [сост. А. А. Кононенко, С. А. Кононенко]. – К.: «Корсар», 1993. – 224 с.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

УДК 159.9: 316: 378.011

Безвін Ю.Г., викладач
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

КУЛЬТУРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ У ФОРМУВАННІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовані культуротворчі та соціально-світоглядні сторони соціокультурної компетентності майбутніх викладачів англійської мови.

Ключові слова: мова, компетентність, комунікація.

Постановка проблеми. Навчання компетентного майбутнього викладача англійської мови здійснюється через зміст освіти, який включає в себе перелік навчальних предметів, професійні навички та вміння, що формуються у процесі оволодіння предметом, а також за допомогою активної позиції студента у соціальній, політичній і культурній сферах життя. Все це в комплексі формує і розвиває особистість майбутнього педагога, забезпечує його ефективне функціонування як соціального суб'єкта, орієнтованого на збереження і примноження культурного потенціалу своєї країни [1].

Відповідно з цим, актуальним у професійній освіті стає розвиток соціокультурної компетентності майбутніх викладачів англійської мови, яка розглядається як становлення інтегративних якостей особистості на основі осмислення і засвоєння індивідуумом форм і проявів соціокультурного життя, надбання власного соціального досвіду шляхом «вростання» в культуру і формування «індивідуального поля» культури, розвитку нових особистісних психічних якостей і властивостей (самооцінка, самопізнання, відповідальність за прийняття рішень та ін.).

Виклад основного матеріалу. Формування соціокультурної компетентності може бути реалізоване на основі рівневої організації навчального процесу, яка передбачає поетапний супровід персоніфікованих освітніх маршрутів, інтегративних форм навчання, проектної діяльності соціокультурної спрямованості [2]. Цілком логічно є те, що рівнева організація навчального процесу визначається, насамперед, соціологічним принципом, що полягає у персоніфікованому, культурологічному прояві людини і реалізує різні професійно орієнтовані характеристики студентів – соціальної активності та успішності, відкритості і незавершеності, професійно особистісної свободи, креативності. З урахуванням цього, слід виділити рівні формування соціокультурної компетентності:

1. *Нормативно базовий рівень*, який характеризується наявністю базової складової – сформованості знань, умінь, навичок, досвіду навчально-пізнавальної діяльності, елементарних комунікативних умінь (спілкування, участь у діалозі, робота в групі), окремих проявів культуротворчої діяльності (краєзнавство, туризм, художня творчість).

2. *Продуктивно пошуковий рівень*, який характеризується отриманням реального продукту діяльності, до якого пред'являється вимога, пов'язана з виходом в професійну, соціально-виховну сферу (проектування інтегративного заняття, заняття позаурочною діяльністю), наявність інформаційної складової на рівні засвоєння стандарту освіти.

3. *Проблемно творчий (креативний) рівень*, який передбачає наявність високих досягнень в освоєнні стандартів освіти як базової основи психолого-педагогічного супроводу навчального процесу, освоєння інформаційних технологій в інтерактивному режимі.

Культуротворчі та соціально-світоглядні сторони компетентності знаходять вихід у досить високому рівні навчальної, виховної та соціальної діяльності студентів, як майбутніх вчителів, орієнтованих на цінності та соціокультурні потреби суспільства і школи майбутнього. Комунікативна складова соціокультурної компетентності цього рівня пов'язана з розвитком у студентів умінь брати участь у мережевій взаємодії, колективному вирішенні творчих завдань, що вимагають об'єднання зусиль різних суб'єктів соціокультурного середовища, участі в роботі асоціацій, які прагнуть розвитку нового педагогічного досвіду на основі діалогу і полілогу.

За думкою Сафонової В. В. значне місце у мовній підготовці студентів займає культурознавча складова. Якщо говорити про культурознавство як про теоретико-прикладну галузь у сфері мовної педагогіки, то воно набуває додатково цілий ряд соціально-педагогічних і методичних функцій. По-перше, воно вивчає загальнотеоретичні основи розвитку полікультурної та мовної особистості студента в процесі вивчення мов, культур і цивілізацій. По-друге, воно сконцентроване на ціннісних орієнтаціях культурознавчої освіти засобами мов, що вивчають і досліджують діапазон впливу іншомовного навчального спілкування на учнів.

По-третє, воно покликане визначати принципи культурознавчої освіти засобами вивчення мов з урахуванням соціокультурного контексту їхнього вивчення і навчання. По-четверте, на культурознавство лягає обов'язок звернутися до проблем відбору культурознавчого матеріалу для навчальних цілей, його методичного структурування для різних освітніх контекстів і розробки технології експертної оцінки навчальної літератури, що

використовується у навчальному процесі. І, нарешті, саме в мовній педагогіці можна звернутися до проблем побудови багаторівневої моделі культурознавчої освіти і самоосвіти, а також технологій соціокультурної освіти засобами іноземних мов [3].

У навчанні іноземних мов з метою формування соціокультурної компетентності студентів слід виділити ряд принципів, які застосовуються при залученні до навчального матеріалу культурознавчих компонентів:

Принцип *діалогу культур і цивілізацій*, що полягає у створенні умов для полікультурних уявлень студентів, доцільності використання конкретного культурознавчого матеріалу з урахуванням вікових особливостей та інтелектуального потенціалу студентів, визначення наявності такого культурознавчого матеріалу, на основі якого можливо ознайомити студентів зі способами захисту від культурної агресії і культурної дискримінації. Результати ефективності застосування цього принципу висвітлені у дослідженні Плужник І. Л. [4].

Процес вивчення народної культури навряд чи можна визнати ефективним в повній мірі, якщо він призводить лише до формування в учнів конкретних культурознавчих уявлень про країну, мову якої вивчається, народів і спільнот, але не стимулює формування і розвиток у студентів стратегій з вивчення будь-якого іншого культурного спілкування. Слід використовувати порівняння з рідною культурою. Рідний світ студента не тільки не повинен ігноруватися при вивченні іноземних мов, але і враховуватися при відборі культурознавчого наповнення сучасних підручників і посібників з іноземних мов.

Принцип *домінування проблемних культурознавчих завдань* полягає у використанні такого навчального матеріалу, який би зосереджував увагу студентів на нагальних питаннях культурознавчого життя сучасності. У якості прикладів можна привести використання в навчальному матеріалі змісту сучасних новин культурного життя народів: культурних подій світового значення, діяльності митців, тощо.

Принцип *інтерактивності* обумовлений створенням навчально-мовних ситуацій, що спонукають студентів до потреби в іноземно-мовному спілкуванні в умовах, однотипних з природними. У такому випадку навчальна ситуація визначається сукупністю мовних умов, необхідних для того, щоб студент правильно здійснив мовленнєву дію, відповідно до намічених комунікативних завдань. Такі ситуації можуть бути сконструйовані на основі досліджуваних іноземних текстів або можуть бути створені під час навчання. Мовленнєва ситуація дозволяє на основі теми визначити актуальність мовної

діяльності, забезпечити її комунікативну мотивацію за допомогою інтерактивного моделювання: згоден – не згоден, сумнів – твердження, однозначність висловлювання – вільна дискусія, перешкоди здійсненню дії – можливість здійснити його і т. п.).

Інтерактивний характер діяльності студентів передбачає застосування сучасних технологій, які забезпечують актуалізацію і розвиток особистісних якостей – навчання у співробітництві, метод проектів, інформаційні технології, Інтернет, дистанційне навчання на базі комп'ютерних телекомунікацій. Завдання викладача полягає в тому, щоб створити модель реального спілкування, яка сприяє виникненню природного бажання і необхідності взаємодії з іншими студентами, впевненості в собі і своїх силах для здійснення комунікації.

Принцип *професійної міжкультурної комунікації* дає можливість сформулювати не тільки конкретні культурознавчі уявлення про країни, мови яких вивчаються, а й стимулювати пізнання культурознавчого матеріалу про рідну країну, розвивати уявлення рідної культури іноземною мовою в іншомовному середовищі, в умовах міжкультурного спілкування.

Принцип *професійної мотивації* полягає у тому, що студенти починають бачити новий сенс своєї професійної діяльності за рахунок якої збагачуються іншокультурним досвідом. Змінюється світогляд студентів, виявляється готовність до толерантного сприйняття національно-культурних відмінностей. У зв'язку з цим, посилюється їхній загальний гуманістичний потенціал та гуманітарний світогляд. Розширюється спектр гуманітарних дій, які втілюються в реальних професійних ситуаціях міжкультурного спілкування.

Упровадження культурологічного підходу в процес навчання майбутніх викладачів англійської мови сприяє соціалізації особистості, набуттю потрібних якостей та реалізації власного потенціалу в умовах зростаючих економічних і політичних контактів із зарубіжними країнами. Виховна функція культурологічного підходу передбачає формування у студентів культурної свідомості, толерантного ставлення до представників інших культурних спільнот, поваги до рідної та іншомовної культур тощо, що складає основу соціокультурної компетентності майбутніх фахівців [5].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту», розд. 3. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти / № 911 – VIII від 24. 12. 2015. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Закутня Т. В. Формирование социокультурной компетентности студентов колледжа: уровневый подход / Т. В. Закутня // Человек и образование. – № 1 (34). – М., 2013. – С. 101–104.

3. Сафонова В. В. Культуроведение в системе современного языкового образования / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2001. – №3. – С. 17–23.

4. Плужник И. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки / Ирина Ленаровна. Плужник / Автореф...доктора педагогических наук, 13.00.01 – Тюменский педагогический университет, 2003. – 40 с.

5. Подольська Є. А. Культурологія / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова; [Навчальний посібник]. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.

УДК 159.925.8:008(1-4)

Беленкова Ю. Ю., студентка

(науковий керівник: к. філос. н. **Вертель А. В.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

МОВА ЖЕСТІВ В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ СВІТУ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті зображені найпоширеніші засоби невербальної комунікації різних культур світу. Проаналізовані основні відмінності між невербальним спілкуванням представників Європейських країн та жителів країн Сходу.

Ключові слова: жест, жестикуляція, спілкування, невербальна комунікація.

Постановка проблеми. Кожна людина в світі не може обійтися без спілкування з іншими людьми, але варто звернути увагу на те, що кожен з нас використовує жести, які роблять процес спілкування більш виразним та емоційним. Якщо людина планує працювати за кордоном, багато подорожує чи збирається здійснити подорож, то вона вивчає традиції, звичаї, мову країни, яку планує відвідати, при цьому приділяє досить мало уваги жестам, адже вони зазвичай є неусвідомлюваними і виникають мимовільно.

Люди зазвичай не уявляють, що такі звичні для нас жести можуть викликати в іноземців у кращому випадку сміх, в гіршому образи та поставлять учасника розмови в незручне становище. Народна приказка говорить: «Зі своїм уставом до чужого храму не ходять». Саме тому, обговорення та вивчення мови жестів різних країн світу є актуальним, бо навіть не знаючи іноземної мови можна за допомогою жестів пояснити те, що хочеш сказати словами.

Аналіз актуальних досліджень. Наукове дослідження невербальної комунікації розпочалося з 1872 р. і було пов'язане з публікацією книги Ч. Дарвіна «Вияв емоцій людиною та тваринами». В кінці 70-х років багато уваги вивченню невербальної мови приділив А. Піз. Вивченню невербального спілкування присвячено праці зарубіжних учених А. Хілла, Е. Холла, Г. Уейнрайта, Ю. Фаста, Р. Бердвіселла, А. Мейерабіана.

Мета статті – проаналізувати основні особливості та відмінності невербальної комунікації різних культур.

Виклад основного матеріалу. У повсякденному спілкуванні ми звикли виражати свої думки за допомогою слів, які є мовою нашої свідомості, але слід звернути увагу на те, що при передачі інформації співрозмовнику, ми зазвичай використовуємо жести, що є проявом нашого несвідомого. А. Мейерабіан встановив, що передача інформації, за допомогою вербальних засобів (слів) виконується лише на 7%, за рахунок звукових засобів (тон голосу, інтонація) на 38%, і за рахунок невербальних засобів на 55% [1].

Невербальна комунікація досить широко використовується у представників різних культур світу і допомагає зрозуміти співрозмовника без слів. Наприклад, відомий усьому світові актор німого кіно, Ч. Чаплін, не використовуючи жодного слова міг розповісти глядачеві будь що, за допомогою засобів невербальної комунікації. Тож використання жестів може допомогти подолати мовні бар'єри, адже універсальність невербального екстралінгвістичного коду дозволяє людям розуміти один одного без слів [3].

Але не всі жести мають однакове значення у різних країнах світу, бо як вербальні мови відрізняються одна від одної в залежності від типів культур, так само і невербальна мова однієї нації може відрізнятися від невербальної мови іншої нації. В той час як певний жест може бути загальноприйнятим у представників однієї культури, то в іншій культурі він може мати абсолютно протилежне значення. У різних народів, що живуть в різних частинах світу і говорять на різних мовах, значення деяких виразів обличчя та жестів збігається та є схожими. Наприклад, усмішка і сміх властиві всім людям, коли вони веселі та щасливі. Люди стурбовані і сердиті хмуряться, зрушують брови, а більшість, якщо чогось не розуміють, знижують плечима.

Ч. Дарвін, автор «Походження видів», у своїй теорії показав, що більша частина найпоширеніших жестів і гримас пройшла довгий шлях еволюції. Звичайні жести, якими зараз користуються представники різних культур, набули досконалості під впливом змін зовнішнього середовища. Наприклад, демонстрація зубів в усмішці означала в давнину попередження: «Я можу і вкусити». Відгомін давніх часів проявляється тоді, коли ми під впливом негативних емоцій показуємо зуби в так званій недобрій усмішці [1].

Майже всюди, куди б ви не поїхали, зустрінете місцеві варіанти кивків і погойдувань головою, що означають «так» і «ні», причому навіть сліпі і глухі користуються ними з раннього дитинства. Одна з найпоширеніших теорій свідчить, що погойдування головою з боку в бік у знак відмови, походить із раннього періоду людського життя, коли дитина, відвертаючись від грудей або пляшечки з молоком, показує, що вона не хоче більше пити. Діти, ледве

навчившись ходити, хитають головою ще виразніше, коли хочуть ухилитися від ложки з їжею, яку дорослі намагаються покласти їм до рота.

У більшості представників країн Європи, невербальна мова схожа, але є певні відмінності між деякими найпоширенішими жестами. Наприклад, піднятий до гори великий палець українці зазвичай використовують для того, щоб показати співрозмовнику, що все гаразд. А ось в Греції, даний жест означає, що людина наполегливо просить свого співрозмовника заспокоїтися. Тому будь-який іноземець, який приїхавши до Греції спробує хоч раз зловити машину, матиме можливість переконатися в тому, що традиційний піднятий вгору великий палець означає тут зовсім не те, що в інших країнах.

І це не єдиний приклад жестів, які не мають універсального значення, а є просто унікальні, які зустрічаються в єдиній країні. Наприклад, населення південної Італії, особливо Неаполя, володіє багатим репертуаром жестів, які були б абсолютно не зрозумілі жителям інших областей. Так, наприклад рух вказівним пальцем або долонею до себе, так званий жест «підійди до мене» у італійців означає «прощавай» чи «до побачення». Якщо ваш італійський співрозмовник пальцем відтягує нижню повіку, то він пропонує дружбу [2].

Досить цікавою є мова жестів жителів Японії, у якій суттєвою відмінністю від української невербальної комунікації, є стриманість, тому їх жестикуляція є не такою емоційною як українська. Якщо, наприклад більшість представників країн Європи для вказівки того що будь який предмет є його власністю вказують обома руками на себе, говорячи при цьому «мій» чи «я», то у японців цей жест демонструється по іншому. Вказівний палець підноситься до кінчика носа. Серед жителів Японії широко розповсюдженим є уклін, що виконується стоячи при незначних нахилах вперед. Якщо при знайомстві українці тиснуть один одному руки і посміхаються, то у японців знайомство зазвичай супроводжується стандартними поклонами стоячи, при цьому підтримується ввічливий вираз обличчя, усмішка ледь помітна, або взагалі відсутня. Також поклони японці використовують не тільки коли дякують за щось, але й тоді коли просять вибачення [4].

Щоб повідомити співрозмовника про успішне завершення справи, чи про те що усе гаразд японці, замість того щоб піднімати до гори великий палець, з'єднують руки в кільце над головою. Ще одним значенням даного жесту є згода з думкою чи дозвіл для виконання певних дій, а також він використовується при керуванні автомобілем, коли водій уступає дорогу.

Більшість представників країн Європи вітаючи чи поздоровляючи один одного, використовують обійми, чи тиснуть один одному руки, японці

в схожій ситуації поводяться інакше. Спочатку вони вклоняються людині, якій адресоване привітання, потім піднімають руки до гори долонями вперед. При взаємодії з навколишнім світом людина використовує певну територію, встановлює так звані кордони, які утворюють її особистісний простір. Причиною встановлення людиною меж особистісного простору є потреба в почутті захищеності. Тож особистісний простір може багато чого розповісти про статус людини, її відношення до співрозмовника та навіть про приналежність особистості до певної культури. Причинно-наслідковий зв'язок між культурами різних народів при взаємодії на відстані та утворенню ними особистісного простору сформулював Е. Холл. На його думку межі між людьми при взаємодії один з одним закладені в основі будь-якої культури і знаходяться в пам'яті її носіїв. Тому ще одним доказом того, що мовні відмінності є не єдиною перешкодою щодо взаємодії представників різних культур є те, що існують відмінності між особистісним простором, які ускладнюють процес комунікації між представниками різних національностей [5].

Слід зазначити, що культури діляться на «контактні» та «безконтактні». До першого типу належать жителі Латинської Америки та Середземномор'я, а також араби. До другого типу належать країни Північної Європи, США, жителі Індії, Китаю та Японії. Між двома групами існують суттєві відмінності, в основі яких покладено відношення людей до самого факту фізичної взаємодії та особистісного простору. Для представників так званих «контактних» культур характерним є зменшення зони особистісного простору. На відміну від представників Європейських країн, у яких тілесний контакт (дотики, обійми) є вторгненням у особистісний простір, представники Середнього Сходу надають більшого значення тактильному аспекту при спілкуванні. Яскравим прикладом цього є країни арабського світу та Середнього Сходу в цілому. Тож невелика відстань між учасниками спілкування та наявність тактильного контакту найчастіше спостерігається у представників саме цих культур. У арабів немає чіткого розподілення простору на особистісний та колективний, адже особистісний простір арабів пов'язаний у першу чергу з духовністю, а не з тілом. Порівняно з нормами західної культури межі особистісної зони арабів зведені до мінімуму, що допускає можливість дотиків, а також більш інтенсивним у них є візуальний контакт та підвищений тон голосу, що є їх особливістю.

Висновки. Спілкування з представниками різних культур є надзвичайно цікавим та може відкрити багато нового. Для встановлення взаєморозуміння між жителями різних народів не достатньо знати іноземну

мову, необхідно розуміти й те, що нам говорить мовою жестів наш іноземний співрозмовник. Адже невербальна мова є невід'ємною частиною спілкування у представників різних культур світу.

Список використаних джерел

1. Пиз А. Язык Телодвижений / Аллан Пиз. – Из-дво Эксмо, 2003. – 228 с.
2. Вилсон Г. Язык жестов / Гленн Вилсон, Крис Макклафлин. – Издательство «Питер», 2001. – 107 с.
3. Морозов В. П. Искусство и наука общения: невербальная коммуникация / В. П. Морозов. – М.: Изд. ИП РАН, 1998. – 61 с.
4. Тумаркин П. С. Жесты и мимика в общении японцев. Лингвострановедческий словарь-справочник / П. С. Тумаркин. – Санкт-Петербург: Издательство «Русский язык-Медиа», 2007. – 176 с.
5. Хьюбер Ч. Первое впечатление: язык мимики и жестов / Чери Хьюбер; [пер. с исп. О. Г. Мунтяновой]. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 187 с.

УДК 159.922

Вакуленко О. Л., асистент

КНУ імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

АВТОСТЕРЕОТИП УКРАЇНЦЯ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті проаналізовано змістові характеристики амбівалентного автостереотипу українця в середовищі української молоді. На матеріалі лонгітюдного дослідження виявлено мінливість ключових характеристик автостереотипу та системні зв'язки з актуальними гетеростереотипами; з'ясовано чинники контрверсійних змін.

Ключові слова: автостереотип українця, гетеростереотипи, соціокультурний контекст.

Постановка проблеми. Наукове визначення етностереотипів наголошує їх консолідуючу функцію: «... етноконсолідуючі уявлення членів етнічної групи про особливості власного етносу, його ментальність», при цьому також зазначається, що вони «вносять безпосередній вклад у формування позитивної ідентичності» [1, с. 122]. Таке визначення стосовно українських автостереотипів викликає застереження: формування позитивної ідентичності може відбуватися на основі позитивного автостереотипу, тоді як для українців він є амбівалентним, часом навіть негативним, і цей феномен потребує особливої уваги, постійного моніторингу та заходів соціально-психологічної корекції.

Виклад основного матеріалу. Причини амбівалентності українського автостереотипу, – подвійна життєва установка, що її виробило українство внаслідок свого геополітичного становища та історичної долі: «...ситуація формувала дві життєві установки: *vita heroica* і *vita minima*, де перша пов'язана з лицарством, максимальною напругою всіх сил, а друга полягала в тому, щоб у своєрідному соціально-анабіотичному стані

перечекати чергові незгоди і зберегти себе...» [2, с. 50]. Падіння УНР, «розстріляне відродження», винищення національної інтелігенції, голодомори – все це спричинило щільне переплетення «героїчних» та «мінімалістських» виявів духовного устрою українців. Відтак ускладнилося завдання вироблення моделі етнічної особи: в залежності від тих чи тих культурно-історичних, політичних, економічних чинників набували першорядного значення позитивні або ж негативні риси автостереотипу. (зокрема, визначений Маланюком комплекс зрадливого агентурного «малороса» або типологічні риси описаного О. Вишнею «чухраїнця»).

Практика активного спостереження та інтерв'ювання студентської молоді впродовж «помаранчевої революції» дозволили дійти висновку про посилення негативної рефлексії щодо спрощених моделей етнічної особи українця. Деактуалізувалися, зокрема, такі риси етнотипу, як консерватизм, ригідність, індивідуалізм, традиційність.

Дослідження етностереотипів уперше було здійснено у грудні 2003 р., тоді було сформовано вибірку, до якої належали 50 студентів-першокурсників НаУКМА (21 чол.; 29 жін.; середній вік – 17,5 років; факультети гуманітарних наук та правничий). Було використано методики миттєвих асоціацій, складання довільних портретів та модифіковану шкалу соціальних дистанцій. На відміну від методики визначення етнопсихологічної дистанції, запропонованої Е. Богардусом і побудованої за кумулятивним принципом, наша модифікація шкали соціальних дистанцій призначалася для дослідження підсвідомого рівня сприйняття авто- та гетеростереотипів, перевірки валентності та актуальності їх характеристик, визначених за іншими методиками, а також для виявлення екзекутивного / інтенціонального, екстернального / інтернального компонентів етнічної установки респондентів. Вибір 8 етнонімів, до яких респондентам пропонувалося добрати: а) миттєві асоціації; б) довільні характеристики; в) відповідну соціальну роль, – був умотивований наявністю прямих історичних стосунків (поляки, росіяни, євреї, турки), та поширеністю загальноєвропейських гетеростереотипних уявлень (німець, француз, американець).

Було виявлено широкий спектр характеристик автостереотипу (79), з них 36 позитивних, 38 негативних, 5 амбівалентних (до останніх відносимо ті, що змінюють свою валентність у залежності від обставин: м'який/поступливий, чутливий/сентиментальний, толерантний/конформний, – або нейтрально-узагальнюючі: різний,

специфічний). Загальну амбівалентність автостереотипу підсилили характеристики, засновані на протиставленні: працьовитий, але невдаха; добряк, але заздрисний; м'який, але упертий; хазяйновитий, але легко «обламати» (76% респондентів). Ключові риси були виявлені за частотністю повторюваних характеристик: позитивних (працьовитість, щедрість, доброта – 40%), негативних (упертість, пасивність – 42%), амбівалентних (сентиментальність, м'якість – 16%). Переважала ексекютивна налаштованість: лише 6% респондентів визначили українця в соціальній ролі «керівника», 0% – у ролі «спонсора».

Гетеростереотипи виявили різну міру актуальності та структурованості, а також функціональні зв'язки з автостереотипом. За компенсаторним принципом, на роль керівника визначилися етнофори, які мали відповідні характеристики, відсутні в автостереотипі. Це переважно німці (80%), яким приписуються точність, пунктуальність, любов до порядку, та євреї (42%), охарактеризовані як розумні, такі, що вміють керувати, діловиті. Гетеростереотипи американця (обраного винятково у ролі «спонсора») та росіянина (небажаного майже в усіх соціальних ролях, крім «колеги») виявилися найбільш негативними; за більшістю характеристик вони полярно протилежні українському автостереотипу: ледачі / працьовиті, жорстокі / добрі, нетолерантні / толерантні (росіяни / українці); неестетичні / естетичні, нещирі / щирі (американці / українці). Проте, якщо гетеростереотип росіянина все ж містив окремі позитивні ознаки (широта душі, хоробрість), а серед довільних асоціацій (мат, ведмідь, болото) одинично зазначалися Пушкін і «Братя Карамазови», – то гетеростереотип американця на 94% негативний (лише 3 з 50 респондентів назвали такі позитивні риси, як оптимізм і працелюбність).

Під час протестних акцій, започаткованих колективом НаУКМА у грудні 2004, проводячи спостереження, опитування та інтерв'ювання сталої вибірки безпосередньо на Майдані, ми зафіксували суттєві зміни у комплексі уявлень про українця та у сприйнятті інших етнофорів. Було виявлено суб'єктивні та об'єктивні чинники цих змін і проаналізовано системні зв'язки авто- й гетеростереотипів. Повторне (січень 2005) комплексне дослідження етностереотипів підтвердило попередні висновки про мінливість усталених характеристик, їхню залежність від історичної ситуації та системно-функціональні зв'язки етностереотипів. Результати засвідчили зрослу активність у складанні довільних портретів та в доборі миттєвих асоціацій щодо турків, німців та французів; тотальну

негативізацію російського гетеростереотипу, значну позитивізацію польського. Домінантною автостереотипу стала «волелюбність».

Аналіз динамічних характеристик автостереотипу довів, що зсув домінант, актуалізація і розширення спектру позитивних чи негативних значень зумовлені позиціонуванням України й українців у світі та історичним досвідом студентської молоді. Це підтвердилося даними генерального дослідження 2007–2008 рр., за яким було зафіксовано контroversійні зміни ключових психосоціальних властивостей українця, збільшення кількості негативних характеристик та відсутність домінантних рис автостереотипу.

Висновки. Таким чином, аналіз динаміки автостереотипів у середовищі української молоді в «помаранчевий» і «постпомаранчевий» періоди засвідчив контroversійні зміни ряду показників. Під час подій на Майдані було зафіксовано винятково позитивний автостереотип, тоді як «посттравматичний синдром» суспільства позначився поверненням амбівалентного і негативного, а також зростанням показника ксенофобії. Аналіз гетеростереотипів у динаміці засвідчив, що історичний досвід спілкування не скасовує основні стереотипні визначення, проте суттєво впливає на них; спричиняє позитивізацію / негативізацію, розширення / звуження спектру характеристик. Зберігається тенденція до інверсії негативних гетеростереотипів у власні автостереотипи, проте під впливом соціальної динаміки, співучасті різних етнофорів у визначальних для політичного буття нації подіях спостерігається інша тенденція: винайдення «свого» в «чужому», дублювання рис авто- й гетеростереотипів. Такий взаємозв'язок дозволяє розглядати етностереотипні структури як динамічний блок етноконсолідуючих уявлень про етнічну особу українця. Порівняльний аналіз етностереотипів унаочнив такі характеристики українців як волелюбність, естетизм, демократичність, індивідуалізм. Зумовлена досвідом зміна етностереотипних уявлень, у свою чергу, викликає зміну деяких психосоціальних характеристик, і оновлена система етнічних стереотипів стає одним із чинників трансформації структур етнонаціональної ідентичності.

Результати пілотних досліджень останніх двох років підтвердили висновок про пряму залежність контroversійних змін автостереотипу від соціокультурного контексту та політичних реалій. Символіка Небесної Сотні, волонтерська діяльність, трагічні фронтові події актуалізували архетипні значення «vita heroica». Водночас лінія розмежування «свої/чужі» змістилася: в цій опозиції «чужими» стають не так інші (ворожі) етнофори,

як автохтонні зрадники, пристосуванці та асимільоване чужинцями, зденаціоналізоване, здеморалізоване населення. Це свідчить про стрімке пожвавлення процесу українського націєтворення.

Список використаних джерел

1. Євтух В. Б. Етносоціологія: терміни та поняття. Навчальний посібник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко та ін. – К.: Вид-во УАННП «Фенікс», 2003. – 280 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Психологія етнічних спільностей і груп: Від перших наукових розвідок до сучасних напрямів досліджень / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2006. – № 4 (18). – С. 38-57.

УДК 316.2:316.346.2(477) «200»

Василега П. А., Авраменко Л. С., студенти
(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

СТАН ГЕНДЕРНИХ КОНТАКТІВ В УКРАЇНІ У ПЕРШОМУ ДЕСЯТИЛІТТІ XXI СТОЛІТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВЧЕННЯ ОТТО ВЕЙНІНГЕРА І СОЦІАЛЬНИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ

У статті розкривається сучасний стан гендерних контактів на теренах України, надається характеристика атрибутів міжособистісних відносин, які обумовлюються гендерно-психологічними особливостями, проводиться аналіз стану сучасних гендерних контактів через призму вчення Отто Вейнінгера.

Ключові слова: *стать, соціальний стереотип, міжособистісні відносини, сексуальні аперцепції, статеві ознаки.*

Постанова проблеми: аналіз стану гендерних контактів є невід'ємною характеристикою дослідження соціальних процесів, пов'язаних з психологією сім'ї і демографії. Проблема стану гендерних контактів в Україні у першому десятилітті XXI століття не є широко дослідженою і представлена в роботах таких вчених, як Н. Лавриненко, І. О. Кирило, О. В. Макаров, та інших.

Мета статті – охарактеризувати сучасний стан гендерних контактів в Україні через призму вчення Отто Вейнінгера і соціальних детермінантів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах інформаційного суспільства джерела масової інформації рекламують два основних образи жінки. Перший тісно пов'язаний з жіночою сексуальністю, в той час як другий представляє образ жінки-господині. Характерно, що в обох представлених моделях образу жінки вона займає вторинне положення і знаходиться під опікою чоловіка. Дані стереотипи активно впливають на становлення особистості жінки, її соціальну диференціацію, світогляд та міжособистісні контакти з чоловіками. Чоловіки також оточені певним ореолом соціальних стереотипів і ролей, які в свою чергу активно впливають на становлення особистості чоловіка. Чоловік може володіти більш широким спектром

можливостей в плані виконання різних ролей, хоча у зв'язку з процесами емансипації жінок, дана закономірність втрачає свої позиції. Головним в даному контексті є факт формування особистості жінки і чоловіка в мінливому інформаційному просторі, який характеризується активною зміною життєвих пріоритетів на різних етапах онтогенезу. Безумовно дані явища активно впливають на психологію гендерних відносин, міжособистісних контактів між чоловіком та жінкою, формування гендерної структури суспільства [3, с. 160].

Оскільки соціальні ролі чоловіка зазвичай є більш широкими, то актуально, для розкриття гендерних відносин, точкою відліку взяти гендерні ролі жінки. Сьогодні в Україні можна констатувати існування чотирьох типів гендерних контактів: 1) мати, яка працює, до ролі жінки входить материнство, але заробіток жінки є необхідним для сім'ї; 2) кар'єрно-орієнтована жінка – жінка виконує роль матері та є професійно спрямованим спеціалістом (чоловік в даному випадку частково перебирає домашні обов'язки на себе); 3) домогосподарка – до ролі жінки входить обслуговування членів сім'ї, материнство і відповідальність за домашнє господарство (у такому випадку роль чоловіка – матеріальне забезпечення сім'ї); 4) спонсорський контакт – це обмін привабливістю і сексуальністю жінки в обмін на фінансову підтримку чоловіка. Варто відмітити, що в тенденції процесу фемінізації чоловіків можлива абсолютна протилежність ролей чоловіка і жінки, особливо в останній моделі відносин. Всі перераховані види контактів виявляють сучасний напрямок розвитку гендерних відносин, це результат стихійних адаптацій до нових соціально-економічних умов [3, с. 160-163].

Людина є соціо-біологічною істотою, у формуванні якої беруть участь соціальні детермінанти, які шляхом інтеріоризації соціально-історичного досвіду олюднюють людську психіку. У формуванні відносин, особливо інтимно-сімейних, важливу роль відіграють різного роду сексуальні апперцепції [4]. Для пояснення суті біологічних і багатьох соціальних явищ гендерної взаємодії ми взяли закон статевого потягу, сформульований Отто Вейнінгером. Закон твердить: для статевої взаємодії завжди сходяться ідеальний чоловік (Ч) та ідеальна жінка (Ж), хоча розділені в кожному окремому випадку на два різних індивідуума в різноманітних комбінаціях. Суть закону в тому, що в ряді варіаційних ознак від чоловіка до жінки можна створити певну систему координат, в якій кожний окремий індивід буде знаходитися на певному щаблі. Центр представляє нульову точку, в якій не існує диференціації на чоловічі та жіночі ознаки. Незважаючи на всі проміжні

статеві морфи, людина все-таки – одне з двох: або чоловік, або жінка [2, с. 84]. Таким чином, для оптимальної статевої взаємодії ідеально підходять чоловік з $\frac{1}{4}$ жіночності і жінка з $\frac{1}{4}$ чоловічих ознак. Вони одне одного доповнюють і відчують певний потяг, разом утворюючи єдине ціле. До ознак чоловіка та жінки також входить певний варіативний ряд атрибутів, особливо показними в даному випадку є статеві ознаки [2, с. 36-37].

Розподіл статевих ознак потрібно здійснювати по різному ступені вираження статевих характеристик. Їх призначення, головним чином, пов'язано з силою еротичного впливу на іншу стать [2, с. 25]. До первинних статевих ознак належать генетично детерміновані ознаки будови тіла, це наявність гонад та інших внутрішніх статевих залоз, статеві шляхи, копулятивні органи, вони представляються внутрішніми ознаками. До зовнішніх статевих ознак, за якими при народженні визначається стать людини і навіть певним чином визначається наперед її доля, відносять зовнішні статеві органи. Всі інші статеві ознаки мають спільне, вони безпосередньо не потрібні для цілей сексуальної взаємодії [1, с. 131]. До вторинних статевих ознак зараховуються насамперед ті, які зовнішньо проявляються до часу статевої зрілості, це ознаки, що визначають фенотипові розходження між жіночою і чоловічою статтю. Вони не можуть розвиватися без внутрішніх гормональних виділень статевих гормонів, це, наприклад, поява бороди у чоловіків, зміна голосу, розвиток грудей у жінок тощо [1, с. 39].

Більш з практичних, ніж з теоретичних підстав, позначимо третинними ознаками, які розпізнаються за зовнішніми проявами або за дією, природжені властивості, як наприклад м'язова сила і твердість волі у чоловіка. Сюди ж можуть бути приєднані випадково набуті ознаки, завдяки звичаям, звичкам чи заняттям. Четвертинні статеві ознаки: куріння тютюну, жага до праці у чоловіків і рукоділля у жінок. Сама класифікація не повинна обмежувати порядку статевих ознак як таких, вона не встановлює, чи являються первинними духовні властивості в порівнянні з тілесними або обумовлюються останніми і виводяться з них шляхом довгого причинно-наслідкового ланцюга. Вона вказує в більшості на фактори, які беруть участь в процесі сексуального потягу. Останні четвертинні ознаки несуть в собі певний синтез біологічних і соціальних детермінантів розвитку особистості, впливають на формування образу жінки в певному соціо-культурному середовищі, і опосередковано впливають на формування світогляду кожного індивіда [2, с. 25]. Що стосується України, то з давніх часів і в умовах сучасності, образ жінки-матері є домінантним у суспільстві. Образ чоловіка є більш активним і спрямованим на захист і матеріальне забезпечення сім'ї.

Висновки. Можемо стверджувати, що сучасний стан гендерних контактів в Україні є обумовленим соціально-біологічними причинами і взаємодією значної кількості різних факторів, що є взаємообумовленими. Провідне місце в гендерних контактах відіграють соціальні установки і стереотипи образу жінки і чоловіка. Варто підкреслити, що зростаючий інформаційний вплив на суспільство вносить свої корективи і відкриває нові вектори розвитку гендерних відносин.

Список використаних джерел

1. Біологія. Термінологічний словник: Пер з рос. / Р. Г. Заяц та ін. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2010. – 200 с.
2. Вейнингер О. Пол и характер / О. Вейнингер. – М.: «Терра», 1992. – 480 с.
3. Лавриненко Н. Гендерные отношения в украинской семье / Н. Лавриненко. – Социология: теория, методы, маркетинг, 2010. – №1. – С. 136–160.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посібник / С. Д. Максименко. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : «Центр навчальної літератури», 2004. – 272 с.

УДК 159.923

Великодна К. П., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Стадник Г. А.**)

СумДПУ імені А.С. Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКИХ ГРУПАХ

У статті йдеться про відносини в групах, форми існування груп, рівні згуртованості, особливості роботи керівника та лідера.

Ключові слова: група, міжособистісні стосунки, колектив, асоціація, умовні і реальні групи, рівень згуртованості, офіційні та неофіційні групи.

Постановка проблеми. Людина невіддільна від суспільства, протягом усього життя вона живе в ньому і взаємодіє з ним. Людина одночасно є учасником різних груп людей: сім'я, друзі, колеги, однокурсники. Як майбутніх вчителів, повноцінних членів суспільства і учасників різноманітних груп, нас дуже цікавлять міжособистісні відносини між людьми. Адже саме сприятливі відносини в колективі – запорука успішного виховання.

Виклад основного матеріалу. Глибинний зміст людського «Я» виявляється в людських стосунках і вплітається в канву об'єктивних суспільних відносин. Існує специфіка вживання термінів «відносини» і «стосунки». Термін «відносини» введений ще Арістотелем для відображення певного способу буття людини та пізнання нею навколишнього світу. За В. М. Мясіщевим, відносини – це інтегральна система вибірових свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка виражається в діях, реакціях і переживаннях людини та відображає її основні потреби й інтереси. Відносини формуються у процесів взаємодії людини із

зовнішнім світом. Стосунки між людьми можуть мати кон'юнктивний або диз'юнктивний характер. Переважання певного типу стосунків надає людському життю діаметрально протилежного сенсу, спрямованості [2, с. 94].

Міжособистісні стосунки – це взаємозв'язки між окремими людьми, які об'єктивно виявляються в характері і способах взаємних впливів людей одне на одного в процесі різних видів спільної діяльності, і зокрема спілкування, та суб'єктивно переживаються і оцінюються ними. Міжособистісні стосунки – це суб'єктивні зв'язки і ставлення, які існують між людьми в соціальних групах.

У психології в міжособистісних стосунках вирізняють три основні компоненти регулювання поведінки людей: когнітивний компонент, який включає всі психічні процеси; емоційний компонент обіймає все, що може бути зафіксоване на рівні фізіологічних реакцій та суб'єктивних ставлень; інтеракційний компонент включає конкретні відкриті чи завуальовані дії стосовно партнера. Взаємодія трьох компонентів визначає міру міжособистісної привабливості партнерів [1, с. 152].

Групою називається спільність людей, об'єднаних численними та різноманітними більш – менш стійкими зв'язками. Розглянемо групову динаміку як сукупність внутрішньогрупових соціально-психологічних процесів та явищ. Вперше термін «групова динаміка» був використаний К. Левінім у статті «Експерименти в соціальному просторі» (1939 р.). Поняття групової динаміки включає в себе п'ять основних елементів: цілі групи, норми групи, структура групи і проблеми лідерства, фази розвитку групи.

Психологічні дослідження міжособистісних стосунків у групах та особливості їхнього функціонування дають змогу виокремити три види груп залежно від рівня згуртованості їхніх членів. Перший рівень згуртованості – дифузна група. Вона майже не згуртована; існує найчастіше короткий час, склад членів – випадковий; домінують найпростіші взаємини за типом симпатій-антипатій. Мету функціонування такої групи точніше назвати не спільною, а однаковою, бо для її досягнення, зазвичай, не вимагається тісної інтеграції та взаємодії. Другий рівень згуртованості – асоціація. Група згуртована, має постійний основний склад, існує протягом відносно тривалого часу. В ній наявні як стосунки типу симпатій-антипатій, так і ділові; практично завжди існує міжособистісний рольовий розподіл, який допомагає ефективніше здійснювати спільну діяльність. Головна особливість асоціації полягає в тому, що її члени мають спільну мету, досягнення якої постійно вимагає тісної інтеграції та взаємодії. Третій рівень згуртованості – найвищий (колектив – за А. В. Петровським). У такій групі міжособистісні взаємини опосередковуються особистісно значущим і суспільно цінним змістом

групової діяльності. Колектив має всі ті ознаки, що й асоціація, але найвищий рівень згуртованості забезпечується домінуванням збігу суспільно значущої мотивації членів групи з основного виду діяльності. До третього рівня згуртованості належить і корпорація – високоорганізована група, яку відрізняють замкнутість на власних групових інтересах, максимальна централізація та авторитарність керівництва. Серед різних видів груп окремо виділяють референтну групу. Референтна група – це реальна або умовна група, погляди і норми якої є зразком для особистості [4, с. 47].

Соціально-психологічну основу всіх відносин, які складаються в групі утворюють прийняті в ній моральні цінності і норми. Із моральних цінностей, зазвичай, впливають ті норми, якими у своїх стосунках керуються члени групи. В управлінні діяльністю групи, норми виконують низку важливих функцій. Найістотніші з них: регулятивна, оцінна, санкційна і стабілізаційна.

Успіх роботи групи залежить і від організації її діяльності. Існує декілька форм організації: колективно-кооперативна, основана на тісній взаємодії і взаємозалежності учасників групи в роботі; індивідуальна, що базується на самостійній роботі кожного; скоординована, при якій кожний працює самостійно, але співвідносить процес і результати своєї роботи з діяльністю інших учасників групи.

Вибір тієї чи іншої форми організації спільної праці зумовлений двома чинниками: завданнями, які стоять перед групою і рівнем її соціально-психологічної зрілості. Здебільшого, за винятком деяких індивідуально-складних, творчих видів праці, перевагу віддають колективно-кооперативній формі організації спільної діяльності. Вона найкраще мобілізує інтелектуальні, емоційні та фізичні ресурси членів групи, поліпшує можливості сприйняття, опрацювання інформації і прийняття оптимальних рішень. При складній творчій роботі перевагу мають індивідуальна і скоординована форми організації спільної діяльності, епізодично поєднувані з колективно-кооперативною формою організації праці. Міжособистісні відносини відіграють величезну роль в успішному функціонуванні групи, і тому їм обов'язково потрібно приділяти особливу увагу. Керівник, прагнучи до успішної роботи, повинен прагнути створити і підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат. Однак досить швидко і достовірно можна досліджувати стосунки людей у групі за допомогою знання управлінської психології, і зокрема, методу соціометрії. За допомогою різних тестів та опитувань цей метод дозволяє побачити загальну картину морально-психологічного клімату в групі, і на підставі цього зробити висновок про те, наскільки він сприятливий, що заважає йому бути кращим, і як це можна виправити [3, с. 371].

Висновки. Існує багато рекомендацій по створенню згуртованого колективу, команди, сприятливого клімату. Вони безумовно корисні, з ними варто ознайомитися кожному керівникові, але не потрібно забувати про те, що вони не можуть використовуватися до будь-якої групи за шаблоном. Кожна група по-своєму унікальна, тому що складається з різних людей і функціонує в різних умовах. Тому будь-які рекомендації повинні переломлюватися для конкретної групи.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Лидер и группа: О структуре и динамике организаций и групп. – М.: Академія, 1998. – 256 с.
2. Мясичев В. Н. Психология отношений: Избранные психологические труды / Под ред. А. А. Бодалева. – Москва; Воронеж, 1995. – 264 с.
3. Немов Р. С. Психологія. В трех кн. Кн 2. / Р. С. Немов – М.: Владос, 1999. – 608 с.
4. Петровський А. В., Шпалінський В. В. Соціальна психологія колективу. – М.: Просвещение, 1978. – 175 с.

УДК 159.923.2

Дмитрієва Л. Д., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто процес формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві, представлено список базових цінностей сучасної молоді, спираючись на ряд емпіричних досліджень.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, сучасна молодь.

Постановка проблеми. Цінність – будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе. Старше покоління має вже усталені цінності, які не так легко змінюються під впливом різноманітних подій. А молодь – це та частина суспільства, яка виробляє свою систему цінностей, і ця система багато в чому залежить від того, що відбувається навколо. У свою чергу, від життєвих цінностей сучасної молоді будуть залежати події, що відбуватимуться в окремих країнах, у світі в цілому, вже через кілька років. До 18-20 років у людини, як правило, формується система базових цінностей, тобто тих, які впливають на всі її рішення і вчинки. Надалі з плином років вона залишається практично незмінною, і істотний ціннісний переверот у свідомості зрілої людини можливий тільки під впливом сильного стресу, життєвої кризи тощо [2].

Аналіз актуальних досліджень. Сучасний розвиток українського суспільства характеризується як період трансформаційних процесів,

що обумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Людський спосіб життя зумовлює таке існування цінностей, де найвищою постає та, яка визначає сенс життя особистості, всю мотивацію її існування [1].

Відомо, що система ціннісних орієнтацій виражає змістовне відношення людини до соціальної дійсності і в цій якості визначає мотивацію її поведінки, здійснює істотний вплив на усі сторони її діяльності. Це складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особи, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надаючи сенс і напрям особистим позиціям, поведінці, вчинкам. До вивчення цінностей долучилися дослідники серед яких: Бех І. Д., Головатий М. Ф., Дубчак Г. М., Козаков В. М., Пірен М. І., Ребер А., Рокич М., Савчин М. В., Таланчук П. М., Хмелько В. Є., Щепанський Я., Ядов В. О. та ін.

Мета статті – обґрунтувати шляхи формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві та проаналізувати роль окремих чинників, що здійснюють свій вплив на даний процес.

Виклад основного матеріалу. До вивчення поняття «цінність», а згодом і «ціннісні орієнтації» вчені звернулися ще в ХХ ст. Соціологи розглядали дане поняття як соціальну настанову, що регулює поведінку індивіда. Згодом до вивчення цінностей долучилися дослідники і з інших галузей знання: філософії, психології, педагогіки, політології, соціальної психології. Ціннісні орієнтації, у широкому значенні даного поняття, можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, весь спосіб життя. В ціннісних орієнтаціях акумулюється життєвий досвід людей, вони є своєрідним індикатором ієрархії переваг, які людина надає матеріальним чи духовним цінностям у процесі своєї життєдіяльності [5].

Науковці, так чи інакше досліджуючи поняття цінностей та ціннісних орієнтацій, дійшли висновку, що ціннісні орієнтації особистості формуються протягом усього життя людини під впливом різних чинників. Базові цінності особистості формуються в період так званої первинної соціалізації індивіда, до 18-20 років, а потім стають достатньо стабільними, суттєво змінюючись лише у кризові періоди життя людини і її соціального середовища. Саме в цей період особистість активно залучається до політичного процесу, громадської діяльності, у молодій людини починають формуватися політична свідомість та самосвідомість, норми поведінки. На соціалізацію особистості впливають багато

політичних (держава, політичні партії та рухи) та неполітичних чинників (сім'я, школа, церква, неформальні групи, ЗМІ), які, включаючи молоду людину до системи суспільно-політичних відносин, готують її до засвоєння існуючих у суспільстві норм, цінностей політичної культури і вироблення на їх основі власної політичної і громадської позиції [2].

В наші дні здійснюються численні соціологічні дослідження, присвячені виявленню базових цінностей сучасної молоді, що проводяться в різних містах і регіонах пострадянського простору. Узагальнено цю інформацію можна представити у вигляді списку, у якому в порядку убутання значущості розташовані цінності, схильності, обрані молодими людьми віком 16-22 років: 1) здоров'я, 2) сім'я, 3) комунікативні цінності, спілкування, 4) матеріальні блага, фінансова стабільність, 5) любов, 6) свобода, незалежність, 7) самореалізація, освіта, улюблена робота, 8) особиста безпека, 9) престиж, популярність, слава, 10) творчість, 11) спілкування з природою, 12) віра, релігія. Як видно з цього списку, сімейним цінностям сучасна молодь відводить значне місце в житті. Високий рейтинг у молоді мають матеріальні цінності – у тому числі і як засіб досягнення сімейного благополуччя. Моральні цінності майже не увійшли до списку базових цінностей сучасної молоді, а духовні і культурні цінності посідають останні місця [3].

Висновки. Отже, формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві проявляється в одночасному впливі на особистість молодої людини різних факторів, які часто суперечать один одному. Молоді складно зорієнтуватися у такому вирі подій, у насиченому різноманітними правилами та нормами суспільстві, коли сімейне оточення диктує одні манери поведінки, а з екранів телевізора лунають протилежні заклики. Тому, молодим людям у такому шаленому розмаїтті цінностей, що наявне у суспільстві, доводиться самим вирішувати, що в нинішніх умовах є цінним.

Список використаних джерел

1. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология: Схемы и тесты / Б. Б. Айсмонтас. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 208 с.
2. Андреевкова А. В. Життєві плани, ціннісні орієнтації і моральне обличчя молоді / А. В. Андреевкова. – К.: Знання, 2007. – 278 с.
3. Волков Ю. Г. Социология молодежи: Учебное пособие / Ю. Г. Волков, В. И. Добренев, Ф. Д. Кадария, И. П. Савченко, В. А. Шаповалов; [под ред. проф. Ю. Г. Волкова]. – Ростов-н / Д.: Феникс, 2001. – 567 с.
4. Журавльова Н. А. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді в умовах соціально-економічних змін / Н. А. Журавльова // Психологічний журнал. – К.: Феміна, 2006. – № 1. – С. 35–44.

Дрижирук Ю. А., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЦІВ

У статті проаналізовано етнопсихологічні особливості англійців. Визначено особливості повсякденного спілкування англійців, висвітлено парадокси англійського національного характеру, головні життєві цінності.

Ключові слова: етнопсихологічні характеристики англійців, стереотипні характеристики, інтернал, кар'єризм, скептицизм.

Постановка проблеми. Останнім часом у зв'язку зі зростанням інтенсивності міжмовних та міжкультурних контактів особлива увага лінгвістів та психологів спрямована на вивчення етнопсихологічних особливостей представників різних культур.

Англіїці – представники однієї з найстаріших націй світу, жителі островної держави Великобританія, що довгий час володіла безліччю завойованих по всьому світу колоній. У кожної країни є певний набір стереотипних характеристик, які відповідно, й характеризують їх корінних жителів. Так, англійці широковідомі у світі як такі, що є консервативними в поглядах, замкнуті та врівноважені.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема етнопсихологічних особливостей висвітлена в роботах таких науковців, як К. Джилліган, В. Крисько, С. Саракуєв, Н. Стефаненко, Б. Фагот, В. Хартуп та ін.

Мета статті – аналіз етнопсихологічних особливостей англійців.

Виклад основного матеріалу. За історію формування своєї нації, населення Великобританії пережило кілька переломних періодів. Англійцям властиве іронічне почуття гумору і критично-поблажливе ставлення до оточуючих подій і людей, в тому числі і до самих себе. Але це не дотепний гумор француза, який показує тонкість розуму і винахідливість в знаходженні яскравих, вдаливих, смішних виразів, а скоріше простота думки, яка відображає реальний стан речей і легкий скептицизм. За вдачею англійці флегматичні, але це не заважає прагнути їм в душі до пригод, мати жагучий потяг до нових і оригінальних ідей. У сфері мистецтва англієць любить насамперед грандіозність і оригінальність. Англіїці багато подорожують і завжди намагаються якомога більш детально ознайомитися з країною, але зовсім мало зближуються з її людьми. Зближуватися на чужині з іноземцями їм не дозволяють етикет, гординя, презирство до чужих звичаїв. Разом з тим, у повсякденному спілкуванні з англійцями часто важко зрозуміти парадокси англійського національного характеру, до яких відноситься дивне поєднання

конформізму та індивідуалізму, привітності і замкнутості, відчуженості і співчутливості, простоти і снобізму [3, с. 81].

Ф. Енгельс зазначав, що англійський національний характер істотно відрізняється як від німецького, так і від французького. Політична діяльність, вільна преса, панування на морі і гігантська промисловість Англії, розвинули майже в кожному індивідумі притаманну національному характеру енергію, рішучу діловитість поряд з найспокійнішою розважливістю [2, с. 185].

Важливою психологічною характеристикою жителів Великобританії є їх високий практицизм. Вони в своєму житті та діяльності обирають практичні цілі, до яких завжди і прагнуть. Тривала активна участь в торгівельно-промисловій діяльності виробила не тільки високий практицизм, а й відому зневагу до теорії. А це, в свою чергу, сприяло посиленню наочно-дієвого і образного мислення за рахунок абстрактного. Багато дослідників відзначають, що невловимі категорії англійцю незрозумілі, що він розуміє тільки те, що бачить і відчуває, англійцю бракує уяви і він не вміє абстрагуватися. Всі наукові дисципліни англійці розглядають з точки зору їх практичної значущості. Істина для них постає лише в конкретно вираженій формі. Якщо високий практицизм, працьовитість і діловитість, безперечно, є позитивними якостями національного характеру англійців, то зневага до теорії, слабка уява і невміння абстрагуватися лише підсилюють їх схильність до компромісу. Історія свідчить про те, що для досягнення хоча б часткових, але значущих результатів, англієць завжди готовий поступитися абстрактними принципами, що він складно уявляє собі в далекій перспективі [3, с. 67].

Одна з головних життєвих цінностей для англійців – матеріальне благополуччя. Яке б не було суспільне становище людини у Великобританії, будь-то вчений, адвокат, політичний діяч чи священнослужитель, він перш за все – комерсант. Але при цьому любить жити з комфортом і на «широку ногу». Спокійний, врівноважений англієць різко відрізняється не тільки від легко збуджуваного, палкого француза, але і від більш живого і динамічного американця. Якщо американці постійно кудись поспішають, то темп життя в Англії дещо уповільнений. При цьому треба розуміти, що англійці флегматичні і холоднокровні, а не мляві і байдужі. Їм притаманні швидше незворушний спокій, витримка, але не байдужість і бездіяльність.

У житті англійців особливу роль відіграють традиції. Вони мають звичку вирішувати будь-які справи тільки «за звичаєм». Традиції в Англії перетворені на фетиш, на культ, ними насолоджуються. Як у кожної нації, у англійців є багато традицій. Серед них – спортивне виховання, що стало

традицією в сім'ї, школі, університеті, на фабриці, заводі тощо. Англійці прагнуть до простоти, зручності у повсякденному одязі, традиційної їжі на сніданок та свята тощо. В. Крисько, С. Саракуєв звертають увагу на парадокси англійського характеру – дивне поєднання конформізму та індивідуалізму, ексцентричності та логічності, привітності й замкнутості, відчуженості та співчутливості, простоти й снобізму. Однією з рис національної психології англійців є високий практицизм, який проявляється у всьому, в тому числі й у спілкуванні, будь-яку ситуацію вони розглядають з точки зору практичного застосування її результатів [1, с. 110].

Англійці при вирішенні певних завдань спокійні, врівноважені, холоднокровні, але не байдужі, не бездіяльні по відношенні до оточуючих. Разом з тим, як зазначають дослідники Н. Стефаненко, В. Крисько, Н. Лебедева, потрібно навчитися бачити за зовнішньою стриманістю англійців їх емоційність та душевне сприйняття навколишнього світу. Незважаючи на комунікабельність англійців, вони не індивідуалісти [4, с. 56]. Щодо особливостей гендерної диференціації англійців, то рисою англійців-чоловіків є владність, що майже не виражена у жінок. При цьому жінки вважаються більш відповідальними та стабільними у вчинках, ніж особи протилежної статі. Англійці обох статей здебільшого є інтерналами. Переважна більшість жінок оцінюють себе, користуючись при цьому лише позитивними характеристиками (охайна, чесна, надійна, цілеспрямована, уважна тощо). У чоловіків такої тенденції не спостерігається, вони дещо критичніше оцінюють себе у порівнянні з представницями протилежної статі, звертаючи увагу на власну нетерплячість, кар'єризм, скептицизм [1, с. 65].

Конформність більше притаманна англійцям, ніж англійкам Б. Фагот та В. Хартуп пишуть, що жінки англійки в порівнянні з чоловіками англійцями не прагнуть до лідерства, тому що більш боязкі і сором'язливі, невпевнені у своїх силах, більш конформні, легше піддаються фрустрації. Е. Іглі зі співавторами висловлюють думку, що чоловіки є інструментальними лідерами, а жінки – соціальними. К. Джилліган за допомогою методики Л. Кольберга, що визначає рівень морального розвитку, дослідила, що англійські дівчата і жінки зазвичай одержують нижчі оцінки за розв'язання моральних дилем, у порівнянні зі своїми співвітчизниками чоловічої статі. Однак К. Джилліган вважає, що це не свідчить про те, що особи жіночої статі мають більш низький рівень морального розвитку. В даному випадку вони використовують інші критерії для винесення своїх моральних суджень. Адже хлопчиків і дівчаток з дитинства навчають цінувати різні якості. К. Джилліган вважає, що існують два різних типи морального міркування: один базується

на понятті абстрактної справедливості, а інший – на людських відносинах і турботі про ближнього. Перший тип характерний для чоловічого мислення, другий – для жіночого. Чоловіки часто будують свої міркування щодо прав людини; жінки ж розглядають моральні проблеми стосовно турботи про нестатки інших людей. Однак дані відмінності не є категоричними, тому що багато жінок висловлюють моральні судження, керуючись пріоритетом справедливості, а деякі чоловіки вирішують моральні питання щодо турботи про людей [4, с. 78].

Висновки. Отже, тривалий розвиток нерівності в економіці та колоніальній політиці, почуття безпеки положення і цілісності нації – все це сприяло розвитку таких рис національного характеру, як високе самолюбство та зарозумілість. Англійці впевнені, що на їх батьківщині все йде краще, ніж у інших. Тому вони дивляться на іноземців зарозуміло, з перебільшеним усвідомленням своєї переваги. Але водночас ніхто краще англійця не вміє усамітнюватися навіть серед численних друзів. Не порушуючи пристойності, англієць здатний бути наодинці з самим собою серед величезного натовпу, віддаватися своїм роздумам, робити все, що йому завгодно, ніколи не обмежуючи ні себе, ні інших.

Список використаних джерел

1. Крысько В. Г. Этническая психология / В. Г. Крысько. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
2. Орбан-Лембрик Л. І. Соціальна психологія / Л. І. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
3. Почебут Л. Г. Этнические факторы развития личности / Л. Г. Почебут // Введение в этническую психологию; под ред. Ю. П. Платонова. – СПб., 1995. – С. 66–83.
4. Стефаненко Т. Г. Методы подготовки к межкультурному взаимодействию / Т. Г. Стефаненко, Е. И. Шлягина, С. Н. Ениколопов // Методы этнопсихологического исследования. – М., 1993. – С. 55–78.

УДК 159.923.2:177.8

Зеленська А. Б., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА САМОТНІСТЬ

У статті розглядається розуміння феномену самотності, джерела розвитку та фактори впливу, що породжують дане явище.

Ключові слова: самотність, життєвий світ особистості, стрес.

Актуальність проблеми. У ХХ столітті проблема самотності одержала небувалий за значенням філософсько-етичний статус: у ній побачили одне з вічних, фатальних джерел не тільки трагічної безнадійності існування людини, але й процесу всієї історії людства [1].

Самотність з наукового погляду – одне з найменш розроблених соціальних та психологічних понять. Кількість одиноких людей в Україні у віці від 25 до 29 років становить 1 млн. 350 тис., у віці 35-39 років – 825 тис., стільки ж – у віці 45-49 років. У цілому більше 4 млн. жителів України віком від 25 до 50 – самотні, з них 125 тис. проживає в Сумській області. У багатьох розвинених країнах Заходу, зокрема, в Австралії, Італії, Німеччині у зв'язку з демографічною кризою домінує кількість самотніх чоловіків, в Україні, навпаки – кількість самотніх жінок [5].

Мета статті: розкрити сутність феномену «самотності» в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Одна з причин зростання кількості самотніх осіб – збільшення кількості розлучень. Україна у такому списку займає третє-четверте місце на пострадянському просторі і четверте-п'яте в світі разом із Латвією (53%). Першість тримають білоруси (68%), далі йдуть Росія (65%) і Швеція (64%). Місця з шостого по дванадцяте розподілили відповідно Чехія (61%), Бельгія і Фінляндія (по 56%), Литва (55%), Великобританія (53%), Молдова (52%), США (49%) [5].

У праці У. Садлера і Т. Джонсона, які є представниками міждисциплінарного підходу, «Від самотності до аномії» самотність визначається, як «переживання, що викликає комплексне і гостре відчуття, яке виражає певну форму самосвідомості і показує розкол основної реальної мережі відносин і зв'язків внутрішнього світу особистості» [2, с. 27]. У. Садлер розглядає самотність через внутрішній світ особистості як динамічний процес. Він вважає, що цей процес обумовлений переживаннями людини в різних життєвих ситуаціях, соціальних зв'язках. Втрата цих зв'язків, значущих для індивіда, веде до переживання відчуття самотності.

У. Садлер вводить поняття «життєвого світу особистості» – він орієнтований на реалізацію чотирьох сфер реалізації особистості: унікальність долі індивіда, актуалізація вродженого «Я» та його різноманітних проявів; традиція і культура особистості, тобто цінності, за допомогою яких особистість оцінює свою зовнішню і внутрішню поведінку; соціальне оточення індивіда, яке сприяє відносинам з іншими людьми і реалізації ролевої функції особистості; сприйняття інших людей, з якими людина може встановити відносини «я – ти», які можуть перетворитися на подвійну реальність людського «ми». У випадку, якщо, одна або декілька з цих можливостей не реалізується, життєвий світ особистості втрачає свою цілісність і людина переживає страждання і самотність. «Самотність – це

відчуття, яке виявляється у формі потреби бути включеним до якоїсь групи або бажання цього, або потреби просто бути у контакті з людьми [3].

Самотність є комплексним відчуттям, яке пов'язує у сукупність усі втрачені внутрішнім світом особистості можливості самореалізації у соціумі [2, с. 40-46]. Тобто, за визначенням У. Садлера і Т. Джонсона, самотність виступає як своєрідний симптом несприятливих змін, що відбуваються з людиною, як негативне переживання, що викликає «стрес в головних сферах внутрішнього світу людини» [2, с. 95].

Спираючись на дані погляди щодо самотності, можна виокремити дві точки зору на проблему самотності в сучасній психологічній літературі. Перша з них визначає розуміння самотності як стану, що «суперечить самій суті людини як істоти суспільної» [4, с. 190]. Ця точка зору визначає самотність, як феномен який на відміну від об'єктивної ізолюваності, відображає внутрішній розлад особистості людини, який сприймається нею, як неповноцінність своїх відносин із світом, як «кризу очікування», втрату надії і розчарування в будь-якій можливій перспективі. Погляд на самотність, як розрив соціальних зв'язків та поглиблення кризи самоіндентифікації визначається в психодинамічних, інтеракціоністських, когнітивних, системних, феноменологічних, інтимних, соціологічних, міждисциплінарних підходах.

Друга точка зору проголошує амбівалентне відношення до самотності. З одного боку визнається трагічність самотності, з іншою підкреслюються можливості, які відкриває для становлення людини самотність, наприклад розмова з собою та розуміння власної унікальності та своєрідності. «Тільки в тиші власної душі людина усвідомлює глибоке значення свого особистого буття. Проте окрім спокійної самотності існує болісна і напружена самотність – туга, суб'єктивний стан духовної і душевної ізоляції, невизначеності, відчуття незадоволеної потреби в спілкуванні, людській близькості» [7, с. 130]. Представники цієї точки зору К. Мустакас, С. Фландерс, Я. Ялом мають загальний позитивний погляд на рішення проблеми, або зміни відношення до неї. Один із шляхів подолання трагізму самотності – наявність багатого внутрішнього світу, можливості для розвитку якого, до речі, в свою чергу відкриває самотність. Маючи багатий внутрішній світ, людина не відчуває себе самотньою.

Висновки. Отже, розуміння феномену самотності не має єдиного джерела визначення і розвитку, але спільна риса усіх теорій в тому, що дана проблема особистості формується під впливом факторів: соціального тиску суспільства і ідентифікації особистості з іншими людьми та власної самоіндентифікації.

Список використаних джерел

1. Социология молодежи: Учебное пособие / [Ю. Г. Волков, В. И. Добренев, Ф. Д. Кадария та ін.]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 236 с.
2. Садлер У. А. От одиночества к аномии / Лабиринты одиночества / У. А. Садлер, Т. Б. Джонсон. – М: Прогресс, 1989. – 524 с.
3. Покровский Н. Е. Лабиринты одиночества / Н. Е. Покровский. – М.: Прогресс, 1989. – 624 с.
4. Табачковський В. Філософія: світ людини / В. Табачковський, М. Булатов. – К.: Либідь, 2003. – 263 с.
5. Слободчиков И. М. Современные исследования переживания одиночества / И. М. Слободчиков. // Психологическая наука и образование. – 2007. – №3. – С. 27–34.
6. Швалб Ю. М. Одиночество / Ю. М. Швалб, О. В. Данчева. – К.: Соц.-психол. пробл. : научно-популярная литература, 1991. – 270 с.
7. Швалб Ю. М. Психологія самотності : консультативна робота / Ю. М. Швалб // Психолог (Шкільний світ). – 2007. – № 17. – С. 5-7.

УДК 340.12

Івченко Ю. В., к. ю. н, докторант

Національна академія внутрішніх справ (Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПАТРІОТИЗМУ

Стаття присвячена аналізу проблем формування патріотизму у суспільстві. У статті розглядається розуміння і сутність патріотизму як соціально-психологічного компоненту національної самосвідомості.

Ключові слова: патріотизм, патріотична свідомість, патріотичні відносини, ідея патріотизму.

Постановка проблеми. Терпимість, рівність між усіма народами, справедливість, чесність, доброта, людинолюбство, любов до Бога завжди розглядалися як найвищі моральні якості людини на сучасному етапі розвитку. Сучасне суспільство зіткнулося з радикальними змінами у всіх сферах соціального буття, що не могло не відбитися на масовій свідомості. Важливо відзначити, що без з'ясування сутності патріотизму, його ролі і місця в нашому житті неможливо правильно визначити, беручи до уваги його тісний взаємозв'язок з іншими дуже складними явищами і процесами сучасного буття, ставлення до вітчизняної історії та культури, до релігії, визначити стратегію і шлях відродження країни в період трансформації, забезпечення її безпеки та захисту, призначення держави, сутність ідеології, роль і значення виховання, проблем розвитку і самореалізації особистості, і цілий ряд інших актуальних питань.

Виклад основного матеріалу. Потреба в духовності та патріотизмі особливо актуальна в сучасній Україні, що знаходиться на важливому історичному переломі. Подальший успішний хід реформ навряд чи можливий, якщо система формування і розвитку сучасної людини буде позбавлена духовно-моральних основ, особливо любові до своєї Батьківщини. Саме в

умовах сучасного розвитку ідея патріотизму може і повинна стати тим стрижнем, навколо якого сформується високі, соціально значимі почуття, переконання, позиції, прагнення, готовність і здатність людини до активних дій за блага Батьківщини. Патріотизм виступає в єдності духовності, громадянськості та соціальної активності особистості, будь-якого іншого суб'єкта, який усвідомлює свою нероздільність, нерозривність з Батьківщиною і значимість у діяльності, яка відповідає його інтересам, які отримують подальший розвиток за допомогою причетності, участі в явищах і процесах, що відбуваються в суспільстві і державі.

Патріотизм, єдиний по своїй суті, в той же час різноманітний у своєму прояві та реалізації. Тобто в змістовному плані він має безмежну кількість різновидів. Широка палітра проявів любові до Батьківщини обумовлена наявністю відповідних суб'єктів і об'єктів патріотизму. Окремо взяту особистість, індивіда правомірно апріорі вважати суб'єктом (принаймні, до того часу, коли не доведено протилежне), бо будь-яка людина в житті незалежно від її соціального стану, ступеня активності завжди має і здійснює певний вибір, переслідує особисто визначені цілі, керуючись уявленнями про навколишній світ. Інша справа – з'ясування питання про те, чи є він суб'єктом патріотичної діяльності. Головна психологічна ознака суб'єкта – наявність у нього мотивації, здатності до цілепокладання і волі до дії. Усвідомлюючи свою мету, суб'єкт повинен мати здатність відповідно спланувати і вибудувати свою поведінку і мобілізувати вольові можливості для того, щоб в практичних діях дотримуватися обраної лінії, не втрачати довгострокові орієнтири і мету поведінки. Вимога ж у складного соціального суб'єкта механізмів цілепокладання і волі припускає існування у нього як якогось «керуючого центру», так і систем, що забезпечують його дієздатність [1, с. 76].

Таким чином, складний соціальний суб'єкт – це реально існуюча форма організації колективного життя і / або діяльності деякої кількості людей, що володіє об'єктивною внутрішньою організаційною єдністю, усвідомленням самої себе як цілісної системи, здатністю до вищого цілепокладання і до підпорядкування своєї діяльності досягненню загальносистемних цілей. Отже, суб'єктом патріотизму є не тільки і не стільки окремі особистості, а й великі, малі та інші спільноти людей, про що свідчить вся історія людства.

Можна виділити наступні типові суб'єкти і відповідні їм прояви (види) патріотизму: особистість; група населення, що розглядається за демографічною, територіальною, професійною та іншою ознакою (молодь, ветерани, земляки, партії та організації і т.п.); класи та етноси (нації); народ даної країни. Таким чином, носіями патріотичної суспільної свідомості

виступають суб'єкти різних рівнів – соціальні групи, класи, держава і громадські організації. Але перш за все патріотична свідомість суспільства у всьому своєму різноманітті втілена у свідомості реальних конкретних особистостей. Крім цього, всі зазначені суб'єкти не тільки є носіями патріотичної свідомості, але й, одночасно, творять її як на буденному і теоретичному, так і на рівні громадської патріотичної психології та ідеології.

Формування і розвиток патріотизму відбувається як усвідомлення, об'єктивне або ілюзорне, соціального, політичного та культурного середовища, свого місця в суспільстві, суспільної значущості своєї діяльності, її напрямків та цілей. Формування патріотизму відбувається як результат пізнавальної діяльності індивіда, соціального суб'єкта. Пізнання соціально-історичного середовища відбувається як усвідомлення безпосередніх умов життєдіяльності людей, їх потреб у повсякденному житті. На основі цього, патріотизм формується на рівні емпіричної свідомості і функціонує як частина суспільної психології. Надалі відбувається його формування на рівні теоретичної свідомості як концепції розвитку суспільства в його історії та майбутньому [2, с. 67].

Висновки. Таким чином, включаючи в себе всю сукупність патріотичних почуттів, ідей, переконань, традицій і звичаїв, патріотизм є однією з найбільш значущих, вічних цінностей суспільства, які мають вплив на всі сфери його життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Арсеньев А. С. Философские основания понимания личности / А. С. Арсеньев. – М.: Издат. центр Академия, 2001. – 540 с.
2. Джандилъдин Н. Д. Природа национальной психологии / Н. Д. Джандилъдин. – Алма-Ата, 1971. – 118 с.

УДК 4 М74

Ізмайлова І. Г., докторант
Віденський Університет (Австрія)

US & THEM IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

У статті аналізується важливість міждисциплінарного підходу у дослідженнях та навчанні процесу крос-культурної комунікації для сприйняття інакшості різних культур. Формування крос-культурної компетентності розглядається як сучасна вимога щодо ефективного спілкування у полікультурному суспільстві у подоланні комунікативних девіацій на основі культурних відмінностей. Враховуються особливості застосування у спілкуванні англійської мови яка є міжнародною, але не ідіоетнічною для більшості учасників інтеграції, які є представниками різних концептуальних картин світу.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, соціальна і культурна ідентичність, міждисциплінарний підхід до дослідження і навчання, лінгва-франка та концептуальні картини світу.

The article analyses the importance of a multidisciplinary approach to research and training the process of cross-cultural communication is considered as a tool to understand the otherness of different cultures. Formation of cross-cultural competence is considered as an urgent requirement for effective communication in a polycultural society in overcoming communication deviations based on cultural differences, Being used as a lingua franca English is not a idio-ethnic one for the majority of interactions who represent different conceptual world pictures.

Key words: *cross-cultural communication, social and cultural identity, interdisciplinary approach to research and training, lingua franca in globalised world and different conceptual pictures of the world.*

People are different. They are different in all. Nevertheless they have particular features in lifestyle owing to which they can be categorized, identified and compared. "Stereotyping is based on a normal cognitive process of determine differences and similarities of in- and out-groups. We see the group to which we belong (the in-group) as being different from the others (the out-group), and members of the same group as being more similar than they are (i.e. «them» and «us» mentality) [2].

As to the Social Identity Theory by Henri Tajfel's (1979) groups give us a sense of social identity: a sense of belonging to the particular social world, society [3]. Any society has its own conventions as an accepted way of behaving and thinking. Hence, we can be identified culturally and meet challenges in communication with the representatives of other cultural identities. The cross-cultural unawareness and insensibility can lead to the conflicts in communication.

What are the ways of tackling this problem? Firstly, the formation of communicator's cross-cultural awareness, sensibility and then competence can provide the overcoming the communicative deviations in the process of communication to reach the goals of it.

Secondly, the interdisciplinary approach to training and research is inherent in cross-cultural communication. Applying different theories, the interdisciplinary approach opens greater prospects for research involving pragmatics, socio-pragmatics, translation studies, discourse analysis, ethno linguistics, ethnopsychology, linguistic typology, psycholinguistics, functional linguistics, cognitive linguistics, hermeneutics, sociolinguistics, anthropology, ethnography, psychology, and cultural studies, etc.). Man develops his culture, its value as a single of ethnic entity creating the ethno-cultural specifics of communication. The approach promotes mutual understanding and respect of 'otherness' in all its richness and prevents communication conflict in a polycultural globalized communication. For instance, analysis of speech act implementation in different cultures shows how conventions are transmitted

through the use of filters to overcome the cultural communicative deviations. The concept of cultural filter is the preferred means of producing text or discourse in the extended situation of communication. Having all components of communication environment: situation, time, location, participants, context, and a set of linguistic and extra-linguistic factors, communication strategies and tactics, and so, the extended communicative situation can be considered by a wide range of sciences. Cultural filters show the degree of explicitness with which knowledge is transferred for understanding cultures. In the process of applying the cultural filters the intercultural gaps / lacunae are determined and eliminated in translation. Thus a degree of consistency and adequacy is achieved as well as intercultural understanding [1].

Cross-cultural communication, as we see it, requires not only linguistic competence, but also extra linguistic knowledge as well as deep understanding of social norms, values and styles of life of interactors. The expert in communication has to determine the social, cultural and psychological identification of the participants of communication. Otherwise, the communicators may face to impoliteness, unwillingness to continue interaction or not to get the perlocutionary effect of it.

In our globalized world we can meet another challenge in cross-cultural communication. The process of globalization having significantly increased in recent decades, the integration of people, companies, and governments of different nations is occurring widely. The possible elimination of national cultural differences in the process of globalization is being discussed, and as a reaction, the active position of national cultures is increasing to protect their identity from the influence of other cultures. In other words, nations strive for cooperation, retaining their ethnic identity that, for this part, remains difficulty in exchanging of information in cross-cultural communication. In this case, only the expert with cross-cultural competence can provide successful interaction adopting the communication acts to ethnic psych types of communicators, and creating synergy of two and more cultural identities. This is a type of communicator who should not belong to any in- or out-group in the act of communication and he/she makes feel all participants like 'us'.

Beside this, the peculiarities of the implementing the English as an international language (*lingua franca*) by the communicants, who represent different conceptual pictures of the world, should be considered with the focus on the expert in overcoming communication deviations due to cultural differences.

Conclusion. Such wise, the cross-cultural communication can be studied and fulfilled successfully applying interdisciplinary approach to research and training of experts for cross-cultural competence. For their part, the experts should be aware of and adapted to the social and cultural identities of 'them' who are interactors in communication. Despite the fact that the process of globalisation has a great influence on nation's in-groups, they are keen retraining their ethnicity that results in keeping 'us' and 'them' mentality in cross-cultural communication. Though, lingua franca (English) is widely used in cross-cultural communication, it is not always a tool for overcoming the communicative deviations in the process of communication. Belonging to different conceptual pictures of the world, the communicators can meet difficulty in partners' ethnic peculiarities. Thus, the communicators should be competent and ready to accept the others to understand each other better for mutual cooperation.

Reference

1. Bargiela-Chiappini and Nickerson. Writing Business: Genres, Media and Discourses. Harlow: Longman, 1999. – P. 2.
2. McLeod S. A. Social Identity Theory / S. A. McLeod Retrieved from: www.simplypsychology.org/social-identity-theory.html.
3. Tajfel H. An integrative theory of intergroup conflict. The social psychology of intergroup relations / H. Tajfel, J. C. Turner, 1979. – P. 33 – 47.

УДК 81-115:82-84:811.411.21:162.11:811.161.1

Кассаб Бассем, клинический ординатор медицинского института,

Кривошеенко Евгения, специалист отдела по работе

со студенческой молодежью

(научный руководитель: к. филол. н., доцент кафедры ТПП, зам. дир. ДМО Ю. В. Кац)

Сумской государственной университет

АРАБСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ИХ ЭКВИВАЛЕНТЫ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В статье представлены арабские пословицы и их эквиваленты в русском языке. При установлении эквивалентности выделяют четыре основных способа: полные и частичные эквиваленты, аналоги, безэквивалентные единицы.

Ключевые слова: пословицы, арабский язык, эквивалентность, перевод.

Постановка проблемы. Давно замечено, что дух народа и его мудрость проявляются в его пословицах, а знание пословиц того или иного народа способствует не только лучшему познанию языка, но и лучшему пониманию образа мыслей и характера народа.

Понимание и сравнение пословиц разных народов показывает, как много общего имеют эти народы, что, в свою очередь, способствует их лучшему взаимопониманию и сближению. В пословицах отражен богатый исторический опыт народа, связанный с трудовой деятельностью, бытом и

культурой людей. Правильное и уместное употребление пословиц придает речи неповторимое своеобразие и особую выразительность. Употребляя ту или иную пословицу в конкретной ситуации, говорящий стремится подтвердить и подчеркнуть суть сказанного, для чего необходим их грамотный перевод, точное и тонкое донесение сути сказанного.

Изложение основного материала. Пословица – малая форма народного поэтического творчества, облачённая в краткое, ритмизованное изречение, несущее обобщённую мысль, вывод, иносказание с дидактическим уклоном [2].

Своей силой пословица обязана смысловому эффекту, возникающему в результате особого стяжения синтаксической и лексической формы, призванного закрепить некое содержание.

Специфика перевода, отличающая его от всех других видов языкового посредничества, заключается в том, что он предназначен для полноправной замены оригинала и что рецепторы перевода считают его полностью тождественным исходному тексту. Вместе с тем, очевидно, что абсолютная тождественность перевода оригиналу недостижима и что это отнюдь не препятствует осуществлению межъязыковой коммуникации.

Вследствие отсутствия тождества отношение между содержанием оригинала и перевода был введен термин «эквивалентность», обозначающий общность содержания, т. е. смысловую близость оригинала и перевода. Поскольку важность максимального совпадения между этими текстами представляется очевидной, эквивалентность обычно рассматривается как основной признак и условие существования перевода [3].

При переводе паремий арабского языка целесообразно опираться на структурно-типологический и функционально-смысловой подходы, позволяющие выделить следующие межъязыковые соотношения:

1) полные эквиваленты, под ними мы понимаем пословицы арабского и русского языков, образность и семантика составных компонентов которых совпадают.

Арабская пословица	Перевод	Эквивалент
نار بلا دخان لا	Нет дыма без огня	Нет дыма без огня
حامي وهو الحديد أضرب	Куй железо пока горячо	Куй железо пока горячо
عدو يصاحي عدو	Враг моего врага – мой друг	Враг моего врага – мой друг

2) частичные эквиваленты, к ним относятся пословицы арабского и русского языков, передающие один и тот же смысл, но незначительно различающиеся художественными приемами и компонентным составом.

Арабская пословица	Перевод	Частичный эквивалент
شوك يتحمل لازم الورد زعاي اللي	Кто хочет розу, должен переносить шипы.	Нет розы без шипов.
فيه ترميش ما منه تشرب بير الحجر	В колодец, из которого пьешь, не бросай камень.	Не плюй в колодец, пригодится воды напиться.
الذئب أكلتك ، ذئباً تكن لم اذا	Если ты не будешь волком, волки съедят тебя.	С волками жить – по-волчьи выть.

3) аналоги; считаются пословицы арабского и русского языков, совпадающие по значению, но различающиеся по образности и компонентному составу. Эти различия вызваны уникальными особенностями менталитета, свойственными тому или иному народу и составляющими национальное своеобразие сравниваемых языков.

Арабская пословица	Перевод	Аналог
البَصْرَةَ إِلَى التَّمْرِ يَحْمِلُ	Нести финики в Басру.	В Тулу со своим самоваром.
الحية أخت العقربة	Скорпион – сестра змеи.	Два сапога пара.
خاف متأمناً مطرح	Яйцо сегодня – лучше, чем курица завтра.	Лучше синица в руках, чем журавль в небе.

4) безэквивалентные (лакунарные) единицы – пословицы, не имеющие соответствий в другом языке. Они отражают особенности психологии, способы мышления, специфические условия развития материальной и духовной жизни носителей языка.

Для перевода безэквивалентных (лакунарных) пословиц с арабского на русский язык можно использовать описательный способ перевода.

Арабская пословица	Перевод
تدرك لا غاية الناس إرضاء	Угождение людям – это цель, которую невозможно достичь.
تغيرير يمكنه لا ، نظره وجهة تغيرير يمكنه لا من شيء	Кто не может изменить свои воззрения, не может изменить ничего.
قميصه وبعض خلق... ورداؤه الفتى الشرف يدرك قد مرقوع	Иногда молодой человек может достичь почёта в изношенной одежде и залатанной рубашке.

Проанализировав арабские пословицы мы пришли к следующим выводам:

1) пословицы многозначны и ярки. Они находятся вне времени и вне классового деления;

2) арабские пословицы довольно-таки трудны для перевода на другие языки;

3) почти в любом языке можно подобрать эквиваленты арабским пословицам и поговоркам.

Выводы. Таким образом, перевод пословиц предполагает обязательное знание лексики, умение анализировать контекст, тщательное изучение истории, культуры, быта и нравов народа, с языка которого осуществляется перевод, а также и народа, на язык которого переводятся пословицы.

Список использованных источников

1. Аль-Майданий Ахмад ибн Мухаммад. Сборник пословиц / Пер. И. Сарбулатова. – Бейрут: Изд-во «Аль-Мактабату Аль-Асрийа», 2007. – 418 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М., – 1999.
3. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособие для ин-тов и факультетов иностр. языков / А. В. Федоров. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», – 2002.

УДК 159.923

Керезора К. П., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Стадник Г. А.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ

У статті розглядається проблема формування характеру людини у процесі її індивідуального життя під впливом суспільних умов та анатомічних задатків.

Ключові поняття: характер, структура характеру, тип характеру, риси характеру, акцентуація.

Виклад основного матеріалу. Формування характеру – це тривале становлення постійних психологічних утворень під впливом об'єктивних і спеціально створених для цього умов, коли дії та вчинки внаслідок їх багаторазового повторення стають звичними і визначають типову модель поведінки людини. Характер людини формується в процесі її індивідуального життя. Опрацювавши теорії формування характеру Б. Ф. Ломова, А. Г. Маклакова, Р. С. Немова та С. Д. Максименка можна зробити висновок, що особливо важливе значення для виховання характеру має активна діяльність людини і, передусім, праця як середовище її суспільного буття. Вчені стверджують, що у процесі праці виявляються моральні, інтелектуальні, вольові та інші якості особистості, які, закріплюючись під впливом певних умов життя, набувають значення рис характеру [1, с. 546].

Основними є вікові особливості під час яких відбувається закладання початкового щабля характеру і його основи. Особливого значення набуває формування характеру в підлітковому віці. Виходячи з того, що підліток уже

не дитина, у нього гострий інтерес до навколишньої дійсності, великий прояв активності прагнення до розумової та фізичної праці. Вчені помітили, що саме в даний період життя потрібно організувати цю активність, навчити підлітка спрямовувати власну енергію в потрібне русло, вміти користуватися набутими знаннями та опановувати нові, вміти контролювати власні почуття та емоції тощо.

Дослідження формування характеру показали, що особливо дієвими чинниками є самостійність і самостійна діяльність. При цьому потрібно створити юнакові чи дівчині такі умови, за яких вони могли б виявити колективізм, мужність, витримку, працьовитість. Зазвичай, коли намагаються оцінити або охарактеризувати конкретну людину, говорять про її характер. У психології поняття «характер» означає сукупність індивідуальних психічних властивостей, що складаються в діяльності і виявляються у типових для даної людини способах діяльності і формах поведінки.

Головна особливість характеру як психічного феномену полягає в тому, що характер завжди виявляється в діяльності, у ставленні людини до навколишньої дійсності і людей. Характер є прижиттєвим утворенням і може трансформуватися протягом всього життя. Формування характеру найтіснішим чином пов'язано з думками, почуттями і прагненнями людини. Тому, в міру того як формується певний устрій життя людини, формується і його характер. Отже, спосіб життя, суспільні умови і конкретні життєві обставини відіграють важливу роль у формуванні характеру [2, с. 388–398].

Характер – це підструктура особистості, утворена індивідуально своєрідною сукупністю стійких особистісних особливостей, що виражає його ставлення до дійсності і обумовлює типовий для даної особистості спосіб поведінки. Характер людської особистості завжди багатогранний. Зокрема, виділяють групу рис, в яких виявляється ставлення людини до оточуючих його людей і до суспільства в цілому. Це можуть бути колективізм, товариськість, чуйність, відданість, доброта, чесність, правдивість, щирість і інші: це позитивні риси даної групи. Але зустрічаються і негативні якості – егоїзм, черствість, брехливість, лицемірство і т. п.

Формування характеру відбувається в різних за своїми особливостями та рівнем розвитку групах (родина, дружня компанія, клас, спортивна команда, трудовий колектив та ін.). У залежності від того, яка група є для особистості референтною і які цінності підтримує і культивує ця група, у людини розвиваються відповідні риси характеру. Раніше інших у характері людини закладаються такі риси, як доброта, товариськість, чуйність, а також протилежні їм якості – егоїстичність, черствість, байдужість до людей. Є дані

про те, що початок формування цих рис характеру йде в глиб дошкільного дитинства, до перших місяців життя і визначається тим, як мати поводить з дитиною. Ті риси характеру, які найбільш яскраво проявляються в праці – працьовитість, акуратність, сумлінність, відповідальність, наполегливість, – складаються дещо пізніше, в ранньому та дошкільному дитинстві. Вони формуються і закріплюються в іграх дітей і доступних їм видах домашньої праці. Сильний вплив на їх розвиток надає адекватна віку і потребам дитини стимуляція з боку дорослих. У характері дитини зберігаються і закріплюються в основному такі риси, які постійно отримують підтримку (позитивне підкріплення).

У початкових класах школи оформляються риси характеру, які є важливими у відносинах з людьми. Цьому сприяє розширення сфери спілкування дитини з оточуючими за рахунок безлічі нових шкільних друзів, а також вчителів. Якщо те, що дитина як особистість придбала в домашніх умовах, отримує в школі підтримку, то відповідні риси характеру в нього закріплюються і найчастіше зберігаються протягом усього подальшого життя. Якщо ж знову отриманий досвід спілкування з однолітками і вчителями не підтверджує як правильні форми поведінки, які дитина придбала дома, то починається поступова ломка характеру, яка зазвичай супроводжується вираженими внутрішніми і зовнішніми конфліктами. Боротьба, що при цьому перебудовує характер не завжди приводить до позитивного результату. Найчастіше має місце часткова зміна рис характеру і компроміс між тим, до чого привчали дитину вдома, і тим, що від неї вимагає школа [3, с. 120–123].

У підлітковому віці активно розвиваються і закріплюються вольові риси характеру, а в ранній юності формуються базові моральні, світоглядні основи особистості. До закінчення школи характер людини можна вважати сформованим, і те, що відбувається з ним у подальшому, майже ніколи не робить характер людини невпізнаним для тих, хто з ним спілкувався в шкільні роки.

Висновки. Характер – це каркас особистості, до якого входять найбільш виражені і тісно взаємопов'язані властивості особистості, чітко проявляються в різних видах діяльності. Можна зробити висновок, що найбільш ефективним засобом формування характеру є праця. Сильний характер мають люди, що ставлять перед собою великі завдання в роботі, наполегливо домагаються їх вирішення, котрі долають усі виклики, на шляху до досягнення цих цілей, які здійснюють систематичний контроль за виконанням наміченого. Тому ми маємо право стверджувати, що характер, як і інші риси особистості, формується в діяльності.

Список використаних джерел

1. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник / М. М. Фіцула. – К.: ВЦ «Академія», 2001. – 546 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія: Підручник / С. Д. Максименко. – К.: ВЦ «Нова Книга», 2004. – 398 с.
3. Психологія / За ред. Г. С. Костюка. – К.: Рад. Школа, 1968. – 572 с.
4. Радугин А. А. Психологія: Навчальний посібник для вищих навч. закладів / А. А. Радугин. – М.: Центр, 2003. – 212 с.

УДК 159.9: 173.1:378

Корнійчук Р. С., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ДО ШЛЮБУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто теоретичні аспекти мотивів вступу у шлюб. Наведено і проаналізовано результати дослідження мотивації вступу до шлюбу сучасної української молоді.

Ключові слова: шлюбні мотиви, любов, шлюб, контракт, вигода.

Постановка проблеми. Шлюб – це складний соціальний інститут, який є результатом взаємодії факторів соціального, природного, індивідуального та суспільного, одиничного та загального характеру. Стабільність як самого шлюбу, так і сім'ї, яка на ньому засновується, значною мірою залежатиме від змісту і характеру мотивів укладання шлюбу. Дослідження цих мотивів дозволяє з'ясувати механізм формування майбутніх шлюбно-сімейних відносин і спрогнозувати їх позитивний чи негативний соціальний потенціал.

Аналіз актуальних досліджень. Різноманітні аспекти готовності молоді до сімейного життя стали предметом вивчення сексологів, соціологів, психологів, педагогів. Медико-психологічні аспекти вступу до шлюбу є найбільш поширеними і представленими в науковій літературі. Цій проблемі присвячені дослідження В. Кагана, Д. Ісаєва, Д. Колесова, І. Горпінченка, Л. Богдановича та ін. Проблеми мотиву та мотивації вступу до шлюбу досліджували В. П. Кравець, Л. Б. Шнейдер, М. М. Обозов та ін. Проблеми підготовки молоді до сімейного життя досліджували А. Г. Харчева, І. В. Гребеннікова, С. В. Ковальова, Т. В. Говорун та ін.

Мета статті – здійснити аналіз мотивів вступу до шлюбу сучасної української молоді.

Виклад основного матеріалу. Для того аби проаналізувати проблему мотивів вступу до шлюбу необхідно, для початку, розкрити сутність поняття мотив. Мотив – це спонукання до діяльності, які пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта [2, с. 209]. Потреба особистості у

створенні сім'ї формується під впливом соціальних і психологічних факторів. З одного боку, ця потреба є результатом взаємодії особистості з соціумом – через засвоєння цінностей, зразків поведінки батьків, засвоєння культури в цілому – і залежить від індивідуального досвіду людини. З іншого боку, вона виникає під впливом внутрішніх потенцій особистості, через процес самовтілення, самореалізації [1, с. 87].

Мотиви вступу у шлюб можна розглядати не як короточасний душевний порив, а як тривалий процес, в результаті якого погляди, установки і орієнтації, що сформувалися в певній обстановці, спонукають людей до активізації своєї діяльності в напрямку задоволення своїх соціальних і природних потреб у шлюбі [3, с. 160]. Можна стверджувати, що для наречених, мотиви, якими вони керуються при вступі у шлюб, є фундаментом, на якому потім можна будувати сімейні стосунки. Формування мотивів – це складний і тривалий процес, протягом якого у свідомості індивіда складаються певні погляди з питань шлюбу і сім'ї. При цьому зміст поглядів визначається характером соціально – економічних умов, духовного потенціалу суспільства, пануючих традиційних установок і норм поведінки.

Серед шлюбних мотивів дослідники виділяють три великі групи. По-перше, емоційно-етичні мотиви – це кохання і спільність інтересів. По-друге, мотиви самореалізації, до яких відносяться: народження дітей, можливість тривалого спілкування з іншою людиною, самопізнання, пізнання іншої людини тощо. Мотиви даної групи можуть бути як свідомими, так і несвідомими. По-третє, мотиви обов'язку: народження дітей, прагнення легалізувати інтимні міжособистісні стосунки, порядність, коли шлюб стимулюється думкою найближчого оточення і відповідальністю перед близькими людьми та інші. Ці мотиви можуть бути як свідомими, так і несвідомими [4, с. 67].

У сучасній психологічній науці виділяють три види шлюбної мотивації: мотивація на конкретний тип шлюбу, мотивація на конкретну людину і мотивація на сам факт шлюбу. У першому випадку, при мотивації на конкретний тип шлюбу, людина орієнтується на такого партнера, який відповідає її уявленню про престижний варіант шлюбних стосунків. Прикладом цього може слугувати розповсюджена у наш час орієнтація на шлюб з іноземцем чи іноземкою. У другому випадку, мотивація на конкретну людину визначається сприйняттям партнера як конкретної реальної людини, з усіма її недоліками. Шлюб, у даному випадку, являє собою свідомий вибір з установками на прийняття партнера і

відповідальністю за свої почуття. І, на кінець, при мотивації на сам факт шлюбу рушійною силою є намір вступити до шлюбу. При цьому партнер є лише засобом для досягнення мети, його особливості не відіграють жодної ролі [1, с. 122].

Статистичні дані досліджень, які були проведені з метою виявлення мотивів вступу до шлюбу сучасної молоді вказують на те, що провідним мотивом є кохання (57% досліджуваних), далі народження дітей (24% досліджуваних), 9% досліджуваних готові вступити до шлюбу заради того, аби піти з батьківського дому, 6% досліджуваних — щоб поряд був постійний сексуальний партнер, а покращити своє матеріальне становище за допомогою шлюбу хочуть 4% молодих людей. Таким чином, результати досліджень свідчать, що для сучасної української молоді провідним мотивом вступу до шлюбу є кохання. Воно також є і найбільшою цінністю подружнього життя. Другим вагомим мотивом створення сім'ї є народження та виховання дітей.

Висновок. Отже, можна стверджувати, що для наречених, мотиви, якими вони керуються при вступі до шлюбу, є фундаментом, на якому потім можна будувати сімейні стосунки. Формування мотивів – це складний і тривалий процес, протягом якого у свідомості індивіда складаються певні погляди з питань шлюбу і сім'ї. При цьому зміст поглядів визначається характером соціально-економічних умов, духовного потенціалу суспільства, пануючих традиційних установок і норм поведінки. Мотиви вступу до шлюбу залежать від соціального положення суб'єкта, його віку, статі, цінностей та інших факторів. У більшості молодих людей головним мотивом вступу до шлюбу є кохання. Грають роль і прагнення до сімейного затишку, страх самотності, бажання мати дітей і проявляти взаємну турботу.

Список використаних джерел

1. Андреева Т. В. Психология современной семьи. Монография / Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2005. – 436 с.
2. Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 512 с.
3. Лунева Е. В. Молодая семья: Учебно-методическое пособие / Е. В. Лунева. – Курган: Изд-во Курганского гос. университета, 2009. – 146 с.
4. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций / Л. Б. Шнейдер. – М.: Апрель-Пресс, «ЭКМО-Пресс», 2000. – 512 с.

Костюкова І. О., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент Пасько К. М.)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДІ

У статті на основі аналізу наукових джерел розглянуто особливості розвитку креативності в юності, що в подальшому впливає на становлення особистості. Розкрито поняття креативність та креативна особистість.

Ключові слова: креативність, молодь, творчі здібності.

Постановка проблеми. У сучасній психологічній науці проблема креативності займає важливе місце як проблема розвитку та вдосконалення людини, використання можливостей її психіки в умовах динамічного зростання мінливості навколишнього світу. За цих умов підвищуються вимоги до якостей особистості, які визначаються як креативні: відкритість новому досвіду, вміння знаходити оригінальне рішення в нестандартній ситуації, творче ставлення до дійсності.

Проблеми розвитку креативності у молоді повинні хвилювати і привертати до себе все більшу увагу психологів і педагогів (як шкільних, так і вузівських). Кожен фахівець повинен усвідомити всю важливість і складність цієї проблеми і, виходячи зі специфіки свого предмету, максимальним чином позитивно вплинути на її вирішення.

Аналіз актуальних досліджень. Різними аспектами розвитку дітей, підлітків та молоді, в тому числі і в сфері формування творчих здібностей і креативності, займалися американські психологи Л. Терстоун, Дж. Гілфорд, Е. Торренс, вітчизняні вчені Б. М. Теплов, Л. С. Рубінштейн, Н. С. Немов, А. Н. Лук, Л. С. Виготський та ін.

Різні автори визначають здатність до творчості по-різному, але загальним у понятті є те, що творчі здібності виявляються у створенні чогось нового, оригінального. Критерієм при цьому є не якість результату, а характеристики і процеси, що активізують творчу продуктивність – це і є креативність (Е. М. Фромм).

Мета статті – визначити етнопсихологічні особливості креативності молоді.

Виклад основного матеріалу. Темп розвитку життя, наук і суспільства в ХХІ столітті обумовлює запит на креативну особистість, яка вміє швидко орієнтуватися, успішно вирішувати проблеми, що виникають, запропонувати оригінальні і корисні варіанти і оптимально змінити свою поведінку. У зв'язку з цим спостерігається гостра необхідність ефективного розвитку креативності у людей, і почати цей процес важливо з виявлення

сензитивного періоду формування цієї якості, а також з огляду на етнокультурне різноманіття сучасного суспільства. Ухвалення і усвідомлення своєї етнічної ідентичності, звичайно, позитивно вплине на розвиток креативних здібностей. Визнання своїх етнічних, культурних, релігійних цінностей дозволить молоді пізнати і зберегти їх [4 с. 10-11].

Креативна особистість – це людина, що породжує незвичайні ідеї, оригінальні рішення, що не приймає традиційні схеми мислення. Креативність часто розглядається як щось протилежне конформності, буденності, яка передбачає нестандартні підходи, що відрізняються від загальноприйнятих. Ч. Спірмен називав креативність «силою людського розуму, що створює новий зміст шляхом зміни і створення нових зв'язків» [3, с. 2].

Д. Сімпсон визначав креативність як «здатність до руйнування загальноприйнятого, звичайного порядку проходження ідей в процесі мислення». Незважаючи на різні точки зору, практично у всіх визначеннях креативність зв'язується з винаходом чогось нового (для особистості або суспільства) [2, с. 56].

Від природи у всіх нас закладено творче начало. Більш того, можна стверджувати, що всі ми з самого початку володіємо досить великими творчими задатками. На жаль, в шкільні роки багато хто цей безцінний дар втрачає. Фактори, що формують особистість, – середовище і виховання – здатні повідомити потужне прискорення розкриття прихованих в людині творчих задатків або, навпаки, його загальмувати. Соціум, в свою чергу, може гальмувати, блокувати творче начало, а може сприяти його прояву. Середовище – це простір, в якому креативність могла б актуалізуватися, розвиватися і перетворитися в творчу діяльність. Сприятливе для розвитку креативності середовище має підкріплювати креативну поведінку [3, с. 4].

Для того щоб молода людина розвивалася як творча особистість, необхідний позитивний зразок творчої поведінки, необхідно, щоб серед близьких їй людей була творча людина, з якою б молода людина себе ідентифікувала. Тяга до творчості, новаторства виникає там, де з'являється група людей – потенційних або дійсних однодумців. Головним фактором, що визначає розвиток креативності, є зміст взаємовідносин молодої людини з дорослими. Дорослі зазвичай створюють собі деякий образ учня, який вони хотіли б сформувати, хочуть бачити у дітей такі риси, як слухняність, прагнення виконувати доручення тощо, і на цій основі виникає боротьба «батьків і дітей». Креативність передбачає здатність йти на розумний ризик, долати перешкоди, готовність протистояти думці оточуючих [1, с. 19].

Особливе місце в блокаді творчості та індивідуальності займає традиційна форма навчання. По-перше, на відміну від інших видів діяльності, навчальний процес не має для молоді людини індивідуальної значущості і зрозумілої кінцевої мети. По-друге, часто «креативи» відчувають дискримінацію в школі, у ВНЗ через орієнтацію навчання на «середні оцінки», уніфікації програм, переважання жорсткої регламентації поведінки, відносин викладачів. Викладачі, як правило, оцінюють «креативів» як «вискочок», демонстративних, упертих тощо. Дуже часто молоді люди закриваються і в результаті некоректної поведінки педагогів перестають вчитися. Адже молодіжний вік є віком відкриття і затвердження свого унікального і неповторного «Я», що не усвідомлюють, на жаль, багато педагогів [3, с. 3-4].

У дорослої людини актуалізується творчий потенціал тільки тоді, коли виникає внутрішня потреба до цього. «Без бажання творити, людину практично неможливо спонукати до творчості» [4, с. 13].

Висновки. Отже, незважаючи на те, що існує безліч досліджень, спрямованих на вивчення креативності, різноманіття аспектів і підходів у визначенні її природи, виділення креативних якостей особистості, все одно залишається недостатньо розробленою проблема вивчення умов розвитку креативності. Саме підлітковий вік визнається сензитивним періодом розвитку креативності, який впливає на становлення особистості в цілому, але саме в юнацькому віці задатки трансформуються в здібності [3, с. 2-3]. Адже молоді притаманна відмова від консервативних установок, вона прагне до самовдосконалення, незалежності, відмови від стереотипів. У цьому проміжку вона стикається з безліччю нових, суперечливих ситуацій, проявляється прагнення до етнічної ідентичності, актуалізується розвиток творчого потенціалу.

Список використаних джерел

1. Баранова С. В. Розвиток креативності як показник особистісної зрілості молоді / С. В. Баранова // Теоретичні і прикладні проблеми психол. : зб. наук. пр. Східноукраїнського нац. ун-ту ім. В. Даля. – Луганськ : СХУ ім. В. Даля, 2012. – № 3 (29). – С. 17–24.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. – М.: АСАДЕМА, 2002. – 320 с.
3. Кіракосян З. В. Етнопсихологічні особливості креативності молоді / З. В. Кіракосян // Збірники конференцій НДЦ Соціосфера; 2013. – № 53. – С. 2-5.
4. Лучанська В. В. Особливості розвитку креативності молоді ХХІ століття / В. В. Лучанська // Психологіс. – К.: 2014. – С. 10–15.

Кравченко О. О., студентка
(науковий керівник: к. психол. н., доцент Стадник Г. А.)
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті характеризуються чинники, що впливають на формування і розвиток особистості. Значна увага приділяється розгляду біологічних та соціальних факторів впливу на особистість у процесі її становлення.

Ключові слова: *формування особистості, розвиток особистості, людина, індивідуальність, індивід, спадковість, фактори, середовище.*

Виклад основного матеріалу. У гуманістичних, філософських та психологічних концепціях особистість – це людина як цінність, заради якої здійснюється розвиток людства. Особистісний розвиток відбувається протягом всього життя. Особистість є одним з тих феноменів, що рідко витлумачуються однаково двома різними авторами. Усі визначення особистості так чи інакше обумовлюються двома протилежними поглядами на її розвиток. З погляду одних, кожна особистість формується і розвивається відповідно до її вроджених якостей та здібностей, а з погляду інших визначальну роль у формуванні особистості відіграє соціальне оточення. Деякі вчені взагалі відкидають вроджені внутрішні риси і здібності, вважаючи, що особистість – це деякий продукт, що цілком сформований у ході соціального розвитку.

Незважаючи на численні понятійні й інші розходження, що існують між ними, майже всі психологічні теорії особистості єдині в одному: особистістю, стверджується в них, людина не народжується, а стає в процесі свого життя. Людина народжується як індивід, як суб'єкт з притаманними їй природними задатками, формується як особистість у системі суспільних відносин завдяки цілеспрямованому вихованню. У кожної народженої дитини є мозок, голосовий апарат, але навчитися мислити і розмовляти вона може лише в суспільстві. Звичайно ж, безупинна єдність біологічних і соціальних якостей показують, що людина – істота біологічна та соціальна.

Поняття «розвиток особистості» та «формування особистості» дуже близькі, їх нерідко вживають як синоніми. Виділяють чотири види розвитку та формування особистості: стихійне, цілеспрямоване, саморозвиток та самоформування. Людська особистість розвивається в анатомо-фізіологічному, психічному, соціальному напрямках. Анатомо-фізіологічні зміни – збільшення і розвиток кісткової та м'язової систем, внутрішніх органів, нервової системи. Психічні зміни – передусім розумовий розвиток, формування психічних рис особистості. Набуття соціальних якостей, необхідних для життя в суспільстві – соціальний розвиток особистості.

Розвиток особистості залежить від спадковості, середовища та виховання. Його джерелом і внутрішнім змістом є такі внутрішні і зовнішні суперечності: процеси збудження і гальмування; в емоційній сфері – задоволення і незадоволення, радість і горе; між спадковими даними і потребами виховання (дитина-інвалід завдяки вихованню досягає певного рівня розвитку); між рівнем розвитку особистості й ідеалом: оскільки ідеал завжди досконаліший за конкретного вихованця, він спонукає до самовдосконалення особистості; між потребами особистості та моральним обов'язком: щоб потреба не вийшла за межі суспільних норм, вона «стримується» моральним обов'язком людини, сприяючи формуванню здорових матеріальних і духовних потреб особистості; між прагненням особистості та можливостями: коли особистість прагне досягти певних результатів у навчанні, а рівень її пізнавальних можливостей ще не достатній, для вирішення суперечності їй потрібно посилено працювати над собою [7, с. 62-63].

Виховання є одним із чинників, під впливом якого здійснюється розвиток дитини. Виховання завжди є цілеспрямоване, тому його результати передбачувані. Як вирішальний чинник розвитку людини воно виконує такі функції: організовує діяльність, в якій розвивається і формується особистість; підбирає зміст навчання і виховання, який сприяє розвиткові й формуванню особистості; усуває впливи, які можуть негативно позначитися на розвитку і формуванню особистості; ізолює особистість від несприятливих для її розвитку та формування умов, які неможливо усунути. Передусім виховання спрямовується на створення умов для розвитку успадкованих фізичних особливостей і природних задатків та набуття нових рис і якостей, що формуються впродовж життя людини.

Людський індивід розвивається і як біологічна істота, як представник біологічного виду *Homo sapiens*, і як член людського суспільства. Історія попереднього розвитку людини, тобто її філогенез, впливає на індивідуальний розвиток (онтогенез) двома шляхами – біологічним і соціальним. За даними Г.С. Костюка, онтогенез людського організму визначається біологічною спадковістю, онтогенез особистості – соціальною спадковістю. Ці дві детермінанти тісно пов'язані в процесі розвитку людини. Біологічна спадковість має своїм джерелом генетичний апарат людини, що сформувався в процесі біологічної еволюції і визначає розвиток її організму. Соціальна спадковість представлена сукупністю культурних досягнень людства, накопичених у процесі його історичного і суспільного розвитку.

Процес розвитку здійснюється як вдосконалення людини – біологічної істоти. У першу чергу, біологічний розвиток, так і розвиток в цілому,

обумовлює фактор спадковості. Біологічна спадщина кожної людини поставляє сирі матеріали, що потім формуються різними способами в людську особу, індивіда, особистість. Немовля несе в собі комплекс генів не тільки своїх батьків, але і їхніх віддалених предків, тобто має свій, тільки йому властивий найбагатший спадковий фонд чи спадково визначену біологічну програму, завдяки якій виникають і розвиваються його індивідуальні якості. Надбані протягом життя навички і властивості не передаються в спадок, наукою не виявлено також особливих генів обдарованості, однак кожна народжена дитина має величезний арсенал задатків, ранній розвиток і формування яких залежить від соціальної структури суспільства, від умов виховання і навчання, турбот і зусиль батьків і бажання самої маленької людини.

Риси біологічної спадщини доповнюються вродженими потребами людської істоти, що включають потреби в повітрі, їжі, воді, активності, сні, безпеці і відсутності болю. Якщо соціальний досвід пояснює в основному подібні, загальні риси, якими володіє людина, то біологічна спадковість багато в чому пояснює індивідуальність особистості, її споконвічну відмінність від інших членів суспільства. Разом з тим групові розходження вже не можна пояснювати біологічною спадковістю. Тут мова йде про унікальний соціальний досвід, про унікальну субкультуру. Отже, біологічна спадковість не може цілком створити особистість, тому що ні культура, ні соціальний досвід не передаються з генами [1, с. 54-56].

Певну роль у розвитку людини відіграє середовище. Середовище, що оточує людську особистість, можна умовно поділити на природне, соціальне і домашнє. У середовищі людина соціалізується. Соціалізація – процес двобічний: з одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству й соціальним групам, до яких він належить, а з іншого – активно залучається до системи соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду. Цілком очевидна сила виховного впливу домашнього середовища, а також оточення поза навчальним закладом (вплив двору, вулиці). Певний позитивний вплив на розвиток особистості мають і засоби масової інформації – телебачення, радіо, преса – як один з компонентів соціального оточення. Повідомлення про соціально значущі факти, явища, події процеси виховують в молодого покоління певне ставлення до цієї інформації, сприяють його духовному збагаченню, соціальному зростанню, виробленню в нього правильного ставлення до життя, активної життєвої позиції. Якщо ж суспільство відіграє таку важливу роль у формуванні особистості, то, відповідно, як наслідок взаємин індивіда із суспільством, має бути створене сприятливе підґрунтя для різнобічного розвитку юної людини.

Висновки. Проблема формування особистості – проблема неосяжна, значима і складна, що охоплює величезне коло досліджень. Важливо зазначити, що формування особистості людини – це складний тривалий, обумовлений соціалізацією процес, в якому зовнішні впливи і внутрішні сили, постійно взаємодіючи, змінюють свою роль у залежності від стадії розвитку. Отже, особистість це щось унікальне, що пов'язане, по-перше, з її спадковими особливостями і, по-друге, з неповторними умовами мікросередовища, в якому вона виховується.

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М., «Просвещение», 1968. – 464 с.
2. Водзинский Д. И. Семейно-бытовая культура: Пособ. для слушат. нар. ун-тов / Д. И. Водзинский. – Мн.: «Нар. Освета», 1987. – 255 с.
3. Герасимович Г. И. Энциклопедия молодой семьи / Г. И. Герасимович, М. И. Дилок. – Мн.: «БелСЭ», 1987. – 704 с.
4. Денисюк Н. Г. Традиции и формирование личности / Н. Г. Денисюк. – Мн.: «БГУ», 1979. – 136 с.
5. Ильенков Э. В. Что такое личность? / Э. В. Ильенков. – М.: «Наука», 1991. – 368 с.
6. Ковалев А. Г. Психология личности: Учебное пособие, изд. 3, переработ. и доп. / А. Г. Ковалев. – М.: «Просвещение», 1969. – 391 с.
7. Крутецкий В. А. Психология: Учебник для пед. училищ / В. А. Крутецкий. – М.: «Просвещение», 1980. – 252 с.
8. Лакосина Н. Д. Учебное пособие по медицинской психологии / Н. Д. Лакосина, Г. К. Ушаков. – М.: «Медицина», 1976. – 272 с.
9. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко, В. О. Солов'єнко. – К.: «МАУП», 2000. – 182 с.
10. Немов Р. С. Психология: Учеб. пособ. для студентов высш. пед. учеб. завед. Р. С. Немов. – М.: «Просвещение», 1995. – 482 с.
11. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко. – К.: «АПН», 1999. – 464 с.
12. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Дону. Изд-во «Феникс», 1997. – 672 с.

UDC 395.6

Lukundo Namonje Peters, student

Julia Kats, candidate of philology sciences, assistant professor

Sumy State University (Ukraine)

THE IMPORTANCE OF CONVERSATIONAL ETIQUETTE IN ZAMBIA

Annotation: *The article analyses some facts concerning conversational etiquette in Zambia. The article deals with the burning problems of life: Zambian society and culture, etiquette and customs in Zambia. The author's attention is focused on greetings and gift giving etiquette.*

Key words: *Zambia, conversation, greetings, cultural hospitality, etiquette and customs, giving a gift, communication styles.*

If you were ever to visit the African country of Zambia, there are basic rules of etiquette and other customs that you have to practice or have to be aware of. Some element of the etiquette may have some variations if one is visiting someone in the urban area or the rural traditional environment. The Zambian etiquette applies to such issues as greetings, food and eating, gift giving, and conversation.

Greetings always start with a handshake with the customary: «How are you?», «How did you leave your family or how was your journey?». Kissing and hugging a Zambian in public, as a form of greeting, especially by a total stranger creates obvious embarrassment and awkwardness. When you are in Zambia be as patient as you can. For example, if you are visiting a home, you will receive a quick verbal greeting at the door as you walk in or arrive. But then the hosts will take time to find a chair, clear a couch, or send a child to get a stool, reed mat, or chair. Wait until you will be directed to a chair. Once you are seated, that's when you will be given a proper greeting starting with a handshake.

After greetings have been exchanged and you are just socializing, it is considered normal for a guest and host to sit quietly without any conversation for while. That silence may be torture to a Westerner but most Zambians find it normal. So don't try to fill empty silent moments by just saying something because you are feeling uneasy or bored. For example, in the rural areas, greetings take time as host and guest have to exchange malonje after first greeting each other. Malonje is the traditional custom in which the guest describes in detail the purpose of their trip and the host responds and describes in detail the state of the family health and what every member of the family may be doing. It also takes hours to cook a chicken because it has to be chased and slaughtered before the meal is cooked. Take your time and be patient.

Both familiar and unfamiliar adults in Zambia always address each other as Mr. Banda or Mrs. Musonda using the person's last name whether they are in the upper class, lower class, educated or uneducated, rich or poor, villager or urban dweller or the person is your employee, your taxi driver, waiter or waitress, boss or subordinate. In fact in the Eastern Province of Zambia among the Tumbuka, Ngoni, Chewa, and Nsenga people, there is a special term that is used to depict when an adult is called by their first or last name without the linguistic prefix «a» or «ah» when addressing a man or «Nya» or «Na» when addressing a woman; it is known as kupepula which means insulting and belittling an adult. In circumstances of heated argument and disagreement, use of kupepula by one or both parties is often a clear prelude to a physical fight. Addressing or calling an adult aloud by their first name is considered disrespectful. You only call young children and adolescents by their first name. This comes directly from the Zambian traditional custom. If you are familiar with or close to the person, one of the most cherished ways to address an adult is to call them as father or mother of their child. For example: «Father of Musonda» or «Mother of Mutinta» or «Mother of Sibeso».

Unless it is an emergency, it's considered rude and annoying to hastily call or shout to a strange adult by their first name beckoning and gesturing to the person

while impatiently clicking your fingers for them to come quickly. However, you can send a child to call the person. If you have to shout, you can wave and shout for example: «Mr. Mbewe ! Mr. Mbewe! Come here quickly!» or if you don't know the person you can shout: «Imwe! Imwe! Come here quickly!» Which translates as the plural «You! You! Come here quickly» which is a sign and gesture of respect when addressing another adult.

Zambians are open, and foreigners may find that they enjoy a surprisingly good deal of freedom of expression in their conversations, and will discuss and joke with you about any political issue in Zambia and on the planet. The opposition parties, for example, thrive and are lively with these open criticisms, discussions and disagreements reported in the many Zambian daily newspapers. Although Zambians among themselves and in the press may discuss the President and other political leaders in very critical and sometime unflattering terms, they are sensitive about foreigners insulting, belittling, being disrespectful, and otherwise openly mocking and making demeaning and humiliating remarks about the President and other top leaders of the country. When you are their guest especially in the home, they have expectations that their guest will discuss the country's top political leaders especially the President with respect.

There was an incident reported in the local press during Zambia's former President Kaunda's rule that vividly illustrated this reality. A foreign cabaret singer was performing at a local top hotel one night in the capital city of Lusaka unaware of the unspoken etiquette. During his performance, he made some «funny» «mocking» remarks about the President that drew uneasy giggles and laughter from the audience. Twenty-four hours later, the performer was on a plane flying out of the country under deportation. At the same time Zambians at private parties in their homes often made fun and joked about the President's well-known mannerisms, and his trials and tribulations with his political adversaries at the time. For example, many Zambians made humorous imitations of President Kaunda's famous speeches, and some danced while clutching and waving in their hand the former President's characteristic white handkerchief. Although the deportation of the foreign performer may sound draconian and hypocritical, but those are sometimes the rare but extreme consequences and the possible power of breaking the rules of Zambian or any other culture's unspoken rules of etiquette.

A dignified way to give a gift in Zambia is to first sit down with your hosts and greet each other and converse for a while. If it is at home, find a young child and ask the child to take the gift to the parents; mommy or daddy. You can then say: «I brought something small to help you in the house, for children to share, clothing, the car, a kitchen utensil to help in the kitchen etc.» depending on what the gift is meant

for. Then your hosts can properly thank you sometimes with the traditional clap of the hands. It is considered rude or awkward to simply walk through the door of the house and within seconds hand the host a package or the gift. Some form of a small ritual or modest ceremony is expected when gift giving.

Gifts can be foods, household decorations, children's books, kitchen utensils, car spare parts and seat covers if you know the make of the car, photo albums, generic clothing like t-shirts, toys for children should be something all the children can play with together like a ball or a small bag of sweets or candy. In fact since most Zambian households have many people including extended family living there, always get something that the whole family can enjoy or share. For example, if you buy toys for the host's two children, there might be three or more other children in the household who might feel left out. Rural families appreciate first aid medication for sores, children's picture books, simple pencils and exercise books for school going children to write in. Avoid giving Christmas, birthday, and other greeting cards, fresh flowers, exotic framed photographs even of famous people to lower class, poor, and rural families. They have very limited use for these items in their daily lives or households. Avoid giving gifts that are meant for one child or person in a family context. If you want to give money as a gift, it is considered very dignified to put the money in an envelope and give it to your host or head of the household at the very last minute when you leave with the message: «I am so embarrassed that I did not bring the family something. I thought this might help you in the house». Then after the handshake you end the visit by saying: «Zikomo kwambiri» in Nyanja language and «Tatotela Sana» in Bemba or «thank you very much for your generosity».

The nature of the Zambian extended family can sometimes lead foreigners to make misleading and unfortunate assumptions. This author and a British friend were visiting the author's sister's family in rural Chipata in the Eastern part of Zambia. The author's sister and her husband were schoolteachers who had six young children of their own and four other children from the extended family. When dinner was served, the British friend initially reluctant to eat because he said there were so many children in the household that he felt guilty eating because they would starve, as there wouldn't be enough food to go around. He was persuaded to eat only after the author assured him that African families always plan such that feeding guests will not necessarily starve the children.

The best strategy to have when you go to Zambia is to be patient, either ask or look around, observe and wait and see how people do things or behave. Then you can try to do them the same way too. If you want to enjoy your new experience in the Zambian culture, it is always wise to follow the old adage: «When in Rome, do

what the Romans». But by all means avoid what some typical Western tourists do: «When you are in Zambia, do what the Westerners would do». Zambians are some of the friendliest people in Africa and have a very subtle sense of humor. Welcome to Zambia! Enjoy your stay!

Reference

1. Chondoka Yizenge A., Traditional Marriages in Zambia: A Study in Cultural History, Ndola: Mission Press, 1988. – 169 p.
2. Ngulube Naboth M.J., Some Aspects of Growing Up in Zambia, Lusaka: Nalinga Consultancy / Sol-Consult A / S Ltd., 1989. – 112 p.
3. Skjonsberg Else., Change in an African Village: Kefa Speaks, West Hartford, Connecticut: Kumarian Press, Inc., 1989. – 271 p.

УДК 159.3.2-058.17:316.346.32.-053.6:314

Могілат Д. О., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

СОЦІАЛЬНА МАРГІНАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЯК ДЕМОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто особливості соціальної маргіналізації молоді в умовах сучасного суспільства. Розкрито основні ступені маргінальності сучасної молоді.

Ключові слова: *молодь, маргінальність, суспільство.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільствознавстві існують різні уявлення про місце та роль молоді в суспільстві, що змінюються. Особливістю вивчення цієї соціальної групи в умовах сучасної України є аналіз специфічних молодіжних проблем у контексті кризових явищ і процесів, що відбуваються в нашій країні.

Ускладнюються різні форми взаємодії молоді з усіма підсистемами, аналізуються конфліктні явища як усередині цієї групи, так і між молоддю і суспільством у цілому. Це актуалізує цілий ряд проблем, серед яких є і проблема маргінальності молоді. Сьогоднішню ситуацію в країні можна визначити як маргінальну, проміжну, між старою системою цінностей, яка дає суттєві збої, і новою системою цінностей, яка тільки зароджується. Це час, коли молодим людям на порозі життя вже не нав'язаний готовий ідеал, а кожному доводиться самому визначати для себе сенс і напрямок свого життя. Найнебезпечніше в нинішньому стані суспільства перехідного періоду – посилюється відчуття духовної порожнечі, безглуздості, безперспективності, тимчасовості всього, що відбувається. Ломка ціннісних орієнтацій особливим чином відбивається у настроях молоді. Наростає розчарованість в перспективах, формується психологія «ноувізма» («тут і зараз»), реальністю стає правовий нігілізм, знижуються моральні критерії.

Аналіз актуальних досліджень. Різних аспектів маргінальності прямо і опосередковано торкалися багато західних науковців: Г. Гегель, Д. Головенські, А. Грін, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, К. Маркс, Г. Маркузе, Р. Парк, Е. Стоунквіст, М. Фуко, М. Хайдеггер, Т. Шибутані та ін. Серед вітчизняних дослідників даного феномена можна відзначити А. І. Атояна, Л. М. Банникову, М. Бахтіна, Т. В. Вергун, А. А. Галкіна, З. Т. Голенкову, І. В. Гордієнко-Митрофанову, Л. Н. Гумільова, Н. В. Забеліну, В. В. Зотова, Е. Д. Ігітханян, В. Л. Каганського, І. В. Казарінову, І. І. Кального, А. Ю. Кузнецова, А. П. Лантух, Ю. М. Лотмана, В. І. Мельникова, І. П. Попову, І. П. Прибиткову, Е. Н. Старикова, С. А. Сусареву, Н. М. Харченко, В. О. Чернієнко, В. А. Шапінського та ін.

Мета статті: проаналізувати особливості соціальної маргіналізації сучасної молоді в контексті демографічної науки.

Виклад основного матеріалу. Молодь – специфічна соціально-демографічна група. Маргінальність є одночасно її сутністю, обумовленою віковими особливостями, і ситуативною характеристикою, пов'язаною з мікросоціальними змінами, переходом українського суспільства до нового соціального укладу.

Автором поняття «маргінальності» вважається американський соціолог Роберт Парк (1864–1944 рр.), який уперше використав його стосовно саме міграції в есе «Людська міграція і маргінальна людина». Роберт Парк досліджував розвиток міського середовища (зокрема іммігрантських спільнот в американських містах) і расових відносин міжкультурної взаємодії, у результаті чого сформувався уявлення про тип «людини, що перебуває на межі» двох культур. У Р. Парка поняття маргінальності (від лат. *margo* – край, межа) означає становище індивідів, що перебувають на межі двох культур, і слугує для вивчення наслідків неадаптованості мігрантів, особливостей становища мулатів та інших «культурних гібридів» [4]. Характеризуючи «маргінальну людину», Р. Парк часто звертає увагу на психологічні аспекти та описує комплекс рис особистості, що притаманні маргінальній людині: серйозні сумніви у своїй особистості, невизначеність зв'язків із друзями й постійний страх бути відкинутою, схильність уникати ситуацій невизначеності, щоб не ризикувати приниженням, хвороблива сором'язливість у присутності інших людей, самотність і надмірна мрійність, зайве переживання про майбутнє та страх будь-яких ризикованих дій, нездатність насолоджуватися й впевненість у тому, що оточення поводить з ним несправедливо.

На основі узагальнення існуючих підходів до визначення соціальної маргінальності та її характеристик І. Попова виокремлює критерії соціальної

маргінальності. По-перше, маргінальність пов'язана з мобільністю, з переміщенням у соціальному просторі, тому основний критерій, який визначає соціальну маргінальність особистості чи групи, – наявність стану, що пов'язаний із періодом переходу та визначений як кризовий. По-друге, невизначеність, не включеність чи часткове включення до соціальних структур та груп. У сучасних дослідженнях аналізується на основі невизначеності самоідентифікації із загально прийнятими в суспільстві соціальними групами. Окремо можна аналізувати такий критерій соціальної маргінальності молоді, як статусна неузгодженість, що свідчить про протиріччя в статусних позиціях, які виникають у результаті зміни соціального положення індивіда чи групи. На соціально-психологічному рівні проявляється як неузгодженість домагань індивіда та референтної групи, до якої він прагне [3].

Дослідження соціальної маргінальності молоді передбачає з'ясування ступеня маргінальності. Це питання досить детально розробив Дж. Манчіні, який визначав залежність ступеня маргінальності від значущості соціальної ситуації для особистості. Найвищий ступінь маргінальності проявляється як повна дезадаптація, дезорганізація або навіть суїцид. І. Попова доповнює показники ступеня соціальної маргінальності об'єктивними показниками: зумовленість «зовнішніми обставинами, тривалість, незмінність ситуації, її «фатальність» (відсутність можливості змінити її чи її складові в позитивному напрямку)» та суб'єктивними: перспективи й «ступінь адаптованості; самооцінка вимушеності чи добровільності, соціальної дистанції в зміні соціального положення, підвищення чи пониження соціально-професійного статусу, переважання оптимізму чи песимізму в оцінці перспектив» [8].

Маргіналізація молоді особистості – це відрив (добровільний чи примусовий) від певного соціального статусу, культурних норм та цінностей, стилю життя тощо. М. Шульга виокремлює дві особливості процесу маргіналізації: добровільна зміна ідентичностей, зумовлена саморозвитком особистості за умов стабільного суспільства; в іншому випадку зміна ідентичності особистості відбувається у зв'язку із соціальними змінами, це примусове виштовхування із соціальної позиції та пов'язаного з нею стилю життя ціннісно-нормативною системою. Перший випадок пов'язаний із психологічною готовністю до нових статусів та ролей, з плануванням змін, а другий – сприймається індивідом як трагедія, зовнішнє негативне втручання, що суперечить його бажанням.

Висновки. Проблеми, що залишаються невирішеними та вимагають подальшої теоретичної розробки й емпіричного дослідження – ці вивчення соціальної спрямованості розвитку молоді. Важливим є врахування взаємозв'язку між соціальною маргіналізацією молоді та рівнем її соціального розвитку, ступенем соціалізованості та включення у систему соціальних стосунків.

Список використаних джерел

1. Ануфриева Р. Маргинальная личность: характерные черты / Р. Ануфриева // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – № 3. – С. 176–179.
2. Ковалева А. И., Луков В. А. Социология молодежи: теоретические вопросы / А. И. Ковалева, В. А. Луков. – М.: Социум, 1999. – 351с.
3. Попова И. П. Новые маргинальные группы в российском обществе (теоретические аспекты исследования) / И. П. Попова // Социологические исследования. – 1999. – № 7. – С. 62–71.
4. Park R. E. Human Migration and Marginal Man / R. E. Park // American Journal of Sociology. – 1928. – Vol. 33. – № 6. – P. 882–893.

УДК 159.928:658.012.32

Московченко А. А., здобувач

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ

Стаття присвячена вивченню психологічних особливостей професійно важливих якостей сучасних менеджерів. Представлені результати емпіричного дослідження динаміки креативності, комунікативних і організаторських здібностей у студентів-менеджерів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: креативність, комунікативні і творчі здібності, студенти-менеджери.

Постановка проблеми. Фундаментальні та динамічні зміни, що відбуваються в даний час у суспільстві, зумовлюють зростання інтересу вчених до проблеми професіоналізації особистості. Разом з тим, для сучасного етапу розвитку нашої країни характерна трансформація соціальної, культурної, професійної сфери, що змінює вимоги до системи підготовки кваліфікованих фахівців, зокрема і працівників управлінської галузі.

Виклад основного матеріалу. Одним із компонентів структури процесу професіоналізації є професійні якості, до складу яких входять спеціальні здібності. Саме від міри усвідомлення рівня розвитку останніх залежить успішність становлення особистості – професіонала. Для менеджерів найбільш вагомими професійно важливими спеціальними здібностями є ті, що стосуються умінь організовувати роботу людей, спілкуватися з ними, аналізувати ситуацію та приймати рішення, які інтегруються у креативності майбутніх фахівців.

Важливими якостями мислення сучасних спеціалістів у сфері управління є також уміння аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, з точки зору її достовірності, точності, корисності для розв'язання поставленої проблеми; обговорювати проблему, що вирішується, чітко і продумано викладати власні думки, аргументовано доводити свою точку зору, уважно ставлячись до чужої та враховуючи її; розпізнавати суперечливі дані, судження, аргументи, виявляти і виправляти помилки в чужих розмірковуваннях та визнавати їх у своїх.

Специфіка діяльності менеджера полягає у тому, що керівництво спільною діяльністю людей відбувається в системі міжособистісних відносин, яким властиві взаємозалежність, доцільність, упорядкованість, підпорядкованість, результативність, комунікативність, динамізм [3].

Такі якості фахівців пов'язані з властивою їм креативністю. Зокрема, у дослідженні І. В. Волкова [1] акцентована увага на тому, що креативність та достатньо високий рівень інтелектуального розвитку виступають вагомими характеристиками особистісного потенціалу менеджера.

Важливість креативності у професійному становленні менеджерів доводиться і у дослідженнях К. В. Батовріної [2], де визначені основні закономірності та етапи розвитку креативності як базової характеристики успішних менеджерів. Відповідно, дослідження особливостей вираженості креативності та комунікативних і організаторських умінь студентів-менеджерів є вагомим кроком у забезпеченні їх конкурентоспроможності на ринку праці та професійної компетентності.

За результатами проведеного емпіричного дослідження креативності та комунікативних і організаторських якостей студентів-менеджерів визначено, що у процесі навчання студенти-менеджери стають більш креативними, адже на першому курсі високий рівень даної якості зафіксований у 19% респондентів, а на п'ятому – у 44%. Тобто, у процесі навчання у досліджуваних розвинулись підвищена чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, прагнення по пошуку їх рішень на основі висування гіпотез, по формулюванню результату рішення. Вони стали більш спроможними до нестандартних та нетипових рішень життєвих і виробничих ситуацій.

Також, визначено, що студенти п'ятого курсу мають більш розвинені комунікативні та організаторські схильності, оскільки високий рівень їх розвитку притаманний 45%, а середній 40% досліджуваних. При цьому, студенти першого курсу мають менше розвинені комунікативні та

організаторські схильності, оскільки низький рівень їх розвитку властивий 35% і середній 40% досліджуваних.

Такі співвідношення відсоткових значень дають підстави стверджувати, що студенти п'ятого курсу, які мають більш розвинуті комунікативні і організаторські схильності, переважно не губляться у новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу у спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні прийняти самостійне рішення у важкій ситуації. Вони мають більш виражену психологічну готовність до майбутньої професійної діяльності, оскільки налаштовані на взаємодію з людьми і вміють її реалізовувати, у чому і полягає значна частина роботи менеджера.

Студенти першого курсу, яким більше властивий низький рівень розвитку комунікативно-організаторських здібностей, часто почувають себе скуто в новій компанії, колективі, вважають за краще проводити час наодинці з собою, обмежують свої знайомства, відчувають труднощі у встановленні контактів з людьми і, виступаючи перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи, прояв ініціативи в суспільній діяльності вкрай занижений, часто вони воліють уникати прийняття самостійних рішень.

Таким досліджуванам складно взаємодіяти з оточуючими людьми, що відображає низький рівень їх соціально-психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності у ролі менеджера. При цьому, у студентів-менеджерів із високим рівнем креативності більше та краще розвинуті комунікативні і організаторські схильності. Вони як у мисленнєвій діяльності, так і у спілкуванні з людьми схильні проявляти підвищену креативність, нестандартний підхід до вирішення проблемних ситуацій.

Висновки. Отже, у процесі професійної підготовки у студентів-менеджерів підвищується рівень креативності. Вони стають більше спроможними нетипово вирішувати життєві та професійні проблеми. Також, отримані дані свідчать про позитивну динаміку розвитку комунікативних та організаторських схильностей майбутніх менеджерів у процесі навчання. Навчаючись у ВНЗ, студенти адаптуються до нових умови навчання, вони отримують ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку, внаслідок чого рівень розвитку їх комунікативних та організаторських схильностей зростає.

Список використаних джерел

1. Волков И. В. Развитие личных потенциалов менеджеров в образовательном пространстве высшей школы: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогическая психология» / И. В. Волков. – Нижний Новгород, 2012. – 25 с.
2. Батоврина Е. В. Развитие креативности управленцев в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис... канд. социол. наук: 22.00.08. «Социология управления» / Е. В. Батоврина. – Москва, 2007. – 26 с.
3. Осовська Г. В. Основи менеджменту. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. В. Осовська. – Київ : Кондор, 2003. – 556 с.

УДК 159.9:316.356.2:316.32(477)312

Овчаренко А. М., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті висвітлено природу виникнення та зміст психологічних проблем української молодії сім'ї. Проаналізовано особливості конфліктності та сумісності партнерів у подружжі.

Ключові слова: молода сім'я, подружній конфлікт, конфліктність, сумісність, психологічна сумісність, ціннісні орієнтації, особистісна зрілість, соціальна зрілість.

Постановка проблеми. У наш час все більш актуальною є проблема вивчення молодії сім'ї, адже від того, як буде відбуватись її становлення, залежатимуть подальші сімейні стосунки, що має вплив на розвиток українського суспільства в цілому. Так, молодому подружжю доводиться зіштовхуватись з багатьма проблемами матеріально-економічного, житлово-побутового та інтимно-особистісного характеру. Непідготовленість до сімейного життя, невизначеність майбутнього, подружні конфлікти, психологічна несумісність – це все позначається на внутрішньо-сімейних процесах, на характері взаємостосунків членів сім'ї та її стосунках із оточуючим середовищем.

Мета статті – висвітлити психологічні проблеми молодії сім'ї в сучасному українському суспільстві.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичному дослідженню були піддані такі питання як: особливості сімейних взаємин (Т. В. Андрєєва, Л. Б. Шнейдер, В. В. Юстіцкіс), проблема задоволеності шлюбом (Р. Айзенк, Г. П. Бутенко, В. В. Столін), проблема подружньої сумісності (А. М. Обозова, Ю. М. Олійник, Т. М. Трапезнікова), конфлікти в молодих сім'ях (Н. В. Грішина, С. В. Ковальов, С. Кратохвіл), надання консультативної допомоги сім'ї (Е. Берн, В. Сатір, Д. Фрімен) та ін. Роботи українських психологів Б. Цимбалістого, О. Кульчицького, а за останні роки наукові праці О. Бондарчука, З. Ткачук, В. Постового, П. Щербаня та ін. висвітлюють питання етнопсихологічних характеристик української родини.

Виклад основного матеріалу. Сім'я – це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, котрі перебувають у шлюбі, їх дітей та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності та виховання дітей. Молода сім'я – соціальна група, у якої вік чоловіка та жінки або одного з них не перевищує 28 років. В Україні налічується 10,3 млн. молодих людей (віком від 15 до 28 років), що становить 19,1% загальної кількості населення, що складає 2 млн. 400 тис. молодих сімей, в яких народжується 80% усіх народжуваних в Україні дітей. При цьому, соціологічні дані 2013 року свідчать про те, що від 52% до 62% розлучень в Україні припадає саме на молоді сім'ї [6].

В. І. Постовий визначає молоду сім'ю як фазу або період у житті людини, що характеризується відчутною зміною умов, духовного спілкування щонайменше двох людей, поєднання їхньої економічної взаємодії, що позначається на створенні матеріальної бази сім'ї, активному дітонародженні та освоєнні виховної функції [5].

Молоді шлюби характеризуються початковим входженням до світу один одного, розподілом праці та обов'язків у сім'ї, вирішенням житлових, фінансових і пов'язаних з веденням спільного господарства та побуту проблем, входженням у ролі чоловіка і дружини та процесом набуття життєвого досвіду. Цей період шлюбного життя є найбільш важким і небезпечним з точки зору стабільності сім'ї [2, с. 133]. Так, сучасні економічні перетворення в Україні, криза в політиці, культурі – все це відбивається на життєдіяльності сучасної сім'ї, при цьому поглиблюється її дезорганізація. На жаль, останнім часом в середовищі молодих сімей спостерігається багато розлучень. Пік розлучень в Україні припадає на перші роки подружнього життя – від 3-х місяців до півтора року [6]. Розпаданню шлюбів сприяють як матеріально-економічні, що полягають у проблемах житла та побуту, так і соціально-психологічні фактори – психолого-педагогічна невідповідність молоді до сімейного життя, несумісність поглядів на життя в цілому, невміння розв'язувати родинні проблеми, що, як наслідок, призводить до негативних стосунків між молодим подружжям.

Беручи шлюб, чоловік і жінка зустрічаються із значною кількістю відмінностей. Деякі з протиріч в інтересах, цінностях, цілях і потребах молодого подружжя часто призводять до зовнішнього їх прояву – конфліктів. Основною причиною виникнення сімейних конфліктів у молодих сім'ях, на думку багатьох авторів, є розходження між уявленнями партнерів стосовно

потреб одне одного, між уявленнями та очікуваннями одного стосовно іншого. Щодо виникнення складної конфліктної ситуації у молодого подружжя, то ставлення кожного з пари до такої ситуації може бути різним. Переважна більшість вбачає в цьому загрозу благополуччю та гармонії їх сім'ї. Коли ж виявляється така невідповідність – один з подружжя прагне змінити свого партнера, зробити його схожим на себе. Цей процес не проходить швидко та безболісно. У ситуації, коли стає ясно, що змінити партнера неможливо, настає занепокоєння та фрустрація [3].

Ще одна важлива проблема – несумісність молодих шлюбних партнерів. Вона полягає в неправильному розумінні сутності шлюбу та сім'ї, з відсутністю кохання, з проблемами виховання та нездатністю зрозуміти один одного. Від того наскільки молоді люди будуть сумісні, беручи шлюб, залежить згуртованість сім'ї. При цьому сумісність однієї людини з іншою означає схожість ціннісних орієнтацій, інтересів, поглядів на життя. Чоловік і дружина повинні розуміти один одного, йдучи на поступки, якщо потрібно [4, с. 112]. Подружжя сумісність багатопланова.

Виділяють такі види подружньої сумісності: соціальну, психологічну, сексуальну, сімейно-побутову. Нас цікавить саме психологічна сумісність, яка полягає у взаємодії характерів, темпераментів, особистісно-вольових якостей подружньої пари. Саме від неї залежить емоційний настрій у сім'ї. Різні види сумісності взаємопов'язані та доповнюють один одного. У сімейних відносинах потрібно враховувати кожен аспект, щоб не порушувати злагоди, яка так важко здобувається. Високий рівень подружньої сумісності значно збільшує вірогідність подружньої гармонії, але вирішальною все-ж-таки є загальна культура партнерів, яка полягає у толерантності, взаємопідтримці, взаємодопомозі, взаємодовірі. При наявності такої культури, подружжя несумісність майже не помічається та не псує подружніх стосунків, тоді, коли у невірнісноважених, нестриманих, агресивних та грубих партнерів вона викликає постійні конфлікти [2, с. 72-74].

Висновки. Отже, молода сім'я проходить процес становлення внутрішньо-сімейних та позасімейних відносин. На тлі політичних, економічних, соціальних, культурних проблем виникають психологічні проблеми особистісного та міжособистісного характеру членів подружжя. Беручи шлюб, молоді люди повинні розуміти велику відповідальність за себе та свого партнера. Лише у сім'ях, де є співпадіння функціонально-рольових очікувань, ціннісно-орієнтаційної єдності, особистісна й соціальна зрілість чоловіка та дружини можна говорити про стабільні подружні стосунки.

Список використаних джерел

1. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие. / Т. В. Андреева. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: НАУМ, 2001. – 208 с.
3. Давидюк Н. Типові причини формування конфліктних взаємин у подружній діаді / Н. Давидюк // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 29-30.
4. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2003. – 184 с.
5. Постовий В. Г. Сучасна сім'я і її педагогіка / Інститут системних досліджень освіти АПН України. Інститут педагогіки. – К.: Освіта, 1994. – 64 с.
6. В Україні відсоток розлучень сягнув 61% [Електронний ресурс] / Уніан. Українське суспільство. – Режим доступу:
<http://www.unian.ua/society/799801-v-ukrajini-vidsotok-rozluchen-syagnuv-61.html>

УДК159.922.4:81

Підчасов Є. В., к. психол. н., доцент

ХНПУ імені Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна)

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ІСТОРИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕТНОСУ (СПІЛЬНОТИ)

В статті розглядаються основні фактори, що впливають на формування особливостей мови народу, наслідуваність мовних звичок, аналізується зв'язок мови з мисленням в процесі пізнання оточуючої дійсності.

Ключові слова: мова народу (спільноти, етносу), фактори формування мови, мовне мислення, специфіка мови, психолінгвістика, етнолінгвістика.

Постановка проблеми. Проблема формування особливостей тієї або іншої мови цікавила людей з давніх часів. Нею займалися і філософи, і логіки, і психологи, і мовознавці, розробляючи різноманітні, часто прямо протилежні концепції. Наприклад, Август Шлейхер вважав, що мова «є звуковий вираз думки, процес мислення, що виявляється в звуках». В. фон Гумбольдт вважав, що «мова народу є його дух, і дух народу є його мова, і важко уявити собі що-небудь більш тотожне...» [7]. Поряд із загальним мовознавством, яке завжди надає увагу проблемам зв'язку мови і психіки, в другій половині ХХ ст. затвердилася психолінгвістика (та лінгвопсихологія) як окрема дисципліна. Вона ставить своєю задачею дослідження процесів і механізмів мовної діяльності (породження і розуміння, або сприйняття, мовних висловів) в її співвіднесені з системою мови. Їй властиво прагнення інтерпретувати мову як динамічну, діючу систему, що забезпечує мовну діяльність (поведінку) людини. Увага цієї дисципліни спрямована не на мовні одиниці (звуки, слова, тексти) самі по собі, а на їх психологічну реальність для людини, на їх використання в актах породження і в актах розуміння висловів, а також у засвоєнні мови. Саме у психолінгвістиці розробляються мовні проблеми, що містяться у минулому мови народу – К. Бюлер, Г. Гійом, Л. С. Виготський,

В. Вундт, В. фон Гумбольдт, Дж. Дьюї, О. О. Залевська, О. О. Леонтьєв, Ф. Кайнц, Ж. Піаже, О. О. Потебня, З. Фрейд, Р. М. Фрумкіна, А. Шлайхер, К. Юнг, Р. О. Якобсон та інші [1; 2; 3; 4; 6].

Виклад основного матеріалу. Ідею про те, що мова певним чином впливає на мислення людини, вперше виказав саме В. фон Гумбольдт: «Людина переважно – так навіть і виключно, оскільки відчуття і дія у неї залежать від її уявлень, – живе з предметами так, як їх підносить їй мова. За допомогою того ж самого акту, через який вона сплітає мову зсередини себе, вона вплітає себе в неї; і кожна мова описує коло народу, якому вона належить, коло, звідки людині дано вийти лише настільки, наскільки вона тут же вступає в коло іншої мови. Освоєння іноземної мови можна б було уподібнити завоюванню нової позиції у навколишньому баченні світу». З цим перекликається вислів сучасного лінгвіста Андре Мартіні: «Кожній мові відповідає своя особлива організація даних досвіду. Вивчити чужу мову не значить повісити нові ярлички до знайомих об'єктів. Це означає навчитися інакше аналізувати те, що складає предмет мовної комунікації» [3].

Отже, мова – не якийсь зовнішній «засіб виразу думки», він служить для того, щоб ця думка стала зрозумілою собі, а звідси – і тим, до кого звертаємося. Ця роль мови, про яку говорили О. О. Потебня і Л. С. Виготський, вперше була відзначена В. фон Гумбольдтом: «Мова є орган, створюючий думку. Інтелектуальна діяльність, духовна, глибоко внутрішня і, що проходить у відомому значенні безслідно, за допомогою звуку матеріалізується в мові і стає доступною для чуттєвого сприйняття...» [2; 6; 7]. Що стосується місця і ролі понять в процесі нашого мислення, які відображені у слові, то слід, перш за все, визначити, що у своєму повсякденному житті люди користуються зовсім не поняттями, а уявленнями. Для цього достатньо мати загальні уявлення про речі, щоб розуміти один одного. В уявленні, як правило, закріплюються ті властивості і сторони предмету, які в ньому виявляються яскраво, «впадають у вічі» і виконують певну роль в життєдіяльності людини й колективу. Загальне уявлення завжди є свідомим або несвідомим висновком з цілого ряду однорідних актів сприйняття. Все це з безперечно указує на те, що створенню слова передуює – довгий досвід і класифікуюча робота розуму. Передумови виникнення інваріантного образу предмету закладені вже на першій стадії пізнання об'єктивного світу, тобто у відчутті. Нерозривність зв'язку з мовою сприяє тому, що в образі закріплюються функціонально значущі для даного колективу риси, властивості речей і явищ об'єктивного світу. В уявленні проявляється тенденція «в одиничному передавати

загальне, в явищі – єство, в образі – поняття». Уявлення стає не просто ступенем чуттєвого пізнання, що передує поняттю, а певним підсумком, результатом пізнання.

Але загальні або колективні уявлення це ще не є поняття за сутністю. Проте, в звичному житті, у повсякденному спілкуванні людина обмежується найчастіше саме ними. Здоровий глузд, що лежить в основі природної мови, є первинним, «огрубленим» підходом до знання; він містить свого роду міфологізовану первинну спробу орієнтування в навколишньому світі. Знання, закладене в нашій природній мові, є простим досвідом повсякденного життя, і ми не повинні чекати, що зможемо використовувати з успіхом його для описів наших наукових спостережень і досліджень. Іншими словами, при виділенні тих або інших предметів і їх властивостей люди не звертали уваги на багато інших, не через якусь свою нездатність їх «бачити», а просто тому, що ці «непомічені» предмети або властивості не представляли для них ніякого практичного інтересу. І, навпаки, все, що привертало увагу чи в силу життєвої необхідності або ж просто через щось інше – можливо, естетичний інтерес, негайно одержувало найменування, тобто фіксувалося в мові [3; 7].

Поряд з цим, і соціальні аспекти складають єство мови. Мова дана для взаємодії в колективі, для забезпечення спільної наочно-практичної і пізнавально-теоретичної діяльності. Індивіда мова робить соціальною істотою, мовною особою, прив'язуючи його до певного соціуму і його норм поведінки (включаючи і правила комунікативної поведінки), до певної етнічної культури, її системі заборон і дозволів, поглядів на світ, природу, людські цінності. В мові відображається не тільки індивідуальна історична пам'ять, але і пам'ять даної соціальної групи, етносу, людства в цілому [1; 2].

Тобто, всі найменування предметів і явищ дійсності виникали всередині більш менш замкнених мовних спільнот, оточених одноманітним середовищем існування і зв'язаних загальними умовами життя і діяльності, загальними інтересами. Кожна така спільнота виробляла свою систему уявлень, що відображають певну цивілізацію. Цивілізація зумовлює і своєрідну оцінку предметів і явищ, і певне до них ставлення. Такого роду ставлення характеризують не тільки власне оцінні слова (хороший – поганий тощо), але і найрізноманітніші слова що по-різному визначаються в спільнотах, адже та або інша культура (цивілізація) обумовлює не тільки прямі значення слів, але і їх метафоричне вживання (король, вождь, цар).

Саме поєднання когнітивної, емоційної складової та інших позалінгвістичних інтерпретацій виражають таким терміном як концепт. Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає

знання і досвід людини. Про це ж говорить і Ю. С. Степанов: «На відміну від понять, у безпосередньому значенні терміну, ... концепти не тільки мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій і антипатій тощо. Концепт – основний осередок культури в ментальному світі людини, узагальнене уявлення, яке одержує мовний вираз у вигляді цілого ряду слів ..., і склалося в даному мовному колективі про деяке явище дійсності. Безумовно, що в різних культурах ці уявлення одержують різне емоційне забарвлення» [1; 7].

В Америці, в процесі вивчення мов і культури індіців, склався напрям, що одержав найменування «етнолінгвістика». Біля витоків її стояли Франц Боас, Едуард Сепір і Бенджамін Уорф. Останні є авторами так званої гіпотези Сепіра-Уорфа. Суть цієї гіпотези в тому, що люди живуть не тільки в матеріальному і соціальному світі, як це прийнято думати: в значній мірі вони всі знаходяться і у владі тієї конкретної мови, яка стала засобом виразу в даному суспільстві ... «реальний світ» значною мірою неусвідомлено будується на основі мовних звичок тієї або іншої соціальної групи. Дві різні мови не бувають так схожими, щоб їх можна було вважати засобом виразу однієї і тієї ж соціальної дійсності. Світи, в яких живуть різні суспільства, – це різні світи, а зовсім не один і той же світ з різними ярликами ... Ми бачимо, чуємо і взагалі сприймаємо навколишній світ саме так, а не інакше, головним чином завдяки тому, що наш вибір при його інтерпретації зумовлюється мовними звичками нашого суспільства [1; 3; 5; 7].

Отже, не можна не визнати, що мова до певної міри впливає на те, як ми сприймаємо те, що чуємо або бачимо. Якщо думка впливає на мову, то і мова в міру своїх можливостей формує думку. Ми невпинно прагнемо пристосовувати мову до своїх потреб; але і сама мова примушує нас підпорядковувати наше мислення загальноприйнятим формам виразу. Проблема виявляється складнішою, ніж це можна собі уявити, оскільки суб'єкту, що говорить завжди доводиться оперувати визначеннями слів, а не визначеннями речей, тобто наперекір «нормальному» ходу мислення.

Подібні думки можна знайти і у того ж Гумбольдта в історичному контексті: «Оскільки кожна мова успадковує свій матеріал з недоступних нам періодів доісторії, то духовна діяльність, спрямована на вираз думки, має справу вже з готовим матеріалом: вона не створює, а перетворює. Мова насичена переживаннями колишніх поколінь і береже їх живе дихання, а покоління ці, через звуки материнської мови, для нас стають виразом наших відчуттів, пов'язані з нами національними і спорідненими зв'язками. Уся

безліч уявлень взагалі передається шляхом мовного спілкування від однієї людини іншій, від одного покоління до іншого» [3; 6].

Цей вплив є результатом того, що мова передає нам досвід попередніх поколінь. Згідно У. Д. Уїтні «наші попередники, маючи той ступінь мудрості, яким вони аналізували, пізнавали матеріальний і ідеальний світ шляхом спостереження, дедукції і класифікації; результати цієї мудрості ми одержуємо в спадок через мову». Тобто, «мова відображає і стан розвитку свідомості, і напрям її діяльності, матеріальні умови і духовну складову (тобто сукупність всіх форм об'єктивної дійсності), в яких здійснюється ця діяльність». Проте, оскільки цей стан розвитку свідомості і діяльність відносяться не до сучасності, а до давно минулих часів, то мова надає людині не завжди те, що вимагається, а те, що вже зафіксоване у ній. В цьому плані абсолютно справедливе твердження про те, що «дійсність» створюється знову за посередництва мови. Мова відтворює світ, але підпорядковувавши його при цьому своїй власній організації. При цьому, звичайно, слід пам'ятати, що створювана за допомогою мови дійсність – це не сучасність, за винятком неологізмів. Ступінь же відповідності між реальною дійсністю і тією, яка зафіксована в мові, може бути різною, а характер корекції, яку може і повинен вносити в чуттєве користувач мови, визначається рівнем його знань, його освіти [1; 5].

Отже, на питання, чи впливає мова на поведінку людини, може бути лише беззастережно позитивна відповідь. Що стосується справедливості основних положень гіпотези Сепира-Уорфа, то тут цілком доречним виявляється наступне твердження – той або інший спосіб моделювання визначається потребами людини, перш за все соціальними, виробничими. Цілком природно, що ці потреби, пов'язані з умовами існування, можуть бути різними у різних спільностей людей, що історично склалися. Якоюсь мірою відрізняються відповідно і способи моделювання дійсності. Виявляється це перш за все у мові. Специфіка мови тут іде дещо всупереч гіпотезі – мова швидше вторинна, у будь-якому разі, вона не первинна: не можна сказати, що специфіка мови визначає специфіку мислення. Такий стан речей спостерігається у філогенезі, тобто в історії становлення і розвитку людини (і її мови). Проте, в онтогенезі, тобто в індивідуальному розвитку людини, відповідно гіпотезі, система мови складається трохи інакше. Кожна людина опановує знаннями про світ, про зовнішню дійсність – відображає зовнішню дійсність в дуже великому ступені не безпосередньо, а «через» мову. Отже, мова виступає як готове знаряддя для тієї або іншої структуризації дійсності при її відображенні людиною.

Список використаних джерел

1. Вардзелашвили Ж. А. Язык и знание. Цикл лекций / Ж. А. Вардзелашвили. – Тбилиси: ГТУ, 2005. – 120 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. / Л. С. Выготский. – Т. 3. – М.: Педагогика, 1983. – 367 с.
3. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М.: Знание, 1997. – 287 с.
4. Лурия А. Р. Язык и сознание; [под. ред. Е. Д. Хомской]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
5. Поршнев Б. Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии / Б. Ф. Поршнев // Генезис речи – мышления. – С. 380–485.
6. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с.
7. Психолингвистика. Цикл лекций. – М.: УРАО, 2015. – 130 с.

УДК 159.922.4:37.018-053.4(100)

Пахненко Н. С., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

РІЗНОВИДИ СТИЛІВ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

У статті здійснено порівняльний аналіз основних стилів виховання дітей у різних країнах. А також висвітлено особливості спілкування в тандемі «батьки-діти».

Ключові слова: виховання, дитинство, виховний процес, стилі виховання, методи виховання, особистість.

Постановка проблеми. Як зробити з дитини особистість? Це питання стоїть перед усіма батьками нашої планети. Проте не існує єдиного посібника, що дозволяє вирішити дану задачу. Саме тому кожна сім'я повинна вибрати правильну систему виховання своєї дитини. І ця задача дуже важлива, так як в дитячому віці відбувається формування моделі поведінки і характеру маленької людини. Звичайно, кожна дитина по-своєму індивідуальна, і тільки батьки зможуть підібрати для неї найбільш ефективну систему педагогічних методів виховання. А для цього важливо знати, як проходить виховання дітей у різних країнах, і вибрати для себе найкраще. Незалежно від місця народження дитини, батьки все одно люблять її, проте виховують по-різному. Навіть в сусідніх країнах манера виховання суттєво відрізняється. У даній статті ми розглянемо відмінності у вихованні дітей різних країн.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченням процесу виховання дитини займалися такі науковці як: Д. Бомрід, Е. Маккобі, Е. Счіфер, В. Гарбузов, А. Варга, В. Столін та ін. Вчені займалися дослідженням таких критеріїв виховання як: ступінь контролю та емоційна близькість в тандемі «батько-дитина», міжособистісна дистантність, особливості відношення та прийняття дитини батьками та ін.

Мета статті – виокремити та порівняти основні стилі виховання дітей у різних країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Всі батьки на нашій величезній планеті, без будь-якого сумніву, відчувають величезне почуття любові до своїх дітей. На цей процес значний вплив здійснює спосіб життя людей тієї чи іншої держави, а також існуючі національні традиції.

Під стилем сімейного виховання слід розуміти характерне ставлення батьків до дитини, які застосовують певні засоби й методи педагогічного впливу, що полягають у своєрідній манері словесного звертання та взаємодії. На формування стилів сімейного виховання впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори, а також генетичні особливості батьків і дитини.

На вибір стилю сімейного виховання впливають: типи темпераменту батьків, їхня сумісність; традиції родин, у яких виховувалися самі батьки; науково-педагогічна література, яку читають батьки; рівень освіти батьків; місце проживання сім'ї. Бути батьками – найважливіше і почесне заняття в житті кожної людини. Однак дитина – це не тільки радість, але і постійні клопоти, які пов'язані з доглядом за нею і з вихованням. У різних народів існують різні підходи до формування особистості маленької людини. Виховання дітей у різних країнах світу побудоване на своїх педагогічних методиках, які кожна нація вважає єдино вірними.

Особливості виховання дітей у різних країнах нашої планети можуть істотно відрізнятись. Однак, незалежно від культури та народних звичаїв, розвиток дитини буде прискорено тільки в разі постійних занять з нею. Але такої думки дотримуються не всі батьки. Наприклад, в Данії та Голландії вважають, що відпочинок для малюка набагато важливіше, ніж зусилля з розвитку інтелекту. В Конго зовсім не прийнято розмовляти з новонародженим. Матері цієї країни вважають, що головна справа їх немовлят – спати. У зв'язку з тим, що виховання дітей у різних країнах настільки різноманітне, існують і значні перепади в руховому і мовному розвитку малюків залежно від приналежності їх до тієї чи іншої культури і раси. Наприклад, дані ЮНІСЕФ свідчать про ефективний метод виховання, прийнятий в одному з нігерійських народів – йоруба. Тут малюки перші три-п'ять місяців свого життя проводять в положенні сидячи 90% таких дітей вже у дворічному віці здатні самі вмиватися, а 39% – вимити за собою тарілку.

Як відомо, основна відмінність німців криється в ощадливості, пунктуальності та організованості. Всі ці якості німецькі батьки прищеплюють своїм дітям з самого раннього віку. У шлюб німці вступають до тридцяти років, проте зовсім не поспішають народжувати дітей. Подружжя

усвідомлюють відповідальність цього кроку і прагнуть ще до народження первістка створити міцну матеріальну основу.

На відміну від Німеччини, японським дітям до п'яти-шести років дозволено практично все. Вони можуть розмальовувати стіни фломастерами, викопувати з горщиків квіти тощо. Японці вважають, що в ранньому дитинстві малюк повинен сповна насолодитися життям. Одночасно дітям прищеплюють хороші манери, привчають до ввічливості і усвідомлення того, що вони є частиною всього суспільства. З приходом шкільного віку ставлення до дитини змінюється. Батьки відносяться до дітей з усією суворістю. У 15 років, на думку жителів країни Висхідного сонця, людина має бути повністю самостійною. Японці ніколи не підвищують голос на своїх дітей. Вони не читають їм довгих і нудних нотацій. Найбільшим покаранням для дитини є той момент, коли вона залишається одна, і ніхто не хоче з нею розмовляти. Цей педагогічний метод діє дуже ефективно, так як японських дітей привчають спілкуватися, дружити і бути в колективі.

У різних країнах світу (Німеччині, Японії, так і в багатьох інших) суворих покарань педагогічні методи не передбачають. Однак, тільки американські діти настільки добре знають свої обов'язки і права, що можуть звернутися до суду, щоб притягнути до відповідальності своїх батьків. І це не дивно, адже в цій країні частиною процесу виховання є роз'яснення свобод дитини. Вдома у кожної дитини є своя кімната, де вона повинна спати окремо від батьків. Ні тато, ні мама не стануть бігати до неї з будь-якого приводу, потураючи всім примхам. На думку психологів, такий недолік уваги призводить до того, що в більш зрілому віці людина стає замкнутою і знервованою. Дуже серйозно в Америці ставляться до покарань. Якщо батьки позбавляють дитину можливості грати в комп'ютерну гру або відправитися на прогулянку, то вони повинні роз'яснити причину своєї поведінки.

У Франції для дітей дошкільного віку видається багато посібників і книг, а також відкрито велику кількість освітніх установ. Виховання дітей від 1 до 2 років для французьких мам особливо важливе. Вони рано виходять на роботу і хочуть, щоб до дворічного віку дитина була максимально самостійною. Французькі батьки ставляться до своїх дітей досить м'яко. Часто вони закривають очі на їхні витівки, а ось за хорошу поведінку нагороджують. Якщо мама все ж карає свою дитину, то вона обов'язково пояснить причину такого рішення, щоб воно не здавалося необґрунтованим. Маленькі французи з дитинства вчать бути ввічливими і додержуватися всіх режимів та правил. При цьому все в їх житті залежить тільки від рішення батьків.

Україна має власні педагогічні методики, які часто відрізняються від тих, якими керуються батьки в інших державах. У нас, на відміну від Японії, завжди існувала думка про те, що дитину потрібно починати вчити ще тоді, коли вона тільки починає реагувати на світ взагалі. Іншими словами, прищеплювати їй суспільні правила і норми з найменших роцків. Однак, сьогодні методи виховання в Україні зазнали деяких змін. Наша педагогіка пройшла шлях від авторитарної до гуманістичної. Вчені встановили той факт, що практично 90% інформації про навколишній світі дитина отримує в перші три роки свого життя. Вона дуже рухлива і всім цікавиться. Батьки України прагнуть не заважати їй в цьому. Однак, незважаючи на свою рухливість, малюки зовсім не відрізняються спритністю. Не проходить і п'яти хвилин, як вони обов'язково куди-небудь та потраплять. Українська система педагогіки рекомендує не лаяти маленьких дослідників і бути терплячими до їх витівок.

Висновки. Незважаючи на величезну різноманітність стилів та методів виховання, практично у всіх батьків є ідеальні уявлення про те, якими повинні бути їх діти, тобто які знання, етичні цінності і форми поведінки вони повинні засвоїти у процесі розвитку. Намагаючись втілити ці ідеальні образи, батьки пробують різноманітні стратегії, оскільки для досягнення кожної цілі необхідні свої методи.

Список використаних джерел

1. Би Х. Развитие ребенка / Хелен Би. – СПб.: Питер, 2004. – 607 с.
2. Кон Л. Доморожденные родители: классификация «типов» родителей и их стилей воспитания / Л. Кон // Лучшие страницы педагогической прессы. – М.: 2002 – № 5. – С. 96–101.
3. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка / Н. Ньюкомб. – СПб.: Питер, 2002. – 407 с.
4. Чудновский В. Э. Воспитание способностей и формирование личности / В. Э. Чудновский. – М.: 1986. – 41 с.

УДК 159.922.4:159.923.2(5-11)

Рогинська О. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент Пасько К. М.)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В КРАЇНАХ ДАЛЕКОГО СХОДУ

Етнічна самосвідомість розвивається, змінюється, збагачується впродовж життя людей. У кожного є природна схильність до самовдосконалення, яка на певному етапі розвитку особистості та впливу суспільства постає як усвідомлення прагнення до творчого саморозвитку, самореалізації.

Ключові слова: етнічна самосвідомість, країни Далекого Сходу, національна самосвідомість.

Постановка проблеми. В історії кожного народу, кожної нації і кожної держави завжди спостерігається одна виразна закономірність: чим гостріших форм набувають соціально-політичні протиріччя в суспільстві, тим помітнішими стають гуманітарні прогалини і провали, яких припустилися старші покоління, по відношенню до поколінь молодших.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення зарубіжної наукової літератури з проблеми формування етнічної самосвідомості в країнах Далекого Сходу засвідчує особливу увагу до даної теми таких учених, як О. В. Савицька, В. Мелентьєва, С. І. Вайнштейн, О. Корнієнко та ін.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз особливостей формування етнічної самосвідомості в країнах Далекого Сходу.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення людиною світу не зводиться до відображення лише зовнішніх об'єктів. Фокус свідомості може бути спрямовано і на самого суб'єкта, на його власну діяльність, його внутрішній світ. Таке усвідомлення людиною самої себе отримало в психології статус особливого феномена – самосвідомості. Самосвідомість – це здатність людини усвідомити саму себе, своє «Я», свої потреби, інтереси, цінності, своє буття і його сенс, власну поведінку й переживання тощо. На формування самосвідомості впливає етнос людей, їх звичаї, а також традиції особливо в країнах Далекого Сходу.

Етнічна самосвідомість – це уявлення народу про суть, своє місце в системі взаємодій з іншими народами, свою роль в історії людства, усвідомлення свого права на вільне незалежне існування. Етнічна самосвідомість включає в себе такі найважливіші компоненти, як: етнонім; компліментарність; етнічні установки і орієнтації; етнічні авто- і гетеростереотипи; етнічний характер і темперамент; етнічні інтереси; психологічний настрій і настрої етносу; етнічні цінності та ідеали тощо. В країнах Далекого Сходу велике значення відіграє віра людей, яка в процесі розвитку людини виступає однією з головних ознак формування самосвідомості особистості. Самопізнання виявляє потребу людини в самодостатності й самоствердженні. В особистому і соціальному аспектах самоствердження має різні форми [1, с. 168].

Особливо важливою проблема самоствердження в навчанні, на роботі, у стосунках з людьми є у молодих людей Далекого Сходу. Самоствердження асоціюється насамперед із самостійністю, самовідповідальністю, самоініціативністю, самодостатністю. Словосполучення «країни сходу» – це термін умовний, об'єднуючий багато держав, серед яких Індія, Пакистан, Непал, Афганістан, Бангладеш, Бутан, Шрі-Ланка, Мальдіви та ін. Але об'єднання відбувається в основному за територіальною ознакою. У двох

сусідніх країнах може бути зовсім різна культура і несумісна ментальність двох народів. Нерідко плутають Іран з Іраком, Пакистан з Індустаном. Вся справа в географічній та етнографічній ідентичності.

Деякі східні країни можна зарахувати до категорії «Країни Стародавнього Сходу». Це Єгипет, стародавній Іран, стародавня Аравія, Анатолія (сучасна Туреччина). Далекий Схід був і є не тільки лоном зародження світових релігій, але й осередком наукових знань, які втілювали мудрість тисячоліть. У глибокій давнині наука була тісно пов'язана з практичними потребами, зокрема з культом, тому на Сході немає чіткої грані між медициною та релігією. Так, шумери вважали ліки даром богів – як свідчать записи різних рецептів на глиняних табличках, їм була відома велика кількість способів лікування різних хвороб. Вавилоняни та єгиптяни володіли магічними знаннями в області гіпнозу, психотехніками та іншими способами впливу на психіку людини. Деякі народи великих цивілізацій стародавнього часу згодом так і не вийшли за межі міфологічного, містичного мислення, не змогли прорватися за межі безпосереднього існування. Вони були приречені на переродження і повільне вмирання, як це і вийшло з Месопотамією та Єгиптом [3, с. 10].

Національна самосвідомість виявляється і в стосунках до інших націй. Там, де між двома націями склалися стосунки співпраці, вироблялася в основному позитивна установка стосовно ставлення один до одного. Якщо стосунки між народами не були тісними, то ці народи могли і не бути вороже настроєні один до одного, але при цьому і не почувати взаємної симпатії. Якщо ж народи довгий час знаходилися в стані конфлікту, то вироблялася ворожа психологічна установка. Етнічна самосвідомість розвивається, змінюється, збагачується впродовж життя людей. У кожного є природна схильність до самовдосконалення, яка на певному етапі розвитку особистості та впливу суспільства постає як усвідомлення прагнення до творчого саморозвитку, самореалізації. Самовдосконалення і самовияв людини є процес постійного розвитку, сходження (С. Л. Рубінштейн) [2, с. 68].

Висновки. Отже, формування етнічної самосвідомості країн Далекого Сходу виступає як цілісна система уявлень про етнос, що тісно пов'язаний із формуванням у індивіда образу власного етносу. Центральними і найбільш дослідженими структурними компонентами самосвідомості є феномени саморегуляції, самооцінки, самоаналізу. Кожна дитина народжується як індивід людського роду. Проте, в процесі життя не кожен стає особистістю – тобто досягає такого рівня розвитку, коли самостійно здійснює управління власними діями, вчинками, поведінкою, емоційним станом, ставленням до навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Савицька О. В. Етнопсихологія: навчальний посібник для студентів ВНЗ / О. В. Савицька, Л. М. Співак. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
3. Мелентьева В. Продуктивні сили Далекого Сходу / В. Мелентьева // Аудитор. – 2005. – № 9. – 10 с.

УДК 159.922.4:316.722:316.77

Рудько Л. І., студентка

Пасько К. М., к. філос. н., доцент

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

КУЛЬТУРА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

У статті аналізуються поняття «комунікація», «міжкультурна комунікація», «культура». Розглянуто проблему формування здатності особистості до ефективної міжкультурної комунікації як засобу розуміння ментальних особливостей різних культур, що є гарантом ефективного діалогу культур у сучасному світі.

Ключові слова: комунікація; міжкультурна комунікація; культура, інтеркультурна комунікація.

Постановка проблеми. Життєдіяльність і відносини людей визначаються тією чи іншою культурою, яка регулює широкі спектри людської ментальності й поведінки та впливає на характер сприйняття, оцінки й міжособистісних відносин. Освіта, виховання, історична пам'ять, традиції, звичаї, правила, продиктовані суспільством, мова спілкування – все це виробляє систему орієнтацій, яка допомагає кожному індивіду сприймати різні життєві ситуації й адекватно реагувати на них. Уже виходячи з цього, можна стверджувати, що в жодному суспільстві не може існувати гомогенної культури, як не може існувати гомогенної структури суспільства. У цьому й полягає складність феномена міжкультурної комунікації, тому можна стверджувати, що міжкультурна комунікація завжди віддзеркалює «сучасну» культуру суспільства [3, с. 117].

Мета статті – визначення міжкультурної комунікації як чинника формування міжкультурної толерантності.

Аналіз актуальних досліджень. Вченими пропонувалося безліч визначень комунікації, в тому числі міжкультурної. Портер і Самовар, наприклад, дають комунікації наступне визначення: «те, що має місце щоразу, коли хтось реагує на поведінку або наслідки поведінки іншої людини». В іншій роботі вони визначають комунікацію, як те, що відбувається «кожен раз, коли поведінці приписується якийсь сенс» Визначимо комунікацію просто як обмін знаннями, ідеями, думками, поняттями і емоціями, що відбуваються між людьми [2, с. 32].

Виклад основного матеріалу. Міжкультурна комунікація як особливий вид комунікації припускає спілкування між носіями різних мов і різних культур. Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самобутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів. Інтеркультурна комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою. Інтеркультурне навчання та інтеркультурна комунікація мають бути суттєвою складовою частиною занять з іноземної мови. Визначаючи поняття культури, ми розглядаємо її як універсально поширену і водночас специфічну для певного суспільства, нації, організації або групи орієнтовну систему, яка зумовлює сприйняття, мислення, оцінювання та дії людей усередині відповідного суспільства. Орієнтовна система може бути репрезентована відповідними символами (напр.: мова, немовні форми вираження, такі як міміка і жестикуляція та специфічні норми поведінки) [1, с. 108].

Вона передається через процес соціалізації наступному поколінню і дає можливість членам суспільства долати їх життєві і природні перешкоди. Культурно-специфічна орієнтовна система складається із певних культурних стандартів, а саме: норм, оцінок, переконань, ставлень, правил і т. ін., яким слідує і які поділяють члени цієї культури. Стандарти дають членам відповідної культури орієнтир для їх власної поведінки і змогу вирішувати, яку поведінку необхідно вважати нормальною, типовою або прийнятною. Культурні стандарти служать водночас як мірило для визначення власної поведінки, для очікувань стосовно поведінки інших, а також для сприйняття і оцінювання поведінки ближнього. Головними визначаються такі культурні стандарти, де йдеться про сприйняття, мислення, оцінювання, дію, і центральне значення мають міжособистісні сприйняття і оцінки. В плані культури найбільш діалектичним є процес глобалізації, у якому певні концепції і структури сучасного життя набувають універсальний, всеохоплюючий характер. Водночас на фоні глобальних структур і тенденцій національні культурні особливості набувають все більш чітких обрисів. Таким чином, культура являє собою чітко викреслену, відносно статичну одиницю. Світ у цілому схожий на мозаїку, де камінцями є певні культури. Культура і локальна спільність є на цьому малюнку ідентичними. Найважливіша задача культури полягає в тому, щоб закласти підвалини для ідентифікації людини. Культура являє собою форму комунікації, дивовижним проявом якої є сама мова, а разом з тим і широкий спектр ідей. Важливим є і те, що культура зумовлює соціальну диференціацію, ранг, причетність до класу з його особливостями, так само як вид і спосіб виробництва та

споживання на широкому соціальному та народно-господарчому рівні. На початку двадцять першого століття багато людей сприймають культурну ідентичність у мультиполярному просторі не як дещо гарантоване, а як суперечливе і процесуальне. Водночас сприймання розбіжностей між культурами веде до нагальної потреби міжкультурного діалогу. На фоні сучасного глобального розвитку суспільства, людство потребує нових прийнятних стратегій розвитку культур [4, с. 109].

Висновки. Стає все більш безперечним необхідність розвитку такої ідентичності, яка сягає за межі рамок звичайної культурної ідентифікації і відрізняється високою мірою інтеркультуральності. Є певні підстави вважати, що сучасна культура перестає бути культурою якогось конкретного регіону і все більше стає культурою часу, що торкається кожного із нас. Концепція інтеркультурності може допомогти подолати рамку культурної ідентичності людини, що вже не лишається «чужинцем» у все нових культурних просторах і може знайти собі нову оцінку по відношенню до нових культурних груп. По мірі того як «чужинець» сприймає елементи іншої культури, його самооцінка зміщується від виключно культурного до інтеркультурного стану. Ця інтеркультурна ідентичність є гнучкою і досить рухомою, оскільки вона не ґрунтується більше на причетності до первісної або чужої культури. Набуття такої ідентичності має надзвичайно важливе значення для діалогу різних культур. Підсумовуючи окремі тлумачення поняття культури, можливо зробити висновок, що культура певного суспільства полягає в тому, що необхідно знати, щоб мати змогу діяти так, як це прийнятно для членів цього суспільства. Культура не є субстанцією матеріальною. Вона також не складається з предметів, людей, форм поведінки або почуттів. Вона, навпроти, означає гармонійне поєднання цих компонентів. Культура – це форми речей, що знаходять своє відображення в голові людини. Культура – це моделі, за якими людина сприймає певні речі, це моделі відношення речей між собою та їх інтерпретація. Саме тому все, що люди роблять або про що говорять, що вони в соціальному плані узгоджують між собою, є продуктом їх культури.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 343 с.
2. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков: Штрих, 2001. – 384 с.
3. Захарчук Н. В. Роль міжкультурної комунікації у формування духовних цінностей майбутніх екологів / Н. В. Захарчук // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – № 43. – С. 117-120.
4. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація» / І. Ю. М'язова // Філософські проблеми гуманітарних наук, 2006. – № 8.

Рухимович (Трахтенберг) Х. Л., відповідальний координатор
Державна організація «Натив – Ваш Шлях у Єврейський Народ» (м. Єрусалим, Ізраїль)
Дворниченко Л. Л., к. філос. н., доцент
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЛЮБОВ ЯК МІЖОСОБИСТІСНИЙ ФЕНОМЕН В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ ТА КРАЇНАХ СВІТУ

В статті аналізуються підходи вчених психологів та психотерапевтів до визначення феномену любові. Розкриваються особливості перебігу цього почуття в різних культурах. Підкреслюється складність даного явища, необхідність його вивчення і розуміння кожною людиною, а також толерантного ставлення до прояву любові в різних країнах та культурах.

Ключові слова: любов, кохання, культура, почуття, первинний досвід, фізична привабливість.

Постановка проблеми. В історії психологічної науки є велика кількість питань які розкрили загадки і допомогли розумінню складних явищ життя людини. Але одним з самих глибоких і загадкових є питання дослідження феномену кохання. Слід зазначити, що велика частина світової культурної спадщини – це і є спроби відповісти на питання: «Що є любов?». Однак унікальність цього феномену полягає в тому, що кожне прийдешнє покоління намагається розв'язати його самостійно, часто ігноруючи надбання минулих поколінь. З чим це пов'язано?

Мета статті – на підставі аналізу різних поглядів вчених психологів та психотерапевтів, розкрити неоднозначність та складність феномену любові.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з визначення поняття любові. У великому психологічному словнику любов пояснюється як «сильне стійке почуття, потяг, і прихильність суб'єкта до будь-чого» та «особливий тип міжособистісних стосунків, що ґрунтуються на взаємному почутті» [1, с. 328].

Необхідно звернути увагу на той факт, що суспільство завжди впливало на те, яку назву дають люди своїм переживанням, чого вони очікують і як вибудовують близькі взаємини. В різних культурах визначення «любов» варіюється. Так, наприклад, в українській мові існує семантична різниця між поняттям кохання та любов. Кохання розуміють як пристрасну емоцію, воно має тілесний і пристрасний аспект, а любов розуміють як слово загальнішого значення що може і не мати контексту пристрасності.

Аналізуючи особливості міжстатевих взаємин українців Т. Говорун та О. Кікінеджі підкреслюють, що їх суттєвою ознакою є кордоцентричність, тобто зосередженість психічного життя коло серця [2]. Професор О. Кульчицький надає наступну характеристику світовідчужуванням українців: «... українська психічна структура визначається своїм емоційно-почуттєвим

характером, зосередженим довкола «серця», ... «кордоцентричність» пов'язує українську психічну структуру з рефлексивними настановами. Тож «ставлення до еротичних почуттів, як до сакральних, опосередкованість тілесної чуттєвості почуттями сердечної приязні, злагоди» [3, с. 21] одна з головних характеристик прояву між статевих взаємин українців.

Досить цікавими для нашої роботи є погляди німецького психотерапевта іранського походження Носсрата Пезешкіана, який на досвіті власного життя об'єднав ментальні установки, образи, нормативні уявлення про поведінку західної та східної людини в концепції позитивної крос-культурної психотерапії. Вчений розглядає любов як первину базову здібність людини і вважає «показником позитивної емоційної уваги, що цілком захоплює людину» [6, с. 68]. Коли розглядається «здорове» почуття любові то мова йде не про окремі звички, якості чи відмінні риси характеру, а мається на увазі володар цих якостей, тож «Я люблю тебе, тому що ти такий». Любов як стан прийняття іншої людини такою якою вона є, саме така позиція має переваги в створенні та перебігу партнерських стосунків. В західних країнах спостерігається тенденція переважання вторинних здібностей тобто тих, що спрямовані на досягненнях та обов'язках, що накладає відбиток на почуття любові: «Я буду тебе кохати, коли в тебе є досягнення», або «Я буду тебе кохати, якщо ти відповідаєш моїм вимогам». На сході, навпаки, проявляється схильність виділяти первинні здібності, орієнтуватись на міжособистісне спілкування, при цьому вторинні здібності втрачають своє значення. Але і тут виникає небезпека. Конфлікти ховаються за маскою терпіння та ввічливості: «Я все повинна витримати, бо це і є кохання». Підкреслюючи такі різні підходи до проявів любові, Н. Пезешкіан висовує одним з головних принципів позитивної психотерапії – принцип балансу. Метафоричною характеристикою любові, в такому випадку, є наступна: «любов що скляний стакан – будеш тримати легко – вислизне і розіб'ється, будеш міцно стискати – роздавиш».

Окремо хотілось би зупинитися на дослідженнях американського психотерапевта Жан Ледлофф, яка два з половиною роки прожила в племені екуана у джунглях Латинської Америки. Спілкування з цими людьми сформувало нове уявлення про життя, щастя, благополуччя та ін. Одним з головних відкриттів дослідниці стало відкриття значення первинного досвіду взаємодії з матір'ю. «...Любов між дорослими, що були позбавлені досвіду на руках у матері, неминуче буде сумішшю бажання приголублення, ласкавого ставлення та бажання сексу, різною в залежності від природи пропущеного досвіду» [4, с. 184]. Потреба в тілесному контакті, яку людина

повинна задовольнити в ранньому дитинстві і навчитися відрізняти її від інших (наприклад, власно сексуальних) потреб лежить в основі почуття любові дорослої особистості. Архієпископи і хіпі, важкі підлітки, кінозірки, політики, романісти, художники і бізнесмени – всі мають спробу знайти шлях до почуття правильності, однак «будучи просто тваринами ми прагнемо до задоволення наших очікувань, якої б безрозсудної поведінки не потребувало поєднання недоотриманого нами досвіду» [4, с. 185].

Дослідження сучасних соціальних психологів свідчать про зв'язок потреби приєднання до іншої людини зі здоров'ям та відчуттям щастя. Тож слід зупинитися на аналізі факторів, що впливають на виникнення почуттів любові і дружби в будь-яких культурних середовищах. Так, Девід Майерс підкреслює важливість наступних: перш за все це географічна близькість, тобто чим ближче люди знаходяться у просторі, і чим частіше у них виникає можливість побачити один одного (феном «простого знаходження в полі зору іншого»), тим вище можливість виникнення і закріплення почуття. Крім того, наступним фактором є фізична привабливість партнера. На сприймання привабливості впливають уявлення краси, що склалися в культурі та нації, а також стереотипи привабливості розповсюджені ЗМІ, кінематографом, косметологічною індустрією та рекламою. ореол позитивної атрибуції, що оточує привабливих людей і визначає стереотип фізичної привабливості – схильність ототожнювати гарне (красиве) і хороше. Однак, слід зазначити, що даний фактор має вплив головним чином на перше враження.

Наступні фактори детермінують подальший розвиток стосунків і визначають можливість розвитку відносин. Тож на виникнення приязні значно впливає схожість установок, переконань та цінностей. Крім того така схожість сприяє виникненню симпатії, бо протилежності в інших досить рідко приваблює [5].

Висновки. Отже, однозначної, готової відповіді на питання: «Що являє собою любов?» у психологічних дослідження знайти неможливо. Однак, врахування національних та культурних особливостей, вимог соціального середовища і власного бажання бути щасливим дає можливість кожній окремій людині пізнати що є любов і знайти власну відповідь на це невичерпне питання.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.: АСТ; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. – 811 с.
2. Говорун Т. Стаття та сексуальність: психологічний ракурс / Тамара Василівна Говорун, Оксана Михайловна Кікінеджі; [навчальний посібник]. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 1999. – 384 с.

3. Кульчицький О. Світовідчуття українця / Олександр Кульчицький // Українська душа. – К.: Фенікс, 1982. – С. 53 – 58.
4. Ледлофф Ж. Как вырастить ребенка счастливым. Принцип преемственности / Жан Ледлофф; [пер. с. англ.]. – М.: Генезис, 2007. – 207 с.
5. Майерс Д. Социальная психология / Девид Майерс; [пер.с.англ.]. – СПб.: Питер Ком, 1998. – 688 с.
6. Пезешкиан Н. Если хочешь иметь то, что никогда не имел, тогда сделай то, чего никогда не делал / Носсрат Пезешкиан. – М.: Институт позитивной психотерапии, 2005. – 128 с.

УДК 159.9(37.03)

Семенкова І. О., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ПСИХОЛОГІЯ КАЗКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПСИХІКУ ДИТИНИ

У статті проаналізовано особливості розвитку казок у різних країнах світу. Розглянуто казку як засіб психологічного впливу на дитину.

Ключові слова: психологія, казка, психологічний вплив, архетип, несвідоме, патерни психіки.

Постановка проблеми. З моменту появи казок світ дуже змінився. Між нами сучасниками, і стародавніми народами, які почали придумувати казки, є багато різного, однак, є те, що нас об'єднує – це будова психіки. Метафори й образи – це спосіб впливу на підсвідоме. Через них малюк отримує більше інформації ніж при звичайній розмові. Казки на людей діють по різному, в залежності від життєвого досвіду й індивідуальних особливостей. Діти обожнюють казки, особливо в дошкільному віці. Вони запам'ятовують їх, доповнюють самі, фантазують, ототожнюють себе з різними персонажами.

Казка показує можливі і бажані форми поведінки. Вона має переконливу силу, особливо це проявляється коли казку розповідають перед сном, тоді дитина спокійна, розслаблена, відкрита, тому важливо, в даному випадку, обрати правильну казку, зі щасливим завершенням.

Чарівні казки є безпосереднім відображенням психічних процесів колективного несвідомого, тому по своїй цінності для наукового дослідження вони перевершують будь-який інший матеріал. У казках архетипи постають у найбільш простій і стислій формі, завдяки цьому архетипічні образи дають нам ключ для осмислення процесів, що відбуваються в колективній психіці. У міфах, легендах або іншому більш розгорнутому міфологічному матеріалі ми приходимо до розуміння базисних структурних утворень (патернів) людської психіки, осягаючи їх крізь культурні нашарування. Таких специфічних культурних нашарувань в чарівних казках значно менше, і тому вони з більшою ясністю відображають базисні патерни психіки.

Аналіз актуальних досліджень. Відомі мовознавчі та літературознавчі праці, присвячені казці, пов'язані з іменами В. В. Анікіна, М. В. Васильєва, В. І. Даля, О. М. Горького, С. І. Мінца, В. Я. Проппа та ін. Вивченням філософсько-історичних та культурологічних аспектів казки займалися М. М. Бахтін, А. В. Дахін, В. В. Зеньковський, О. Ф. Лосєв, та ін.

На початку минулого століття багатоаспектний світ казки стає предметом психолого-педагогічних досліджень, що висвітлено у працях Т. І. Алієвої, Є. А. Аркіної, А. М. Виноградової, Л. М. Гурович, М. М. Кашиної, Т. І. Морозової, А. М. Орлова та ін. В даних роботах досліджено особливості сприйняття казок дітьми, вплив казки на розвиток функціональних характеристик дитини, формування ігрових можливостей у дитини за допомогою казки тощо.

Мета статті – визначити психологічні особливості казки, проаналізувати вплив казок на психіку дитини.

Виклад основного матеріалу. Науковий інтерес до казок спалахнув у ХІХ столітті, після появи двох основних збірок казок – братів Гримм у Німеччині і Шарля Перро у Франції. Багато прихильників має гіпотеза про те, що казки – це міфи, що втратили своє сакральне значення. До неї долучається версія про те, що казки – це стилізований опис давно забутих первісних ритуалів. Казки в символічній формі описують процеси, що відбуваються в психіці людини. Але різні теорії розглядають психіку по-різному. Можна розглядати казку як набір паттернів поведінки. Принцип з казки «Ріпка»: не виходить – спробуй ще раз, залучаючи будь-які доступні ресурси. З казки «Колобок»: як далеко можна відійти від мами. На крок – нічого, на два – спокійно, на три – нормально, на чотири – з'їдять [2, с. 36].

З погляду класичного психоаналізу, орієнтованого на З. Фрейда, казка – це світ, побачений очима маленької дитини. Мама, у ній з феї перетворюється на Бабу-ягу, доросле життя – у темний ліс, сексуальні стосунки – вовк, що з'їсть і забуде виплюнути. Трансактний аналіз звертає основну увагу на рольові взаємодії в казках. Іншими словами, кожен персонаж може описувати реально окрему людину, точніше – визначену роль, що людина може грати чи навіть брати за основу свого життєвого сценарію. Юнгівська психологія розглядає героїв казки як частини «Я» однієї людини. Усе, що відбувається в казці, можна представити як внутрішній процес, у якому, наприклад, принц – свідомість – шукає принцесу – аніму, жіночий початок – і в процес втягнуті його власна мудрість (лісовий дідок-порадник), сліпа агресія (дракон) тощо. Ті, хто приділяють основне значення емоціям, також часто розглядають казкових героїв як персоніфіковані емоції. Якими б вигаданими

не були персонажі та їхні дії, викликані ними емоції зовсім реальні. При цьому найчастіше говорять про те, що в казці дитина проживає такі емоційні стани, яких їй не вистачає в оточуючому житті [1, с. 10].

У кожного народу існує власний запас казок, в яких відображено національний колорит. Легенди, повір'я, прикмети, традиції, характери, релігія, географічне положення – все це яскраво відображено саме в народних казках. Радянські казки несуть в собі ідеї моральних цінностей, потрібно бути добрим і чуйним до оточуючих: як добра Настя у казці «Морозко». А ідея взаємодопомоги фігурує майже у всіх наших казках: «Допоможи мені, і я тобі в пригоді буду», саме завдяки цьому, герої справляються з випробуваннями.

Англійські казки починаються з таких приблизно слів: «Жили-були старий зі старою (або король з королевою), був у них син, і ось, він виріс і пішов шукати щастя!». Щастя для героя казки полягає в тому, що він знаходить якісь матеріальні багатства – знайшов герой скарб або курку яка несе золоті яйця, і на цьому казка закінчилася.

Велике значення в німецькій культурі надається домівці. Для німців дуже важлива сім'я, звідси і популярним завершенням німецьких казок є весілля, як, наприклад, у казці «Білосніжка і сім гномів». Головними позитивними героями завжди є чоловіки: солдат, хоробрий красень, «Лускунчик». Типова для німців риса характеру, як працьовитість, спостерігається майже у всіх казках цього народу: «Пані Метелиця», «Швець і гноми», «Король – Дроздовика», «Дочка Пекаря» та ін.

Французькі казки беруть початок у часи Середньовіччя, тому вони наповнені чарівністю та романтичністю. Позитивними героями бувають істоти жіночого роду, наприклад, добрі феї, а негативними, чоловічого – злі вовки і людожери. Герой шукає, насамперед, кохання. Розповідь зазвичай закінчується весіллям, щастя приносить той, від кого цього найменше очікували. Наприклад, казка «Кіт у чоботях», «Попелюшка» тощо. У казках Азії присутня своєрідність національного характеру, побуту, одягу, звичаїв різних азіатських народів. У них відображено світ, в якому живе народ. Тварини в казках розмовляють і розуміють людську мову, вони допомагають позитивному героєві. Часто слабкий і маленький звір перемагає великого і сильного. Казки стверджують соціальну справедливість: адже в образах тварин розкриваються образи людей. У казках діють і вигадані герої – птах фенікс, дракони, кейннари (напівптиці-напівлюди в казках Таїланду). Чарівні казки населені міфічними істотами, злими і добрими духами, надприродними силами, чарівними предметами, чудовими помічниками [3, с. 174].

Висновки. На підставі вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок, що казки описують те, що у визначений момент часу відбувається в психіці кожної людини. Вони вчать дитину дорослішати і переборювати страхи зовнішнього світу, відриватися від матері і входити до соціуму. Казки персоніфікують внутрішній світ людини. Життя кожної окремої людини унікальне й неповторне, і все-таки основні етапи розвитку проходять усі люди. Кожен після періоду повної залежності від матері переживає процес відокремлення й самоствердження; кожний вирішує проблеми пробудження сексуальності і взаємин із протилежною статтю; кожний зіштовхується з проблемою середнього віку, коли основні досягнення вже є, і треба навчитися жити з тим, що є. А наприкінці життя всім так чи інакше доводиться зіштовхнутися з неминучістю швидкого переходу в інший світ. У новій ситуації людина намагається знайти найдоцільніше рішення, а через казки до нас на допомогу приходить світ колективних образів, нам підказуються рішення, вироблені людством за довгі роки свого існування.

Список використаних джерел

1. Доценко Е. Л. Семантичний простір психотехної казки / Е. Л. Доценко // Журнал практичного психолога. – № 10-11. – 1999. – 70 с.
2. Петрова Е. Ю. Проблема використання сюжетів народної чарівної казки в психокорекційній і педагогічній роботі / Е. Ю. Петрова // Журнал практичного психолога. – № 10-11. – 1999. – 85 с.
3. Марія-Луїза фон Франц «Психологія Казки»: Тлумачення чарівних казок / Наукова редакція В. В. Зеленського. – Спб.: Б.С.К., 1998. – 360 с.
4. Яничев П. І. Психологічні функції чарівної казки / П. І. Яничев // Журнал практичного психолога. – № 10-11. – 1999. – 90 с.

УДК159.923.2-054.72:316.61(1-87)

Тимошенко Е. В., студентка

(научный руководитель: к. филос. н., доцент **Пасько Е. Н.**)

СГПУ имени А. С. Макаренко (Украина)

ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ В ИНОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

В статье проанализированы особенности психологической адаптации трудовых мигрантов в инокультурной среде.

Ключевые слова: адаптация, мигранты, культура, аккультурация, приспособление, трудоустройство.

Постановка проблемы. Современная эпоха характеризуется новыми формами культурных, социальных контактов и миграций. Поездки за границу с целью поиска работы превратились в стратегию улучшения качества жизни для значительной части современной молодежи. По мнению исследователей миграции, возрастающие масштабы трудовой эмиграции из

различных стран, актуализируют проблемы, связанные с психологической и социально-психологической адаптацией личности в инокультурной среде.

Анализ актуальных исследований. Среди основных научных подходов к проблеме адаптации нужно отметить теоретические и экспериментальные исследования психической, психологической и социально-психологической адаптации Г. А. Балла, Ф. Б. Березина, М. С. Корольчука, А. А. Налчаджяна; работы по изучению адаптации в условиях общественных трансформаций К. А. Абульхановой-Славской, Л. И. Анцыферовой, А. В. Брушлинского, Е. П. Головахи, Е. А. Донченко, Л. Э. Орбан-Лембрик, Н. В. Паниной, Т. М. Титаренко и др.

Целью статьи является проведение теоретического анализа психологической адаптации трудовых мигрантов в инокультурной среде.

Изложение основного материала. Процесс приспособления мигранта к новым культурным условиям страны пребывания, рассматривается как процесс аккультурации. Л. Э. Орбан-Лембрик выделяет основные научные подходы в исследовании аккультурации: с точки зрения культурного научения (главное внимание уделяется социальной психологии межкультурных контактов и процессам, связанным с усвоением культурно-специфических навыков, необходимых для выживания и преуспевания в новом социальном окружении); с учетом стресса и его преодоления (подход, связанный с психологическими моделями стресса, применяется для изучения перемещения в другую культуру и адаптации в ней) [4, с. 409].

Сначала исследования адаптации иммигрантов в инокультурной среде касались, прежде всего, возникновения патологических феноменов (невротические и психосоматические расстройства, преступное и девиантное поведение и т. д.), поскольку первыми обратили внимание на случаи неадаптированности человека в чужой культуре именно психиатры. Болезнь тоски по родине, которую швейцарский врач И. Хофер назвал ностальгией, начали изучать в XVII столетии. Основное внимание в подобных исследованиях уделялось анализу психологического благополучия, психического и душевного здоровья мигрантов. Анализ сугубо аккультурационных изменений, который был сделан в дальнейших исследованиях, наиболее ярко отражается в использовании понятий «культурный шок», «шок перехода», «культурная усталость» или «стресс аккультурации» [5].

Среди основных критериев психологической адаптации трудовых мигрантов за границей выделяют: 1) состояние физического здоровья: самооценка физического состояния, как отсутствие выраженной

психосоматики, оценка мигрантами факторов изменения с остояния физического самочувствия; 2) психологическое здоровье (психологическое благополучие) – способность преодолевать стрессовые ситуации, отсутствие депрессии (нормальное эмоциональное состояние и настроение), осознание наличия целей, путей их достижения, перспектив, возможностей профессионального и личностного роста; 3) межличностные отношения – наличие социальной поддержки, как на официальном уровне, так и неформальной; 4) удовлетворенность отношениями с коллегами по работе (с представителями страны пребывания и со «своими»); 5) удовлетворенность отношениями с соседями, в том числе с местными жителями; 6) удовлетворенность отношениями с друзьями, знакомыми на неформальном уровне; 7) удовлетворенность отношениями с работодателями [1, с. 99-100].

Основными показателями психологического благополучия, которые могут свидетельствовать об успешной адаптированности в стране трудоустройства, являются такие: нормальное эмоциональное состояние и настроение, способность преодолевать стрессовые, проблемные ситуации, осознание наличия жизненных и профессиональных перспектив и возможностей их реализации. Негативные эмоции могут возникать у трудовых мигрантов из-за осознания культурных отличий и трудностей в адаптации, для мигранта все может казаться «чужим», кроме того, может возникать чувство неполноценности в результате сравнения уровня жизни в своей стране и уровня жизни населения в стране трудоустройства. Наличие социальной поддержки на разных уровнях – информационной, эмоциональной, инструментальной – способствует лучшей адаптированности мигранта в других социальных условиях, причем, для психологического благополучия наиболее важной является эмоциональная поддержка [3, с. 272-280].

Выводы. Процесс психологической адаптации трудовых мигрантов в зарубежных странах является довольно сложным и часто несет за собой трудности приспособления в новом социальном окружении, которые проявляются в плохом эмоциональном состоянии, стрессах, частых депрессиях, снижении настроения. Трудности психологической адаптации могут появиться вследствие отсутствия эмоциональной поддержки, оторванности от семьи и близких людей, чувства отчужденности и одиночества. Для поддержки хорошего психологического состояния и благополучия мигранта в инокультурной среде очень важным является неформальное общение с близкими людьми, что непосредственно несет необходимую для него эмоциональную поддержку.

Список использованных источников

1. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 99-100.
2. Донченко Е. А. Социетальная психика / Е. А. Донченко // НАН Украины. Ин-т социологии. – К.: Наукова думка, 1994. – 208 с.
3. Лебедева Н. М. Социально-психологические закономерности аккультурации этнических групп // Этническая психология и общество / Под ред. Н. М. Лебедевой. – М. : Старый сад, 1997. – С. 271-289.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн.2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. [для студентів вищих навчальних закладів] / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Київ : Либідь, 2006. – 560 с.
5. Солдатова Г. У. Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности [для студ. высш. учеб. заведений, обучающихся по направл. и спец-тям психологии] / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова, В. К. Калинин, О. А. Кравцова. – М. : Смысл, 2002. – 479 с.
6. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: Учебник для вузов / Т. Г. Стефаненко. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект-Пресс, 2008. – 368 с.
7. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах та за межами буденності [Текст]: наук. вид. / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

УДК 159.9:327.5

Хаддад Моханнад, Бадер Дауд, *студенты*

Ворона Н. А., *преподаватель*

Сумской государственной университет (Украина)

ХРИСТИАНЕ ИОРДАНИИ

В статье говорится об истории возникновения христианства на территории Иордании, особенностях богослужения, традициях и христианских конфессиях в современной Иордании.

Ключевые слова: христианство, Иордания, конфессии, православие, традиции, храмы.

Постановка проблемы. Иордания – уникальная арабская страна на Ближнем Востоке. Её официальное название – Хашемитское Королевство Иордания, провозгласившее независимость в 1946 году. Нынешняя столица Иордании Амман известна в истории и под другими именами. В синодальном переводе Ветхого Завета Амман звучит как Равва, аммониты (чьей столицей когда-то был этот город) именовали его Раббат-Аммон, в эпоху эллинизма он стал Филадельфией, арабы дали ему теперешнее название – Амман. Иордания – земля древнейших культур, где очень много библейских мест. Эта арабская страна находится в самом центре Святой Земли. Многие географические названия и культурные памятники здесь связаны с жизнью и деятельностью пророков Мухаммеда, Авраама, Моисея, Лота, Аарона, Ильи, Иоанна Крестителя и самого Иисуса Христа. Иорданская земля одинаково священна для представителей трех религий: христианства, мусульманства и иудаизма.

Изложение основного материала. Большинство людей привыкло связывать возникновение христианства только с землями Палестины и современного Израиля. Но именно с восточного берега, который сейчас относится к территории Иордании, вошел в воды реки Иордан Иисус Христос для совершения обряда крещения. Это официально признано всеми христианскими церквями, о чем свидетельствуют официальные документы, находящиеся в распоряжении правительства королевства [4].

Землю, обетованную Господом, пророк и вождь израильского народа Моисей увидел с высокой горы, расположенной на территории нынешней Иордании. До сих пор идут споры о местонахождении печально известных библейских городов Содом и Гомора, но иорданцы точно покажут соляной столб, в который превратилась любопытная жена Лота. С христианской историей связаны также гора Небо и расположенный неподалеку город Мадаба, где в церкви Святого Георгия сохранилась древнейшая в мире мозаичная карта Палестины. На вершине горы Ор даже с далекого расстояния видна могила первосвященника и пророка Аарона, брата Моисея. Гора Телль-Мар-Ильяс считается местом рождения пророка Илии. К востоку от места Крещения Христа находится земля, откуда Илия вознесся на огненной колеснице на небо. В замке Мукавир (древний Махайрос) царем Иродом Антипой был обезглавлен Иоанн Креститель. Но главная христианская святыня Иордании для православного – место Крещения Спасителя [5].

Археологические исследования подтверждают, что христианство на иорданской земле существует с древнейших времён. Результатом одного из таких исследований стало очень важное и интересное открытие: на севере Иордании в городе Рихаб под одной из старейших христианских церквей в мире была найдена еще более давняя пещера, предположительно апостольских времён. Местные археологи утверждают, что там жили, молились и скрывались от врагов 70 учеников Иисуса Христа. На небольшой территории археологи раскопали 33 церкви. Под открытым небом теперь можно увидеть мозаичные полы храмов VII века и штукатурку на стенах церкви 230 года от Рождества Христова.

Возникновение на Ближнем Востоке христианства тесно связано с историей господства Рима на территории, которую занимают Иордания, Палестина и Израиль. Исторические памятники, связанные с этим периодом, можно встретить в Иордании практически на каждом шагу. И самым великолепным является город Джераш, который признан одним из наиболее сохранившихся римских городов. «В 4 веке христианство стало государственной религией. В 395 году произошло разделение Римской

империи на Западную и Восточную (Византию). Византия включала в себя территории современных Турции, Сирии, Израиля, Иордании и других стран данного региона. Большая часть населения империи была христианской» [5].

По утверждению заместителя Иерусалимского патриарха архимандрита Иннокентия, «христианство сначала утвердилось к востоку от Иордана... и паломники из Иерусалима пересекали реку Иордан, чтобы посетить гору Небо и город Медеву...». Утверждается, что бежавшие из Палестины в I веке н.э. христиане первоначально укрылись в пещерах близ города Пелла (сегодняшний Табакат Фахль) на восточном берегу реки Иордан и лишь затем двинулись вглубь империи – в Дамаск и далее.

Наиболее раннее церковное строение на иорданской земле открыто археологами в Акабе. Оно датируется 290-300 гг. В IV веке в ряде крупных (по тем временам) городов учреждаются епископаты. Целый ряд иорданских архиереев стал участником первых Вселенских соборов.

В 7-14 веках н.э. происходит активное распространение ислама. Вначале это происходило благодаря завоевательным войнам. Позднее большую роль начала играть активная миссионерская деятельность мусульман. На завоеванных территориях быстрыми темпами совершается активная исламизация населения путем внедрения арабской культуры, а также высоких налогов для иноверцев. Христианское население либо разорялось и эмигрировало в другие земли, либо переходило в ислам, либо уничтожалось. В таких странах, как Турция, Иордания, Сирия христиан осталось очень мало, хотя во времена расцвета Византии на этих территориях были высокоразвитые для той эпохи христианские города. Строились десятки христианских церквей, монастыри, иные сооружения, например, комплекс для массовых крещений в Вади Харран.

Исламизация Ближнего Востока, начавшаяся в середине VII века, прошла в Иордании довольно мягко. В иорданских арабах мусульмане видели братьев и соплеменников и относились к ним благосклонно. Так перед вступлением в Иорданию пророк Мухаммед направил к племени Бали своего сподвижника Амра Бен аль-Аса, мать которого была родом из Бали. Приняв ислам, племя участвовало в арабских походах. А епископ Акабы Юханна Ибн Рубаа сумел договориться с Мухаммедом о мирном переходе территории его епархии под власть мусульман, что позволило избежать ненужного кровопролития и возможных репрессий в отношении местных христиан. Благодаря подобным шагам христианская община, хотя и существенно уменьшившаяся в размере, сохранила многие свои позиции в Иордании [8].

В последующие века в ряды местных христиан, традиционно исповедовавших византийское православие, стали приезжать миссионеры из других христианских церквей. Их усилиями отдельные семьи и даже кланы перешли в католицизм, протестантизм или присоединились к униатам из распространенной в Сирии мелькитской церкви.

Провозгласивший в 1921 г. Эмират Трансиордания эмир Абдалла Бен Аль-Хусейн со вниманием и заботой отнесся к нуждам христиан, в первую очередь – греко-православных, которые составляли абсолютное большинство в его государстве. В 1923 г. в Аммане было создано Арабское православное общество возрождения (ан-Нахда), основной задачей которого стало содействие православной общине Трансиордания, улучшение ее положения в стране. В Аммане в это время была построена первая православная церковь. В декабре 1947 г. эмир Абдалла подписал указ о строительстве новой православной церкви большего размера – Храма Спасителя (начала действовать в 1950 г.). С присоединением Западного берега реки Иордан с восточной частью Иерусалима к Иордании в 1950 г. христианские святыни этих территорий, включая иерусалимский Старый город, перешли под контроль Аммана. В мае 1958 г. парламент страны ратифицировал разработанный ранее Закон о Святой Греческой (Румийской) Православной Патриархии [1].

Современная Иордания – страна многоконфессиональная. Конечно, как и в остальных арабских странах, большинство населения здесь исповедует ислам. К христианским церквям, по разным данным, принадлежит от 3 до 6% населения (3% составляют не больше 250 тысяч человек). Официальная статистика численности религиозных конфессий в Иордании никогда не публикуется, вести такую статистику очень трудно, потому что ситуация постоянно изменяется: значительная часть иорданских христиан эмигрирует в страны Западной Европы и США, вместе с тем в Иорданию постоянно прибывают христиане из Сирии, Ирака, Египта и других арабских стран. Наиболее представительными христианскими конфессиями в Иордании являются греко-православные, римо-католики (латиняне) и греко-католики (мелькиты).

Сегодня иорданские христиане имеют хорошие политические и социальные позиции. В стране действует целый ряд христианских школ, пользующихся популярностью и среди мусульман. По закону о выборах, 9 мест из 110 в Нижней палате парламента зарезервировано за представителями христианских конфессий. Также существует негласная традиция обязательно назначать христиан в правительство. По уровню

жизни большинство христиан относится к среднему и высшему классу. Христиане занимают важные посты в министерствах, работают послами, специалистами военной сферы. Половина известных в Иордании семей предпринимателей являются христианами.

Православные Иордании – по-арабски «рум-ортодокс», то есть греко-православные – принадлежат к Иерусалимской православной церкви с центром в Иерусалиме. Иерусалимская церковь (наряду с Александрийской и Атиохийской) являются наиболее древними из ныне существующих автокефальных православных церквей, они признаны апостольскими (основаны непосредственно апостолами). Эта церковь является автокефальной, т.е. самоуправляющейся, религиозный ритуал совершается как на арабском (примерно 70% службы), так и на греческом языках. Среди высшего православного духовенства в Иордании преобладают греки, но в последнее время прослеживается тенденция арабизации иорданской церкви. Местное население перестает воспринимать христианство как нечто чисто эллинское. Почти все иконы уже подписаны на арабском языке, увеличивается и количество священнослужителей-арабов, которые получают все больше возможностей. Православная церковь имеет наибольшее число храмов среди других христианских церквей. Самый большой собор в Аммане и в целом в стране – Церковь вхождения Христа в Храм (расположен в элитном столичном районе Сувейфия) также принадлежит православным. По соседству с собором находится и амманская резиденция Иерусалимского патриарха, возведенная в начале 1990-х годов.

Почти половина христиан в Иордании сегодня принадлежит к римской католической церкви. В Аммане действует не менее десяти католических церквей, в 2003 г. состоялось открытие внушительного по размерам костела с находящимся при нем культурным центром. Первый католический храм – Церковь Благовещения – построил в 1928 г. на горе Джебель аль-Вебда влиятельный христианский клан аль-Бишарат. Главным костелом иорданских католиков сегодня является Церковь св. Марии из Назарета, она тоже расположена в элитном столичном районе Свейфия.

Греко-католическая или мелькитская церковь (на арабском «рум-катулик») была образована в XVIII в., когда часть православных верующих, отделившихся от Восточных патриархатов уже после «Великого раскола» 1054 г., оформила отделение от греко-православной церкви избранием в 1724 г. собственного патриарха. Численность иорданских греко-католиков около 30 тыс. человек, богослужение проводится на арабском языке. Другие униатские церкви – армяно-католическая и коптско-католическая –

представлены лишь несколькими десятками последователей. Есть в Иордании и представители армяно-григорианской церкви, и различные протестантские конфессии, но главенствующие позиции в иорданском христианском мире, безусловно, занимает православие.

В стране действуют 45 православных храмов, все они относятся к Иерусалимскому Патриархату Греческой Православной Церкви. Кроме названного выше собора Вхождения Христа во Храм, широко известны храм Благовещения возле Королевской мечети, храм равноапостольных Константина и Елены в Восточном Аммане (район Бурдж-аль-Хамам), храм св. Георгия Победоносца в Мадабе, храм св. Пророка и Крестителя Иоанна на реке Иордан (Бетани), храм св. Николая в Акабе и др. [2].

В старинном городе Салт, расположенном в 20 км от Аммана, был восстановлен и освящен древний храм святого Георгия. По преданию, церковь была построена в XVII над пещерой, где ночевал путник, и где ему явился святой Георгий, повелевший построить здесь храм. В храме можно помолиться в пещере, где явился святой Георгий, и оставить записку с просьбой к Господу. Стены пещеры пропитаны душистым благовонным маслом, под стеклом сохраняются отпечатки ног и рук святого, оплавившие скальную породу, у алтаря на камне можно различить черты лица. Георгий Победоносец, выходец из Палестины, очень почитается в Иордании. Причем, его почитают и мусульмане, которые тоже заходят в храм.

На реке Иордан, месте Крещения Иисуса Христа с иорданской стороны, рядом с храмом святого Иоанна Предтечи организован религиозно-археологический заповедник «Место Крещения Иисуса Христа на Иордане», оборудованы помост и ступеньки для паломников, которые совершают омовение в священных водах Иордана.

В наши дни в Иордании продолжается активное строительство православных храмов. В королевстве создано Православное благотворительное общество, которое помимо деятельности, непосредственно вытекающей из названия, играет роль своего рода общественной организации, объединяющей местных православных. При приходах также активно действуют молодежные и женские объединения, отряды скаутов. «Православие, православный» обозначает дословно: «правильное учение римское». Происхождение этого термина – от одного из названий столицы великой христианской империи, Константинополя, который называли Вторым Римом. В определённом смысле православные арабы считают себя гражданами Великой Византии. Ведь на протяжении двух тысячелетней истории на этой земле сменилось множество правителей,

государств и названий, а самый важный след для каждого христианина здесь оставила именно эта великая империя [6].

Украинская и русская православные церкви тоже ведут своё начало от Византии. Поэтому христианские традиции как в Украине или России, так и в Иордании имеют очень много общего, но существуют и некоторые отличия в проведении богослужений, в поведении молящихся и в устройстве церкви. Так в иорданских православных храмах стоят скамьи, большинство верующих во время службы сидят, вставая только в самые важные и торжественные моменты, а вот ходить, ставить свечи во время службы категорически не приветствуется. Женщины и мужчины сидят по разным сторонам собора. Иорданские христианки могут приходить на богослужения в брюках – здесь это никто не сочтёт признаком дурного тона. Свечи в свечном ящике не продаются, их берут по необходимости. Для пожертвований рядом стоит ящик (и ваше пожертвование – дело вашей совести и материальных возможностей). Не принято делать поклоны и целовать руку священнику. Вас не поймут, если будете пытаться сделать пожертвование кому-то лично, для этого существуют специальные ящички. Если вы хотите подать записки с поминанием на богослужения, это можно сделать в Мадабе, в Аммане и Акабе. Имена нужно написать печатными латинскими буквами в именительном падеже. Записки «о здравии» пишутся списком в столбик, записки «об упокоении» озаглавливаются написанием православного креста [2].

Все иорданцы (и христиане в этом не являются исключением) очень любят праздники, уделяют им большое внимание. Национальные праздники в Иордании часто имеют религиозные корни. Каждый год 15 января здесь отмечают День Дерева (Arbor Day), его празднование длится целых три дня. К этому празднику относятся с особым трепетом и называют его праздником природы. Священным деревом у Иорданцев считается пальма, потому что по иорданской легенде Мария родила Иисуса под пальмой. Согласно традиции по всей стране в эти дни высаживают десятки тысяч деревьев. Но к самым большим для христиан праздникам, конечно, относятся Рождество, Пасха и Крещение. Иордания является на сегодняшний день единственной страной в мире, где христиане всех конфессий празднуют Рождество и Пасху одновременно. В 1975 году лидеры иорданских христианских церквей договорились о совместном праздновании Рождества 25 декабря по Григорианскому календарю. Пасха празднуется всеми христианами Иордании по Юлианскому календарю [9].

Празднование Рождества начинается с вечера 24 декабря. Ближе к дате празднования многие украшают дома красивыми огоньками и звёздами. За день до праздника женщины готовят рождественский пирог. На рождественский стол иорданцы обязательно подают фаршированную индейку. Столы уставлены различными салатами, рубленным мясом, запеченными баклажанами, которые дополняют йогуртом и виноградными листьями, приправленными томатным соусом. Дети просыпаются рано и поскорей стремятся открыть свои подарки. На Рождество многие люди предпочитают навещать своих друзей и близких. Также здесь существует традиция проводить этот праздник со своими родителями. И, конечно же, подавляющее большинство людей на Рождество стараются побывать на церковных служениях.

Празднование Пасхи в Иордании мало чем отличается от празднования у славян. Иорданцы точно так же красят к этому празднику яйца, точно так же приветствуют друг друга словами: «Христос Воскрес» и Воистину Воскрес!»! Предшествует иорданской Пасхе не Вербное, а Пальмовое воскресенье. Пальмовыми ветками украшают, например, церковные ворота. Но наибольшее число паломников-христиан прибывают в Королевство Иорданию на Крещение. Известно, что момент вхождения Иисуса в воды Иорданские сопровождался многими знамениями. Когда Иисус принял крещение и на Него снизошел Дух Святой, воды Иордана пошли вспять. Это знамение с тех пор повторяется ежегодно: накануне Крещения православные пускают по реке деревянные кресты с зажженными свечами, река уносит их в Мертвое море, а 19 января неизменно приносит обратно! «В этот же день обычно пресная вода Иордана становится солёной. За этим незабываемым действием ежегодно наблюдают тысячи людей: воды реки поворачиваются вспять, вода «играет», освящаясь святым духом, а ветви деревьев, растущих по берегам, опускаются к самой поверхности воды» [3].

Демократичность, гостеприимство этой страны, огромное количество библейских святынь, исторических и культурных памятников привлекают в Иорданию и христиан-паломников, и обычных туристов не только во время больших праздников, но и круглый год. Сами иорданцы считают, что «восточный христианин – это человек светский. Он воспринимает светскость не как отход от религии, но как отказ от того, чтобы государство строилось на религиозной базе, будь оно исламским, христианским или еврейским» [7].

Выводы. В этой статье мы попытались рассказать об одной из древнейших в мире христианских церквей, её истоках и развитии, о непосредственной связи библейских событий с землями Иордании, о

местных христианских традициях. Наше особое внимание к православной ветви христианства связано с тем, что именно к ней принадлежит большинство христиан этого королевства, включая и авторов данной статьи. На примере Иордании мы также хотели показать, как достаточно мирно могут сосуществовать в пределах одного государства не только представители практически всех христианских конфессий, но и люди совершенно разного вероисповедания.

Список использованных источников

1. Арданов А. Иордания и христианство [Электронный ресурс] / А. Арданов // Иордания и христианство. – Режим доступа: www.mirros.ru/tourizm/hristian/
2. Блинова Л. Н. Православные храмы Иордании [Электронный ресурс] / Л. Н. Блинова // Православные храмы Иордании. – Режим доступа: ipro.ru/palomnik/iord/3/
3. В Крещение на реке Иордан ежегодно происходит чудо... [Электронный ресурс] – Режим доступа: vichuga-voskr.cerkov.ru/2014/01/12/kreshhenie-proisxodit-chudo/
4. Иордания: о стране [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.yukrest.ru/ru/?m=1524
5. Кедров В. Иордания: история и современность [Электронный ресурс] / В. Кедров // Иордания: история и современность. – Режим доступа: <http://ria.ru/report/20060404/45156945.html#ixzz41bXwzGiM>
6. Православие – историческая форма развития восточной ветви христианства [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.km.ru/referats/335437-pravoslavie>
7. Синод епископов: слушательница из Иордании рисует облик восточного христианина [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.google.com.ua>
8. Трубников А. Ближний Восток – колыбель православия [Электронный ресурс] / А. Трубников // Ближний Восток – колыбель православия. – Режим доступа: palomnic.org/history/obzor/bv/2/
9. Християни Йорданії вже 40 років святкують Різдво і Великдень разом [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://catholicnews.org.ua>

УДК 159.942(=161.2)

Хоминич О. Г., студент

(науковий керівник: к. філос. н, Вертель А. В.)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ПСИХОЛОГІЯ ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСІ

У даній статті описані особливості емоцій українського етносу. Виникнення емоцій і почуттів у процесі взаємодії українців із зовнішнім світом, відносини і стосунки з іншими людьми.

Ключові слова: емоції, почуття, етнос, емоційність, національний характер, національна ідея.

Постановка проблеми: емоції впливають на людей різними шляхами. Одна й та сама емоція неоднаково переживається різними людьми, а також певною людиною в різних ситуаціях. Емоції можуть впливати на всі системи індивіда, на суб'єкта загалом.

Аналіз актуальних досліджень. Емоції вивчалися багатьма вченими протягом останніх десятиріч. Варто відмітити, що перші спроби описати проблему були зроблені філософами різних шкіл та напрямків. Серед вітчизняних дослідників проблемою емоцій займалося багато вчених. Праці таких дослідників як: В. К. Вілюнас, Л. С. Виготського, О. І. Захарова, П. Ф. Каптерєва, О. Кондаш, М. Д. Левітова, А. Б. Леонова, І. П. Павлова, А. М. Прихожан, М. Сечєнова та багатьох інших зробили вагомий внесок у вивчення проблеми. Усі дослідники української духовності прийшли одноголосно до висновку, що українці відрізняються емоційним характером, тобто, що в їхньому житті емоції відіграють велику роль і часто навіть переважають над інтелектом і волею.

Перші спроби проаналізувати психічний склад українців як етносу і як нації були здійсненні у працях видатних представників української думки М. Костомарова, В. Липинського, Д. Чижевського, Ю. Липи, О. Кульчицького та ін. Майже всі дослідники, виокремлюють такі типові риси українського національно характеру, як демократичність, волелюбство, емоційність, що виявляються у музичності, наближеності українців до природи, культі жінки і родини, релігійності, толерантності до інших народів, працелюбстві, гостинності тощо.

Мета статті – проаналізувати емоції та їх вплив на людину.

Виклад основного матеріалу. Емоції (від лат. *emovere* – хвилювати, збуджувати) – особливий клас психічних процесів і станів (людини і тварин), пов'язаних з інстинктами, потребами, мотивами, які відображають у вигляді безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху і т.д.) значимість діючих на індивіда явищ і ситуацій для здійснення його життєдіяльності. Супроводжуючи практично будь-які прояви активності суб'єкта, емоції служать одним з головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності і поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб [3].

Почуття – одна зі специфічних форм відображення дійсності. Якщо в пізнавальних процесах відображаються предмети і явища дійсності, то в почуттях відбивається ставлення суб'єкта з притаманними йому потребами до предметів і явищ дійсності, які він пізнає і перетворює. На відміну від почуттів, емоції не мають об'єктної прив'язки: вони виникають

не щодо кого – чи чого-небудь, а по відношенню до ситуації в цілому. «Мені страшно» – це емоція, «я боюся цієї людини» – це почуття. У зв'язку з цим емоції, на відміну від почуттів, не можуть бути амбівалентними: як тільки ставлення до чогось стає одночасно і поганим і хорошим, це щось можна назвати об'єктом, а емоційні процеси по відношенню до нього – почуттями.

Національний характер – це сукупність соціально-психологічних рис (установок, стереотипів), які властиві нації на певному етапі розвитку і які проявляються в ціннісному ставленні до навколишнього світу, а також у культурі, традиціях, звичаях та обрядах. Отже, національний характер є специфічним поєднанням загальнолюдських рис з конкретними історичними та соціально-економічними умовами існування нації. Розкриття психологічного характеру народу – це розкриття його найбільш значущих соціально-психологічних рис. Ні одна з цих рис, взята окремо, не може бути особливою, унікальною, якою б вона не була. Але унікальною є структура психологічних особливостей нації. Так, кожна людина, окремо взята, є неповторною, але охарактеризувати її індивідуальність можливо лише за допомогою загальних понять, що описують якості не тільки цієї одної людини, але й багатьох інших людей [4].

Однією з найголовніших особливостей внутрішнього світу українців – є їх емоційність. Емоційність – великий дар Божий, так як він лежить в основі кожного мистецтва, кожної творчості, але в наших невмілих руках цей Божий дар перетворився на Боже покарання. Від нас залежить повернути їй первісне, творче, а не руйнівне значення. Підвищена ж чутливість до всього, що оточує, зокрема й до взаємин з іншими людьми, інколи поєднується з певною амбіційністю (гоноровістю). Це може знаходити свій вияв у зовнішніх атрибутах, яким надається більшого значення, ніж самій суті явищ [2].

Особливо категоричний був відносно цього В. Липинський, який писав у своїх «Листах до Братів – Хліборобів»: «Нещасливе географічне положення, сприятливі дані природи і хаотична мішанина різних рас утворили в жителях України надмірну, часто пристрасну чутливість, яку не витримують ослаблені легкою боротьбою за фізичне існування і причинами політичного характеру воля та інтелігентність». Національна ідея, – зазначають В. Солдатенко і Ю. Левенець, – є продуктом історичного розвитку, дії величезної кількості різноманітних чинників. Вона не існує поза історичним часом, не вічна і не народжується в одну мить. А народившись, живе складним життям, чутливо реагуючи на різноманітні суспільні перетворення, іноді навіть незначні, ледь помітні. Вона розвивається, збагачується, поглиблюється, вдосконалюється у процесі суспільного розвитку. Суть національної ідеї полягає в осягненні

вічних, глибинних прагнень народу, особливостей його характеру, менталітету, мови, традицій і звичаїв, цінностей і уподобань, його соціокультурних і політичних пріоритетів, а також оптимальних засобів досягнення цілей соціального розвитку. Поєднання культурно-національних цінностей із загальнолюдськими в етнопсихологічному образі українців сприятиме розвитку народу України на засадах гуманізму та демократії [1].

Висновки. Отже, якщо говорити про психічний склад української нації загалом, то тут, як правило, необхідно відзначити такі риси, як любов до рідної землі та її природи, що виявляється й закріплюється в культурі, музиці, живописі; повага до старших, зокрема до батьків, працелюбність, що виражається не лише в щоденній сумлінній праці від зорі до зорі, а й у святкових традиціях, які поетизують працю. Опираючись на дослідження науковців, можна зробити висновок, що для національного характеру українців характерні такі основні ознаки, як: прояв сентиментальності, емпатії, чутливості, потяг до краси, естетизм. Для українців характерні ратна доблесть, хоробрість, а також прославляння героїзму і відваги, що є специфічним вираженням їхніх національних почуттів, адже героїчні традиції споконвіку були притаманні українському народові.

Список використаних джерел

1. Кон І. С. Національні особливості психології людини / І. С. Кон. – М., 1975. – 153 с.
2. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. – М.: Ключ-С, 1998. – 220 с.
3. Мещеряков Б. Г. Психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.: Педагогика-Пресс, 1999. – 440 с.
4. Швецова А. В. Національний характер як феномен культури / А. В. Швецова. – Сімферополь: Таврія, 1999. – 265 с.

УДК 392.72(575.1)

Чернышова Т. Г., преподаватель

Камилова Г., студентка

Сумской государственной университет (Украина)

КОНЦЕПТ «ГОСТЕПРИИМСТВО» КАК ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА УЗБЕКСКОГО НАРОДА

В статье описываются основные черты национального характера узбекского народа, в частности гостеприимство как отражение национального менталитета.

Ключевые слова: гостеприимство, традиции, обычаи, национальный характер.

Постановка проблемы. Языковая картина мира каждого народа является отражением национального менталитета народа. Концепт как ментальная сущность имеет национально-специфические черты, соотносимые с мировидением, культурой, обычаями, верованиями и историей народа.

Ю. С. Степанов считает, что концепт – это «как бы сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека. Концепт – это то, посредством чего человек – рядовой, обычный человек сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на нее. Концепты не только мыслятся, они переживаются. Они – предмет эмоций – симпатий и антипатий, а иногда и столкновений» [1].

Изложение основного материала. Концепт «гостеприимство» связан с традициями этноса, а значит, дает представление о культурной картине мира каждого народа. Обратимся к толкованию значения слова «гостеприимство». Так, толковый словарь Т. Ф. Ефремовой определяет значение слова как «готовность, желание принимать гостей, радушие, хлебосольство» [2]. По толковому словарю Ушакова гостеприимство – это радушие по отношению к гостям, любезный прием гостей [3].

Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона дает толкование, что «гостеприимство – теперь бытовое понятие, означающее особый вид радушия, хлебосольство хозяев при приеме гостей [4].

Словарь средневековой культуры определяет гостеприимство как «прием у себя, в своем доме, чужого с целью предоставления ему крова, пищи, содействия и защиты» [5].

А в Библейском словаре дается развернутое определение «гостеприимства». Гостеприимство – это готовность с искренней радостью принять гостей, кем бы они ни были и в какое время не пришли; – это щедрость души человека; – сочетание благородства, щедрости и уважения к людям. То есть это готовность, желание принимать гостей, это радушие, хлебосольство [6].

Описанная готовность именно радушно принимать гостей нашла отражение в русских пословицах и поговорках, как, например: гостю щей не жалей, а погуще лей; гостю первое место и красная ложка; гостям радуются дважды: встречая и провожая; что есть в печи, все на стол мечи; встречай не с лезтью, а с честью; просим на избу: красному гостю красное место; хоть не богат, а гостям рад; гость на гость – хозяину радость. Особенно подчеркивается радость доброму гостю: для дорогого гостя и ворота настежь; добрый гость всегда впору; доброму гостю хозяин рад; желанный гость зова не ждет; хороший гость всегда вовремя. Сравните: желанному гостю горячий привет, незваному гостю – хозяина дома нет. Оказывать гостеприимство и радушие принято было и врагам, например, как гласит пословица: рад не рад, а говори: милости просим [7].

Соблюдение обычаев и традиций всегда было долгом каждого человека независимо от его происхождения и социального статуса. Традиции и обычаи узбекского народа формировались веками. Этнокультурные и этнопсихологические особенности народа особенно ярко запечатлены в народной мудрости, они проявляются в поступках и отношении людей к другим. Можно отметить такие черты этнического сознания узбеков, как трудолюбие, патриотизм, гуманность, культ чистоты и порядка; почитание родителей и старших; любовь к детям; чувство глубокого личного достоинства; любовь и бережливое отношение к духовным ценностям и в целом к истории и культуре нации и многие другие. Одним из самых прекрасных и достойных уважения национальных обычаев является гостеприимство узбеков.

С древних времен у народов Средней Азии сложилась традиция – встречаясь, обязательно приветствовать друг друга, даже если они не являются друзьями и даже в том случае, если между ними враждебные отношения. Отвечать на каждое приветствие считалось признаком хорошего тона. Заходя в дом, непременно поприветствуйте всех присутствующих, причем за руку следует здороваться только с мужчинами. Не лишним будет спросить, как обстоят дела и поинтересоваться здоровьем. Остальных гостей приветствуют на расстоянии легким кивком головы и приложенной к сердцу правой ладонью. Женщинам не принято протягивать руку для рукопожатия и говорить комплименты. Когда радушный хозяин пригласит за стол, то садиться нужно строго на указанное место, ведь рассаживают гостей по иерархии, и чем дальше ваше место от входа, тем большего уважения вы удостоены. Когда все приглашенные на местах, старейшина читает краткую молитву, с пожеланиями счастья и процветания хлебосольному дому, затем хозяин предлагает всем присутствующим испить чаю и только после этого можно приступать к трапезе.

С древних времен принять гостя за богатым дастарханом (скатерть, используемая во время трапез) считалось большим искусством. Согласно ритуалу, выработанному в Ферганской долине, хозяин, принимающий гостя, должен быть не только умелым и сообразительным, но и чистоплотным, внимательным, доброжелательным. Это нашло отражение в таких узбекских пословицах: гость превыше всего; остатком чая угости друга; где тебя покормили хоть раз, поклонись сорок раз; при госте и на кошку «брысь» не говорят. Гостеприимство как национальная черта узбеков нашла воплощение и в народных сказках, легендах, притчах (сказка «Гостеприимная зорянка», «Ходжа Насреддин: Странное гостеприимство» и многие другие) [8].

Традиционно любая трапеза в узбекской семье начинается и заканчивается чаепитием. Но в отличие от Украины, в Узбекистане это не просто чаепитие, а целая чайная церемония со своими правилами. Такая чайная церемония занимает особое место в жизни узбеков. Заваривать чай и угощать таким изумительным напитком гостей за столом должны в первую очередь хозяин и хозяйка дома. На стол подаются разные сладости и фрукты. Чай заваривают в маленьких чайниках и разливают его в маленькие пиалы. Перед тем, как угощать чаем гостей, хозяйка или хозяин трижды наливает чай в пиалу и выливает ее обратно в чайник.

Этот старинный обычай придумали не случайно – таким образом, чай быстро заваривается, разлитая по пиалам заварка будет одинаковой. А вот если хозяин нальет вам неполную пиалу, то это тоже элемент гостеприимства. Чем почетнее гость, тем меньше в его пиалу наливают чаю. Описанный обычай объясняется так: гость, отпив из полупустой пиалы, еще раз обращается к хозяевам дома за добавкой, и это рассматривается как дань уважения к гостеприимному семейству. А хозяева лишний раз демонстрируют готовность еще раз поухаживать за гостем. Необходимо красиво подавать различные блюда, проявляя одинаковое уважение ко всем гостям, богато украшать столы разнообразными фруктами и сладостями. Встают из-за стола с кратким молитвенным благодарением.

Совместные застолья – это гораздо больше, чем просто совместное употребление пищи. Это обряд мира и дружбы. Отведать хлеба (лепешки) в доме врага означало, что вражда окончена. К миру и добру во все времена призывали многие восточные мыслители. Абу Али Ибн Сина писал: «Нет, не дело вражда. В добром мире живите народы. Дружба – дело людей, славить дружбу строкой – мое дело». Восточное гостеприимство – это прежде всего добро и взаимоуважение, (которые так необходимы всем нам сегодня). Этими золотыми устоями восточного бытия всегда славился народ Средней Азии.

Самый уважаемый человек занимает самое почетное место. Горячие блюда подают после чаепития и начинают со старших почетных гостей. К тому же следует приходить точно в назначенное время и с собой лучше приносить небольшие подарки или сладости детям.

По древней традиции, если в дом приходит даже незнакомый человек, его обязательно приглашают войти в дом, подают хлеб и чай. Существует также обычай при употреблении пищи дома или в поездке приглашать к столу соседа или проходящего мимо дастархана. «Никто не уходил из этого дома недовольным», – писал великий узбекский писатель Абдулла Кадыри. И

поныне в Узбекистане существует обычай угощать друзей и соседей первыми плодами своего сада и огорода.

Выводы. Гостеприимство – выше мужества, – так говорится в пословице. И в этих словах кроется глубокий смысл и нравственные принципы. Отказать гостю в приеме, не угостить или принять его плохо, такое не гостеприимство было позором не только для семьи, но и для всего рода. В гостеприимстве нельзя было отказать даже врагу. Эти законы гостеприимства дошли и до наших дней, превратившись в добрую традицию. Восточное гостеприимство – это не просто обычай, это нравственный закон, пришедший к нам из глубины веков.

Список использованных источников

1. Спепанов Ю. С. Концепт // Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – С. 40–76.
2. Ефремова Т. Ф. Толковый словарь русского языка, 2-е изд., испр. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 636 с.
3. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка. – М.: ООО «Изд-во АСТ, 2000. – 848 с.
4. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – С.-Пб. : Брокгауз–Ефрон, 1890–1907.
5. Словарь средневековой культуры / под ред. А. Я. Гуревича. – М. : «Рос. полит. энциклопедия», 2003. – 632 с.
6. Библейская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bible-center.ru>.
7. Уваров. Энциклопедия народной мудрости. Пословицы, поговорки, афоризмы. – М. : Инфраинженерия. – 2009. – 1840 с.
8. Пермяков Г. Л. Пословицы и поговорки народов Востока. – М. : Гл. ред. вост. лит. изд-ва «Наука», 1979. – 671 с.

РОЗДІЛ IV. СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

УДК 316.356.4:316.647.8:316.3

Бабюк А. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ: НЕГАТИВНИЙ І ПОЗИТИВНИЙ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

У статті розкрито сутність понять «соціальні стереотипи» та «етнічні стереотипи». Визначено яким чином загальноприйняті етнічні стереотипи впливають на комунікацію між різними культурами. Негативний та позитивний вплив стереотипізації на суспільну поведінку.

Ключові слова: етнос, особистість, стереотипи, соціальні стереотипи, етнічні стереотипи, спілкування, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. Одним з питань етнопсихології є вивчення соціально-психологічних характеристик стереотипів та їх закономірностей. На сьогоднішній день залишається не достатньо вивченим як впливають суспільноприйняті стереотипи, що стосуються різних культур, народів та етносів, на сучасну молодь і спілкування між представниками різних народів.

Аналіз актуальних досліджень. Питання про стереотипне мислення та етнічні упередження в психології було розкрито в ряді робіт як зарубіжних психологів: К. Брейлі, Т. А. Ван Дейк, Д. Кац, У. Ліпман, Д. Майєрс, Г. Олпорт, А. Тешфел, так і вітчизняних психологів: С. Л. Арутюнов, А. К. Байбурін, А. О. Бороноєв, Ю. В. Бромлей, Ю. П. Платонов, Т. Г. Стефаненко та інші.

Мета статті – проаналізувати поняття етнічних стереотипів та визначити позитивні сторони етнічних стереотипів.

Виклад основного матеріалу. Уперше термін «соціальний стереотип» був використаний американським журналістом У. Ліппманом у 1922 році. На думку У. Ліппмана, стереотипи – це впорядковані, детерміновані культурою «зображення світу» у голові людини, котрі, по-перше, економлять її зусилля при сприйманні складних соціальних об'єктів та, по-друге, захищають її цінності, позиції, права. Стереотипи орієнтують людину у безмежжі соціальної інформації та допомагають зберегти адекватну самооцінку [2].

Стереотип, як стверджував Д. Майєрс, – це думка про особистісні якості будь-якої групи людей. Часом стереотипи надмірно генералізовані, неточні і заважають сприйняттю нової інформації, чинять їй опір. Він зазначав: «Мислити стереотипно – означає узагальнювати. Ми вдаємося до узагальнень, щоб зробити світ простіше і зрозуміліше: англійці – замкнуті, американці – товариські, професори – розсіяні» [3].

Цікавий аспект впливу стереотипів на міжособистісне і групове спілкування розкриває Н. Лебедева. Вона виділяє 4 основні характеристики стереотипів, що впливають на комунікативну поведінку: 1) стереотипізація – результат когнітивного «відхилення», викликаного ілюзією зв'язку між груповим членством і психологічними характеристиками (наприклад, англійці – консервативні, німці – педантичні); 2) стереотипи впливають на спосіб проходження інформації, її відбору; 3) стереотипи викликають очікування певної поведінки від інших, індивіди мимоволі намагаються підтвердити ці очікування; 4) стереотипи народжують передбачення, що схильні підтверджуватися (оскільки люди мимоволі «відбирають» моделі поведінки інших людей, що співвідносяться зі стереотипами) [1].

Тобто, можна сказати що сам процес стереотипізації в соціальному значенні не сприймається позитивно, оскільки стереотипи – це «стандартизований», спрощений образ якого-небудь явища дійсності, це схема, що лише фіксує деякі риси явища, що іноді не існують, приписувані йому суб'єктивно. І якщо особистість вже піддалася такій спокусі як «створення конкретного стереотипу» щодо якоїсь людини чи явища, то вона одночасно спростила і обмежила своє пізнання.

Вітчизняна психологічна школа також приділяє значну увагу проблемі етнічних стереотипів. У результаті проведених досліджень у вітчизняній науці склалося визначення соціального стереотипу як стійкого психічного утворення, в якому схематизовано, спрощено і емоційно відображається деякий достатньо складний факт дійсності, насамперед образ якої-небудь соціальної групи або спільності, який з легкістю розповсюджується на всіх її представників. Стереотипи є чуттєво забарвленими образами, акумулюють у собі соціальний і психологічний досвід спілкування і взаємин індивідів [5].

На сьогоднішній день виділяють два види стереотипів:

1) аутостереотип – уявлення людей про себе та інших представників своєї національності;

2) гетеростереотип – уявлення про людей інших національностей.

Також існують дві категорії стереотипів: поверхневі і глибинні. Поверхневі стереотипи – це уявлення про той або інший народ, які обумовлені історичною, міжнародною, внутрішньополітичною ситуацією або іншими тимчасовими чинниками. Ці стереотипи змінюються залежно від ситуації у світі і суспільстві. Тривалість їх існування залежить від загальної стабільності суспільства. Серед глибинних стереотипів в особливу групу виділяються зовнішні, пов'язані з атрибутами життя і побуту народу [4].

І до сьогоднішнього дня в повсякденній свідомості і в засобах масової комунікації про етнічні стереотипи вельми поширена думка як про виключно негативний феномен. Багато в чому це пов'язано з тим, що у світовій науці найчастіше вивчалися стереотипи, що пов'язані з дискримінацією етнічних меншин. Самі стереотипи представляють собою корисні способи сприйняття. Стереотипізацію слід розглядати як засіб осягнення соціального значення інформації [6].

При цьому важливо пам'ятати, що саме за допомогою етнічних стереотипів ми маємо вже уявлення про певний етнос, його культуру та спосіб життя. І саме такі знання нам допомагають при знайомстві з представником як своєї, так і зовсім іншої культури.

Вагомим у наш час є те, що молодь усього світу має можливість навчатися в інших країнах і безпосередньо контактувати один з одним, об'єднуючись у міжнародні спілки тощо. І таким чином певні знання про націю, в життя якої вони заглиблюються, допомагають їм краще спілкуватися, розуміти звички, традиції та стиль життя народу.

Висновки. Отже, найчастіше поняття «стереотип» прийнято пояснювати як негативний чинник у сприйманні як окремої особистості, так і цілком групи людей. І нажаль, більшість з цих пояснень мають негативні відтінки, хоча етнічні стереотипи, які ми отримуємо ще з малку, є тією самою інформацією, яка допомагає нам краще контактувати і розуміти представників різних етносів.

Список використаних джерел

1. Лебедева Н. М. Этническая икросс-культурная психология: Учебник для высших учебных заведений / Н. М. Лебедева. – М.: МАКС Пресс, 2011. – 224 с.
2. Липпман У. Общественное мнение / Пер. с англ. Т.В. Барчуновой. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
3. Майерс Д. Социальная психология : [пер. с англ.] / Д. Майерс. – [7-е изд.]. – СПб.: ПИТЕР, 2013. – 800 с.
4. Павловская А. В. Этнические стереотипы в свете межкультурной коммуникации. // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 1998, – №1, – с. 94–104.
5. Платонов Ю. П. Народы світу в дзеркалі геополітики (структура, динаміка, поведінка): Учеб. Посібник / Ю. П. Платонов. – СПб.: Вид-во С.-Петербур. ун-ту., 2000 – 432 с.
6. Стефаненко, Т. Г. Этнопсихология: практикум: Учебное пособие для студентов вузов / Т. Г. Стефаненко. – М: Аспект Пресс, 2006. – 368 с.

Бей А. О., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Єрмакова Н. О.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглянуто самопрезентацію як чинник соціальної мобільності особистості у сучасному суспільстві. Розкрито ефективні особистісні тактики і стратегії самопрезентації.

Ключові слова: самопрезентація, тактики і стратегії самопрезентації, керування враженням, соціальна мобільність, типи соціальної мобільності, соціальний ліфт.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації сучасного світу та інтенсифікації міжкультурних комунікацій важливим фактором соціальної мобільності особистості виступають високорозвинені навички ефективного керування враженнями про себе. Важливим для успішної самопрезентації особистості є правильна організація нею процесом управління враженнями про власну особистість на основі знань про особливості соціуму, якому вона презентує себе, та її власних індивідуальних особливостей. З огляду на вищезазначене, розгляд стратегій і тактик самопрезентації як важливого чиннику індивідуальної особистісної мобільності у сучасному суспільстві, є надзвичайно актуальним для психологічної науки і практики.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика управління враженням розглядається як одна з центральних та перспективних у сучасній соціальній психології. Визначення феномену самопрезентації пропонували різні зарубіжні науковці, зокрема І. Гоффман, В. Джеймс, Дж. Мід, Д. Майерс, М. Снайдер, Р. Баумейстер, А. Стейнхилбер, Б. Шленкер, Дж. Тедеші, Р. Аркін, А. Шутц, Ф. Хайдер, Л. Фестингер, І. Джонс та Т. Пітман.

Мета статті – теоретично проаналізувати самопрезентацію як чинник соціальної мобільності особистості.

Виклад основного матеріалу. Самопрезентація постійно присутня в житті кожної людини. Початок вивченню проблеми керування враженням поклали роботи, виконані в галузі досліджень «соціальної драматургії», соціологом І. Гоффманом [1], які і дотепер залишаються єдиною системною теоретичною концепцією розглянутого нами феномена. Так, на даний момент у вітчизняній і зарубіжній психології немає однозначного трактування поняття «самопрезентація». Незважаючи на відмінності в тлумаченні психологічної сутності самопрезентації, більшість дослідників єдині в тому, що самопрезентація є поведінковим вираженням «образу Я», в якому знаходять відображення його когнітивний і афективний компоненти, та є способом регулювання взаємодій суб'єкта з соціальним середовищем.

Суспільство в будь якій країні та в будь-яку епоху не є чимось однорідним: у ньому відбуваються постійні зміни, переміщення людей та соціальних груп з одних класів (верств) до інших, рух в межах однієї верстви з однієї групи до іншої, зміна владних верств, створення нових соціальних груп та ін. У кожному суспільстві є соціальна нерівність (соціальна диференціація), яку протягом усієї своєї історії людство марно прагнуло позбутися. Усі соціальні переміщення особистості або соціальної групи включаються у процес мобільності. П. Сорокін [3] зазначає, що соціальна мобільність – це будь-який перехід індивіда, групи або соціального об'єкта, або цінності, створеної або модифікованої завдяки діяльності, від однієї соціальної позиції до іншої, у результаті чого соціальне становище індивіда або групи змінюється. Він розрізняє два типи соціальної мобільності – горизонтальну та вертикальну.

На думку автора теорії соціальної стратифікації і мобільності П. Сорокіна, горизонтальна мобільність є переміщенням в рамках груп, розташованих на однаковому рівні, і не призводить до зміни класової належності. Важливішою є вертикальна мобільність, коли внаслідок сукупності соціальних взаємодій індивід або соціальний об'єкт переміщується з однієї верстви до іншої. Суспільство може підвищувати статус одних індивідів та знижувати статус інших. Тому, залежно від спрямованості переміщення, вертикальну мобільність поділяють на висхідну і спадну, тобто соціальне піднесення та соціальний спад. Зауважимо, що всі бажають підніматися і ніхто не бажає опускатися по соціальній драбині. Тому висхідна мобільність є явищем добровільним, а спадна – примусовим.

Одним із чинників, що впливають на горизонтальну та вертикальну мобільність, є самопрезентація. «Керування враженням» – механізм, що найкраще був описаний І. Гофманом. Він реалізується через демонстрування власної привабливості та маніпулювання статусними символами. Тобто, І. Гофман [1] розглядав самопрезентацію як загальну особливість соціальної поведінки, а саме: як постійний процес, що змінює свій характер в залежності від цілей «актора» (суб'єкта самопрезентації) і обставин, як загальну особливість соціальної поведінки. Сучасна дослідниця О. А. Пікульова [2] вважає, що самопрезентація є засобом управління враженням, необхідним компонентом будь-якої соціальної взаємодії, постійним процесом пред'явлення «Я-інформації».

У кожному суспільстві існує ряд каналів (засобів) соціальної мобільності, за допомогою яких здійснюється переміщення індивідів і груп – так звані «соціальні ліфти» [3]. Виходячи з ідей П. Сорокіна, правильно обрана

особистістю самопрезентація виступає в ролі «соціального ліфта». Таланти народжуються в усіх соціальних верствах і класах, проте, лише деякі люди швидко досягають високого соціального статусу. Ефективна самопрезентація виступає одним із дієвих каналів вертикальної соціальної мобільності. Саме вона дозволяє швидше отримати соціальне піднесення, і навпаки, невдало обрана – сприяє зниженню статусу особистості.

Зарубіжні вчені І. Джонс, Т. Піттман [4], С. Лі, Б. Куїглі [5], А. Шутц [6] переконані: для того, щоб самопрезентація людини була успішною та ефективною, їй потрібно правильно організовувати процес управління враженням про себе. Використовуючи певні стратегії, техніки і тактики самопрезентації, з одного боку, людині потрібно керуватись особливостями соціуму, якому вона презентує себе, з іншого – враховувати власні індивідуальні особливості.

С. Лі, Б. Куїглі [6] з співавторами узагальнили всі наявні на той момент в наукових джерелах концептуальні визначення самопрезентаційної поведінки, виокремивши у ній 5 стратегій і 12 тактик, причому останні поділили на асертивні і захисні. Так, стратегії «Ухилення», виокремленої за ознакою: «Відхід від відповідальності і уникання рішучих дій», відповідають три захисні тактики: виправдання із запереченням відповідальності, зречення і перешкоджання самому собі. Стратегії «Аттрактивна поведінка», виокремленої за ознакою: «Поведінка, що викликає сприятливе враження про суб'єкта самопрезентації», відповідають дві асертивні тактики: бажання сподобатися, приклад для наслідування та одна захисна (вибачення). Стратегії «Самозвеличення», яку виокремлено за ознакою: «Демонстрація високої самооцінки та домінування», також відповідають дві асертивні тактики: приписування собі досягнень, перебільшення своїх досягнень та одна захисна (виправдання з прийняттям відповідальності).

Протилежна до попередньої стратегія «Самоприниження» виокремлена С. Лі та Б. Куїглі з співавторами за ознакою: «Демонстрація слабкості». Їй притаманна лише одна широкодіапазонна асертивна тактика – прохання / благання. Взаємодоповнюючою до «Самозвеличення», на думку дослідників, є стратегія «Силовий вплив», яку виокремлено цими авторами за ознакою: «Демонстрація сили і статусу». Останній стратегії відповідають дві тактики: асертивна (негативна оцінка інших) і залякування (захисна).

Найефективнішою із вказаних стратегій самопрезентації, яка дозволить швидко отримати бажаний соціальний підйом, на нашу думку, є «аттрактивна поведінка». Завдяки тактикам даної стратегії цілеспрямованіше і ефективніше відбуватиметься соціальне, економічне,

політичне та професійне переміщення особистості з позиції на позицію, оскільки бажання сподобатися, знаходження і демонстрування прикладу для наслідування і щире вибачення є більш соціально прийнятним і схвалюваним у суспільстві. Використовуючи її, особистість краще орієнтуватиметься в ситуації, а тому швидше і успішніше знайде своє місце в соціальній ієрархії. Протилежний ефект мають стратегії ухилення та силовий вплив. Тактики даних стратегій, навпаки, заважають особистості просуватися по соціальній драбині і часто виступають у ролі чинника, що гальмує висхідну соціальну мобільність особистості.

Висновок. Соціальна мобільність є невід’ємною частиною культури в будь-якому сучасному індустріально розвиненому суспільстві, в тому числі – і в українському. Успішна самопрезентація належить до чинників соціальної мобільності, завдяки яким одна людина досягає успіхів швидше, ніж інші. Стратегія і тактики самопрезентації дозволяють особистості успішніше просуватися по сходинках соціальної драбини, отримувати вищі соціальні статуси. Головне – правильно їх обирати!

Список використаних джерел

1. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман. - М. : Директ-Медиа, 2007. – 546 с.
2. Пикулева О. А. Теоретические подходы к пониманию самопрезентации личности через призму осознанности – неосознанности процесса / О. А. Пикулева // Психология. Журнал Высшей школы экономики. - 2013. - Т. 10. - № 4. - С. 158–172.
3. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
4. Jones E. E., Pittman T. S. Toward a general theory of strategic selfpresentation in J. Suls. Psychological perspective on the self. – Hillsdale, NJ: Erlbaum. – 1982. – P. 231–261.
5. Lee S.-J., Quigley B.M., Nesler M.S., Corbett A.B., Tedeschi J. Development of a self-presentation tactics scale // Personality and Individual Differences. – 1999. – V. 26. – P 4. – P. 701–722
6. Schutz A. Self-presentational tactics of talk-show guests: a comparison of politicians, experts and entertainers // Journal of Psychology. – 1998. – V 132. – P 6. – P. 611–628.

УДК 77.03/.08:316.624-053.6

Богиня Я. О., студентка

Пасько К. М., к. філос. н., доцент

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ПРОБЛЕМА «СЕЛФІ» В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

В статті розглянуто особливості змісту поняття «Селфі», основні його складові. Презентовано роль «Селфі» в житті кожної сучасної людини. Розкрито основні види фотографування себе та місце таких фотографій в соціальних мережах.

Ключові слова: «Селфі», соцмережі, дисморфобія, психоаналітична концепція нарцисизму, селф-психологія.

Постановка проблеми. Психологи схильні розглядати «Селфі» як деяке соціальне і культурне явище. «Фотографувати себе, в першу чергу, люблять молоді, успішні, красиві, усміхнені люди, – говорить Ека Кадагідзе, психолог, гештальт-терапевт. – І, знаючи про це, ми часто фотографуємося, щоб представити себе такими. Як правило, на подібних фотографіях особа прагне прикрасити свою дійсність перед самою собою і оточуючими». Але ряд психологів не розділяють такої думки і бачать в надмірному фотографуванні себе проблеми психологічного та соціального характеру. Так, Х. Кохут, Д. Вілл, вивчаючи особливості різноманітних порушень особистості, говорять, що такий вид фотографії як «Селфі» є також одним із видів порушень.

Метою статті є з'ясування змісту поняття «Селфі» та ролі фотографій у житті сучасних молодих людей.

Виклад основного матеріалу. Селфі (від англ. self – сам, само) – вид фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери смартфона, фотоапарата чи веб-камери. Може бути зроблений фотографуванням як власного вигляду так і його відображення у дзеркалі. Часто користувачі одразу завантажують селфі на власні сторінки у соціальних мережах для того, щоб постійно бути на виду у всього суспільства та окремих користувачів. Цей вид фотографії медіа дослідники із Graduate Centery Нью-Йорку називають одним із феноменів електронної сучасності [1]. Вперше поняття «Селфі» з'явилося на австралійських інтернет-форумах у 2002 році і отримало широку популярність на початку 2010-х років через поширення мобільних пристроїв з фотокамерами та розвитком мобільних додатків, таких як Instagram.

Більшу частину «Селфі» психологи розглядають як один із способів без зволікань поділитися через фотографію своїми емоціями. Якщо в профайлі у людини багато різнопланових «Селфі», які зроблені в різні моменти її життя, не слід шукати в них якийсь прихований сенс – це всього лише зручний спосіб спілкування з іншими людьми. «Скоріше, тут потрібно задуматися про те, що кожен пост в соцмережі має більш-менш конкретного адресата, – каже Ека Кадагідзе. – І можна спробувати розібратися, для кого хочеться виглядати спортивним, для кого – безтурботним і коханим, а для кого – божественним та непередбачуваним». На думку А. Сухової, всі люди намагаються грати якісь, вигідні в тій чи іншій ситуації, ролі. «Селфі» – один з атрибутів для створення потрібного враження. Знаючи, що користується популярністю, ми створюємо успішну самопрезентацію [3].

У популярній психології прийнято вважати, що «Селфі» роблять самозакохані нарциси, які розраховують на захоплення, або ж демонстративні істерики, яким потрібна увага. «Селфі» стає аналогом відображення в

дзеркалі для тих, хто хоче вивчити себе з боку. Фото фіксує людину в часі і дає їй можливість придивитися до себе [1].

Хайнц Кохут розробив і розвинув напрямок в психоаналізі під назвою «психоаналітична концепція нарцисизму» або ж селф-психологія. Найбільш характерним для неї є виділення структурних перетворень Я (Self), зв'язності суб'єктивного досвіду Я (Self), а також дослідження відносин між Я (Self) і Self-об'єктами, які його підкріплюють. Поняття Я (Self) як структури, що організовує навколо себе все різноманіття досвіду індивіда, є для Селф-психології основоположним. Її розвиток зумовив перегляд насамперед понять «лібідо» і «агресії» в їх редакції, наведеній З. Фрейдом в другій дуалістичній теорії потягів. Так, ідеалізоване лібідо створює ідеалізований Self-об'єкт і перетворює його в грандіозне Я (Self) [2].

Британський психіатр Д. Вілл також побачив проблему так званих селфі у своїй безпосередній діяльності. Він переконаний, що двоє з трьох пацієнтів, які звертаються до нього з дисморфофобією, з ростом популярності фотокамер і соціальних мереж стали страждати від нав'язливого бажання постійних селфі. Дисморфофобія – це психічне захворювання, при якому людина надмірно стурбована і зайнята незначним дефектом або особливістю свого тіла, тобто під невинним бажанням кадрів на пам'ять може ховатися фундаментальна психічна проблема. Деякі психотерапевти відносять одержимість «Селфі» до сфери соціальної недуги, тобто «селфізм» – окремий випадок соціомедійного нарцисизму і віртуального мережевого експібіціонізму. У цьому проявляються дитячі риси поведінки – егоцентризм і самозамилування.

Відомий журнал «Woman's Day» наводить список найбільш поширених шаблонів Селфі, над якими повсюдно розмірковують психіатри: 1) Селфі зі спортзалу (вид «Селфі», нібито покликаний поділитися результатами тренування і культивувати ЗСЖ); 2) Селфі з тваринами (покликаний показати на фоні своїх улюбленців себе, як гарного господаря та друга); 3) Селфі в машині (або «Селфі з ременем безпеки», далі зазвичай запис типу «Збираюся їхати на роботу»); 4) «Тільки прокинулась Селфі». 5) «Прикидаюся сплячим Селфі»; 6) «Сексуально відкритий рот» (є найбільш прямим зв'язком з психічними розладами, за психоаналітичною теорією); 7) Відомий «дакфейс», або «качечка»-селфі (можна помітити також «лайт качечку», тобто начебто і не качка, але трохи дівчина випинає губи. Насправді більшість чоловіків упевнені, що крім потворності ця «поза» нічого дівчатам не додає. Втім, останнім часом в цьому спостерігається активна участь саме чоловічої половини суспільства); 8) «Класний пейзаж» (втілені в життя поїздки або ж дії); 9) «Замріяне / порив світлого смутку / філософське Селфі»

(зазвичай з прицілом в далину); 10) «Музика в моїй голові»-селфі» (друга назва – «Я користуюся навушниками»); 11) «У мене достатньо грошей, щоб літати на літаку» (щось типу «У мене достатньо грошей, щоб літати на літаку першим класом»); 12) «3-D Селфі» (показати себе з усіх боків); 13) «Мирне Селфі» (знак «Peace» поруч з примруженим оком); 14) «Ліфтолук»; 15) «У мене новий крутий гаджет-Селфі» (не слід звертати увагу на роль гаджетів в «селфізмі») [3].

Висновки. «Селфі» – це свого роду автопортрет, зроблений за допомогою веб-камери, камери мобільного телефону (фронтальної і не лише) з метою показати себе громадськості в ідеалі. Але не можна точно сказати, що такі фотографії несуть користь в свідомість, не формуючи там різноманітні порушення особистості.

Список використаних джерел

1. Что говорят о нас наши селфи/ Д. Галонская // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.jv.ru/news/psikhologhiia/31373-chto-govoryat-o-vas-vashi-selfi.html>
2. Кохут Х. Анализ самости: системный подход к лечению нарциссических нарушений личности / Х. Кохут // – Москва, «Когито-Центр». – 2003.
3. Селфи, делая которые вы нарушаете психику/ Д. Радова // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.wday.ru/stil-zhizny/vibor-redakcii/selfi-priravnali-k-psihicheskomu-zabolevaniyu/>
4. Психопатология самости // Психологические и психоаналитические исследования / В. Лейбин // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:
<http://inpsycho.ru/student/biblioteka/stati-prepodavatelej/psihopatologiya-samosti>.

УДК 159.923.2

Вербова К. В., к. пед. н., доцент

УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»
(г. Гродно, Республика Беларусь)

ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БЕЛОРУССКИХ И ТУРКМЕНСКИХ СТУДЕНТОВ

Представлены результаты изучения когнитивного и аффективного компонентов социальной идентичности белорусских и туркменских студентов как участников межкультурного образовательного взаимодействия. Охарактеризованы сходные ориентации идентификационных структур студентов обеих групп и различия в значимости определенных идентификационных показателей.

Ключевые слова: социальная идентичность, когнитивный и аффективный компоненты социальной идентичности.

Постановка проблемы. Период обучения в вузе – существенный этап в жизни молодого человека не только в плане подготовки к будущей профессиональной деятельности, но и с точки зрения конструирования идентификационных структур. Проблема социальной идентичности

студентов приобретает особую актуальность в ситуации межкультурного образования. Поликультурность современной студенческой аудитории создает предпосылки для порождения новых видов идентичности и предполагает согласование систем ценностей, осваиваемых каждым индивидом, представляющим разные культуры. Идентичность рассматривается как результат когнитивно-эмоционального процесса самоопределения личности в конкретном социальном контексте и социальном пространстве. Это не только осознание, но и понимание, оценивание, переживание своей принадлежности к определенным социальным группам. Когнитивным и аффективным аспектам социальной идентичности отводится роль самостоятельных, хотя и тесно связанных структурных компонентов.

Изложение основного материала. В исследовании характеристик социальной идентичности белорусских и туркменских студентов, участвующих в межкультурном образовательном взаимодействии, использована авторская методика, разработанная Т. С. Барановой, созданная на основе классического метода семантического дифференциала Ч. Осгуда, семантического пространства В. Ф. Петренко [1]. Данная методика в принципе снимает проблему неоднозначного понимания текста анкеты респондентами, вызванного межкультурными различиями, т.к. апеллирует к эмоциональному коду, общему для всех людей. В качестве объектов идентификаций, подлежащих измерению в семантическом пространстве, были предложены общности и группы, традиционно имеющие для человека первостепенное значение: «семья», «друзья», «родители», «моя будущая жена (будущий муж)», «люди, разделяющие мое увлечение», «мое поколение», «будущая работа», «люди моей национальности», «моя учеба», «мой Бог», «город, в котором я живу», «Беларусь». Чтобы объект был релевантен созданному нами пространству ощущений, он должен быть вполне конкретным и иметь для респондента личностный смысл. В связи с этим для уточнения создаваемого образа мы использовали местоимение «мой», отнесенное к каждой исследуемой общности: «Моя семья», «Мои друзья». В ряду предлагаемых понятий вместе с наименованиями различных групп и общностей предлагалось и понятие «Я сам». Сходство в восприятии, т.е. степень идентификации респондента с каким-либо социальным объектом, фиксировалась математической близостью в семантическом пространстве данного объекта и образа «Я сам». Респондентам было предложено оценить объекты идентификации с помощью нескольких противоположных пар эмоционально-оценочных прилагательных, выбрав в каждой из пар место,

занимаемое данным объектом, и отметив крестиком свое эмоциональное отношение к нему. Полученные данные были подвержены статистической обработке. Для обработки данных использовались пакеты статистических программ SPSS 17.0 и Statistica 6.0. Анализ полученных данных осуществлялся с помощью методов статистического сравнения показателей (Н-критерий Крускала-Уоллиса). В исследовании принимали участие 100 человек, из них 60 белорусских студентов и 40 студентов-туркмен УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы».

Полученные результаты позволили составить целостное представление о характеристиках социальной идентичности белорусских и туркменских студентов и сделать следующие выводы.

1. Социальная идентичность современных студентов – это сложный высококодифференцированный психологический конструкт. Следует отметить наличие положительной эмоциональной идентификации всех студентов со многими и разнообразными социальными объектами, среди которых значились не только общности и группы, традиционно имеющие для человека первостепенное значение (семья, друзья, страна), но и многие новые группы и общности, появившиеся в новой социальной ситуации (люди, имеющие такие же доходы; люди моих политических взглядов) и даже – только возможные идентификационные характеристики (моя работа; мой будущий муж, жена). В этой ситуации можно говорить о своеобразной иерархии идентичностей современных молодых людей, которые не просто социальные, но полисоциальные. Выявленная положительная эмоциональная идентификация студентов обеих групп со всеми указанными категориями свидетельствует об изменении процессов самоидентификации их от унифицированности к разнообразию [2].

2. Полученные результаты свидетельствуют об очевидной тенденции изменения процессов самоидентификации современных студентов, связанной с ростом личностных и индивидуальных приоритетов и снижением влияния и значимости более глобальных социальных категорий (идеологических, гражданских). Отсутствие разделяемых всеми внешних ориентиров для социального самоопределения заставляет опираться на ориентиры внутренние. Данные показатели подтверждают положение о том, что семья сегодня выступает своеобразным буфером для личности, ограничивая влияние на нее макросоциальных изменений. Представленные результаты соответствуют общей тенденции изменения ценностей в современном обществе от коллективизма к индивидуализму, означающей снижение влияния глобальных общих самоидентификаций [3].

3. Особое внимание обращают невысокие показатели как идентификации современных студентов с учебой, так и эмоционального отношения к ней. Очевидно, что слабая идентификация студентов с учебной деятельностью связана как с заметным снижением в последнее время уровня учебной подготовки, интеллектуального и личностного развития массового выпускника средней школы, так и с тем, что университетский диплом в условиях массового образования перестал быть гарантией жизненного благополучия и, конечно, с проблемами высшей школы. Традиционная информационная парадигма образования задает объектную позицию студента в образовательном процессе, нацелена на сообщение информации и обращена преимущественно к когнитивным структурам.

4. Вышеуказанные сходные ориентации идентификационных структур белорусских и туркменских студентов сопровождаются существенными различиями в значимости определенных идентификационных показателей. По отношению к объекту «Люди моей национальности» выявлены самые высокие показатели идентификации и эмоционального отношения у туркменских студентов; в то время как отношение к данному объекту белорусских студентов характеризуется средними показателями идентификации и самыми низкими показателями эмоциональности. Возможное объяснение данному факту состоит в усилении тенденций развития гражданского общества и личного индивидуализма, а также высоким уровнем этнической толерантности в нашей республике.

5. Для белорусских студентов высоко оцениваемым объектом тесной идентификации выступают «Люди, разделяющие мое увлечение». У туркменских студентов с данным объектом выявлена низкая идентификация и низкие показатели эмоционального отношения. Приоритетное положение данного объекта в выборке белорусских студентов объясняется тем, что в нестабильном обществе в целях лучшей адаптации к меняющимся условиям у людей проявляется тенденция идентифицировать себя с теми социальными категориями, представители которых имеют подобные ценности и интересы. Именно своя группа помогает сверить и подтвердить ценностные ориентиры и усилить чувство контроля над собственной жизнью.

6. Положительное отношение студентов-белорусов к работе и низкие эмоциональные оценки объекта «Люди, имеющие те же доходы, что и я», соотносятся с диаметрально противоположной эмоциональной окраской указанных объектов туркменскими студентами: высокая эмоциональная оценка объекта «Люди, имеющие те же доходы, что и я» и низкие эмоциональные оценки объекта «Моя работа». Белорусские студенты с

выраженной ориентацией на работу и невысокой идентификацией с людьми одних с ними доходов ближе к т.н. социальному человеку, для которого выполнение социальной роли является основной отличительной характеристикой, а туркменские – к т.н. экономическому человеку, стремящемуся достичь максимальной пользы рациональным способом, учитывая свои интересы [4].

7. Выявленное расхождение компонентов идентичности студентов, обусловленное принадлежностью их к разным группам, а также показателей идентификации и эмоционального отношения к отдельным объектам свидетельствует о переходе от оценочной полярности к антиномичному единству. Внутренняя противоречивость идентичности современных студентов означает, что на смену четкой позитивной или негативной оценке социальных объектов приходит свободное от одностороннего оценочного подхода понимание явлений как внутренне амбивалентных, содержащих в себе возможность как негативного, так и позитивного оценивания.

8. Полученные результаты представляют интерес в аспекте организации межличностного взаимодействия белорусских и туркменских студентов. Выявленные сходство и различия аффективного компонента социальной идентичности позволяют обогатить содержание межличностного взаимодействия, сделать его более продуктивным в аспекте предоставляемых возможностей для развития личности студента. Возможность выйти за пределы своего изначального культурного контекста в поле взаимодействия культур оказывается благотворной как для самих культур, так и для их носителей. Межличностное взаимодействие белорусских и туркменских студентов предполагает диффузию исходных культурных идентичностей и освоение новых для себя культурных вариаций идентичности, что, в свою очередь, предоставляет новые возможности личностного и социального самоопределения студентов.

Список использованных источников

1. Баранова Т. С. Семантический дифференциал как метод измерения социальной идентичности /Т. С. Баранова // Психологическая диагностика. –2007. – №5. – С. 59–88.
2. Лебедева Н. М. Социальная идентичность на постсоветском пространстве: от поисков самоуважения к поискам смысла / Н. М. Лебедева // Психологический журнал. –1999. –Т.20, №3. – С. 48–58.
3. Павленко В. Н. Трансформация социальной идентичности в посттоталитарном обществе / В. Н. Павленко, Н. Н. Корж // Психологический журнал. – 2008. – № 1. – С. 83-95.
4. Яноушек Я. Психологический аспект экономического поведения как фактор социальных изменений: за рамками образа «экономического человека». // Константа в неопределенном и меняющемся мире / под ред. Ю. П. Зинченко и Т. Д. Марцинковской. – М: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова 2009. – С. 365–369.

Горячева М. О., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Єрмакова Н. О.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ЧИННИК СПАДНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ОФІЦЕРІВ

У статті розглянуто емоційне вигорання як чинник спадної соціальної мобільності у військовослужбовців-офіцерів. Розкрито причини виникнення синдрому емоційного вигорання у військовослужбовців офіцерського складу.

Ключові слова: емоційне вигорання, спадна соціальна мобільність, причини виникнення синдрому емоційного вигорання у військовослужбовців.

Постановка проблеми. Автор теорії соціальної стратифікації П. Сорокін зазначав, що соціальна мобільність – це будь-який перехід індивіда, групи, соціального об'єкта або цінності, від однієї соціальної позиції до іншої, у результаті чого соціальне становище індивіда або групи змінюється. Важливим її різновидом є вертикальна мобільність, коли внаслідок сукупності соціальних взаємодій індивід або соціальний об'єкт переміщується з однієї статусної позиції до іншої. Залежно від спрямованості переміщення, вертикальну мобільність поділяють на висхідну і спадну, тобто соціальне піднесення та соціальне падіння.

Армія – один з суспільних інститутів, якому традиційно відводиться роль соціального ліфта, завдання якого – швидше просувати індивідів, які у ньому знаходяться, вгору. Емоційне вигорання, наявне у військовослужбовця, нажаль, виступає у якості потужного чинника, дія якого призводить до того, що цей ліфт починає працювати для нього у зворотному напрямку.

Виходячи з того, що військово-політична обстановка на Сході України є достатньо напруженою, посттравматичні розлади, пов'язані з участю у бойових діях, є достатньо розповсюдженими, вивчення причин виникнення синдрому емоційного вигорання у військовослужбовців офіцерського складу є надзвичайно актуальним з точки зору психологічної науки і практики.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематику емоційного вигорання розробляли як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема В. В. Бойко, Н. Є. Водоп'янова, С. Джексон, Дж. Грінберг, К. Маслач, Е. Махер, В. Є. Орел, О. Є. Старченкова, Х. Фрейденбергер, У. Шуфелі та ін.

Мета статті – теоретично проаналізувати емоційне вигорання як чинник спадної соціальної мобільності у військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Історія вивчення феномену емоційного вигорання у військовослужбовців починається з другої половини XIX століття. Як зазначає В. В. Бойко [1], у 1885 р. виходить книга професора Віденського медичного університету Р. фон Крафта-Ебінга «Про здорові та хворі нерви». У

своєму науковому трактаті він звертає увагу, що «... постійні душевні хвилювання відчувають на собі люди, справи яких пов'язані з ризиком», в тому числі – «офіцери, які зобов'язані через сувору субординацію досить часто терпіти всілякі образи по службі».

Термін «емоційне вигорання» був уведений у психологічну науку у 1976 р. американською дослідницею К. Маслач [1; 2]. За визначенням авторки, емоційне вигорання – це реакція організму та психологічної сфери людини, яка виникає внаслідок тривалого впливу стресів середньої інтенсивності, що обумовлені її професійною діяльністю; психічний стан, який характеризується виникненням почуттів емоційної спустошеності та втоми, викликаних професійною діяльністю людини.

У відповідності до поглядів С. Джексона та К. Маслач, синдром емоційного вигорання являє собою тривимірний конструкт, що включає емоційне виснаження; деперсоналізацію (тенденцію розвивати негативне ставлення до клієнтів, підлеглих); редукування особистих досягнень проявляється або в тенденції до негативного оцінювання себе в професійному плані, або в редуванні власної гідності, обмеженні своїх можливостей, обов'язків по відношенню до інших, зняття з себе відповідальності і перекладання її на інших [1, с. 445].

Японські дослідники вважають, що для визначення емоційного вигорання до трьохфакторної моделі К. Маслач слід додати четвертий фактор «Involvement» (залежність, залученість), який характеризується головними болями, порушенням сну, дратівливістю, а також наявністю хімічних залежностей (алкоголізм, тютюнопаління тощо) [2]. Отже, емоційне вигорання прямо пов'язане зі зниженням потреби в особистих досягненнях, тобто – зі спадною мобільністю особистості.

У зв'язку з великою емоційною напруженістю професійної діяльності офіцерів, відповідальністю і складністю професійної праці, розвиток у них синдрому емоційного вигорання є звичним явищем. Викладемо власні міркування щодо основних причин виникнення синдрому емоційного вигорання військовослужбовців офіцерського складу, спираючись на теоретичні погляди вітчизняних і зарубіжних науковців-психологів:

1. Вигорання часто пов'язано з тим, що професія службовця силових відомств відповідно до Конституції України, Статутів та інших нормативних актів обмежує їх громадські права та стає перешкодою для розвитку їх особистості. Тобто офіцер в якийсь момент чітко починає усвідомлювати, що загнаний в «тісні» службові рамки. Відчуваючи близькість такого «глухого кута», військовослужбовець починає переосмислювати ситуацію, його

ціннісні орієнтири, як правило, змінюються, а саме – професійна діяльність відходить на другий, а то й на третій план.

Н. Є. Водоп'янова [2] ілюструє відповідну ситуацію таким чином: «Керівник працює 25 годин на добу, безперервно вирішує різноманітні проблеми. І в один чудовий день він виходить з офісу, а на газоні травичку покосили. Який свіжий запах! І він раптом замислюється над тим, а як те, що він так завзято, забувши про себе, спокій і близьких, досягає, співвідноситься з цими простими вічними речами. І приходить до несподіваного висновку, що за роботою вже пройшла більша частина життя. Потік проблем є нескінченним, відірватися від нього навряд чи можливо, а в цей час безліч простих задоволень проходять повз нього. І робота стає не в радість».

2. Друга причина емоційного вигорання офіцерського складу пов'язана з тим, що часто людина ставить перед собою неадекватні цілі. Вони або недосяжні, або, навпаки, замалі порівняно з її потенціалом. На старті службової кар'єри молодий офіцер прагне до певних висот. При цьому він сподівається, що, досягнувши заповітних вершин, зможе позбутися своїх потаємних обтяжень і турбот (здобути незалежність, спокій, фінансове благополуччя, розпоряджатися своїм часом, робити те, що хочеться). Насправді ж виходить, що, просунувшись по службовій драбині, він виявився лише заручником ситуації. Командир лінійного батальйону, а тим більше – командир окремої військової частини, не може вільно розпоряджатися своїм часом, а змушений постійно підлаштовуватися під вимоги службової діяльності (обов'язкові наради з керівним та підлеглим особовим складом, вирішення поточних питань управління, відвідування різних знакових заходів у місті дислокації).

Прив'язка внутрішніх орієнтирів і бажань офіцерського складу командної ланки до цього виду службової діяльності виявляється неспроможною, його таємні мрії не виправдовуються. І найсумніше те, що, продовжуючи рухатися до кар'єрних висот, офіцер все більше віддаляється від заповітних цілей. Не дивно, що в такій ситуації офіцерський склад командної ланки починає ненавидіти військову службу, й ця ненависть у подальшому успішно розвивається. Далі, як захисна реакція на цей внутрішній розбрат в таких випадках – ефект вигорання, і, як супутні – професійний і соціальний спад.

3. Третя причина професійного вигорання як чиннику спадної соціальної мобільності офіцерського складу командної ланки пов'язана з тим, що в результаті раптової зміни зовнішніх обставин життя, яка викликається недостатньо продуманою реорганізацією зі скороченням кількості особового

складу або, взагалі, ліквідацією всього структурного підрозділу, службова діяльність стає надто складною. У цій ситуації офіцер повинен все починати з нуля. Часто така перспектива лякає, усвідомлення ж можливих утруднень вихолощує залишок сил, і достатньо підготовлені спеціалісти залишають службову діяльність.

Н. Є. Водоп'янова [2] ілюструє цю ситуацію таким чином: «Зміна правил під час гри. Керівник постійно стикається з дуже жорсткими властивостями системи, довго підлаштовується ї, нарешті, починає грати за встановленими законами. І раптом система завдає удару, різко змінюючи правила. У керівника, особливо середнього віку, зникає будь-яке бажання працювати. Його лякає перспектива відроджувати, підлаштовуватися або навіть знову починати службову діяльність. А все тому, що немає гарантії, що правила гри в новій системі знову не зміняться».

4. Четверта причина емоційного вигорання у військовослужбовців офіцерського складу може бути пов'язана з тим, що офіцер розпочинає службову діяльність, здійснює керівництво підрозділом заради певної мети, а сам, між тим, ненавидить цей процес. Щоденний прихід на службу, розбір виконаних завдань, інформація про проблеми особового складу, що знову виникли, сприймається ним як незворотне зло, яке він повинен винести заради отримання грошового забезпечення. Офіцер свідомо потерпає від подібних «тортур», але часто при цьому недооцінює часовий чинник.

Цю ситуацію Н. Є. Водоп'янова [2] ілюструє таким чином: «Подібне тюремне ув'язнення може тривати довше, ніж людина припускала у своїх розрахунках. У цьому випадку досягнення заповітної мети може вже не принести радості – просто не залишиться внутрішніх сил для хоча б якихось емоцій».

Висновки. Емоційне вигорання військовослужбовців, на жаль, є достатньо розповсюдженим явищем. Наявність цього синдрому у офіцерів призводить до зниження потреби в особистих досягненнях, і, як наслідок, – спадної мобільності. Знання причин емоційного вигорання дозволить здійснювати своєчасну профілактику цього негативного явища.

Список використаних джерел

1. Бойко В. В. Энергия эмоций / В. В. Бойко. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб: Питер, 2004. – 474 с.
2. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. - СПб.: Питер, 2005. – 336 с.
3. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество/ Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

Гулакова Л. М., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Єрмакова Н. О.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто поняття «особистість», «мобільність», значення особистісної мобільності у сучасному світі. Представлені ідеї щодо розвитку особистісної мобільності людини.

Ключові слова: особистість, мобільність, особистісна мобільність, сучасність, індивідуальна та групова мобільність.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві в умовах величезного потоку інформації особливого значення набуває здатність людини швидко орієнтуватися в ситуаціях, що постійно змінюються, самостійно приймати своєчасні й помірковані рішення, реалізовувати їх в практичній діяльності, брати на себе відповідальність за рішення та його виконання, тобто проявляти мобільність. Оскільки у процесі будь-якої діяльності людина постійно виконує не якісь механічні дії, а свідомі, навмисні дії, то ми вважаємо за необхідне вести мову про мобільність особистості або саме про особистісну мобільність. Проте, аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що змістова сутність поняття «особистісна мобільність» залишається невизначеною. Частіш за все «мобільність» розглядається лише як здатність до самопросування, також відсутні практичні рекомендації, як саме розвивати особистісну мобільність сучасній людині.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації та інтеграції, що відбуваються сьогодні у світі, ставлять сучасну людину перед необхідністю бути постійно готовою до переміщень у соціальному просторі, швидко адаптуватися до мінливих умов, гнучко взаємодіяти з різними культурними та соціальними системами і суб'єктами. Зростаючі обсяги інформації та її складність вимагають від людини вміння оперативно оновлювати свої знання. Умови, які безперервно змінюються, та якість професійної діяльності змушують особистість упродовж усього життя неодноразово підвищувати рівень своєї освіти, розвиватися, міняти місце роботи і навіть – професію. Інакше кажучи, щоб бути успішною людиною у сучасному світі, необхідно володіти певними особистісними якостями і бути готовим до будь-яких змін, вміти швидко і ефективно адаптуватися до нових умов, реагувати на певні події, тобто бути мобільним. Стихійно такі якості формуються далеко не у всіх людей. Тому актуальною і доречною б була цілеспрямована підготовка людини до життя в сучасному стрімко мінливому світі шляхом формування мобільності як особливої особистісної якості. Наявність професійної

мобільності передбачає готовність фахівця до зміни професійних завдань, які він виконує, робочих місць, здатність швидко опановувати нові спеціальності.

Особистість – це людина як носій свідомості, тобто суб'єкт пізнання, переживання, відношення і активного перетворення навколишнього світу. Суть особистості визначається її ставленням до навколишнього світу, суспільного буття, інших людей і самої себе. Способом існування особистості є її розвиток. За П. К. Анохіним [1], особистість виступає як інтегральна цілісність біогенних, соціогенних та психогенних елементів. Водночас особистість є індивідуальною сукупністю рис, які зумовлюють стиль мислення, переживань і поведінки кожної людини.

А. О. Артюшенко [2; 3] розглядає у своїх роботах індивідуальну соціальну мобільність (пов'язану з переміщенням індивідів, тобто окремих осіб) і групову мобільність (зміна статусу соціальних верств, категорій, груп і навіть держав). Поняття «особистісна мобільність» автор визначає як здатність людини в результаті глибокого усвідомлення мети, аналізу зовнішніх і внутрішніх умов та імовірності досягнення цієї мети, приймати оптимальні рішення про спосіб дії, створювати у внутрішньому плані програму дій, свідомо мобілізувати власні індивідуально-психологічні можливості для досягнення мети, корегувати їх у контексті специфіки дії колективних суб'єктів, здійснювати самооцінку, самокорекцію по ходу виконання дії і проводити самоаналіз результатів діяльності в цілому.

Поняття «особистісна мобільність» за Л. П. Сергєєнковою [4] розглядається як здатність до активної й результативної діяльності в мінливих обставинах. Погоджуючись із авторкою, вважаємо, що для формування особистісної мобільності у сучасному світі, людині потрібно: мати чітко визначену ціль, прагнення, мету; духовно та фізично розвиватись; прагнути до постійного професійного зростання; розвивати пізнавальні і творчі здібності; уміти самовиражатися, саморозвиватися і самореалізуватися; мати власну думку та ініціативу, самостійність, толерантність, громадянську активність та відповідальність; прагнути добиватись більшого у своєму житті; вміти бути корисним суспільству; вміти адекватно сприймати невдачі і вдосконалювати свої навички, вміння; мати високий рівень домагань, вірити у власні сили; вміти швидко реагувати на події, тримати себе у тонусі; мати стимул і розуміння людиною кінцевого результату своєї діяльності.

Висновки. Аналіз наукових праць показує, що поняття особистісної мобільності є мало розробленим у науці. Частіше мова йде про мобільність, яка розглядається у спрощеному й узагальненому варіанті як здатність до

самопросування, або соціальну та професійну мобільність. Здатність людини ставити перед собою мету, мати ближні і далекі перспективи, і, завдяки високому рівню домагань, добиватись кращих благ чи духовних цінностей у своєму житті, брати ініціативу у власні руки, пропонувати нові ідеї та втілювати їх у життя, і є, на нашу думку, основою ефективної висхідної особистісної мобільності.

Список використаних джерел

1. Анохин П. Очерки по физиологии функциональных систем / П. Анохин. – М.: 1975. – 447 с.
2. Артюшенко А. О. Особистісна мобільність як довільне управління поведінкою і діяльністю / А. О. Артюшенко // Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 5. – С. 6-9.
3. Артюшенко А. О. Вікові особливості прояву особистісної мобільності учнів загальноосвітньої школи / А. О. Артюшенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 84. – С. 10-15. – (Серія педагогічні науки).
4. Сергєєнкова О. П. Особистісна мобільність як психологічна детермінанта професійної успішності майбутнього фахівця / О. П. Сергєєнкова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія. – 2013. – № 5. – С. 6-9.

УДК 159.923: 316.444

Зуєва К. І., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Єрмакова Н. О.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

АЛЬТРУІЗМ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті проаналізовано зв'язок альтруїзму, соціального статусу та соціальної мобільності особистості. Охарактеризовані підходи щодо трактування альтруїзму як моральної риси, що сприяє індивідуальній соціальній мобільності, виступає способом підвищення якості життя суспільства в цілому.

Ключові слова: альтруїзм, соціальна мобільність, егоїзм, соціальний статус, мотив, соціальний обмін, самореалізація.

Постановка проблеми. Дотепер остаточно невідомо, чому люди регулярно роблять речі, які можуть йти проти їх власних інтересів. Ідея виокремлення природи егоїстичних і альтруїстичних вчинків спирається на існування закономірностей в індивідуальному й суспільному проявах зазначених тенденцій.

За допомогою поведінки, яка підкоряється правилам моралі, наші предки змогли вийти з попереднього «тваринного стану» й отримали все необхідне для подальшого вдосконалення своєї духовної природи на шляху до досягнення оточуючої дійсності. Така моральна якість, як альтруїзм, існує у формі особистісних механізмів регуляції соціальної поведінки. Актуальність її

вивчення пов'язана зі значними змінами суспільної свідомості в сучасних соціально-політичних та економічних умовах.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню питання альтруїзму присвячено низку робіт як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: О. Долгова, Є. Ільїна, Є. Злочевського, І. Лаверичевої, Л. Левіт, Д. Майерса, Дж. Палмера, П. Сорокіна, Р. Чалдіні, Дж. Хоманса, А. Швейцера. Кількість наукових праць, об'єктом дослідження яких став альтруїзм, свідчить про те, що обрана тема становить значний науковий інтерес.

Мета статті – теоретично проаналізувати взаємозв'язок альтруїзму та соціальної мобільності у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Вертикальна соціальна мобільність – це переміщення індивіда чи соціальної групи з одного соціального прошарку в інший. Залежно від напрямку переміщення розрізняють висхідну та спадну мобільність – соціальний підйом та соціальний спуск. На зміну однієї позиції на іншу досить великий вплив має соціальний статус, що дозволяє не понизити своє положення в суспільстві.

Альтруїзм, як зазначає П. Сорокін [7], є однією з рушійних сил соціальної мобільності індивідів у сучасному суспільстві. Він був першим, хто зробив даний феномен предметом соціологічних досліджень, у результаті яких було виявлено три типи альтруїстів: «природжені», «набуті» та «проміжні».

Перший тип альтруїстів, яких іноді ще називають «везучі», з дитинства проявляють незначні егоїстичні схильності, проте вони вдало інтегрують в собі ряд моральних цінностей. У «набутих» альтруїзм проявляється у зрілому віці в результаті дезінтеграції егоїстичних цінностей через переживання сильно-емоційних подій. Проміжний тип характеризується постійним пошуком моральної досконалості, поєднанням характеристик попередніх типів.

За визначенням Б. Мещерякова та В. Зінченка [1], альтруїзм є системою ціннісних орієнтацій особистості, які проявляються в актах турботи, милосердя, самозречення, мотивом яких являються інтереси іншої людини або соціальної групи. Тобто абсолютно альтруїстична людина робить користь іншим, повністю нехтуючи при цьому власними бажаннями. Таке твердження є досить суперечливим, оскільки існує гіпотеза, що чистого альтруїзму не існує. Підтвердженням цього є дослідження Л. Левіта [5], проведене за допомогою методів вибірки переживань між показниками егоїзму та альтруїзму: у повсякденній активності досліджених практично завжди існують позитивні кореляції. Суб'єкт, маючи на меті досягнення власної вигоди, як правило, приносить користь й іншим людям.

Серед філософських підходів розуміння альтруїзму [3] виділяється раціональний моралізм, в основі якого покладається ідея виникнення альтруїзму від розуму, а не від почуттів: він з'являється в результаті соціокультурного досвіду, знання про моральні цінності, вміння та звички керуватися нормами поведінки.

Представники раціонально-практичного моралізму (Р. Еразм, М. Монтель, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, І. Бентам) стверджували, що життя організоване на основі вироблених в суспільній практиці норм взаємної вигоди та суспільної користі. Щодо соціально-психологічних досліджень, теорія соціального обміну Дж. Хоманса [7] описує надання допомоги як поведінку суспільства за стратегією «міні-максу» – прагнення мінізувати витрати й збільшувати, наскільки це можливо, прибутки.

Узагальнюючи вище зазначене, згадаємо концепцію «кінцевого альтруїзму» [5], згідно якої всі наші бажання, у кінцевому результаті, егоїстично мотивовані, а альтруїстична альтернатива вважає лише деякі з них істинно альтруїстичними.

Альтруїстичні дії сприяють підтримці та підвищенню соціального статусу особистості в суспільстві. Є. Ільїн [2] зазначає, що початковий мотив самореалізації в процесі розвитку стає мотивом продовження роботи, що може мати неусвідомлюване егоїстичне підґрунтя: «Лідер однієї з дитячих організацій, багатодітна матір, у якої хвора дитина, створює свою організацію для реабілітації хворих дітей. Робота в цій організації допомогла їй вирішити проблему з своєю дитиною, тобто відновлення здоров'я.

Таким чином, мотивом для початку суспільної діяльності була абсолютна депривація, пов'язана з хворобою власної дитини. Однак поступово благодійна діяльність стає її постійною роботою, професійною діяльністю. При цьому робота в благодійній організації значно підвищує соціальний статус жінки». Тактика, коли благодійність використовується для підвищення соціального положення, не є унікальною: просоціальні дії практично завжди зміцнюють владу й статус.

Оскільки прагнення допомагати заохочується у всіх культурах, ті, хто надають допомогу, поліпшують свій образ у суспільстві – непряма особиста вигода, або «соціальна винагорода», яка, зазвичай, приймає форму підвищеної симпатії та схвалення.

Як зазначає Р. Чалдіні [7], яскравим прикладом цього твердження є потlach, що проходить у формі демонстративного обміну дарами та має на меті підкреслити свій видатний соціальний статус. Отже, цінуються не

матеріальні статки, ранг, привілеї чи титул, а ситуація, коли людина здатна відмовитися від свого багатства, роздавши його.

Висновки. Схвалення просоціальних дій найбільш тісно пов'язане із отриманням соціального статусу для підтримки чи покращення свого місця в суспільстві. Альтруїзм, як особлива моральна риса людини, сприяє її висхідній соціальній мобільності та набуває особливого значення в контексті особистісного розвитку.

Таким чином, надання допомоги, прояв милосердя, турбота про інших стає не тільки власною вигодою, а й дієвим способом підвищення рівня життя суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / [Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
2. Ильин Е. П. Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2013. – 304 с.
3. Лаверычева И. Г. Основные подходы к пониманию сущности эгоизма и альтруизма (исторический аспект) / И. Г. Лаверычева // Вестник Ленинградского государственного у-та им. А. С. Пушкина. – 2009. – №4. – Т.1. – С.198-207.
4. Левит Л. З. Исследование компонентов «эвдемонии», «потока», «счастья» и «несчастья» методом выборки переживаний (ESM) / Л. З. Левит // Вестник образования и науки. Педагогика. Психология. Медицина. – 2012. – Вып. 4 (6). – С. 22– 50.
5. Левит Л. З. Эгоизм и альтруизм: «антагонисты» или «братья»? / Л. З. Левит, Е. З. Шевалдышева // Вестник Челябинского государственного у-та. – 2014. – №4 (333). – С. 62-78.
6. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
7. Чалдини Р. Социальна психология. Пойми других, чтобы понять себя (Агрессия, лидерство, альтруизм, конфликт, группы) / Р. Чалдини, Д. Кенрик, С. Нейберг. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 256 с.

УДК 316

Коринчук А. И., Волосюк К. А., студенты

(научный руководитель: к. соц. н., доцент **Наумов Д. И.**)

Белорусский государственный экономический университет (г. Минск, Беларусь)

МИГРАЦИОННЫЕ ПОТОКИ КАК ФАКТОР ЭТНОСОЦИАЛЬНОЙ КОНФЛИКТНОСТИ

В работе рассматривается влияние миграционных потоков на возникновение очагов этносоциальной конфликтности в городской среде (на примере города Брест), выявлены и охарактеризованы основные причины негативного отношения к мигрантам со стороны коренного населения.

Ключевые слова: этносоциальный конфликт, миграция, глобализация.

Постановка проблемы. Люди на всём протяжении своей истории находятся в процессах постоянного движения: будь-то естественное (от рождения и до смерти), социальное (меняют свой социальный статус,

профессию, сферу деятельности и так далее) либо же миграционное (совершают пространственные перемещения с пересечением границ других государств).

В XXI веке миграция населения приобрела огромные масштабы: по оценкам Отдела народонаселения Департамента по экономическим и социальным вопросам Организации Объединенных Наций, сегодня в мире с населением 7 млрд. человек, по крайней мере 214 млн. проживают за пределами стран, где они родились [1]. Если бы все международные мигранты создали собственную страну, то она занимала бы шестое место в мире по численности населения.

Изложение основного материала. Миграция населения является сложным социальным явлением, приводящим к количественному и качественному изменению населения страны и противоречиво влияющим на различные стороны жизни общества. Данный момент определил актуальность темы, в рамках которой на примере города Бреста изучены миграционные потоки, рассматриваемые как фактор этносоциальной конфликтности в белорусском обществе.

В последние годы Европа столкнулась с невероятными по своим масштабам миграционными потоками из стран «третьего мира», которые вызваны двумя основными причинами. Во-первых, трудовая миграция, когда переселенцы едут в европейские страны для трудоустройства и осуществления трудовой деятельности. Во-вторых, политическая миграция, которая вызвана различного рода преследованиями и чрезвычайными ситуациями политического характера (войны, революции, вооруженные столкновения и т. д.).

Современный мир полон противоречий. С одной стороны, процесс глобализации приводит к осознанию взаимосвязи и взаимозависимости практически каждой страны с остальным миром. В режиме on-line мы можем наблюдать за событиями, происходящими в разных регионах земного шара. Благодаря свободе перемещения и современной технике, через достаточно ограниченное время, мы можем оказаться на любом континенте. Мир становится «маленьким». Как будто этот факт должен стимулировать процесс взаимопонимания, диалог культур. Но в реальности этого не происходит. Напротив, множится число локальных конфликтов. Европа испытывает значительные трудности в связи с огромным числом беженцев и мигрантов, далеко не все из которых принимают ценности культуры страны, в которую они прибыли. Отсюда складывается представление о том, что

насилие до сих пор понимается в качестве возможного средства воздействия на конфликтующую сторону.

Для Беларуси проблема миграции пока не столь актуальна, но нынешняя ситуация в Европе не может не отразиться на стране. В данный момент Беларусь рассматривается мигрантами как своеобразный транзитный пункт, расположенный между неблагополучными государствами и заветной Европой.

Недавние исследования говорят о довольно таки толерантном отношении белорусов к мигрантам. Так, по отношению к мигрантам половина белорусов осталась равнодушной, 15% относится к ним отрицательно, а 35% – положительно. 22% белорусов считают, что миграцию надо оставить на прежнем уровне, тогда как менее 5% считает, что миграцию нужно сократить до минимума [2].

Однако основная доля мигрантов в Беларуси приходится на россиян (58%) и украинцев (16%) [2, с. 1248], а не на представителей более далеких географических регионов. Поэтому после обострения ситуации в Европе с мигрантами в белорусском обществе стала наблюдаться смена настроений населения, приводящая к более негативному восприятию мигрантов и самого явления миграции.

С точки зрения социально-психологического фактора, определяющего отношение к мигрантам, необходимо отметить значение социально-перцептивных механизмов. На фоне общеевропейской напряженности в межэтнических взаимодействиях происходит смещение эмоционального позитива в сторону собственной группы, то есть белорусов.

На это оказывают влияние деятельность СМИ и уровень национального самосознания общества. Во многих странах мира СМИ в большинстве своем транслируют точку зрения, что мигранты – это люди, ответственные за рост преступности и распространение болезней. Они создают образ чужаков с неизвестной враждебной культурой и аморальным поведением. И в силу того, что СМИ располагает значительной способностью к психологическому внушению, эти стереотипы создают барьеры для интеграции с приезжим населением, вследствие чего происходит явление неприязни к мигрантам в целом, а также к их культуре, менталитету и быту. И даже в таком толерантном обществе, как белорусское, это будет причиной увеличения ксенофобских настроений и назревания межнациональных конфликтов.

Явление же толерантности напрямую связано с уровнем национального самосознания населения. Чем выше этот уровень, тем выше чувство превосходства людей над другими нациями, чувство

принадлежности к чему-то великому. Это значительно консолидирует граждан и в крайних случаях может привести к преобразованию общества в «закрытую общину», враждебно относящуюся к другим этносам. Следовательно, такое общество становится всё менее толерантным, что ведет к конфликтам на национальной почве и обострению отношений в целом.

Толерантность, то есть терпимость, в более широком современном смысле слова, предполагает настроенность на понимание и диалог с другим, признание и уважение его права на отличие, выражение внутренней и внешней свободы, способность к продуманному выбору между альтернативными точками зрения и способами поведения. Насколько полно в интеграционных процессах сегодня реализуется такое понимание толерантности – это открытый вопрос. Очевидным фактом является то, что современному миру явно не хватает согласия и толерантности, и это выражается в постоянном повышении «градуса» и расширения пространства конфликтных ситуаций на планете. Здесь важен не только политический и экономический ракурс интеграции, но и социокультурное единство, толерантность и согласие.

Пока Европейский союз думает, что делать с десятками тысяч беженцев, которые в последние месяцы без разрешения буквально штурмуют Европу через Балканы и Скандинавию, у Бреста возникают свои трудности. Потоки мигрантов кавказского региона и ранее создавали неудобства для коренных жителей города, массово перемещаясь из своих государств на просторы Европы в поисках «райской жизни». Неблагоприятная обстановка на железнодорожном вокзале и в прилегающих гостиницах регулярно напрягала правоохранительные органы, санитарные службы, пассажиров станции Брест-Центральный и законных жильцов квартир, у кого за стенкой вдруг образовывалось массовое скопление смуглолицых соседей [4]. Но в контексте миграции на данный момент к ним также присоединились тунисцы и марокканцы, сирийцы и вьетнамцы, турки и корейцы, испанцы и граждане Кот-д'Ивуара.

Большинство мигрантов, передвигающихся транзитом через Брест или же приехавших в город для проживания в долгосрочной перспективе, являются выходцами из мусульманских стран. Они приверженцы других культурных обычаев и традиций, носители специфических этнокультурных стереотипов. В силу этого их взаимодействие с жителями города зачастую становится проблемным и конфликтным.

Не имея при себе шенгенской визы, мигранты пытаются пересечь границу с Польшей нелегальным путем, то есть в обход пунктов пропуска.

Погранслужбы же не допускают этого, возвращая их обратно в Брест. Именно этот контингент непрошенных гостей во многом и виновен в обострении криминогенной обстановки в последнее время – они предпочитают не возвращаться домой, а временно осесть в Бресте в ожидании благоприятного момента для повторных попыток попасть в страны ЕС в качестве беженцев или же с целью организации нелегальных каналов для миграции. Что в долгосрочной перспективе может привести к формированию закрытых общин, которые влияют на дестабилизацию ситуации в городе. Чаще всего такие общины не подчиняются как законам государства, так и общественным нормам, принятым на данной территории. Они являются своеобразным «государством внутри государства», со своими законами и правилами поведения. Подобные формирования подвергаются жесткой критике со стороны населения, так как зачастую власти слабо могут повлиять на эту ситуацию. И если население в возрасте от 35 лет будет высказывать свое недовольство вербально, то радикально настроенная молодежь способна идти на конфликт, что приведет к массовым беспорядкам на территории этих общин, а в худшем случае конфликт выйдет уже за их границы.

Для прояснения этой ситуации, основываясь на применении качественного анализа публикаций в различных периодических изданиях города Бреста и постов в социальных сетях по категории «отношение к мигрантам» за период с сентября 2015 г. по февраль 2016 г., была изучена специфика отношения брестчан к мигрантам из мусульманских сообществ. Исследование проводилось по разведывательному плану, требование к репрезентативности не соблюдалось.

В большинстве изученных материалов в отношении коренных жителей Бреста к мигрантам-мусульманам четко прослеживается антиномичная установка, проявляющаяся в негативном отношении к ряду культурных особенностей мигрантов и нежелании увеличения миграции из стран с преобладающим мусульманским населением на фоне неоднозначного отношения к самим мигрантам. То есть людей больше отталкивают не сами мигранты, а та культура и быт, которые они с собой «привозят». То, что эта проблема широко освещается в СМИ и так же широко обсуждается в социальных сетях, напрямую доказывает актуальность этой проблемы для общества.

Мигранты представляют собой людей, принадлежащих к совершенно другому обществу. Их ценности и нормы поведения разительно отличаются от ценностей и норм, присущих белорусскому народу. Отсюда возникает

своего рода недопонимание и враждебность между представителями разных народов. Поэтому мигранты довольно часто сталкиваются с теми или иными проявлениями неприязни на бытовом уровне, вызванными распространенными в среде коренного населения стереотипами и предубеждениями. Брестчане отрицательно относятся к перспективе увеличения их численности и не готовы принимать культурные особенности представителей мусульманских народов. Однако это самое увеличение численности мигрантов идет уже практически в геометрической прогрессии, в той же степени увеличивая напряженность в обществе. Свидетельствами тому служат конфликты, возникающие с лицами кавказской национальности.

Например, в 2013 году в Бресте возле клуба «City» между местными жителями и мигрантами из Закавказья произошла драка. На следующий день мигранты через представителей своей диаспоры предложили белорусам продолжить выяснение отношений возле лодочной станции у Мухавца. К месту предполагаемого «выяснения» прибыло 15 местных жителей. Чуть позже подъехало 6 автомобилей, в которых находилось около 30 человек – как мигрантов, так и белорусов. Началась массовая драка. Автомобиль с нарядом ППС вначале безучастно за всем этим наблюдал, ограничившись вызовом помощи. Только после приезда ещё двух милицейских машин драка была прекращена, а её участники разбежались. При попытке спастись вплавь то ли от атакующих его мигрантов, то ли от приехавшей милиции, утонул молодой белорус. По горячим следам и в течение ночи были задержаны большинство участников конфликта. По заверениям белорусов мигранты использовали огнестрельное и пневматическое оружие, однако в милиции это впоследствии официально опровергли. Конфликт, хоть и с трудом, но всё же замяли [5].

Следствием этой напряженности стало воспроизводство традиционных ментальных схем деления социального пространства на своих и чужих, которое осуществляется на основе этнических и культурных различий. Неудивительно, что, несмотря на известную толерантность белорусского народа, многие соотечественники, тем не менее, не хотели бы жить по соседству с мигрантами [6, с. 39].

Более того, в случае увеличения миграции из стран с преобладающим мусульманским населением и отсутствии целенаправленной политики с целью их социальной и культурной интеграции, белорусское общество может столкнуться с такими явлениями, как формирование закрытых этнорелигиозных общин с сохраняющимся воспроизводством ценностей,

норм и практик, противоречащих как этическим нормам белорусского общества, так и законодательству Республики Беларусь [7].

Выводы. Таким образом, на основе проведенного исследования можно сделать следующие предварительные выводы по проблеме: отношение местного населения к «чужакам» характеризуется относительно высоким уровнем толерантности; основной причиной неприязни к мигрантам в исследуемом регионе является то, что представления о мигрантах (национальный состав, род занятий на новом месте и пр.) формируются в довольно искаженном варианте; мигрантофобия среди населения страны имеет ярко выраженную этническую основу; в массовом сознании образ мигранта прочно связан с так называемыми «лицами кавказской национальности», с цыганами, таджиками, турками и «азиатами», приехавшими в город с целью обогащения, торгующими на рынке, занимающимися криминалом, нищенствованием, распространением болезней; наибольшее сочувствие вызывают беженцы, пострадавшие от военных конфликтов, независимо от их национальности; в социуме имеется определенная часть населения, толерантная к мигрантам, видящая положительный вклад приезжих в развитие страны, а также группа, нейтрально относящаяся к приезжим [8, с.62]. Соответственно, исследования по данной проблеме целесообразно продолжить.

Список использованных источников

1. Миграция: новые вызовы [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.kurier.lt/migracija-novye-vyzovy/> – Дата доступа: 12.02.2016.
2. Дикун Н. А. Социологический анализ отношения населения России и Республики Беларусь к мигрантским сообществам / Н. А. Дикун // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 8-5. – С. 1247-1249.
3. Ликвидация крупной преступной группировки в Бресте [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.tvr.by/news/glavnyy-efir/likvidatsiya-krupnoy-prestupnoy-gruppirovki_v_breste/ – Дата доступа: 24.01.2016.
4. Шепелевич И. На Тересполь билетов нет! [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.bk-brest.by/2015/09/на-тересполь-билетов-нет-мигранты-с/> – Дата доступа: 01.03.2016.
5. Разгром этнических ОПГ в Беларуси. Как это было [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://arkay97.livejournal.com/67558.html> – Дата доступа: 24.02.2016.
6. Выборный В. Д. Отношение к беженцам в Беларуси // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2001. – № 4. – С. 38–42.
7. Алампиев О. А. Интеграция иммигрантов из исламских стран в белорусское общество / О. А. Алампиев // Социология. – 2013. – №2. – С. 132–141.
8. Поликарпов В. А. Отношение населения Республики Беларусь к вынужденным мигрантам / В. А. Поликарпов // Веснік БДУ. Сер. 3. – 2006. – № 3. – С. 59–62.

Король О. А., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент Пасько К. М.)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ФЕНОМЕН МАРГІНАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У статті подано визначення поняття «маргінальність». Проаналізовано психологічні підходи до визначення маргінальності як психологічного феномена.

Ключові слова: маргінальність, етнічні групи, маргінальна особистість, ідентичність, ідентифікація, внутрішнє протистояння, референтна група, соціальні установки, трансформація особистості.

Постановка проблеми. Проблема маргінальності, тобто особливого стану особистості, що знаходиться на межі різних культур, набула особливої гостроти у зв'язку із зростанням соціальної мобільності. Відбувається активне міжетнічне спілкування, що з одного боку, створює більше можливостей для накопичення знань про особливості своєї та інших етнічних груп, сприяє розвитку міжетнічної толерантності та формуванню комунікативних навичок, а з іншого – породжує явище етнічної маргінальності. Вітчизняні розвідки проблеми маргінальної особистості спираються на загально філософські та психологічні дослідження особистості, її життєдіяльності, об'єктивних і суб'єктивних факторів самореалізації, самоствердження.

Аналіз актуальних досліджень. Маргінальність як суспільне явище завжди відігравала значну роль у соціокультурних процесах. Дослідженням маргінальності займалися такі вчені як А. Антоновський, Д. Головенський, А. Керкхофф, Т. МакКормик, Р. Парк, Е. Старіков, Т. Шибутані та ін.

Мета статті – проаналізувати різні наукові підходи до визначення сутності маргінальності.

Виклад основного матеріалу. Автором поняття «маргінальність» вважається американський соціолог Роберт Парк (1864-1944 рр.), який вперше використав його стосовно саме міграції у своєму есе «Людська міграція і маргінальна людина». Р. Парк досліджував розвиток міського середовища (зокрема, іммігрантських спільнот в американських містах) і расових відносин міжкультурної взаємодії, в результаті чого сформувалося уявлення про тип «людини, що перебуває на межі» двох культур. У Р. Парка поняття маргінальності (від лат. *margo* – край, межа) означає становище індивідів, що перебувають на межі двох різних культур, і слугує для вивчення наслідків дезадаптованості мігрантів, особливостей становища мулатів та інших «культурних гібридів» [1, с. 256–257].

Етнічна маргінальність виявляється як наявність в одній людині етнічних ознак, що характерні для представників різних народів, культур. В

етнопсихології етнічна маргінальність трактується як: 1) специфічне явище, що виникає в ситуації взаємодії різних (часто конфліктуючих) етносоціальних груп; 2) як стан, при якому особистість перебуває одночасно у двох (або більше) етнокультурних вимірах; 3) статус, зумовлений приналежністю до двох (або більше) етносоціальних груп; 4) особливі поведінкові явища, що формуються у сфері взаємодії певних етнокультурних груп [6, с. 170].

Маргінальна людина – це людина, в якій не сформована міцна, однастайна, узгоджена система соціальних ідентичностей і ціннісних орієнтацій, що призводить до внутрішніх конфліктів, розладів із самою собою. Таким чином, етнічна маргінальність спричинює процес трансформації особистості – в системі етнічних відносин людина опиняється у проміжному стані, належить до двох (або й більше) етнічних груп. У внутрішньому світі індивіда це відображається як несформованість чи суперечність цінностей, світогляду, життєвих позицій, а отже, як внутрішній конфлікт, психологічний [3, с. 145].

За І.Чайлдом, маргінальність спричинюється трьома основними факторами: 1) реальним соціальним станом особистості, її статусом; 2) соціальними установками, ставленням до ситуації; 3) психологічними особистісними характеристиками. У світлі дослідження етнічної маргінальності як психологічної проблеми, особливу цікавість привертає останній із означених чинників. Отже, за твердженням дослідника, до психологічних характеристик маргінальної особистості належать: слабкий опір життєвим труднощам; дезорганізованість, нездатність до самостійного аналізу; неспокій, тривожність; внутрішнє напруження, що інколи переходить в нічим не виправдану паніку; ізолюваність, відчуженість та ворожість до інших людей; руйнування власної організації життя, відчуття безглуздості власного існування, психічні розлади, схильність до психічної патології та суїцидних дій; егоцентричність і агресивність, відсутність власної позиції, конформізм [5, с. 77].

На думку А.Керкхофф і Т.МакКормик, маргінальна людина – це та особа, що вважає референтною для себе групу, до якої вона насправді не належить. Така людина лише прагне здобути членство у цій групі, намагається бути прийнятою групою і утвердитися в ній. У такій ситуації найбільш ймовірними є два варіанти розгортання подій. Якщо індивід не зможе бути включений до референтної для нього групи, то страждатиме від невизначеності, амбівалентності, відсутності відчуття гармонії та цілісності. Натомість, включення до бажаної групи вимагає пристосування, адаптації до

певного соціуму і оточення. А це може призвести до втрати людиною самої себе, своєї самобутності та ідентичності. Така ситуація породжує як суб'єктивні проблеми – внутрішній розлад, складнощі з необхідною для душевної рівноваги етнокультурною і соціальною ідентифікацією, так і проблеми взаємодії з іншими індивідами, групами та соціальними інститутами [4, с. 408].

Для Е. Стоунквіста маргінальна людина – ключова особа в міжкультурних контактах, у формуванні нового типу особистості, стрижень прогресивних соціальних структур. Оскільки маргінальність передбачає напружене внутрішнє протистояння, дві полярні позиції, що одночасно існують в межах психіки однієї особистості, але суперечать одна одній, то й розв'язання внутрішнього конфлікту маргінальності можливе двома різними шляхами [2, с. 32–51]. На думку Т. Шибутані, це – або суїцид, або висока творча активність. Погоджуючись з Р. Парком, Т. Шибутані зазначає, що в будь-якій культурі найвагоміші досягнення здійснюються під час швидких соціальних змін. І більшість визначальних культурних та соціальних внесків було зроблено саме маргінальними особистостями. Отже, за певних умов, маргінальність не завжди спричинює болісне і травмуюче пристосовування індивіда до більш успішної, а отже, більш привабливої та бажаної соціальної групи. Вона може стати поштовхом продукування прогресивних поглядів та установок, що здатні призвести до створення нових ідеалів та цінностей, а отже – і групи нового зразка.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що у сучасній психології відсутня однастайність щодо явища маргінальності, а саме – оцінки наслідків маргінальності для особистості та соціуму як суто конструктивних чи деструктивних. Водночас, різні погляди на маргінальність об'єднує розуміння даного поняття як явища, що виникає внаслідок складнощів з особистісною ідентифікацією, тобто як явища, що є протилежним стабільній позитивній ідентичності. Отже вивчення феномену маргінальності вимагає подальших наукових розвиток як вітчизняних так і зарубіжних психологів.

Список використаних джерел

1. Баньковская С. П. Современная западная социология: Словарь / С. П. Баньковская. – М.: Знание, 1990. – 352 с.
2. Берри Д. В. Кросс-культурная психология. Исследования и применение / Д. В. Берри, А. Х. Пуртинга, М. Х. Сигалл, П. Р. Дасен. – Харьков: Изд-во «Гуманитарный центр», 2007. – С. 32-51.
3. Крысько В. Г. Этническая психология / В. Г. Крысько. – М.: Академия, 2002. – 145 с.

4. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. – М.: Знание, 1999. – 77 с.
5. Павленко В. М. Етнопсихологія: навч. посібник / В. М. Павленко, С. О. Таглін. – К.: Сфера, 1999. – 408 с.
6. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М.: Медиа, 2000. – 170 с.

УДК 159.923:316.624-53.67«312»

Лепешко А. В., студентка

(науковий керівник – к. філос. н. **Вертель А. В.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАЦІЙ У СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито комплекс питань які пов'язані з особливостями девіантної поведінки молоді в українському суспільстві. Визначено причини девіантної поведінки української молоді.

Ключові слова: *девіантна поведінка, передумови девіантності, молодіжне середовище, дезадаптація, делінквентна поведінка, аморальна поведінка.*

Постановка проблеми. Процеси трансформації, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, супроводжуються глибокою кризою, яка охопила всі сфери суспільства. На сучасному етапі розвитку України перед науковцями постає доволі складне завдання – осмислити причини цієї кризи. Фактично український соціум знаходиться сьогодні у стані ціннісно-нормативної дезінтеграції, тобто соціальної анемії (стан суспільства, коли старі норми і цінності вже не відповідають реальним відносинам, а нові ще не затвердилися), яка виявляється як на макро, так і на мікросоціальному рівнях організації суспільства. При цьому відбувається заповнення соціального простору девіантними цінностями, порушення або ігнорування значною частиною індивідів існуючих норм права та моралі.

В умовах кризового стану суспільства особистість опинилася в складній ситуації вибору цінностей, пріоритетів, засобів адаптації, і найбільш гостро ця проблема проявляється у молодіжному середовищі. У сучасних умовах протиправна та асоціальна поведінка набуває масового характеру і часто сприймається як раціональний та загальноприйнятий стиль життя. Не випадково, що за останнє десятиріччя статистика фіксує катастрофічне зростання молодіжної ігроманії, наркотизації та алкоголізації, суїцидальної поведінки молоді. Але ж саме позиція молодого покоління передбачає напрямок і темп процесів модернізації українського суспільства, тому соціальна поведінка молоді виступає, як об'єкт досліджень, які, в свою чергу, набувають для сучасної України особливої актуальності, тому що у динаміці останніх років масштаби молодіжної девіації набули розмірів, які загрожують соціальній безпеці в цілому.

Невизначеним є комплекс причин та факторів, що детермінують соціальні відхилення, особливості девіантної поведінки у молодіжному середовищі. Ці обставини істотно актуалізують необхідність всебічного наукового пізнання феномена девіації.

Аналіз актуальних досліджень. Над проблемою девіантної поведінки молоді працювало багато вчених в галузі педагогіки, психології та інших наук. Різні фактори такої поведінки вивчали: О. І. Бондарчук, І. О. Данченко, О. В. Іваницький, М. І. Буянов, С. Г. Когут та інші.

Мета статті – характеристика причин девіантної поведінки української молоді.

Виклад основного матеріалу. Девіацію можна визначити, як окремі вчинки або їхню сукупність, які входять у протиріччя з прийнятими в суспільстві юридичними, моральними й соціальними нормами. У жодному суспільстві неможливо провести лінію й просто розділити всіх на тих, хто відхиляється від норм, і тих, хто їм підкоряється.

Молодь розглядається як велика соціальна група, що має специфічні соціальні й психологічні риси, наявність яких визначається віковими особливостями молодих людей і тим, що їх соціально-економічне й суспільно-політичне положення, їхній духовний світ перебуває в стані становлення. У сучасній науковій літературі до цієї групи зазвичай відносять людей у віці від 15 до 30 років [1].

Головною причиною девіації є соціальна несправедливість – феномен, що відбиває нееквівалентний характер взаємовідносин та взаємин у суспільстві, та пронизує систему соціальних відносин у цілому. Наслідки соціальної несправедливості на макрорівні можуть проявлятися у вигляді аномії, соціальних конфліктів, субкультурної диференціації суспільства, послаблення соціальних зв'язків та соціального контролю.

Несправедливість на макрорівні трансформується на мікрорівень і виявляється у поведінковій та ментальній спрямованості взаємних реакцій та вчинків людей. Таким чином, несправедливість на макрорівні суспільної організації обумовлює відхилення у поведінці конкретних людей на мікрорівні організації суспільства. З феноменом соціальної несправедливості пов'язане відчуження, дисбаланс між потребами та можливостями їх задоволення, об'єктивні відмінності в становищі соціальних верств та груп, неспівпадання потреб та інтересів більшості з потребами та інтересами окремих груп чи індивідів [4].

Таким чином, в умовах соціальної аномії відбувається катастрофічне зростання усіх видів негативної поведінки, порушення усіх соціальних норм

(окрім хибних). Невизначеність пермісивного стану суспільства породжує втрату соціальних орієнтирів, соціальної опори, звичних гарантів безпечного та забезпеченого існування, що викликає у людей розгубленість, робить їх сприятливими до різних екстремістських проявів, тобто провокує девіантну поведінку, оскільки спостерігається невизначеність нормативної системи, невизначеність у критеріях дозволеного, відсутність чітких процедур та відповідальності за скоєне. Подальше поглиблення кризи матиме ще більший руйнівний вплив на ціннісний світ населення України та на розповсюдження негативної девіантної поведінки, на ще більше послаблення соціального контролю, на легалізацію більшості видів девіації та на продукування крайніх форм відхилень, відчуження від загальнолюдських цінностей.

В сучасних умовах українського соціуму негативну девіантну поведінку молоді можна оцінювати як соціальне явище, для якого характерні розповсюдженість у просторі, стійкість у часі, розповсюдженість серед соціально-демографічних груп, множинність такої поведінки. В свою чергу, негативна девіантна поведінка (виходячи з цілі такої дії) може включати такі види: делінквентна поведінка (злочинність, правопорушення), тобто порушення офіційних норм, та аморальна поведінка, що порушує неофіційні норми. Аморальна поведінка може бути поділена на асоціальну (алкоголізм, наркоманія, проституція, суїцидальна поведінка) та деструктивну (екстремізм).

Молодь, у першу чергу, страждає від нерівності становища, нерівності шансів отримати відповідну потреbam роботу, матеріальну нагороду за свою працю, житло, одяг. Протиріччя між потребами людей, які постійно зростають, та нерівними можливостями їх задоволення набувають серед молоді особливо гострого характеру в силу розбіжності між підвищеним енергетичним потенціалом молоді, бурхливим розвитком їх фізичних, інтелектуальних, емоційних сил та недостатньою соціальною зрілістю, професійним та життєвим досвідом [2].

Крім того, відносно молоді гостро стоїть проблема каналізування енергії, соціальної активності в напрямку, який суспільно схвалений, оскільки саме молодь особливо потребує соціального визнання, самоствердження, а незадоволена потреба в цьому веде до спроб реалізувати себе в негативних вчинках та поведінці, що відхиляється.

Суттєвий вплив на формування особистості має стиль взаємовідносин з батьками, котрий лише частково зумовлений їх соціальним і матеріальним статусом. Існує п'ять стилів взаємовідносин у сім'ї, котрі однозначно є тактиками сімейного виховання: диктат, опіка,

конфронтація, мирне співіснування, співробітництво, серед яких лише останнє є оптимальним стилем взаємодії, який не призводить до девіантної поведінки. Всі інші частіше за все сприяють негативному формуванню дитини. До девіантної поведінки можуть призводити як надмірна опіка, так і мирне співіснування, тобто безконтрольність та бездоглядність, надання дитині повної свободи та незалежності. Також дуже великий значення та вплив на «формування» девіантної поведінки молоді має шкільна дезадаптація та засоби масової інформації [3].

На варіанти поведінки молоді також впливають пропаганда культу насильства, наркотиків, статевої розбещеності, що приводить їх до небезпечних видів соціальної поведінки – пияцтво й алкоголізм та наркоманія як один із самих небезпечних. За даними МВС України на обліку перебуває понад 140 тисяч наркоманів та їх кількість щорічно збільшується в середньому на 10%, переважна більшість наркозалежних осіб (70%) – це молодь до 30 років, 60% – особи, які вперше пробують наркотики у віці до 19 років.

Висновки. Таким чином, молодь сьогодні знаходиться перед проблемою розробки життєвої стратегії, моделі майбутнього життя, які передбачають вибір засобу життя, напрямків, визначення головних цілей життя. Можна констатувати, що для значної кількості молоді протиправна, асоціальна поведінка визначається нормальною для своєї вікової когорти. Тобто спостерігається інституціоналізація девіації, перетворення її на соціально прийнятий тип поведінки. Отже, суспільство, для зниження девіацій в молодіжному середовищі, повинно суворо дотримуватися законів розвитку особистості, тому-що без цього ліквідувати окремі види девіантної поведінки фактично неможливо.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: [курс лекцій] / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
2. Данченко І. О. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів у навчально-виховному процесі [Текст]: дис. канд. пед. наук.: 13. 01. 07 / Ірина Олексіївна Данченко. – К., 2006. – 350 с.
3. Казьмерчук А. В. Особливості девіантної поведінки серед молоді / А. В. Казьмерчук // Девіантна поведінка в дитячому віці: Матеріали науково-практичної конференції. – Євпаторія, 2009. – С. 77–82.
4. Когут С. Г. Девіантна поведінка дітей та молоді: проблеми й шляхи розв'язання / С. Г. Когут. – Вісник Львівського університету, 2008. – С. 190–197.

Луговой В. Ю., студент

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Єрмакова Н. О.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ОСНОВНІ ВИМІРИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ ТА МОБІЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті здійснений огляд праць вітчизняних і зарубіжних науковців щодо основних вимірів соціальної стратифікації та мобільності у сучасному світі. Доводиться, що в українському суспільстві весь простір соціальної стратифікації визначається переважно матеріальним показником. Спростовується твердження щодо швидкої висхідної вертикальної мобільності в країнах Західної Європи і Сполучених Штатах та щодо загального зростання показників мобільності у сучасному суспільстві.

Ключові слова: соціальна стратифікація, соціальна мобільність, мультикультурне суспільство.

Постановка проблеми. Соціальна стратифікація та мобільність є важливими факторами існування особистості і суспільства у сучасному мультикультурному просторі, оскільки переміщення людей впливають на динаміку соціальної структури та статусних характеристик різних верств населення. Завдяки міграційним переміщенням людина реалізує право на отримання більш високої винагороди за свою працю, адекватної її освітнім та професійно-кваліфікаційним характеристикам, тому кожній країні необхідно зберігати свій потенціал, створювати сприятливі умови для проживання, існування, праці населення, формувати у молоді любов до власної країни, бажання працювати для її процвітання.

З огляду на вищезазначене, актуальність вивчення основних вимірів соціальної стратифікації та мобільності у сучасному мультикультурному світі не викликає сумнівів.

Мета статті – теоретично проаналізувати основні виміри соціальної стратифікації та мобільності у сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Вивченням основних вимірів соціальної стратифікації та мобільності займалися багато вчених: Л. А. Беляєва, О. Є. Блинова, Е. Б. Гідденс, З. Т. Голенкова, Н. О. Єрмакова, А. І. Ковальова, І. І. Серьогіна, П. О. Сорокін, В. І. Ільїн, І. П. Попова, М. М. Слюсаревський, Н. І. Фединець та ін.

Відомий соціолог П. Сорокін [4] вперше дослідив соціальну мобільність як переміщення індивідів всередині соціального простору. П. О. Сорокін визначав соціальну мобільність як «...будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта, тобто всього того, що створено або модифіковане людською діяльністю, з однієї соціальної позиції в іншу». Згідно поглядів засновника теорії соціальної стратифікації та мобільності, існують два основні типи соціальної мобільності: горизонтальна й вертикальна.

Трансформація українського суспільства як необхідний і неминучий процес характеризується виникненням нових систем соціальної диференціації. Основна тенденція трансформації українського суспільства – поглиблення соціальної нерівності. У зв'язку із цим встає питання про виокремлення *основного стратифікуючого фактору*, що діє як об'єктивно, так і через визнання його таким у свідомості людей.

Н. О. Єрмакова [2] констатує, що освіта в сучасному українському суспільстві не тільки перестає бути чинником висхідної мобільності, але й поступово виключається із сукупності стратифікуючих факторів. Згідно з поглядами дослідниці, звичний для розвинених країн ланцюжок «освіта-професія-дохід» в Україні усе більше набуває вигляду «дохід-освіта-професія».

Згідно даних З. Т. Голенкової [1], в уявленнях населення економічний фактор також виступає основним чинником, що визначає відносини нерівності. Так, за даними дослідниці основними стратифікуючими факторами більшість респондентів (91,3% і 91,2% відповідно) назвали владу й дохід, тоді як освіта й професія займають лише п'яте (35, 6%) і шосте (30,1%) місце. Таким чином, в сучасному українському суспільстві весь простір соціальної стратифікації визначається практично одним показником, а саме – матеріальним при різкому зниженні значимості інших критеріїв диференціації.

Відсутність такої роботи, яка б за умовами праці, оплатою, можливостями професійного зростання відповідала освіченості й кваліфікації людини, є стимулом для трудової міграції. До загальних *чинників міграції* відносять наступні: загальні соціально-економічні мотиви; соціально-культурні моделі та особливості професійних орієнтацій; освіту і її доступність; вік і стаж роботи; сімейний стан; ставлення до конкуренції і професійно-трудова самооцінка; інформованість; принципове ставлення до роботи і прив'язаність до колективу. В Україні міграційний процес набув досить великих масштабів від початку 90-х років минулого століття; зокрема, кількість фахівців різних галузей, які виїжджають працювати за кордон, збільшується з кожним роком.

Виходячи з праці З. Т. Голенкової [1], *основними регіонами тяжіння мігрантів* є наступні: 1. Західна Європа. Лише в країнах ЄС в даний час нараховується понад 13 млн. мігрантів та членів їх сімей. Основну частину мігрантів приймають Німеччина, Франція, Великобританія; 2. Близький Схід. Нафтодобувні країни притягують на промисли велику кількість людей, переважно з Індії, Пакистану, Йорданії. Частка мігрантів у загальній чисельності робочої сили досить значна – в Об'єднаних Арабських Еміратах –

97%, Кувейті – 86,5%, Саудівській Аравії – 40%; 3. Сполучені Штати Америки – історично трудові ресурси цієї країни сформувалися за рахунок іммігрантів. На сьогодні іноземці складають 5% робочої сили США. Щодо трудової міграції українців, то найбільш популярними є такі країни, як: Польща – кожного року працює майже 300 тис. осіб, Чехія – 200 тис., Португалія – 150 тис., Іспанія та Італія – 100 тис., Греція – 50 тис., менше – у Туреччині, Ізраїлі, країнах Північної Європи, Прибалтики, Близького Сходу.

Виходячи із загальної тенденції збільшення кількості трудових мігрантів з України в усіх перелічених основних регіонах, ми солідаризуємося із В. Л. Зливковим [3], який підкреслює: «Саме тому, що висококваліфікована праця не знаходить реальної підтримки на державному рівні, фахівці прагнуть виїхати за межі України. Це можна б було вважати ознакою відкритого суспільства, яке не забороняє своїм громадянам перетинати кордони. Але коли процес стає масовим, то вже виникає загроза національній безпеці».

Останні сучасні дослідження зарубіжних науковців були присвячені вивченню тенденції до зростання *показників мобільності у зв'язку з зближенням культур*, політикою мультикультуралізму, яка знайшла своє відображення у багатьох європейських суспільствах та США. Як зазначав ще П. Сорокін [4], загальні масштаби вертикальної мобільності в суспільстві – це основний показник його «відкритості», що показує, як далеко народжені в нижніх прошарках талановиті індивіди можуть просунутися вгору по соціоекономічній драбині. Проаналізувавши проблему на прикладі цілого ряду суспільств, включаючи античний Рим та Китай, П. Сорокін перший дійшов висновку, що можливості для швидкого просування вгору в США набагато обмеженіші, аніж гадав американський народ.

Н. І. Фединець, Ю. Б. Миронов, М. Р. Гонська [5] здійснили огляд праць зарубіжних науковців щодо швидкості соціальної мобільності у різних сучасних суспільствах. Так, автори зазначають, що через сорок років після досліджень П. Сорокіна, П. Блау та О. Данкен, було здійснене інше дослідження, в якому вони зібрали інформацію на основі національної вибірки обсягом в 20 тисяч чоловіків. Автори дійшли висновку, що в Сполучених Штатах має місце значна вертикальна мобільність, але майже вся вона відбувається між професійними, дуже близькими одна до одної, позиціями.

Іншим значним сучасним міжнародним дослідженням швидкості соціальної мобільності у різних суспільствах сучасності, як вказують Н. І. Фединець, Ю. Б. Миронов, М. Р. Гонська, було дослідження С. Ліпсет і

Р. Бендікс. Дослідники проаналізували матеріал, зібраний у дев'ятих промислово розвинених країнах – Британії, Франції, Західній Німеччині, Швеції, Швейцарії, Японії, Данії, Італії та Сполучених Штатах, сконцентрувавши свою увагу на мобільності чоловіків від «синьокомірцевої» до «білокомірцевої» праці. Всупереч своїм сподіванням, автори не знайшли жодних доказів того, що США відкритіші за європейські суспільства.

Н. І. Фединець, Ю. Б. Миронов, М. Р. Гонська у своїй публікації також посилаються на дослідження Р. Бріксона і Д. Голдторпа, які вивчали мобільність у Західній та Східній Європі, Сполучених Штатах, Австралії та Японії. У своїй праці «Постійний потік» зазначені науковці проаналізували дані дванадцяти національних досліджень мобільності впродовж майже сімдесяти років і з'ясували, що немає довготермінової тенденції до зростання показників мобільності у сучасному суспільстві.

Висновки. 1. Як свідчать праці вітчизняних науковців, в українському суспільстві в якості основного стратифікуючого фактору виступає економічний, а простір соціальної стратифікації визначається переважно матеріальним показником. 2. Досягнення матеріального благополуччя є основною причиною міграцій сучасних українців. 3. Найбільш популярними країнами, куди виїжджають українські трудові мігранти – Польща, Чехія та Португалія. 4. Згідно огляду праць зарубіжних науковців, вертикальна мобільність в країнах Західної Європи і Сполучених Штатах не вища ніж у інших країн. 5. Немає довготермінової тенденції до зростання показників мобільності у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Голенкова З. Т. Динамика социоструктурной трансформации / З. Т. Голенкова // СОЦИС, 2006. – №10. – С. 80-85.
2. Ермакова Н. А. Социальная мобильность и её основные факторы в современном украинском обществе / Н. А. Ермакова // Психолого-социальная работа в современном обществе: проблемы и решения: сб. м-лов междунар.на-учно-практич. конф., 24-25 апреля 2014 г. / под общ. ред. Ю.П. Платонова. – СПб.: СПбГИПСР; Нестор-История, 2014. – 448 с. – С. 414-417.
3. Зливков В. Л. Проблеми соціальної самоідентифікації української еліти / В. Л. Зливков // Соціальна психологія. – 2004. – № 6 (8). – С. 3-16.
4. Сорокин П. А. Социальная стратификация и социальная мобильность // Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С. 373-379.
5. Фединець Н. І., Миронов Ю. Б., Гонська М. Р. Соціологія ринку. / Фединець Н. І., Миронов Ю. Б., Гонська М. Р. Навчальний посібник. – Львів: Видавництво ЛКА, 2011. – 226 с.

Миколенко О. О., студентка
Пасько К. М., к. філос. н., доцент
СумДПУ імені А.С.Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ В УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито визначення поняття самоактуалізації, подано результати експериментального дослідження щодо визначення особливостей мотивації до успіху в українських студентів.

Ключові слова: мотивація, самоактуалізація, навчальна діяльність, студенти, успіх.

Постановка проблеми. Мотивація студентів являє собою процеси, методи і засоби їх спонукання до пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти. Ефективна соціально-педагогічна взаємодія зі студентами неможлива без урахування особливостей їх мотивації. За об'єктивно однаковими діями студентів (наприклад, прагненням добре вчитися) можуть стояти різні причини (намір стати хорошим фахівцем, страх втратити стипендію, бажання заслужити повагу в групі тощо).

У рамках даної статті самореалізація розглядається як прагнення особистості реалізувати свій внутрішній потенціал і знайти місце в соціумі, завдяки мотивації. Пізнавальна потреба ж трактується як прагнення особистості до процесу пізнання. Пізнавальна потреба є важливою, оскільки людина розвивається, отримує нові знання, навички, при цьому реалізуючи себе в майбутньому. Чим вище рівень мотивації навчальної діяльності студентів, тим вище їх самореалізація.

Аналіз актуальних досліджень. Мотивація є однією із фундаментальних проблем психології. Вивченням мотивації людини займалися Д. Макклелланд, Д. Аткинсон, Г. Хекхаузен, Г. Келлі, Ю. Роттер, К. Роджерс, Р. Мей, А. Н. Леонтьєв. Мотиваційному аспекту навчання уже порівняно давно приділяли велику увагу в психологічній і педагогічній літературі С. Л. Рубінштейн, Л. І. Божович, О. Г. Ковальов, Є. П. Ільїн та ін.

Мета статті – вивчити особливості мотиваційної направленості на досягнення успіху, виявити специфіку самореалізації або прагнення реалізувати свій потенціал у значимій для студентів сфері.

Виклад основного матеріалу. Групу досліджуваних склали студенти факультету електроніки та інформаційних технологій та студенти юридичного факультету в загальній кількості 53 особи. Для дослідження були використані: методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса та багатовимірний опитувальник самореалізації особистості (Автор С. І. Кудінов).

Отримані результати засвідчили, що переважно всі студенти мотивовані до успіху, 39% мають високий рівень мотивації, 50% – середній рівень, 11% – низький рівень (юридичний факультет); 36% – високий рівень, 52% – середній рівень, 12% низький рівень (ЕлІТ) (рис. 1.).

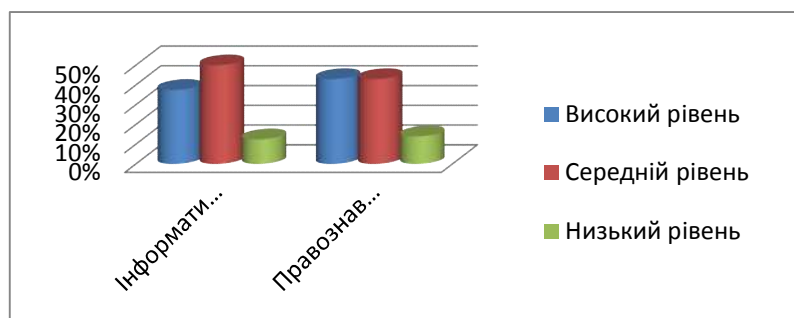

Рис. 1. Результати методики діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.

Особам, у яких переважає середній та низький рівень мотивації до успіху, властиво уникати високого ризику. За сильної мотивації до успіху, надії на успіх зазвичай «скромніші», ніж за слабкої мотивації, однак такі люди багато працюють для досягнення успіху та прагнуть до реалізації себе як особистості. На думку С. С. Занюка, суб'єкт із сильним мотивом досягнення характеризується наполегливістю у досягненні мети, схильністю ставити віддалені цілі, не задовольняється легкодосяжними цілями, для нього головне в житті – це переживання радості успіху внаслідок досягнення високих результатів [1].

За методикою самореалізації особистості С. І. Кудінова, ступінь вираженості характеристики самореалізації показав, що група студентів юридичного факультету отримала високий бал за шкалою «Креативність» (57%); студенти ЕлІТу – 25%, що характеризує неординарні способи і прийоми самовираження особистості. Вони з легкістю можуть переключатися з одного виду діяльності на інший, добре відчують обставини, ситуації та інших людей. Для свого позиціонування, втілення ідей та реалізації власного потенціалу можуть використовувати широкий набір засобів, у тому числі неординарних, нестандартних.

25% студентів факультету ЕлІТ набрали високий рівень за шкалами «Інтернальності» та «Конструктивності», що свідчить про гарний самоконтроль і самоорганізацію суб'єкта при самовираженні. Іншими словами, вони добре контролюють свою поведінку, вчинки і реакції при самореалізації. Виражені показники за зазначеною шкалою є позитивним індикатором самореалізації.

50% студентів двох груп вийшли на високий інертний рівень самореалізації. Студенти цього рівня не виявляють особливої активності, щоб

змінити себе, розширити свій кругозір, розвинути ерудицію та інші інтелектуальні, особистісні та морально-етичні якості (Рис. 2.).

37% (ЕІТ) і 33% (юридичний ф-т) опитаних за показниками перебувають на адаптивному рівні самореалізації. Для цієї категорії студентів характерна помірність у всьому. Особистісна, професійна і соціальна досконалість не є архіважливою метою і сенсом всього життя. У той же час студенти прагнуть бути не гірше інших і в чомусь багатьох перевершувати. Періодично прагнуть розвинути в собі які-небудь якості, оволодіти професійною майстерністю і домогтися поваги або визнання в соціумі.

17% досліджених (юридичний ф-т) мають гармонічний рівень самореалізації. Студенти цього рівня добре уявляють свої прагнення, знають, як їх реалізувати, сповнені оптимізму і здорового раціоналізму.

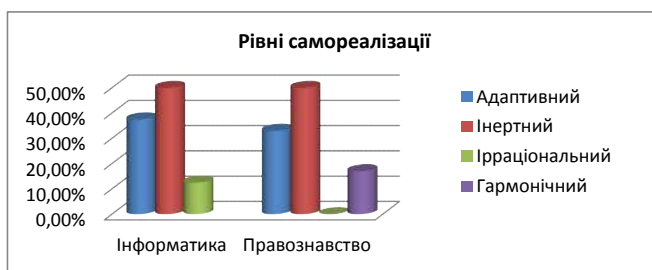

Рис. 2 Результати багатовимірного опитувальника самореалізації особистості С. І. Кудінова

Проведене емпіричне дослідження показало, що більшість процесів, такі як: креативність, інтернальність та конструктивність, – виявлені у студентів, внаслідок чого у них сформовано чітке розуміння, чого вони хочуть у цьому житті і як цього можна досягти. Високий самоконтроль дозволяє прогнозувати ситуації і впевнено рухатися до завершення справ. Високий рівень конструктивності свідчить про швидке і якісне освоєння специфічних дій, прийомів, способів самовираження та засвоєння нових спеціалізацій, і навичок власної самодосконалості.

Висновки. Участь в дослідженні студентів різних спеціальностей дала можливість порівняти особливості мотивації в навчальній сфері. Було виявлено, що високий рівень мотивації до успіху переважає у студентів спеціальності «Правознавство», ніж у студентів спеціальності «Інформатика», а це значить, що студенти активні, виконують всі вимоги, прагнуть до успіхів. Для деяких студентів професія виступає лише як необхідність, з якою доводиться миритися, тому вони не відчують особливого бажання підвищувати свою майстерність, роблять це лише тоді, коли змушені. Прояв себе у громадському житті колективу, міста і т. д. для студентів не є

характерним, вони прагнуть уникати участі в масових соціально-значущих заходах. Таким чином, проблема з мотивацією до успіху українських студентів є актуальною і потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник / С. С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.

УДК 159.922:316.625

Пантюх М. Ю., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Щербакова І. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА УСПІШНІСТЬ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

У статті висвітлені основні погляди на тривожність та особливості її впливу на молодь студентського віку в період навчання у вищому навчальному закладі. Проаналізовано внесок провідних вітчизняних та зарубіжних вчених в становлення проблеми визначення успішності навчання.

Ключові слова: успішність навчання, ситуативна та особистісна тривожність, учбова діяльність.

Постановка проблеми. Нестабільна ситуація сучасного сьогодення стала причиною підвищення інтересу до підготовки ефективних та конкурентоспроможних фахівців в різноманітних галузях знань. Питання підвищення рівня успішності українських студентів в період навчання в ВНЗ визначає наявність в майбутньому високоінтелектуальних та науково забезпечених спеціалістів. Тому вивчення впливу на успішність соціально-психологічних чинників, зокрема тривожності, є актуальним на сьогоднішній день.

Аналіз актуальних досліджень. Ґрунтовним аналізом успішності, успішного навчання займалися: В. А. Якунін, Т. Ю. Курапова, І. А. Мамаєва, Г. Д. Кірілова та ін. Дослідженням впливу на успішність навчання ситуативної та особистісної тривожності займалися: М. С. Югова, Л. Г. Подоляк, О. О. Халік, В. М. Переверзева тощо.

Мета статті – теоретичний розгляд впливу тривожності на успішність навчання українських студентів.

Виклад основного матеріалу. Вчені розглядають успішність навчання з двох основних позицій. Перша характеризується як психолого-педагогічна, де «успішність» представлена особливим емоційним станом студента, що показує його ставлення загалом до діяльності та до отриманих у зв'язку з нею результатів. Розробкою даної позиції займалися Г. Д. Кірілова і С. Д. Поляков [1]. Вчені, що вивчали другу позицію, зокрема Ю. К. Кабанський [5], стверджували: успішність є показником якості освіти.

В. А. Якунін [4] визначає успішне навчання як ефективне керівництво процесом учбово-пізнавальної діяльності, що забезпечує високий рівень результативності при низьких фізичних, матеріальних та психологічних затратах. Рівень успішності навчання українського студента у вищому навчальному закладі детермінується не тільки психологічними, тобто внутрішніми чинниками, а й соціальними та педагогічними, що визначаються як зовнішні. Психологічні чинники – це такий вид чинників, що зумовлюються безпосередньо індивідуально-особистісними особливостями психіки людини [3, с. 75].

До соціально-психологічних чинників вчені відносять і рівень тривожності. У наш час ситуація економічної та особистісної кризи зумовила постійне перебування людини якщо не в стресовому стані, то в підвищеному рівні тривожності. Тривожність, як і в особистісному, так і в ситуативному плані може визначати рівень отриманих під час навчання результатів та безпосередньо ставати детермінантою загальної успішності особистості протягом усього життя.

Волошок О. О. [2] звертає увагу на те, що важливо розрізняти при вивченні даного питання ситуації тривожності, що спричинені конкретними зовнішніми подіями, та ситуації особистісної тривожності, що є характеристикою особистості. Також важливим є звертати увагу на розробку методів аналізу тривожності, що стала результатом безпосередньої взаємодії особистості та її оточення. Як зазначає Югова М. С. [6], за даними проведених досліджень було виявлено, що учні з низькими показниками успішності частіше мають середній та низький рівень особистісної тривожності. Натомість, як зазначають інші дослідження, чим вищий рівень навчальної та особистісної тривожності, тим успішність навчання буде нижчою.

Висновки. Успішність учбової діяльності українських студентів розглядається як сукупність характеристик напруженості, індивідуального стилю роботи, її темпів, зусиль, що докладаються для досягнення поставлених учбових цілей. Визначення рівня успішності навчання повинно ґрунтуватися на підборі переліку критеріїв та їх досконалому опрацюванні. Серед соціально-психологічних чинників, що можуть впливати на успішність навчання українських студентів, розглядають рівень тривожності. Чим вищий її рівень, як в ситуативному, так і в особистісному плані, тим нижчою буде успішність навчання в ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Бирина О. В. Понятие успешности обучения в современных педагогических и психологических теориях / О. В. Бирина // Фундаментальные исследования. – 2014. – №8. – С. 438–443.

2. Волошок О. О. Особистісні чинники тривожності студентської молоді / О. О. Волошок // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. – 2012. – Т.17. Вип. 8 (20). – С. 479–484.

3. Пасічник Н. О., Пантюх М. Успішність учбової діяльності студентів як запорука конкурентоспроможності на ринку праці / Н. О. Пасічник, М. Пантюх // Студентська наука – 2015. Збірник студентських наукових статей з проблем педагогіки і психології : у 2 частинах. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. – Ч. 2. – 2015. – С. 74–77.

4. Смирнов С. Д. Психологические факторы успешного обучения студентов ВУЗа / С. Д. Смирнов // Вестник московского университета. – 2004. – №1. – С. 10–35.

5. Шевченко Н. Ф. Успішність студентів як проблема педагогіки вищої школи / Н. Ф. Шевченко, А. І. Шевченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – №2. – С. 215–219.

6. Югова М. С. Тревожность и ее влияние на учебную успеваемость студентов / М. С. Югова // 34 студенческая международная научно-практическая конференция «Научное сообщество студентов 21 столетия» г. Новосибирск – 2014. – №7 (34). – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sibac.info/11170>

УДК 316:37

Саганович Д.О., Коршик Т.Ч., студенты

(научный руководитель: к. соц. н., доцент **Наумов Д. И.**)

Белорусский государственный экономический университет (г. Минск, Беларусь)

НАВЫКИ КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ РАБОТНИКА (НА ПРИМЕРЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ)

В статье анализируются аспекты формирования и развития навыков. Навыки рассматриваются как фактор профессиональной мобильности.

Ключевые слова: *навык, квалификация, профессиональная деятельность.*

Постановка проблемы. В современной психологии и социологии труда навыки рассматриваются как автоматизированные компоненты сознательного действия человека, которые вырабатываются в процессе его многократного выполнения. Они не требуют поэлементной сознательной регуляции и контроля, поэтому являются основой для эффективного выполнения определенной работы. В современном мире, как в промышленно развитых, так и развивающихся странах, навыки рассматриваются в качестве важного фактора экономического развития общества. Поэтому приобретению и продуктивному развитию навыков стало уделяться большое внимание при формировании целей и задач развития общего и профессионального образования во всех странах мира. Кроме того, существует социальный аспект формирования и развития навыков – они играют определенную роль в борьбе с социальной изоляцией и в обеспечении большей социальной мобильности индивида.

Изложение основного материала. Внимание к этой проблематике в Великобритании привело к созданию неформальной системы на основе

общего и профессионального образования, отвечающей за подготовку высококвалифицированной рабочей силы. В ее рамках обеспечивается формирование базовых навыков, необходимых для социальной жизни, навыков в области рыночной экономики и экономически ценных профессиональных навыков. В качестве теоретического обоснования данной системы выступает, во-первых, разграничение и несводимость к единому знаменателю интересов работодателей, потребностей рыночной экономики и общества в целом. Во-вторых, поддержка инвестиций в развитие человеческого капитала, направленная на то, чтобы работники и работодатели более активно и системно тратили собственные средства на расширение возможностей обучения. И, в-третьих, повышение спроса на профессиональные навыки, как на фактор более динамичного экономического и социального развития. Такая политика привела к изменению установок людей по поводу собственных потребностей в обучении и оценки вклада в социальное и экономическое благополучие Великобритании.

Однако, существует определенная проблема. В то время как максимальное увеличение уровня квалификации всего населения с целью достижения экономического и социального успеха имеет большее значение, чем когда-либо, опасность состоит в том, что формирование профессиональных навыков становится источником большей поляризации английского общества (разделения населения на ряд слоёв). Парадокс в этой ситуации заключается в том, что финансирование и инвестирование в формирование навыков по-прежнему следуют принципу «просачивания»: тот, кто уже хорошо обеспечен и наслаждается привилегированным статусом в системе образования и занятости, имеет самый высокий уровень инвестиций и субсидий, поступающих как из государства, так и от работодателей.

Следующие доказательства подтверждают данный парадокс: менее чем одна треть взрослого населения, не имеющая квалификации, принимает участие в обучении, по сравнению с 94% тех, кто, по крайней мере, имеет уровень квалификации 4; только 52% из тех, у кого возникают трудности в освоении базовых навыков, принимает участие в обучении, по сравнению с 83% тех, кто их не имеет вовсе; у людей без квалификации в три раза меньше шансов получить подготовку для соответствующей работы, по сравнению с теми, кто имеет квалификацию [1]. Данное исследование показало, что ключевые характеристики необученных состояли в том, что они были старше, находились в низших социальных классах, являлись безработными и обладали более низким уровнем квалификации.

Поэтому английские исследователи считают, что важные элементы консенсуса о привилегированности уже имеющих образование индивидов должны быть оспорены, если Великобритания желает добиться успеха в задействовании способностей всего населения. Следующие элементы консенсуса требуют внимания:

- политики должны проводить различие между интересами отдельных работодателей и потребностями экономики и общества в целом;
- стратегии для поощрения более личных инвестиций должны быть построены на основе более сложной модели, описывающей то, как и почему люди принимают решения;
- правительству необходимо найти способы повышения спроса на профессиональные навыки, которые выходят за рамки простого реформирования, а также решить, какие меры стоит предпринять, чтобы и работники, и работодатели были уверены в целесообразности траты времени и ресурсов для повышения квалификации первых;
- несмотря на то, что существуют совпадения между экономическими и социальными целями – есть более широкие социальные цели, которые могут не иметь экономической выгоды, но всё ещё нуждаются в разрешении, что потребует от политического руководства ответственного процесса принятия решений.

Пересмотр консенсуса по поводу привилегированного статуса лиц, обладающих более высоким образованием, требует учета следующего важного момента – принятие решений и финансирование работодателей не то же самое, что и удовлетворение потребностей экономики. Соответственно, работодатели должны обладать чувством ответственности за уровень квалификации своих работников, поэтому они должны привлекать инвестиции в средние и высшие уровни квалификации. Правительство Великобритании, в свою очередь, берет на себя ответственность за обеспечение достижения основной платформы навыков для взрослых (другими словами, первый и второй уровни квалификации). Несомненно, рабочие и учащиеся также должны играть свою роль и активно участвовать в программах повышения квалификации. При этом важно, что спрос на профессиональные навыки не будет подавлен в будущем, а более гибкая система должна быть способна обеспечить высокое качество обучения индивидов через стимулирование инвестиций со стороны работодателей и физических лиц.

Очевидно, что партнерский подход, поддержанный системой подготовки, может наилучшим образом решить проблему повышения

уровня квалификации работников в Великобритании. Однако важно понимать, что существуют определенные различия между интересами работодателей и сотрудников.

Во-первых, предполагается, что работодатель под давлением рыночной системы придёт к получению навыков и квалификации, которые позволят повысить производительность труда (для фирм) и повысить мобильность рабочей силы (для работников). Но в то время как квалификация отдельного работника может быть его или ее «билетом» на другую работу, для работодателя это может быть потраченной впустую инвестиций и способом повысить конкуренцию. По этой причине работодатели всегда склонны вкладывать средства в конкретную работу, обучение, а не в обучение и повышение квалификации, которые не дадут сотрудникам принять новые и возможности на рынке труда.

Во-вторых, интересы работодателей разнообразны и они постоянно конкурируют между собой. Поэтому диалог с работодателем должен рассматриваться как необходимый, но несовершенный образ формирования квалификации.

В-третьих, работодатели только дают вам отображение того, в чём нуждается экономика в настоящее время. Так же как существует опасность, отдавая преимущество потребностям некоторых работодателей в сравнении с другими, существует также опасность игнорирования навыков будущего, основываясь исключительно на обеспечение настоящего. Работодатели больше озабочены своим бизнесом здесь и сейчас, чем потенциальными перспективами его долговременного развития. Эта проблема вызывает некоторые вопросы по поводу, как точно определить, какие квалификации могут быть экономически ценным. Но существует противоречие между спросом на рабочую силу и на творческий потенциал, навыки коммуникации и культурное взаимопонимание. Все это говорит о том, что если у Великобритании есть стремление стать страной массовых инноваций, то она нуждается в расширении образования, а не сужении его. Однако многие работодатели продолжают осуществлять стратегии низкого конечного продукта, которые требуют сравнительно небольшого развития навыков для сотрудников.

Одним из самых глубоких и критических замечаний по отношению к политике навыков в Великобритании является то, что она сосредоточена почти полностью на стороне поставки. Страна «перекачивает» квалифицированных людей в экономику, которая зачастую не в состоянии поглощать их. Например, исследования Future Skills Scotland показали, что

якість і продуктивність праці в Шотландії порівнян з найкращими світовими економіками [2]. Однак рівня попиту недостатньо, щоб використовувати дану доступну робочу силу, а просто «перекладка» більшого кількості навиків в економіку не дозволяє перемістити економіку вище по ціннісній ланцюжці.

Висновки. Таким чином, в цілях значительного підвищення кваліфікації працівників Сполученого Королівства країна повинна забезпечити рішення проблеми рівня навиків дорослого населення; реалізувати програми взаємного рівності; організувати допомогу фірмам по створенню ринкової ланцюжки конкуруючої цінової по відношенню до бізнес-моделей, заснованих на високій кваліфікації і високій зарплаті; мінімізувати прояви регіонального нерівності; забезпечити розвиток державного сектору «економіка знань» [3].

Список использованных источников

1. Levitas R., Pantazis C., Fahmy E., Gordon D., Lloyd E. and Patsios D. (2007) The multidimensional analysis of social exclusion. Bristol: Department of sociology and school for social policy, University of Bristol.
2. Pantazis C., Gordon D. & Levitas R. eds. (2006) Poverty and social exclusion in Britain. The millennium survey. Bristol: Policy Press.
3. Paugam S. (1995) The spiral of precariousness: a multi-dimensional approach to the process of social disqualification in France In Room G. ed. Beyond the threshold. The measurement and analysis of social exclusion. Bristol: Policy Press.

УДК 159.922.4:316.647.8:008

Сема Н. М., студентка

(науковий керівник: к. філософ. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ОБУМОВЛЕНІСТЬ СТЕРЕОТИПІВ ЕТНІЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ КУЛЬТУР

У статті здійснений аналіз поняття етнічних стереотипів, їх місця та впливу на етнічну культуру. Особлива увага звернена на стереотипи поведінки, які вважаються стійкими явищами культури етнічної спільноти.

Ключові слова: етнічний стереотип, етнос, система етичних уявлень, ієрархія цінностей, міжетнічне спілкування.

Постановка проблеми. Явище стереотипу відноситься до сфери міждисциплінарних досліджень, так як особливості формування та функціонування стереотипів служать основою для їх підрозділу на класові, ідеологічні, світоглядні, психологічні, індивідуальні, масові та ін. Одним з проявів цих різновидів є етнічний стереотип. У середовищі вітчизняних і зарубіжних вчених, що займаються розробкою даної проблеми, не існує єдиної думки щодо дефініції цього явища.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема етнічних стереотипів як феномену культури висвітлена в ряді робіт таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як В. Ліппман, В. П. Трусов і А. С. Філіппов, А. К. Байбурина, Ю. В. Бромлей та ін.

Виклад основного матеріалу. Спочатку значення терміна «стереотип» наочно розкривається в етимології слова: «стерео» твердий і «тіпос» відбиток. Вперше термін «соціальний стереотип» був введений американським вченим В. Ліппманом у 1922 р при аналізі впливу знання про предмет на його оцінку і сприйняття при безпосередньому контакті. У роботі «Громадська думка» він визначає стереотип як «впорядковані, схематичні, детерміновані культурою «картинки» світу в «голові» людини, які економлять її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права». Він розглядає стереотип як явище, характерне для буденної свідомості і «засноване на прагненні людини звести різноманітність світу до небагатьох певних категорій і тим самим полегшити собі сприйняття, розуміння і оцінку явищ» [1, с. 14-15].

Переходячи від загального явища (соціальні стереотипи) до більш приватного (етнічні стереотипи), потрібно вказати, що В. П. Трусов і А. С. Філіппов визначають етнічні стереотипи так: це «узагальнення про представників різних етнічних груп, що характеризуються підвищеною емоційною стійкістю, але не завжди адекватно відображають реальні риси стереотипізуючої групи. Причина утворення стереотипів полягає в необхідності використовувати у повсякденному мисленні принцип «економії зусиль» для «оволодіння» великою кількістю інформації при одночасному прагненні до захисту групових цінностей» [2, с. 18].

При визначенні етнічного стереотипу Ю. В. Бромлей використовує поняття буденної свідомості відзначаючи, що воно має етнічну специфіку. «Це перш за все відноситься до так званих стереотипів, які є типовими для членів етносу – поняття, знання, вміння, норми поведінки. Представляючи «прикордонну» зону громадського знання (на його буденному рівні) і побутовій культурі, ці стереотипи виконують важливу функцію у відтворенні характерних для кожного етносу властивостей» [3, с. 71].

Вивченню проблеми функціонування етностереотипів у суспільній та індивідуальній свідомості присвячені праці Б. С. Єрасова і І. С. Кона, аналіз функціонування етнічних стереотипів в духовній культурі як стереотипів поведінки і спілкування проведено етнографом А. К. Байбуриним.

На думку А. К. Байбурина, етнічні стереотипи є невід'ємною частиною суспільної свідомості та самосвідомості представників етносу, проявляються

в умовах контакту з представниками інших етносів і виконують захисну функцію по відношенню до своєрідності духовної культури. Етнічні стереотипи поведінки закріплюють у свідомості культурні традиції і звички, що характеризують моноетнічне середовище.

Для підростаючого покоління етностереотипи виступають в якості засобу як найшвидшого набуття життєвого досвіду, накладаючись на той світ, який старше покоління воскрешає в своїй пам'яті за допомогою відтворення культурної спадщини етносу, завдяки етнічним стереотипам, відбувається скорочення сприйняття у свідомості, закріплюється як позитивний, так і негативний досвід людей, чим пояснюється їх схематичність, однобічність і категоричність [4, с. 36-46].

Д. Катц і К. Брейлі стверджували, що стереотип – це стійке враження, яке лише незначною мірою відповідає фактам, які воно намагається представити [5, с. 181].

Етнічні стереотипи є інструментами передачі від покоління до покоління соціального і морального досвіду етносу, включаючи правила поведінки, звичаї, ритуали, норми і цінності. Система етнічних стереотипів відображає певні моделі поведінки, звичні для індивіда механізми дій, що базуються на тому, як жили і поступали пращури.

Більшість філософських та етносоціологічних підходів до проблеми стереотипів виходять з того, що в основі їх формування лежать системи етнічних уявлень. Етнічні уявлення, що виникають на базі традиційних суджень, закладених у суспільній свідомості етносу, є продуктом соціокультурного середовища. Якнайбільш стійкі, узагальнені і емоційно насичені образи-уявлення етнічних груп, етнічні стереотипи складаються в практиці міжетнічних відносин, виступаючи одним з регуляторів міжетнічного сприйняття і поведінки.

Важливими ознаками етностереотипів є: образність, схематичність, спрощеність; цілісність, яскраво виражена оцінка і ціннісне забарвлення: ставлення до іншого у вигляді симпатії або антипатії, яке визначає поведінку при контакті з іншою етнічною групою; символічність, ілюзорність, суб'єктивність.

Схематичність і спрощеність етнічних стереотипів обумовлена тим, що, узагальнюючи багато в чому схожі суспільно-культурні явища, вони з'єднують їх в єдину категорію, скорочуючи до мінімуму кількість відмінних рис, які характеризують дане явище. Це пов'язане з природною потребою людини класифікувати інформацію, що надходить ззовні, виділяючи

найбільш суттєві і яскраві ознаки, з метою спрощення процесу засвоєння і оперування отриманими знаннями.

Етнічні стереотипи певною мірою категоричні, вони ділять світ на дві протилежні категорії: знайоме і незнайоме. При цьому знайоме сприймається як щось позитивне, незнайоме – як вороже і тому негативне. Таким чином, етностереотип містить в собі як позитивний, так і негативний оцінний компонент [5, с. 71].

За своєю природою етнічний стереотип не може відповідати вимогам, що пред'являються істині, так як він узагальнює схожі явища за допомогою скорочення їх характеристик і нівелювання відмінностей. При цьому відбувається спотворення реальної дійсності і втрата специфіки кожного з окремих явищ.

Етнічні стереотипи формуються не на основі особистого досвіду, а запозичуються у тієї етнічної групи, до якої належить людина, так як стереотип є відображенням оцінки явища етносом, і людина, в прагненні відповідати установкам групи, будує стратегію своєї поведінки, виходячи з тієї оцінки, яку дає явищу спільність.

У свідомості людини міцно закріпилася звичка надавати тій чи іншій етнічній групі якісь характерні риси, приписувати певні якості: хитрість, агресивність, товариськість, наївність, підлість тощо, що часто стає основою для різного роду приказок і анекдотів. Серед причин, що пояснюють повсякденну поширеність етнічних стереотипів, слід згадати готовність характеризувати великі етнічні групи недиференційованими і упередженими ознаками, причому така категоризація залишається стійкою протягом тривалого періоду часу. Однак було б неправильно стверджувати, що певний етнос має характерні лише для нього риси [4, с. 53].

Кожна етнічна група володіє всім спектром «характерологічних якостей», особливість полягає у ступені їх прояву. Стереотипний образ включає в себе лише найбільш яскраві, екзотичні і незвичні риси, які вдалося виділити при знайомстві з явищем. Це породжує спрощені схеми, які допомагають індивіду орієнтуватися в соціальному просторі, ідентифікувати себе з етнічною спільнотою і встановити певні взаємини з іноетнічними групами. Джерелом стереотипу про інший етнос може бути або швидкоплинний контакт, або інформація отримана за допомогою ЗМІ, літератури (вторинні джерела), зафіксована у свідомості етносу тощо [2, с. 31].

Висновки. Підводячи підсумки аналізу сутності та функціонування етнічних стереотипів, історичних і соціокультурних чинників їх формування, можна зробити висновок, що етнічні стереотипи є значущими, звичними для

індивіда механізмами дій, установками, прийнятими цінностями і діють на рівні буденної свідомості. Протягом історії у представників різних поколінь етнічні стереотипи існували як стабільна форма етнічної поведінки. Поряд з цим, етнічні стереотипи змінюються відповідно до умов життя етносу та ієрархії цінностей, прийнятої на даному етапі історичного розвитку. В даний час актуальність вивчення функцій і ролі стереотипів диктується необхідністю прогнозування та вирішення різних соціальних, культурних та політичних конфліктів, що виникають в ситуації міжетнічного контакту.

Список використаних джерел

1. Баронин А. С. Этническая психология: Учеб. пособие / А. С. Баронин. – К.: ПК ООО «Тандем», 2000. – 264 с.
2. Гладких С. В. Этническиестереотипы и проблемымежкультурногообщения / С. В. Гладких // Этническиепроблемысовременности: Сборник статей. – Вып. 5. – Ставрополь, 1999. – С. 57-65.
3. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология: Учебное пособие / Л. Г. Почебут.– Сп-б.: Питер, 2012. – 336 с.
4. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: практикум: учебноепособие для студентоввузов / Т. Г. Стефаненко. – М.: Аспект пресс, 2006. – 208 с.
5. Савицька О. В. Етнопсихологія: Навч. Посіб. / О. В. Савицька, Л. М. Співак.– К.: Каравела, 2011. – 264 с.

УДК 159.923-057.36(477+73)

Степаненко В. В., студентка

(науковий керівник: к. філос. н., доцент **Пасько К. М.**)

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ПОРІВНЯННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ТА США

У статті розкрито сутність феноменів психологічної готовності та проаналізовано поняття готовності військовослужбовців до дій в екстремальних умовах. Виявлено, що поведінка військовослужбовців в екстремальних ситуаціях детермінована рівнем їх стресостійкості.

Ключові слова: *військовослужбовець, екстремальна ситуація, копінг, психологічна готовність, стресостійкість.*

Постановка проблеми. Сьогодні ми спостерігаємо досить складну, нестабільну ситуацію в Україні. Складність обстановки в державі впливає не тільки на морально-психологічну сферу мирних жителів, але і безпосередньо на роботу військовослужбовців. Спостерігаючи за мобілізаційними процесами в країні, необхідно наголосити на тому, що більшість військових є психологічно неготовими до ведення бойових дій.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Дослідження психологічної готовності тісно пов'язане з вивченням таких аспектів розвитку особистості, як настанова (Д. М. Узнадзе, О. Г. Асмолов), як

внутрішня позиція особистості та особистісний смисл, породжений співвідношенням мотивів і мети (О. М. Леонтьєв), як система саморегуляторних утворень, які визначають специфіку діяльності суб'єкта (Н. Пов'якель), як певна здібність особистості (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн), як внутрішня позиція особистості по відношенню до соціального оточення та до окремих предметів соціального оточення (Л. І. Божович).

Мета статті: здійснити порівняльний аналіз змістовного наповнення понять психологічної готовності та стресостійкості військовослужбовців до дій в екстремальних умовах у США та на Україні.

Викладення основного матеріалу. Вчені розділяють поняття «готовність» і «підготовленість». Підготовленість можна розуміти як перший щабель, як започаткування формування психологічної готовності. А. Д. Ганюшкін доповнює дане тлумачення тим, що визначає чотири рівні психологічної готовності: стан повної готовності (висока впевненість, стійкість до перешкод); готовність, наближена до повної (недооцінка сил, надмірна самовпевненість, недостатня стійкість до перешкод); стан неповної готовності (стійкі психологічні бар'єри); стан непідготовленості [3]. Стан готовності у вирішальній мірі обумовлений стійкими психічними особливостями, притаманними даній людині. Але він не являє собою перенесення якостей і станів у нову ситуацію, просту їх актуалізацію. На стан психологічної готовності впливають і ті конкретні умови, в яких здійснюється діяльність.

Сучасні умови в США, де працюють військовослужбовці, можна повною мірою назвати екстремальними, тому що вони супроводжуються значними психоемоційними навантаженнями: високою відповідальністю за прийняті рішення; достатньою складністю виконуваних функцій; прискореним темпом діяльності; об'єднанням неоднакових за метою дій в одній діяльності; обробкою значної за обсягом інформації; дефіцитом часу на прийняття рішення.

Адже діяльність військовослужбовців США супроводжується обґрунтованим ризиком для життя. У літературі часто використовується поняття «екстремальна ситуація», яке відображає вплив на людину небезпечних і шкідливих факторів, які призвели до нещасного випадку чи надмірного негативного емоційно-психологічного впливу. Часто людина перестає правильно сприймати оточуючу дійсність, приймати правильні рішення для виходу з даної ситуації [6]. Екстремальна ситуація військових США продемонструвала обставини, що виходять за рамки звичайних, які ускладнюють чи унеможливають життєдіяльність індивідів або соціальних

груп. Екстремальні ситуації, як правило, вимагають для захисту життя та здоров'я людини мобілізацію всіх її фізичних і духовних сил. Реалізацію професійного рівня підготовки в екстремальних умовах із найменшими психологічними втратами забезпечує стан психологічної готовності.

Психологічна готовність військовослужбовця України до виконання поставлених завдань – це своєрідний фундамент його активних дій у майбутньому бою. Знання військовослужбовцем своїх психологічних особливостей дозволяє йому керувати власною психікою та ефективно діяти у складних ситуаціях. Зовнішніми ознаками психологічної готовності військовослужбовця є: відсутність метушливості чи замкнутості; чітке, безпомилкове виконання наказів і команд; нормальний фізіологічний стан. Дослідженням особливостей поведінки військовослужбовців у екстремальних ситуаціях займалися зарубіжні та вітчизняні вчені. У. Томас і Ф. Знанецький, А. Незу, Т. Дзурілла, М. Голдфрід першими описали процес психологічного вирішення особистістю своїх проблем, викликаних екстремальною ситуацією, або копінг-процес [2]. Л. Д. Бітєхтіна, досліджуючи поведінку військовослужбовців в екстремальних ситуаціях, дійшла висновку, що вона багато у чому зумовлена їх індивідуальними особливостями. На сприйняття військовослужбовцем ситуації та оцінки ступеня її складності, екстремальності впливають такі чинники: ступінь позитивності самооцінки, впевненість у собі, рівень суб'єктивного контролю, адаптивність, наявність позитивного мислення, прояв мотивації досягнення успіху та інші. Поведінка військовослужбовця в екстремальній ситуації детермінована рівнем його стресостійкості [1].

Стійкість до стресу – важливий чинник збереження нормальної працездатності, ефективної взаємодії з оточуючими і внутрішньої гармонії людини у складних, стресових умовах. При вивченні стресостійкості насамперед необхідно визначити це поняття. Слід зазначити, що існує безліч визначень стресостійкості, у яких вона визначається як: емоційна стійкість, психологічна стійкість, стійкість особистості, психофізіологічна стійкість, моральна стійкість, морально-психологічна стійкість, емоційно-вольова стійкість. Таким чином, можна говорити про те, що до теперішнього часу категорія стресостійкості не набула однозначного трактування, незважаючи на те, що вона давно і систематично досліджується у зарубіжній і вітчизняній психології.

У контексті сучасних досліджень найбільш повним є визначення, дане М. І. Тишковою. На її думку, стресостійкість – це: 1) здатність витримувати інтенсивні або незвичайні впливи, що являють собою сигнал небезпеки і

ведуть до змін у поведінці; 2) здатність витримувати надмірне збудження та емоційне напруження, що виникає під впливом стресорів; 3) здатність витримувати без перешкод для діяльності високий рівень активації [3]. Військові психологи, такі як: Ю. О. Бабаян, Л. О. Грішман, А. Г. Караян, І. В. Сиромятников розглядають бойову стресостійкість як багаторівневий процес адаптаційної активності людського організму в умовах бойової обстановки, що супроводжується напругою механізмів саморегуляції та формуванням пристосувальної поведінки; механізм комплексної мобілізації організму для дій у небезпечних умовах [6]. Дії в екстремальних ситуаціях, загроза для життя вимагають від військовослужбовця психологічної стійкості, ініціативності та дисципліни. У військовослужбовців недостатньо підготовлених, можуть: сповільнюватися реакція, порушуватися координація та стійкість рухів і дій, послаблюватися увага та пам'ять. Це знижує й ставить під загрозу результативність їхньої діяльності [4]. Тому у ході психологічної підготовки, військовослужбовців детально інформують про особливості та умови майбутньої бойової діяльності, про труднощі виконання бойового завдання, про шляхи їх подолання. Під час занять і навчань моделюється зовнішня картина бойових дій і психологічна модель бойової діяльності військового з усіма умовами бойової обстановки, які, відбиваючись у свідомості, здатні викликати психічні реакції, які виникають у реальному бою. У ході багаторазового повторення вправ в умовах, що постійно ускладнюються, контроль військовослужбовця над своїм психічним станом і діями поліпшується. Поступово формується психологічний механізм боротьби з невпевненістю та страхом. Слід зазначити, що для успішного вирішення завдань психологічної підготовки недостатньо лише знання методів моделювання психологічних факторів бою та впливу на військовослужбовців. Необхідна вміла організаторська робота командирів, штабів та органів виховної роботи, які повинні активно впроваджувати обґрунтовані та перевірені на практиці прийоми психологічної підготовки, допомагати офіцерському складу в розробці нових методів впливу на підлеглих [5].

Висновки. Отже, психологічна готовність військових в різних країнах у екстремальних умовах – залежать від особливостей нервової системи, життєвого досвіду, професійних знань, навичок, мотивації та інших особливостей індивіда.

Список використаних джерел

1. Битехтина Л. Д. Готовность к действиям в экстремальных ситуациях среди военных США / Л. Д. Битехтина // Вопросы психологии. – 2005. – № 11. – С. 41-47.

2. Бодров В. А. Система психической регуляции стрессоустойчивости / В. А. Бодров, А. А. Обознов // Психологический журнал. – 2009. – Т. 21. – № 4. – С. 32–35.
3. Ганюшкин А. Д. Дослідження стану психічної готовності людини до діяльності у екстремальних умовах / А. Д. Ганюшкин. – М.: Просвітництво, 2002. – 126 с.
4. Дяченко М. І. Готовність до діяльності у напружених ситуаціях / М. І. Дяченко. Мінськ: Університетське вид-во, 1985. – 195 с.
5. Пономаренко В. А. Екстремальність і проблема відношення до професійної діяльності / В. А. Пономаренко // Світ психології. – 2010. – № 4. – С. 41–43.
6. Сиромятников І. В. Прикладна воєнна психологія / І. В. Сиромятников. – Х.: Фенікс, 2010. – 480 с.

УДК 159.923.2

Стадник Г. А., к. психол. н., доцент
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

КОУЧІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглянуто коучінг як сучасну технологію практичної психології. Проаналізовано значення коучінгу, походження терміну «коучінг», формулу ефективного коучінга, інтервенції та структуру особистості в коучінгу.

Ключові слова: дія, інтервенція, коучінг, особистісний та професійний потенціал, самосвідомість, цілі особистості.

Постановка проблеми. Коучінг – це індивідуальне тренування людини для досягнення значущих для неї цілей, підвищення ефективності планування, мобілізації внутрішнього потенціалу, розвиток необхідних здібностей та навичок, освоєння передових стратегій одержання результату.

Ця методика призначена для розширення можливостей людей, які визнали потребу у змінах та ставлять перед собою завдання професійного та особистісного зростання. Вона може бути спрямована на реалізацію планів у різних сферах життя: бізнес, кар'єра, керівництво, освіта, фізичне здоров'я, міжособистісні відносини та сім'я.

Мета статті: проаналізувати основні постулати коучінга як сучасної технології практичної психології у мультикультурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Коучінг існує і як вид менеджменту, і тоді це цілеспрямований процес розвитку потенціалу співробітників, що сприяє максималізації їх особистої продуктивності та успішної діяльності всієї компанії в цілому.

Сьогодні спектр послуг коучінгових компаній дуже широкий. Багато організацій почали застосовувати принципи коучінгу, підвищуючи ефективність кожного співробітника на кожному організаційному рівні. А у багатьох великих компаніях коуч – це штатна одиниця. Якщо коротко охарактеризувати сфери застосування коучінгу, то можна сказати, що особистісний коучінг допомагає: визначити цілі й оптимальні кроки для їх

досягнення; підвищувати самостійність і відповідальність того, хто консультує; отримувати задоволення від своєї діяльності; вчитися знаходити нові шляхи ефективного співробітництва; швидко ухвалювати потрібні рішення у важких ситуаціях; узгоджувати індивідуальні цілі з цілями організації; зробити своє життя більш багатим; відкривати нові можливості; більше заробляти і менше витрачати; збагачувати життя новими продуктивними особистими відносинами.

Для досягнення поставлених цілей у коучінгу застосовуються науково обгрунтовані методи, техніки персонального зростання і практичний досвід. Це процес самостійного розвитку лідерства, який дає людині чітке уявлення про те, хто вона, що вона робить, до чого прагне і чому прагне саме до цього. Жоден інший метод навчання не бере до уваги особисту історію людини, яка дозволяє спиратися на її найкращі якості.

Завдяки коучінгу, нові ідеї набувають особистого характеру, і це дає незмінно позитивний стійкий результат. Це явище молоде для нашої країни, хоча походження терміна «коучінг» потрібно шукати у глибині віків. Маючи угорське коріння, це слово вперше з'явилося в Англії у XVI столітті й означало не що інше, як карету чи повозку. Асоціації коучінгу з повозкою пояснюються насамперед тим, що повозка чи карета, як і коучінг можуть швидко доставити людину до мети, допомагаючи їй швидко просуватися у процесі шляху.

Пізніше, у другій половині XIX століття, англійські студенти позначили цим терміном приватних репетиторів. На початку 90-х років XIX століття це слово використовувалося в спорті як назва тренера (коуча), а також для позначення особливого виду тренування спортсмена з метою досягнення ним найвищого результату (коучінг).

Наприкінці XX століття коучінг почав застосовуватися і в бізнесі та був привілеєм лише керівників вищих ланок. Вони використовували його для особистісного і професіонального розвитку. Поступово коучінг почав завойовувати дедалі більше сфер життєдіяльності людини та з'являтися в багатьох країнах світу. Зараз цей досить ефективний спосіб досягнення конкретних результатів у житті, навчанні та бізнесі, швидко поширюється у всьому світі й дістає загальне визнання в Україні, Росії та інших країнах СНД.

Формулу ефективного коучінгу можна подати так [1, с. 36]:

ПОТЕНЦІАЛ – ІНТЕРВЕНЦІЯ = ДІЯ

Іншими словами, для того щоб досягти успіхів у діяльності, хороших результатів у будь-якій сфері, людина повинна спиратися на внутрішній потенціал (творчий, вільний). Проте, для цього необхідно позбавитися різних

«інтервенцій», яких у людини може бути багато. Чим менше стає «інтервенція», тим більше зростає потенціал особистості.

Назвемо основні інтервенції: 1) страх (наприклад, програти, виставити себе на посміховисько. Численні комплекси людини можуть викликати навіть страх перемогти, опинитися краще за інших); 2) нестача упевненості в собі; 3) надмірна старанність (бажання зробити все якнайкраще, докласти неймовірних зусиль); 4) старання досягти досконалості (занадто висока орієнтація на результат іноді на шкоду самому процесу діяльності, від якого можна отримати задоволення і розкрити свій потенціал); 5) бажання справити хороше враження (звідси страх, «а раптом не вийде», тоді буде створено зворотне враження на оточуючих); 6) метушливість (зараз усе зроблю швидко і майстерно, як справжній «ас»); 7) гнів і злість (можуть бути спрямовані на інших людей – «змусили мене це зробити», «ви не зможете зробити це, як я»), а можуть бути спрямовані на себе («я знову не зможу це виконати, який я «безрукий», «безмозкий» та ін.); 8) залежність від оцінок оточуючих (що про мене подумає мій керівник, підлеглі, мої близькі, друзі).

Що ж сприятиме розкриттю особистісного потенціалу і зменшенню дії різних інтервенцій? На це питання коучінг відповідає, звертаючись до аналізу структури самосвідомості людини. Виділяється в цьому немовби два «Я», або дві частини самосвідомості. «Самосвідомість – усвідомлене ставлення людини до своїх потреб і здібностей, потягів і мотивів поведінки, переживань і думок» [3, с. 343]. Перше «Я» – це неефективна частина «Я», це немовби «Я» і водночас «не-Я». Сюди входять привласнені голоси батьків, авторитетів, учителів, голоси суспільства, соціального оточення – усіх тих, хто має над нами владу (перша частина першого «Я»). Друга частина першого «Я» включає все, що здійснює жорсткий контроль і проявляє недовір'я до себе. Людина в першому «Я» характеризується зміненою напругою, тривогою і страхом, непотрібними сумнівами, постійним самокопанням і самобичуванням. Друге «Я» – це цілісна людська істота з потенціалом і здібностями, включаючи і здатність до навчання. Воно характеризується вільною концентрацією, радістю і довірою. Ми народжені із первісно властивою нам здатністю до ефективного навчання. В ситуації, коли ми отримуємо задоволення, ми повністю залучені, нам цікаво. Це і є стан другого «Я», що характеризується розслабленою концентрацією, станом «поток».

Дитина народжується і під час виховання з «безумовним» прийняттям, «безумовною» любов'ю у неї успішно формується друге «Я». Якщо ж умови виховання в сім'ї дуже жорсткі, авторитарні, любов до дитини і заохочення дорослі демонструють за певної умови («будеш отримувати гарні оцінки –

будеш хорошим для нас, ми тебе любитимемо»), відбувається активний розвиток у дитини першого «Я». Те саме трапляється, якщо в сім'ї педантично-тривожний підхід до виховання дитини, батьки постійно демонструють свої страхи, невпевненість за дитину, тим самим вселяють страх і невпевненість у неї саму. Коуч розвиває у своєму клієнті друге «Я» шляхом поваги особистості, розкриття творчого потенціалу з опорою на сильні сторони особистості, на формування позитивної мотивації і вміння ставити цілі і досягати їх.

Висновки. Коучінг дозволяє людям по-новому зрозуміти, що для них дійсно важливо, поставити конкретні цілі і здійснити необхідні дії, а також позбавитися внутрішніх бар'єрів (обмежуючих установок, переконань, наслідків подавленості, невротичних переживань), стати більш самостійними, виявити свої сильні сторони і постійно пам'ятати про них. Методи, що використовуються в коучінгу, направлені головним чином на те, щоб зосередити увагу людини на цілеспрямованих діях і спонукати її виконати цю дію, діставши від цього задоволення. Адепти коучінгу припускають, що ефективність, навчання та задоволення діяльністю нерозривно пов'язані між собою.

Список використаних джерел

1. Дауни М. Эффективный коучинг. Уроки тренера коучей / М. Дауни – М. : ООО «Издательство «Добрая книга», 2005. – 288 с.
2. Максимов В. Е. Коучинг от А до Я. Возможно всё. / В. Е. Максимов – СПб. : Издательство «Речь», 2004. – 272 с.
3. Психологический словарь / [под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова]. – М. : Педагогика-Пресс, 1997. – 440 с.
4. Рогачев С. А. Коучинг: Возможности применения в бизнесе / С. А. Рогачев – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 160 с.
5. Самоукина Н. Коучинг – ваш проводник в мире бизнеса / Н. Самоукина, Н. Туркулец – СПб. : Питер, 2004. – 192 с.
6. Торп С. Коучинг. Руководство для тренера и менеджера. / С. Торп, Д. Ж. Клиффорд – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.

УДК 159.923: 316.444

Тарасенко О. І., студентка

Єрмакова Н. О., к. психол. н., доцент

СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна)

ВПЕВНЕНІСТЬ У СОБІ ЯК РИСА СОЦІАЛЬНО МОБІЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті проаналізовано впевненість у собі як рису успішної, соціально мобільної особистості. Охарактеризовано деякі підходи щодо формування впевненості і невпевненості у собі як особистісних рис, які впливають на індивідуальну соціальну мобільність особистості.

Ключові слова: впевненість у собі, соціальна мобільність, невпевненість.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства істотно підвищилися вимоги до здатності зростаючої особистості поводитися компетентно, у складних умовах життя виявляти мобільність, гнучкість, упевненість у собі. Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти об'єктивують необхідність посилення уваги до створення в сім'ї та навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої, життєздатної людини з розвинутою самоповагою і почуттям впевненості. Становлення особистості як суб'єкту життєдіяльності, здатної здійснювати власний вибір, приймати самостійні рішення, відповідати за свої дії, є одним з актуальних завдань сьогодення.

Мета статті – теоретично проаналізувати впевненість у собі як рису соціально мобільної особистості.

Виклад основного матеріалу. Питання впевненості у собі розробляли як зарубіжні, так і вітчизняні вчені: А. Бандура, Д. Вольпе, М. Зелігман, А. Сальтер, Є. П. Ільїн, В. А. Лабунська, М. Д. Левітов, В. Г. Ромек та ін. Кількість наукових праць, об'єктом дослідження яких став альтруїзм, свідчить про те, що обрана тема становить значний науковий інтерес.

Впевненість у психологічній літературі розглядають як комплексну характеристику, яка включає в себе емоційний, поведінковий і когнітивний компоненти. Одним з найуживаніших визначень впевненості [1] вважається здатність індивіда висувати вимоги і запити у взаємодії із соціальним оточенням і домагатися їх здійснення.

В сучасній психології найбільш детально досліджена «поведінкова» основа впевненості в собі [2; 3; 4; 5]. Вивчаючи причини невпевненості в собі, припускається, що її причиною може бути брак способів поведінки, які мають забезпечувати повноцінне оволодіння соціальною реальністю, ригідністю і неадаптивністю невеликої кількості поведінкових альтернатив. Брак навичок визначається як дефіцит поведінки. Виокремлюються чотири групи навичок, достатніх для повноцінної життєдіяльності, а отже і для впевненості в собі: здатність сказати «ні», здатність відкрито говорити про свої бажання і вимоги; здатність відкрито говорити про свої позитивні і негативні почуття; здатність встановлювати контакти, починати і закінчувати розмову.

На думку В. Г. Ложкіна [3], ядром впевненості у собі як властивості особистості виступає позитивна оцінка індивідом власних навичок і здібностей як достатніх для досягнення значимих для нього цілей і задоволення його потреб. Основою для формування такого роду оцінок

служить достатній поведінковий репертуар, позитивний досвід вирішення соціальних завдань, і успішного досягнення власних цілей. Для формування впевненості в собі важливий не стільки об'єктивний життєвий успіх, статус, гроші й т.д., скільки суб'єктивна позитивна оцінка результатів власних дій і оцінка з боку значимих людей. Позитивні оцінки наявності «якості» і ефективності власних навичок і здібностей визначають соціальну сміливість у постановці нових цілей і визначення задач, а також ініціативу, з якою, людина береться за їхнє виконання.

Щодо причин виникнення впевненості у собі існує кілька взаємодоповнюючих пояснень. Як зазначає В. Г. Ромек [4; 5], найпростіше пояснення слідує з теорії соціального наuczіння Альберта Бандури. Відповідно до цієї теорії, новий репертуар навичок агресивної, упевненої або невпевненої поведінки виникає як результат наслідування – копіювання дитиною тих стереотипів поведінки, які вона має можливість спостерігати навколо себе. Батьки, родичі, друзі служать «моделями» для копіювання. У результаті впевнена, агресивна або невпевнена в собі особистість виникає як певна суміш «зразків» поведінки, що домінують у оточуючому середовищі дитини.

Популярним поясненням формування впевненості як риси особистості можна вважати теорію «навченої безпорадності» М. Зелігмана [2]. Вчений припустив, що на формування особистості дитини впливають не тільки «моделі», але й реакція батьків, і ширше – всього навколишнього соціального середовища – на ту або іншу поведінку дитини. Зворотний зв'язок дозволяє (або не дозволяє) дитині співвіднести різні стереотипи соціальної поведінки з різними реакціями соціального середовища. Характер зв'язку між зразками поведінки дитини й реакцією оточення (перш за все – поведінкою батьків та інших значущих осіб, однолітків) визначає позитивний, здоровий, або порушений негармонійний розвиток дитини. У другому випадку може виникнути так звана «навчена безпорадність».

М. Зелігман визначає безпорадність як стан, що виникає в ситуації, коли зовнішні події від нас не залежать і ми нічого не можемо зробити, щоб їм запобігти або видозмінити. Почуття безпорадності виникає тоді, коли у дитини виникає впевненість, що перебіг зовнішніх подій відбувається незалежно від її довільних дій (об'єктивні умови безпорадності), або ж якщо їй здається, що їх хід іде незалежно від нас (суб'єктивні умови). У результаті сполучення в часі активних довільних дій і неконтрольованих наслідків виникає сумний результат –

губиться мотивація до будь-яких дій, що припускають зміни в зовнішньому середовищі.

Навчена безпорадність, на думку дослідника, виникає у випадку, коли дитина або взагалі не одержує ніякого відгуку на свої дії (ситуація, наприклад, дитячого будинку, де увага вихователів розподілена на велику кількість дітей); або одержує одноманітний зворотний зв'язок (негативний або позитивний).

Іще одним поясненням невпевненості може бути відсутність або недолік віри в ефективність власних дій [2; 4; 5]. Низька самоефективність виникає в результаті переважаючих негативних оцінок з боку оточуючих людей (особливо – значущих), які, як наслідок, видозмінюються в негативні самооцінки власних намірів і можливостей. Ці негативні самооцінки блокують, з одного боку, соціальну ініціативу і бажання до самопросування, а з іншого боку – викликають негативні (неприємні) емоції.

Висновки. Впевненість у собі є необхідною умовою існування особистості як суб'єкта активності, здатного до вибору цілей і самопросування у різних сферах життєдіяльності. Особистісна і професійна мобільність на суб'єктивному рівні неможливі без розвинутого почуття впевненості у собі як повноцінного оволодіння собою, своєю сутністю, як здібності особистості самостійно ставити цілі та діяти відповідно до них, зберігаючи адекватну критичну позицію стосовно себе, вміння передбачати результати дій до їх виконання і самостійно будувати стратегію досягнення цілей відповідно до внутрішніх особистісних змістоутворюючих характеристик. Як особистісна риса, впевненість проявляється у вмінні співвідносити потреби, що виникають, з власними можливостями та з прийнятними для даної людини способами їх реалізації.

На початковому етапі соціалізації надання дитині розмаїття можливостей з новими соціальними навичками і наявність адекватної їй безпосередньої реакції на ці навички соціального оточення є основою формування у неї такої особистісної риси, як впевненість у собі. У протилежному випадку закріплюється протилежна якість – невпевненість, для якої характерні негативні самооцінки й очікування неуспіху, що призводять до відмови від власної ініціативи в оволодінні новими сторонами реальності, пасивність й неспівмірність в здійсненні своїх намірів. У результаті невпевнена людина меншого досягає в житті, а саме життя, будь-яка форма активності в неї сполучена з масою

негативних переживань, які у свою чергу позначаються на здоров'ї самої людини і її близьких.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / [Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
2. Зелигман М. Как научиться оптимизму / М. Зелигман – М.: Вече, 1997. – С. 318-407.
3. Ложкин Г. В. Психология уверенности личности / Г. В. Ложкин // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №8. – С. 54-59.
4. Ромек В. Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях / В. Г. Ромек. – СПб.: Речь, 2005. – 175 с.
5. Ромек В. Г. Уверенность в себе. Этический аспект / В. Г. Ромек. // Журнал практического психолога. – № 9. – 1999. – С. 3-14.
6. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

УДК 159.923: 316.6

Шерстюк Л. О., студентка

(науковий керівник: к. психол. н., доцент **Єрмакова Н. О.**)

СумДПУ імені А.С. Макаренка (Україна)

АДАПТАЦІЯ І ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ У ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Статтю присвячено проблемі адаптації і взаєморозуміння дітей-мігрантів у освітньому середовищі. Охарактеризовані погляди щодо можливостей освітнього потенціалу у досягненні взаєморозуміння і полегшенні адаптації дітей-мігрантів.

Ключові слова: діти-мігранти, взаєморозуміння, освітнє середовище, адаптація.

Постановка проблеми. Міграції істотно розширюють етнічну і культурну мозаїку, виявляють і загострюють етнокультурні протиріччя між різними групами населення, викликають соціальну напругу. Вони відображають зміни, які відбуваються в суспільстві і виступають одним з індикаторів його благополуччя. Сучасна економічна і політична ситуація в Україні змінила напрямки міграційних потоків, різко збільшила їх інтенсивність і призвела до появи соціальних проблем мігрантів, які відчувають величезні матеріальні, психологічні, освітні труднощі в адаптації до іншого середовища та культури.

Зниження негативного характеру міжетнічних відносин, зменшення наслідків ксенофобії і мігрантофобії, поліпшення міжгрупових відносин мігрантів і місцевих жителів є особливо актуальним, оскільки ці процеси стосуються дітей, які волею долі стали переселенцями. Дітей-мігрантів можна охарактеризувати, як одну з проблемних груп, яка має ускладнений доступ до отримання багатьох соціальних послуг, в тому числі – освіти, хоча законодавча база гарантує цим дітям доступ до освітніх ресурсів. При

цьому треба врахувати, що освіта є найбільш демократичним, масовим, доступним, гуманним за своєю суттю та змістом інститутом, який забезпечує адаптацію дітей-мігрантів, оскільки транслює для них культуру приймаючої спільноти, забезпечує їх соціальну і професійну мобільність. У цьому випадку, першочерговим завданням у роботі з дітьми стає забезпечення їх інтеграції з урахуванням різного ступеня їх входження в загальнокультурне середовище.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження проблеми соціокультурної адаптації дітей-мігрантів представляє аналіз національної самосвідомості і міжетнічної толерантності (О. Г. Асмолов, Н. В. Паніна, Л. Е. Орбан-Лембрик, Я. Пилинський, В. М. Петров, Г. У. Солдатова, Т. Г. Стефаненко); впливу середовищного фактора на адаптаційні процеси (Б. З. Вульф, В. Н. Гуров, С. В. Степанова, М. Ю. Мартинова); освітнього середовища як соціально-педагогічного феномена (В. А. Левін, Т. І. Ключенка, А. І. Артюхина); досліджень, присвячених розгляду міського середовища як адаптаційного простору (І. М. Бадиштова, Н. В. Кіблицька, О. В. Ведін).

Осмилення адаптації дітей мігрантів у сфері освіти в педагогіці відбувається в рамках концепції виховання культури міжнаціонального спілкування (З. Т. Гасанов), полікультурної освіти (Г. Д. Дмитрієв, О. В. Гукаленко, В. В. Макаєв). У психології різні аспекти цієї проблеми розглядаються в зарубіжних концепціях мультикультуралізму (Дж. Бенкс, С. Беннет), діалогу культур (Х. Гепферт, У. Шмідт), а також з точки зору соціально-психологічного підходу (С. Гаїтандес, Б. Хакл). Вивченню впливу іншокультурного освітнього середовища на процес адаптації дітей-мігрантів були присвячені також роботи Р. Хенві і Д. Боргеса.

Виклад основного матеріалу. В процесі соціокультурної адаптації дітей-мігрантів ключове значення мають не тільки диференційні фактори, які зазвичай поділяють людей на «своїх» і «чужих» – мова, ціннісні орієнтації, традиції, релігійні уявлення, – а й такі, як наявність взаєморозуміння з оточуючими, позитивне соціальне самопочуття, інтеграція з місцевим населенням, активність по відношенню до соціального середовища, оптимізм в оцінці свого майбутнього. Як зазначають В. М. Петров [3], Я. Пилинський [4], виконання даних умов забезпечує адаптованість як на індивідуальному, так і на груповому рівнях.

Розуміння, знаходження адекватного здібностям і вмінням місця в освітньому середовищі є для дітей-мігрантів фундаментом всієї

соціокультурної адаптації, що визначається різноманіттям її функцій і потенціалом, що забезпечує інтеграцію дитини на всіх позначених рівнях. Ціннісно-мотиваційна адаптація є центральною ланкою по відношенню до її когнітивних і поведінкових компонентів. Провідними факторами освітнього середовища, що впливають на процес соціокультурної адаптації дітей-мігрантів виступає особистісна спрямованість процесу освіти, формування раціональних міжособистісних відносин і сприятливого психологічного клімату у колективі на основі взаєморозуміння.

Особливість соціологічного розуміння адаптації полягає в тому, що вона розглядається як сполучна ланка між громадською сутністю людини і навколишньою дійсністю, виступаючи засобом оптимізації їх взаємодії. Як зазначають Л. Е. Орбан-Лембрик [1], Н. В. Паніна [2], успішність соціокультурної адаптації дітей-мігрантів залежить від внутрішніх і зовнішніх факторів. До перших відносяться індивідуальні соціально-психологічні характеристики, ступінь актуалізації потреби особистості в позитивних соціальних зв'язках, у взаєморозумінні, в самоактуалізації і самореалізації в діяльності. До інших – прийняття мігрантів з боку нового соціуму і його здатність надавати їм необхідну підтримку, допомогу, шукати ефективні способи досягнення взаєморозуміння з ними. Специфічними для сфери освіти способами пошуку взаєморозуміння з дітьми-мігрантами виступають професіоналізм педагогів, а також – різноманіття видів індивідуальної і групової діяльності з урахуванням інтересів і схильностей дітей.

Освітнє середовище має високий адаптаційний потенціал і є найважливішою ланкою соціокультурного впровадження дітей-мігрантів в соціальний простір. Це визначається широтою і різноманіттям її функцій, які, по-перше, на когнітивному рівні забезпечують засвоєння зразків і норм світової культури, а також культурно-історичної і соціальної самобутності окремих країн і етносів; по-друге, на ціннісно-мотиваційному рівні сприяють формуванню схильності дітей-мігрантів до міжкультурної комунікації, обміну, пошуку взаєморозуміння, а також – розвитку толерантності по відношенню до інших етнічних і соціальних груп; по-третє, на поведінковому рівні стимулюють активну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності. При цьому, важливо, щоб адаптивний вплив освіти був підтриманий суміжними соціальними інститутами: сім'єю, етнічними спільнотами, дозвільними центрами, мережевими структурами громадянського суспільства.

Висновки. Проблема взаєморозуміння дітей-мігрантів у освітньому середовищі залишається актуальною для країн, в яких постійно нестабільна політична (війни, революції) та економічна (кризи, дефолт) ситуація. Зважаючи на нестабільність в Україні, загострюються культурні та етнічні протиріччя в міжособистісних та індивідуальних відносинах. Для запобігання впливу зазначених факторів необхідно знизити негативний характер міжетнічних відносин, зменшити наслідки мігрантофобії, поліпшити відносини між дітьми-переселенцями та місцевими жителями.

Школи здатні виступити інститутом захисту прав дітей-мігрантів та протидії ксенофобії з боку суспільства, суб'єктом безумовної толерантності до дітей-мігрантів. Серед факторів, які ускладнюють процеси налагодження взаєморозуміння і соціокультурної адаптації дітей-мігрантів у сфері освіти, найбільш значущими є: неготовність педагогів до роботи з такими учнями, соціальна і нормативна незахищеність, недостатній рівень толерантності в освітньому середовищі, низький рівень культури і освіти серед батьків дітей-мігрантів.

Список використаних джерел

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі / Л. Е. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2008. – № 4 (30). – С. 73-85.
2. Панина Н. В. Факторы национальной идентичности, толерантности, ксенофобии и антисемитизма в современной Украине / Н. В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 26-45.
3. Петров В. Н. Этнические мигранты и полиэтничная принимающая среда: проблемы толерантности / В. Н. Петров // Социологические исследования. – 2003. – № 7. – С. 84-91.
4. Пилинський Я. Міграція – толерантність – мультикультуралізм / Я. Пилинський // Міграція і толерантність в Україні : зб. статей / [заг. ред. Я. Пилинського]. – К. : Стилос, 2007. – С. 164-174.

УДК 159.98

Щербак Т. І., к. психол. н., доцент
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна),
Щербак Б. О., *Evo Roofing Systems*
(Vancouver, Canada)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ В КАНАДІ

Розглянуто феномен трансформації етнічної самосвідомості українців в умовах багато культурності (на прикладі Канади). Визначено основні стратегії акультурації мігрантів.

Ключові слова: етнічна ідентичність, мультикультуралізм, інтеграція, адаптаційний синдром.

Постановка проблеми. В українському суспільстві помітно зріс інтерес громадськості до сьогодення українців, які живуть за кордоном, до їх минулого, що безумовно пов'язане з Україною, бо вони є представниками українського етносу. Тому вивчення життя української діаспори у близькому й далекому зарубіжжі, зокрема в Канаді, її діяльності по збереженню національних, духовних і культурних традицій, етнічної ідентичності на сьогодні надзвичайно актуальне.

Проблеми інтеграції та культурної адаптації мігрантів видаються особливо важливими в епоху глобалізації, глобальних змін у суспільному житті, міграції народів в сучасному світі, виникнення великих полікультурних ареалів, одним з яких є Канада. Збільшення міграційних потоків в сучасному світі призводить до необхідності ґрунтовного вивчення процесів трансформації етнічної ідентичності мігрантів.

Виклад основного матеріалу. Етнічна ідентичність містить як усвідомлення своєї тотожності з етнічною групою і відділення від інших, так і її емоційну оцінку (почуття гордості, сорому, образи, приниження і т. п.). В етнічно і расово гомогенному суспільстві етнічна ідентичність практично немає ніякого значення. Вона стає значущою тільки тоді, коли дві або більше етнічні групи знаходяться в досить тривалому контакті. Етнічна ідентичність є досить стійкою і рідко змінюється протягом життя, але саме такі радикальні зміни, як міграція, а також тісний контакт з іншими етнічними групами можуть привести до її трансформації. Для вивчення трансформації етнічної ідентичності мігрантів особливий інтерес представляє Канада, яка офіційно провадить політику мультикультуралізму [1].

Мультикультуралізм дозволяє мирно співіснувати і взаємодіяти численним етнічним групам. Мультикультуралізм – це не тільки визнання наявності культурних особливостей в будь-якій державі, а й певна позиція в сфері політичної філософії та етики, втілена в правових нормах, громадських інститутах і житті людей. Мультикультуралізм в Канаді є фактом незаперечним і таким, що дає змогу простежити еволюцію етнічної самосвідомості у поліетнічному середовищі під впливом різноманітних чинників – від імміграційного до офіційної політики. Багатонаціональний склад цієї країни обумовив виникнення нової моделі суспільства, основою якої є взаємна повага і взаємне збагачення всіх культурних груп, які проживають на одній території [1; 5].

Зміни у етнічній самосвідомості певною мірою можна простежити за переписами населення Канади. Скажімо, починаючи з перепису 1971 року фіксується деяке збільшення чисельності певних етнічних груп. Воно пов'язане не лише з міграціями, але й з тими можливостями, які канадське суспільство надає для вияву етнічної самосвідомості [2].

У роздумах над значенням етнічної самосвідомості в умовах багатокультурності важливо враховувати подвійну її дію – вона, з одного боку, може спонукати до самоізоляції групи, сприяти культивуванню етнічного антагонізму, а з другого – сприяти ефективній міжетнічній (міжкультурній) взаємодії.

Перед лицем реальної або уявної ворожості по відношенню до переселенців, деякі іммігранти, можливо, частково або повністю відмовляться від своєї етнічної ідентичності, або, навпаки, з гордістю будуть відстоювати її і висловлювати солідарність зі своєю групою для подолання негативних установок. Однак, завдяки офіційно прийнятій політиці мультикультуралізму іммігранти, інтегруючись в канадське суспільство, не втрачають зв'язок зі своєю культурою. За усім розмаїттям форм і проявів «адаптаційного синдрому» можна розгледіти перебудову самих підстав життєвого світу людини, людини, вимушеної не просто адаптуватися до нових умов, а трансформувати власний простір життя, його ціннісно-смыслову наповненість [4; 5].

Існує чотири формально можливі стратегії акультурації мігрантів, які не залежать від національного менталітету. Вони пов'язані з перевизначенням позиції людини по відношенню до старої і нової культури, свого або чужого оточення [3].

Асиміляція – процес поглинання культури меншин культурою домінуючого етносу (примусовий або добровільний). Це відмова від культури свого етносу для більш вдалої мобільності та кар'єри або наслідки колоніальної епохи. Тут можуть бути варіанти: адаптація до культури більшості або «маневрування ідентичністю».

Інтеграція – збереження культури свого етносу при позитивному відношенні та взаємодії з культурою більшості та іншими культурами. При цьому сукупність всіх етнонаціональних груп створює нову цілісність, а полікультуризм забезпечує самобутність етнокультур.

Сегрегація або *сепаратизм*, залежно від того, який статус має дана група – меншості або більшості. Настанови на ізоляціонізм (сепаратизм) заради збереження етнокультурної самобутності – це вибір окремих

національних меншин. Сегрегація – такою може бути політика домінантної групи відносно меншин.

Маргіналізація виникає, коли у етнонаціональної групи слабо сформовані або втрачені зв'язки зі своєї культурою, або нема схильності на підтримання та збереження цих контактів у майбутньому і відсутнє бажання освоювати культуру домінуючої групи.

Стратегія інтеграції є найбільш продуктивною і перспективною, органічною з точки зору спадкоємності і розвитку біографії людини і в більшій мірі забезпечує єдність сім'ї; вона супроводжується меншими особистісними втратами. І як будь-яка життєва стратегія не є результатом простого підсумовування досвіду двох культурних груп, а багато в чому формується в результаті індивідуального пошуку самої людини, завдяки її активності та ініціативи.

Висновки. Українські мігранти, потрапляючи в нове середовище, в процесі акультурації, в більшості своїй, вибирають стратегію інтеграції, яка дозволяє не просто не відмовлятися, а активно підтримувати власну етнічну культуру, одночасно освоюючи канадську. Тим самим успішно досягається соціальна та психологічна адаптація. Отже, можна говорити про деяку трансформацію етнічної ідентичності українських мігрантів в Канаді.

Список використаних джерел

1. Hutchinson M. Nathan Glazer. We are All Multiculturalists Now: Book Review // *Ethnic and Racial Studies*, 1998. – Vol. 21. №2. – P. 38-54.
2. Seweryn O. Identity Change as a Consequence of the Migration Experience// *Imaging frontiers, contesting identities* / edited by Steven G. Ellis and Klusakova L. Edizioni Plus – Pisa University Press. 2007. – P. 21-42.
3. Берри Дж. Кросс-культурная психология: исследования и применение / Дж. Берри, А. Х. Пуртинга, М. Х. Сигалл, П. Р. Дассен. – Х.: Гуманитарный центр, 2007. – 558с.
4. Добротворский И. Л. Синее небо Канады: Как поехать учиться, работать и выжить в Канаде. Практическое руководство. – М. – 2007. – 120 с.
5. Стефаненко Т. Г. Этническая идентичность: от этнологии к социальной психологии // *Вестник Московского университета. – Серия 14. Психология*, 2009. – №2. – С. 3-17.

Щербакова І. М., к. філос. н., доцент
СумДПУ імені А. С. Макаренка (Україна),
Пасічник А. В., к. ю. н., доцент
УАБС України (м. Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ 1-ГО ТА 3-ГО РОКУ НАВЧАННЯ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

У статті подано результати емпіричного лонгітюдного дослідження схильності студентів-психологів 1-го та 3-го року навчання до делінквентної поведінки.

Ключові слова: делінквентна поведінка, моральні норми та правила.

Постановка проблеми. Сьогодення українського суспільства характеризується різкою трансформацією, що виявляється у переведенні делінквентних практик у норму соціального життя та перетворення елементів делінквентності в образ мислення і ціннісно-нормативну основу соціальної взаємодії.

Найгостріше зазначена проблема постає в підлітковому та юнацькому віці. Зокрема, постійно збільшується кількість молодих людей, які вважають за норму досягнення матеріального благополуччя будь-якою ціною, праця і навчання для них втрачають суспільну цінність і значимість та мають прагматичний характер – більше отримувати благ, привілеїв і менше працювати і вчитися.

Проблема девіантної поведінки як об'єднуючого поняття для всіх видів поведінки, що відхиляється від загальноприйнятих норм поведінки – це проблема суспільства в цілому і її розв'язання сприяє успішному духовному та моральному розвитку суспільства і держави.

Метою статті є порівняльний аналіз схильності до порушень загальноприйнятих норм та правил (делінквентної поведінки) у студентів-психологів 1-го та 3-го років навчання. Професія психолога пов'язана із дотриманням та виконанням загальноприйнятих норм та правил. Цікавим постає питання наскільки схильні до такої поведінки самі психологи, чия праця спрямована саме на виявлення таких осіб та здійснення корекції їхнього світовідчуття та поведінки на засадах використання професійних методів роботи.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження використали методику визначення «Схильності до девіантної поведінки» (автор О. М. Орел) [1].

Дослідження було лонгітюдне та проходило в два етапи:

1) на першому етапі проводилась діагностика студентів-психологів 1-го року навчання ІПП СумДПУ імені А. С.Макаренка (19 студентів, 2014 рік [2, с. 74–80]);

2) на другому етапі були продіагностовані студенти-психологи 3-го року навчання ІПП СумДПУ імені А. С.Макаренка (18 студентів, 2016 рік).

Проаналізуємо отримані дані. У таблиці 1 подані узагальненні результати емпіричного дослідження щодо схильності до порушення загальноприйнятих норм і правил поведінки у студентів психологів 1-го та 3-го року навчання.

Кількісний аналіз отриманих результатів та розрахунок ϕ -критерію Фішера вказують на відсутність достовірних відмінностей у схильності до девіантної поведінки у студентів психологів 1-го і 3-го року навчання (виняток складає шкала «Схильність до агресії та насилля»).

Можна констатувати, що психологічний портрет групи студентів-психологів не змінився упродовж 2-х років під впливом навчання. Серед опитаних студентів переважна більшість мають схильність протиставляти свої власні норми та цінності загальногруповим, виявили тенденцію до «порушення спокою» та мають тенденції до делінквентної поведінки, тобто при «відповідних умовах» та «життєвих ситуаціях» можуть скоїти протиправні дії (табл. 1).

Таблиця 1

Показники за основними шкалами методики О. М. Орел (у%)

Шкала	1-й рік навчання			3-й рік навчання			ϕ -критерій
	Тенденція до порушення	Норма	Низький рівень	Тенденція до порушення	Норма	Низький рівень	
Соціальна бажаність	26%	46%	28%	33,33%	66,67%	0	0,34
Схильність до подолання норм та правил	62%	16%	22%	77,78%	0	22,22%	0,72
Схильність до адиктивної поведінки	31%	69%	0	27,77%	72,22%	0	0,13
Схильність до агресії та насилля	25%	50%	25%	22,22%	27,77%	50,01%	1,14 $\rho \leq 0,1$
Вольовий контроль емоційних реакцій	25%	60%	15%	22,22%	44,45%	33,33%	0,36
Схильність до саморуйнівної поведінки	37%	63%	0	27,77%	72,22%	0	0,4
Схильність до делінквентної поведінки	58%	42%	0	72,22%	27,77%	0	0,65

У той же час, значна частина респондентів виявляє високий вольовий контроль емоційних реакцій, відхиляє можливість саморуйнівної поведінки та не має потреби в адиктивних станах та ілюзорно-компенсаторного способу розв'язання власних проблем.

Щодо схильності до агресії та насилля, що є найважливішою небезпекою у практиці психолога, який повинен бути терплячим та стійким до певних негараздів або дратуючих факторів, то кількісний аналіз свідчить про достовірні позитивні зрушення у студентів 3-го року навчання, порівняно із студентами 1-го року навчання.

Ми з'ясували, що лише 25% першокурсників мають не яскраво виражені агресивні нахили та не сприймають агресію як спосіб розв'язання проблем, тоді як 50% третьокурсників виявили подібні нахили. Вважаємо, що така трансформація моральних норм відбулася під впливом професійного навчання.

Висновки. Отже, проведене дослідження виявило, що серед опитаної молоді близько 35% готові до відхилення від соціальних норм та правил, що є передумовою наявності у них делінквентних відхилень. Між студентами-психологами 1-го та 3-го року навчання відсутні статистично значимі відмінності у тенденціях до прояву девіантної поведінки.

Список використаних джерел

1. Дмитриев М. Г. Психолого-педагогическая диагностика делинквентного поведения у трудных подростков / М. Г. Дмитриев, В. Г. Белов, Ю. А. Парфенов. – СПб. : ЗАО «ПОНИ», 2010 – 316 с.
2. Пасічник Н. О. Особливості схильності до порушення загальноприйнятих норм і правил поведінки серед майбутніх психологів та юристів / Н. О. Пасічник // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. – Вип. 20, ч. 2. – С. 74–80.

УДК 159.922:37

Яжборовская К. П., студентка

(научный руководитель: к. филос. н., доцент **Пасько Е. Н.**)

СумГПУ имени А.С. Макаренка (Украина)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦВЕТА В РЕКЛАМЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ РАЗНЫХ ЭТНОСОВ

В статье рассматривается влияние цвета на человеческое восприятие, ассоциации, вызываемые им в национальных средах разных стран, а также особенности использования различных цветов в рекламе.

Ключевые слова: реклама, цвет, влияние, восприятие, цветовые сочетания, товары, потребитель.

Постановка проблемы. Существует ряд веских причин, по которым одна реклама вызывает у людей положительные эмоции, а другая, наоборот, отталкивает. Так, на яркие цвета мы обращаем внимание, а на бледных не останавливаем своего взгляда. Реклама должна пробудить внимание, вызвать интерес, разбудить желания. Она должна сделать предложение убедительным, отвечающим различным интересам.

Реклама – это целенаправленная попытка повлиять на человеческое поведение. Психологи утверждают, что 60% ее успеха зависит именно от цветового решения, которое вызывает не только соответствующую реакцию человека в зависимости от его эмоционального состояния, но и в некотором смысле формирует его эмоции.

Анализ актуальных исследований. Проблемами использования цвета, влияния цвета на человека, цветотерапией, использованием цвета в рекламе занимались такие отечественные и зарубежные психологи, как: М. Люшер, Г. Клар, К. Фрилинг, Г. Ауэр, Е. Рогова и др.

Цель статьи – выявить особенности влияния цвета на представителей различных этносов.

подача основного материала. При использовании цветов в рекламе очень важно учитывать национальные особенности восприятия цвета. Ведь вполне вероятно, что тот цвет, который воодушевит и заставит действовать человека в одной стране, может привести в уныние и отчаяние человека в другой стране [2].

Специалисты исследовали влияние цвета на восприятие человека, ассоциации, вызываемые им в национальных средах разных стран. Так, цвета в разных странах означают или символизируют следующее: красный: в Америке – любовь, в Китае – доброту, праздник, удачу, в Украине – высокую активность, агрессию, борьбу, в Индии – жизнь; желтый: в Америке – процветание, в Украине – солнечность и разлуку; в Сирии – траур, смерть; в Индии – великолепие, в Бразилии – отчаяние; зелёный: в Америке – надежду, в Китае – роскошную жизнь, в Индии – мир и надежду; голубой: в Америке – веру, в Индии – правдивость, в Китае – один из траурных цветов; синий: в Украине – ночной покой; фиолетовый: в Индии – печаль и утешение, в Бразилии – печаль; белый: в Америке – чистоту и мир, в Китае – подлость, опасность, траур; в Европе – молодость; черный: в Америке – символизирует сложную, чрезвычайную ситуацию, в Китае – честность [1].

Более подробно хотелось бы рассмотреть особенности использования различных цветов в рекламе для представителей западной цивилизации, к которой относится и Украина.

Красный цвет для жителей Европы и США – символ опасности и тревоги. В рекламе может быть использован лишь на небольших площадях, т. к. создает чрезмерную напряженность. Удачен в сочетании с серым цветом. Красный цвет символизирует действие, теплоту, силу, агрессию, волнение, драму, огонь, кровь, страсть, любовь, опасность, гнев, и жару. Это цвет, который всегда привлекает внимание.

Нужно помнить, что красный стимулирует несколько эмоций. Запрещающие дорожные знаки приучили людей к тому, что когда видишь красный цвет, нужно остановиться и внимательно осмотреться. Именно поэтому люди обращают внимание на рекламу красного цвета. Исследования показали, что в красных комнатах казино больше азартных людей, чем в комнатах любого другого цвета. Красный – хороший цвет для автосалонов, зоомагазинов, пиццерий, и ресторанов.

Розовый цвет – воспринимается как «цвет девочек». В рекламе эффективно применяется для продвижения на рынок сладостей и детских товаров.

Оранжевый цвет – знак благополучия. Точно так же, как и красный цвет, оранжевый не рекомендуется применять на больших площадях, т.к. он возбуждает и увеличивает пульс. Может быть использован для рекламы различного технического оборудования.

Желтый цвет так же обладает способностью возбуждать, а потому может быть применен только на маленьком пространстве. Имеет удивительную особенность проникать в память человека. Стоит отметить, что в зависимости от своих оттенков желтый цвет действует на восприятие человека немного по-разному: цвет яичного желтка ассоциируется с дружкой, лимонный с незначительностью и «кислотой», золотистый с властью и ощущением превосходства.

Зеленый цвет – несмотря на то, что зеленый цвет связан у людей западной цивилизации с положительными эмоциями (надеждой, спокойствием, свежестью и весной), в рекламе применять зеленый цвет одним категорически не рекомендуется, в виду его способности создавать вокруг себя слишком спокойную, даже вялую, атмосферу. Зеленый цвет будет удачен в сочетании с желтым или белым.

Голубой цвет связан в восприятии европейцев с чистотой и отсутствием боли, а потому хорош для рекламы лекарств.

Светло-голубой использовать не стоит, так как он создает отталкивающее впечатление.

Синий цвет – один из самых лучших цветов для рекламы. Способен одновременно успокаивать человека и подталкивать его к активным действиям.

Фиолетовый цвет, особенно ярко-фиолетовый, обладает очень сильным воздействием на психику человека, необычно сильно привлекает внимание. Ввиду такого сильного воздействия может быть использован лишь на маленьких площадях и лишь в сочетании с другими цветами. Хорош как дополнение к зеленому или бирюзовому цвету.

Коричневый цвет – это символ стабильности. В рекламе применяется для рекламы товаров, позиционируемых как «традиционный выбор», «как выбор солидного человека». Однако слишком большое количество коричневого цвета может воздействовать на человека угнетающе, а потому коричневый следует дополнять темно-голубым.

Бежевый цвет – это олицетворение умеренности. Целесообразен в рекламе товаров, подаваемых как «золотая середина», «оптимальный выбор».

Бирюзовый цвет слишком холоден для того, чтобы эффективно работать в рекламе. Белый цвет – это так же цвет-дополнение. Используется с красным, синим, зеленым.

Черный цвет, а также многие оттенки серого, стоит особняком от всех остальных цветов. Несмотря на то, что для представителей западной цивилизации черный ассоциируется с трауром и скорбью, черные вещи часто воспринимаются как вещи элитарные, дорогие и полные изыска. В рекламе черный цвет обычно используется в сочетании с красным или золотым. Именно так эффективнее всего можно подать товары, воспринимаемые людьми как предметы роскоши [3, с. 5].

Специфика высококачественных товаров и предметов роскоши лучше подчеркивается сочетанием черного с красным или золотистым. Свежесть – холодными цветами: желтым, синим или зеленым. Не случаен выбор, например, цвета зелени для молочной продукции, голубого – для продуктов моря, коричневого – для керамики, «смелых» цветов (оранжевого, например) – для промышленных товаров, ярко-синего или голубых оттенков, красного – для ювелирных изделий.

Выводы. Лучший колорист – это природа, наша среда обитания. Человек в своем цветовом восприятии подсознательно ориентируется на природные цветовые решения. Цвет вызывает определенные и специфические изменения в психическом мире человека, интерпретация

которых порождает то, что мы называем цветовыми ассоциациями и символами, впечатлениями от цвета. Как указывает Цветовая символика – лишь только верхняя часть айсберга всей гаммы взаимосвязей и отношений между цветом и человеческой психикой. Основанием его являются объективные законы цветового воздействия на человека.

Список использованных источников

1. Психология цвета в рекламе // [Электронный ресурс]. URL: http://www.advesti.ru/publish/psiholog/200405_color 2 (дата обращения: 15.02.2016)
2. Цвет на продажу // [Электронный ресурс]. URL: http://www.advesti.ru/publish/psiholog/200405_colorforsale/ (дата обращения: 15.02.2016).
3. Использование цвета в рекламе // [Электронный ресурс]. URL: <http://www.allagency.ru/articles/ispolzovanie-tsveta-v-reklame> (дата обращения: 15.02.2016)
4. Психология цвета в рекламе // [Электронный ресурс]. URL: <http://profitexter.ru/archives/425> (Дата обращения: 15.02.2016).
5. Батра Р., Майерс Д. Д., Аакер Д. А. Рекламный менеджмент : Пер. с англ. 5-е изд. / Р. Батра, Д. Д. Майерс, Д. А. Аакер. – М.: СПб., 2004. – 784 с.

Наукове видання

**ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ ТА МІЖЕТНІЧНА ВЗАЄМОДІЯ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ**

Збірник наукових праць

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів наданих авторами публікацій. Відповідальність за зміст матеріалів та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій.

Суми : Вид-во СумДПУ, 2016 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск ***С. Б. Кузікова***
Комп'ютерна верстка ***Ю. С. Ліхачова***

Здано в набір 20.01.2016. Підписано до друку 22.02.2016.
Формат 60x84x16. Гарн. Cambria. Друк. ризограф. Папір друк.
Умовн. друк. арк. 14,3. Обл.-вид. арк. 16,1.
Тираж 100. Вид. № 24.

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка